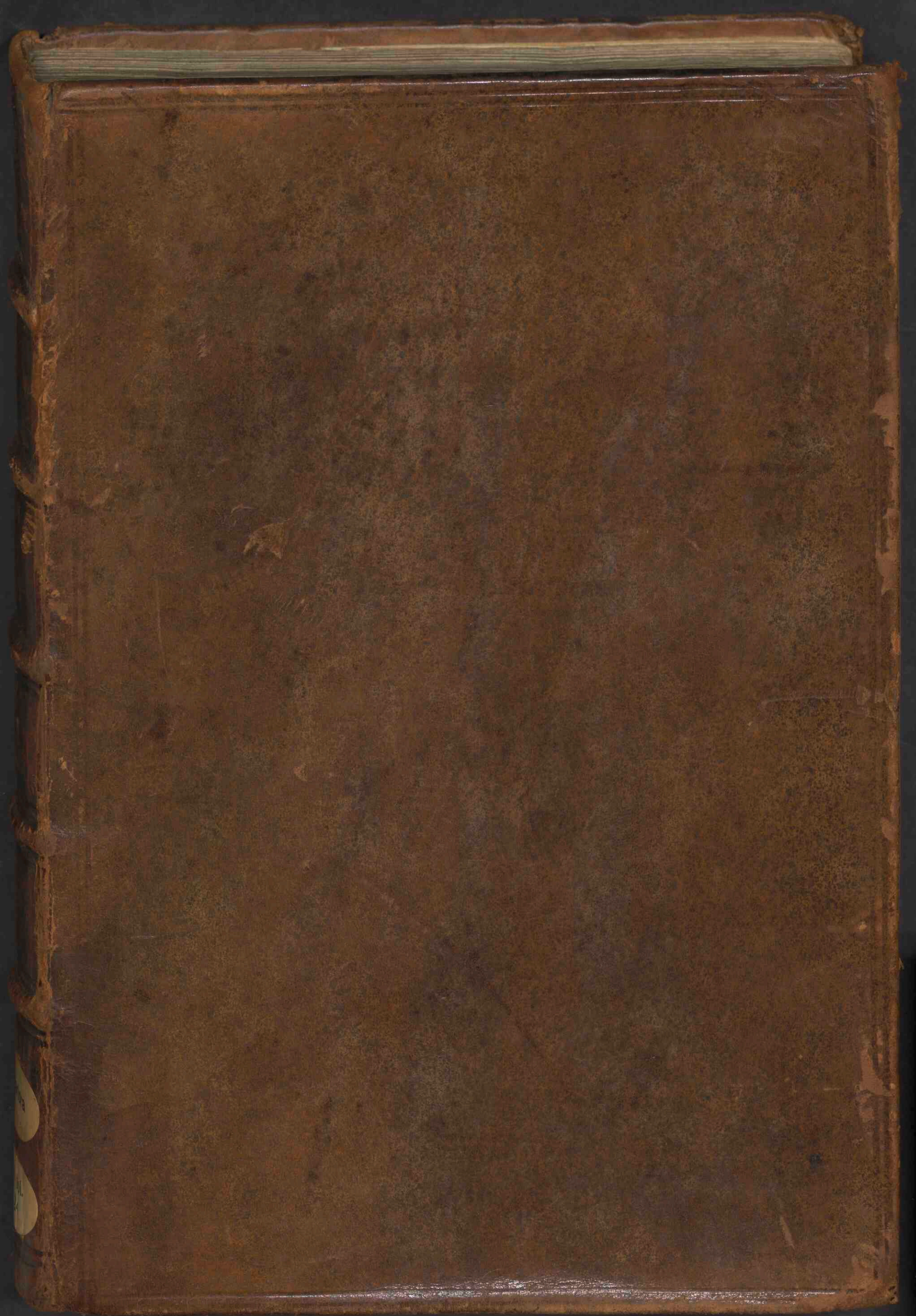

[D]ictatoris Cesaris co[m]mentarii

<https://hdl.handle.net/20.500.14918/461815>

Dit boek is gescand in het kader van het Incunabelen project.

Een incunabel of wiegendruk is een boek of geschrift dat gedrukt is vóór 1 januari 1501. Gezien de bijzondere aard van deze vroege gedrukte werken is besloten deze uitgebreid te beschrijven en te digitaliseren.

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:
<https://repertorium.library.uu.nl/collectie/incunabelen/>

Bij deze boeken wordt ook de volledige buitenkant gescand en een scan gemaakt van het geopende boek. De hierna volgende scans zijn (in volgorde waarop ze getoond worden):

- het midden van het geopende boek*
 - de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

*Een deel van de banden in deze collectie bevatten meerdere titels, het is dus mogelijk dat de pagina's in deze overzichtsscan horen bij een andere titel.

This book has been digitized as part of the Incunabula project.

An incunable or incunabulum is a book, pamphlet, or broadside that was printed before January 1st 1501. Due to their special nature a project has been started to better describe and then digitize these early printed works in our collection.

More information on this collection is available here:

<https://repertorium.library.uu.nl/collectie/incunabelen/>

The digitized version of these books includes scans of the outside of the book and a scan of the open book. The scans after this notice are (in the order in which they are shown):

- the open book (opened approximately in the middle)*
 - the spine
 - the head edge
 - the fore edge
 - the bottom edge
 - the back board

*Some of the bindings in this collection contain multiple titles, therefore it is possible that this scan shows pages which belong to a different title.

insequentis anni commendaret petitione. propterea q̄ insolenter
aduersarii sui gloriarentur. L. Lentulū & C. Marcellū cōsules
creatos: qui omnē honorē & dignitatē cesaris spoliaret. ereptum
Sergio Galbe cōsulatū: cū is multo plus gratia suffragiū ualisset
q̄ sibi coniunctus & familiaritate & necessitudine legatōis esset.
Exceptus est cesaris aduentus ab omnibus municipiis & coloniis
incredibili honore: atq; amore. Tum enim primum ueniebat ab
illo uniuerso gallie bello. nihil reliquebat qd̄ ad ornatū portarū:
itinerum: locorūq; omniū: q̄ cesar iturus erat excogitari posset.
Cum liberis om̄is multitudo obuiam procedebat. Hostie om̄ibus
locis immolabant. Tricliniis stratis fora: templaq; occupabant:
ut uel expectatissimi triumphī leticia percipi posset. Tanta erat
magnificencia apud opulentiores: cupiditas apud hūiliores. Cū
omnes regiōes gallie togate cesar percurrisset: sūma cū celeritate
ad exercitiū nemetocēnā redit. legiōibusq; ex omnibus hybernīs
ad fines creuitorum aduocatis: eo profectus est. ibiq; exercitum
lustrauit. T. Labienū gallie togate p̄fecit. quo maiore cōmen/
datione conciliaret ad cōsulatus petitionem. Ipse tantū itinerū
faciebat: quātū satis esse ad mutationē locorū: ppter salubritatē
existimabat. Ibi q̄q; crebro audiebat Labienum ab inimicis suis
solicitari: certiorq; fiebat: id agi paucorum cōsiliis: ut interposita
senatus auctoritate: aliqua parte exercitus spoliaretur: tamē neq;
de Labieno credidit q̄q; neq; cōtra senatus auctoritatē: ut aliqd̄
faceret: potuit adduci. Iudicabat enī liberis sententiis: P. C. causā
suam facile obtineri. Nam. C. Curio. tri. ple. cum cesaris causam
dignitatemq; defendendam suscepisset: sepe erat senatui pollicitus
si quem timor armorū cesaris lederet: & quoniā Pompei dñatio
atq; arma non minimū in foro terrorem ferrent: discederet uterq;
ab armis. exercitusq; dimitteret. fore eo facto liberam & sui iuris
ciuitatem. neq; hoc tātū pollicitus est: sed etiā per se discessionē
facere cepit. quod ne fieret: om̄es amici Pompei iusserūt. atq; ita
rem moderando discesserunt. Magnum hoc testimonium senatus
erat uniuersi. conueniensq; superiori facto. Nā Marcellus p̄xiō
anno cum impugnaret cesaris dignitatem: contra legem Pompei
& Crassi: retulerat ante tempus ad senatum: de cesaris prouintis:
sententiisq; dictis: discessionem faciente Marcello: qui sibi omnem
dignitatem ex cesaris inuidia querebat: senatus frequens in om̄ia
alia transit. quibus non frangebantur animi inimicorum cesaris:

Bel. ciu. rō. i.

sed admonebantur: quo maiores pararent necessitudines: quibus
cogi posset senatus id p̄bare: quod ipsi constituissent. Sic deinde
. S. C. ut ad bellum parthicū legio una a Gn. Pompeio: altera
a C. cesare mitterentur. neq; obscure he due legiōes uni cesari de/
trahuntur. Nam. Cn. Pompeius legionem primā quā ad cesarē
miserat: cōfectā ex delectu puitie: cesari eā tanq̄ ex suo numero
dedit. Cesar tamen cum de uoluntate aduersariorū se expoliari
nemini dubium esset: Pompeio legiōem remisit. & suo noīe. xv.
legionem quā in gallia habuerat citiore ex. S. C. ei iubet tradi.
In eius locum. xiii. legiōem in italiam mittit: que presidia tueret.
ex quibus presidis. xv. deducebatur. Ipse exercitum distribuit:
per hyberna. C. Treboniū cū legionibus. iiii. in belgio collocat.
. C. Fabium cum totidē in beduos deducit. Sic enī existimabat
tutissimam fore galliam: si belge: quorū maxima uirtus: & hedui
quorum auctoritas summa esset: exercitibus conuenerent. Ipse in
italiā profectus est. Quo cū uenisset: cognoscit p. M. Marcellū
cōs. legiōes duas a se remissas: que ex. S. C. deberent ad parthicū
bellum duci. Cn. Pompeio traditas: atq; in italia retētas eē. Hoc
facto: q̄q; nulli erat dubium: quin arma cōtra cesarem pararent:
tamen eo cesar omnia patiēda esse statuit: q̄ sibi spes aliqua re/
linqueretur: iure potius disceptandi: q̄ belligerendi.

C. Julij Cesaris belli ciuiliis pompeiani Commentarius primus

Iteris a Fabio. C. cesaris consilibus redditis:
egre ab eis impetratum est: summa tri. pl. cō/
tentione ut in senatu recitarentur. Vt uero
ex litteris ad senatū referretur impetrari non
potuit. Referūt cōsules de repub. in ciuitate
. L. Lentulus consul senatui reiq; pub. se non
defuturum pollicetur. si audacter ac fortiter
sententias dicere uelint: Sin cesarem respiciant: atq; eius gratiam
sequantur: ut superioribus fecerūt temporibus: se sibi consiliū captū:
neq; senatus auctoritati obtemperatū. habere se quoq; ad cesaris
gratiam atq; amicitiam receptum. In eandem sententiā loquitur
Scipio. Pompeio esse in aīo reipub. non deesse: si senatus sequat.
si contetur aut agat lenius: nequāq; eius auxilium si postea uelit:
senatum imploraturum. Hec Scipionis oratio: q̄ senatus in urbe
habebat: Pompeiusq; aderat: ex ipsius ore Pompei mitti uidebat.

Rariora

**X. fol.
24**

Cm

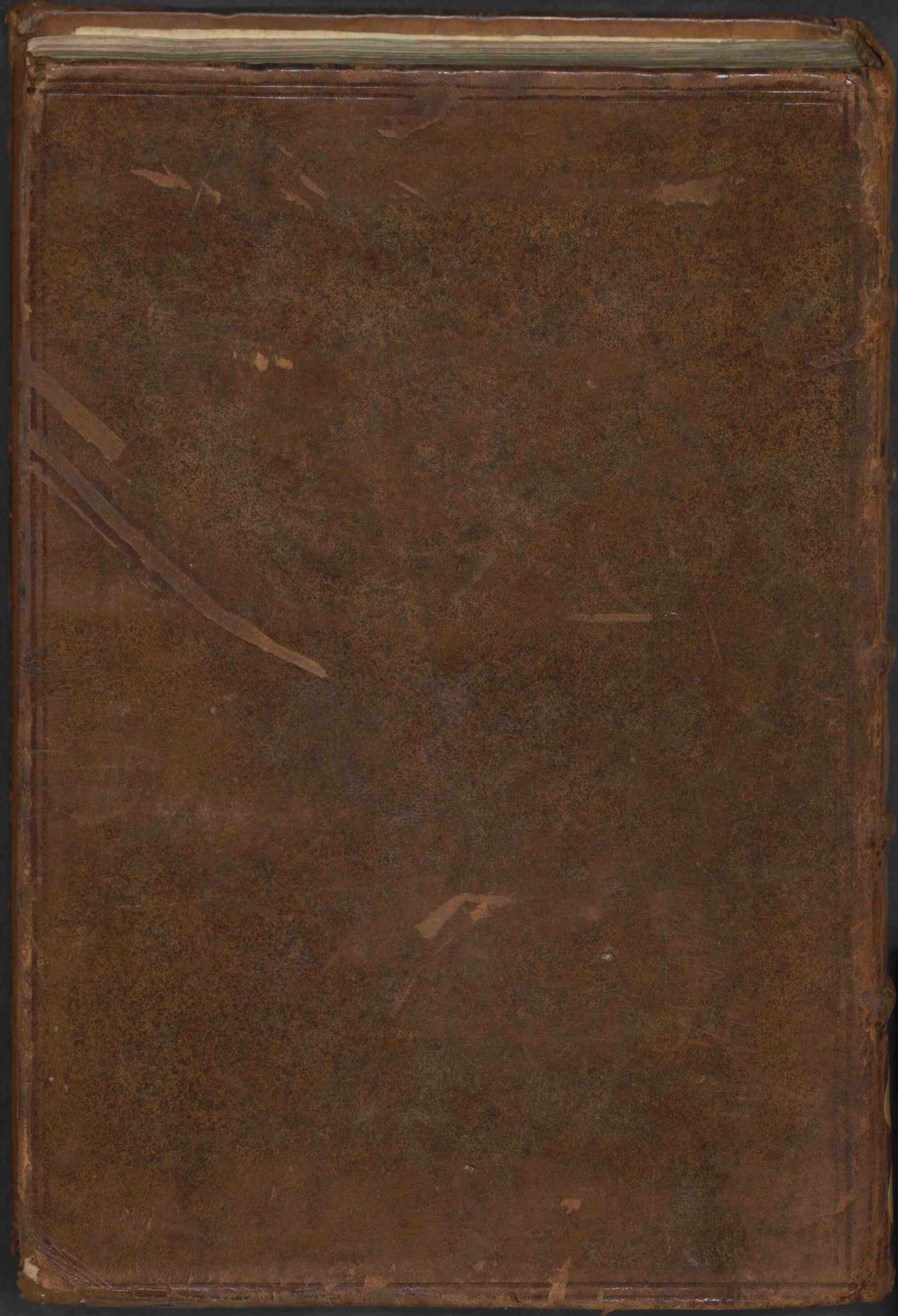
Cm

506
E6

Cm

Cm

X. fol.
24

Litterae Latinae

Folio n°. 24.

Rariora

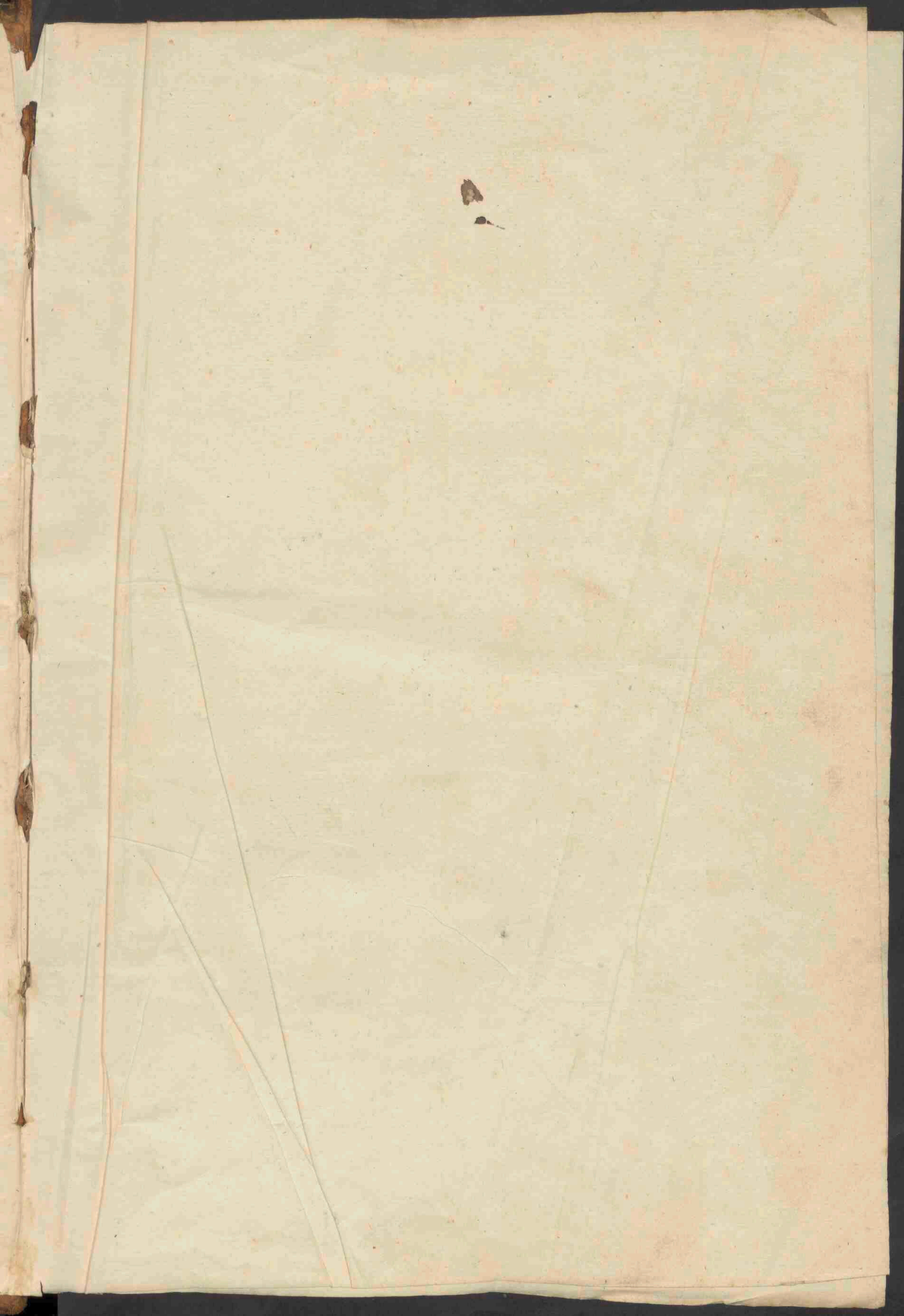
Incurabel schut. A. B. W. 169
Caesar, Commentarii de
bello gallico, etc.

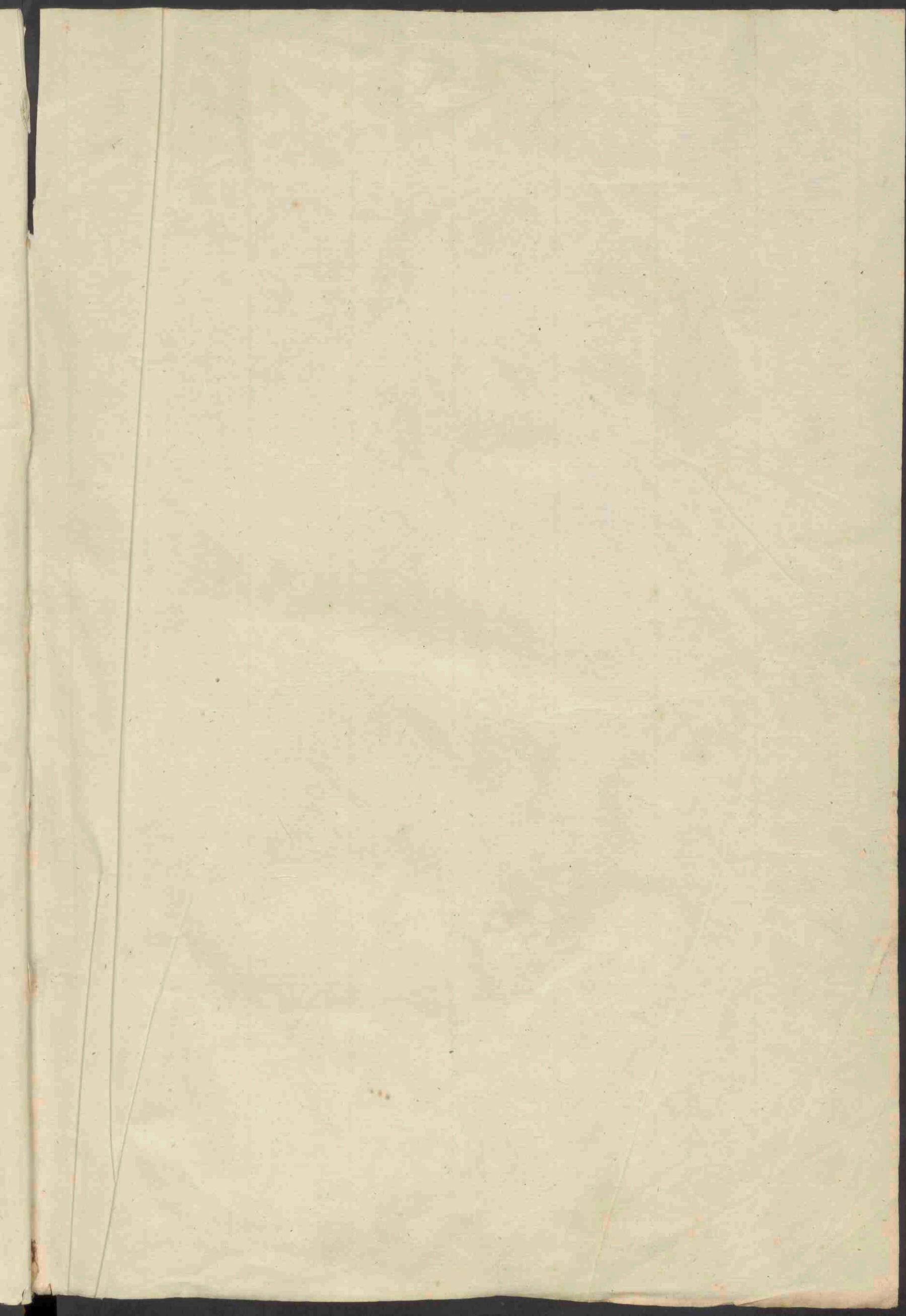
gedrukt te Rome 12 Mei
1469, zie voorlaatsle blad.
achterin. Voorin: „S. Joannis”
Afkomsig uit de bekerij
van de Kapittelkerk St. Jan
op het Janse kerkhof.

169. Caesar, C. Julius, Commentarii de bello gallico, de bello civili etc. [Editio princeps.] Rome, [Konr. Sweinheim en Arn. Pannartz] 12 Mei 1469. 2o. X. 2o. 24

Type 2. — HC* 4212. — BMC IV p. 7. — Peddie II p. 146. — Pell. 3139. — Pr. 3299.

Op bl. 2a: „S. Joannis” (waarschijnlijk uit het kapittel van S. Jan te Utrecht). Op bl. 167a: „Mense Augusti Ann. 1554”.

*E Julij Cæsaris belli gallici. Commentarius. Primus.
incipit feliciter.*

Omnis Gallia est diuisa in partes tres: quarum unam incolunt belge: aliam aquitani: tertiamque ipsorum lingua: celte: nostra galli appellant. In omnes linguas institutis legibus inter se differunt. gallos ab aquitanis garunna flumen: a belgis: matrona et sequana diuidit. horum omnium fortissimi sunt belge: propterea quod a cultu atque humanitate punitie longissime absunt. minimeque ad eos merca oves sepe comitant: atque ea: que ad effeminandos animos pertinent: important: proximique sunt germanis qui trans rhenum incolunt. quibus cum continenter bellum gerunt. qua de causa helueti quoque reliquos gallos uirtute precedunt: quod fere quotidianis bellis preliisque cum germanis contendunt: cum aut suis finibus eos prohibent: aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. eorum una pars: quam gallos obtinere dictum est: initium capit a flumine rhodano. contineturque garunna flumine. oceanum finibus belgarum attingit. etiam a sequanis & heluetis flumen rhenum uergit ad septentrionem. belge ab extremis gallie finibus oriuntur. pertinent ad inferiorem partem fluminis rheni. spectant in septentrionem & orientem solem. Aquitania a garunna flumine ad pyreneos montes: et eam partem oceanum. que est ad hispaniam: pertinet: spectat ad occasum solis et septentriones. Apud heluetios longe nobilissimus fuit & ditissimus Orgétorix. Is. M. Messalla & P. Pisone consulibus: regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit: et ciuitati persuasit: ut de finibus suis cum omnibus copis exiret. per facile esse: cum uirtute omnibus presteret: totius gallie impio potiri. Id hoc facilius eis persuasit: quod undique loci natura tuti helueti continerent. una ex parte fluminis rheno latissimo: atque altissimo: qui agrum heluetium a germanis diuidit. altera ex parte monte iura altissimo: qui est inter sequanos & heluetios. tertia lacu lemanno et flumine rhodano: qui punitiam nostram ab heluetis diuidit. ut rebus fiebat: ut et minus late uagarentur. & minus facile finitimis bellum inferre possent: quod de causa homines bellandi cupidi: magno afficiebantur dolore. pro multitudine autem hominum: & pro gloria belli: atque fortitudinis: angustos se fines habere arbitrarent: qui in longitudinem milia passuum ducere quadraginta: in latitudinem centum octoginta patebant. his rebus

adducti: et autoritate Orgentorigis p̄moti constituerūt: ea que
ad proficiscendū pertinerent parare. iumentorum & carrorum q̄
maximū numerū coemere: semētes q̄ maximas facere. ut in itinere
copia frumenti suppeteret. cū p̄ximis ciuitatibus pacē & amicitia
confirmare: ad eas res conficiendas. bienniū sibi satis esse duxerūt:
in tertiū annum p̄fectionē lege confirmāt. ad eas res cōficiendas
Orgentorix deligitur. is sibi legationē ad ciuitates suscepit. in eo
itinere p̄suadet Castico Catamatalcedis filio sequāo: cuius patre
regnū in sequanis multos annos obtinuerat: et a senatu populoq;
ro. amicus appellatus erat: ut regnum in sua ciuitate occuparet:
quod patre ante habuerat. Itemq; Dumnorigi heduo fratri Di/
uitiaci: qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat: ac
maxime plebi acceptus erat: ut idem conaret̄ p̄suadet. eiq; filiā
suā in matrimonium dat: per facile factu esse illis probat conata
perficere: propterea q̄ ip̄e sue ciuitatis imperium esset obtēturus.
non esse dubium: quin totius gallie plurimū belueti possent. seq;
suis copiis suoq; exercitu regna illis cōciliaturum confirmat. Hac
ratione adducti inter se fidem & iusiurandum dant: et regno oc/
cupato: per tres potentissimos & fortissimos populos: totius gallie
se potiri posse sperant. ea res ut est beluetis per iudiciū nuntiata:
moribus suis Orgētorigem ex uinculis causam dicere coegerunt:
damnatū penā sequi oportebat: ut igni cremaret̄. Die constituta
causę dictionis Orgentorigis ad iudicium omnē suam familiam ad
hominum milia decem undiq; coegit. et omnes oberratos: quorū
magnum numerum habebat: eodem conduxit per eos ne causam
diceret: se eripuit. cū ciuitas ob eam rem incitata armis iussuum
exequi conaretur: multitudinēq; hominū ex agris magistratus
cogerent. Orgētorix mortuus est. neq; abest suspicio ut belueti
arbitrantur: quin ip̄e sibi mortem consciuerit. Post eius mortem
nihilominus belueti: id quod constituerant: facere conantur: ut
e finibus suis exeant. ubi iā se ad eam rem paratos eē arbitrati sūt:
oppida sua omnia: numero ad duodecim: uicos ad quadringentos:
reliqua priuata edificia incendūt: frumentū omne: preterq̄ quod
secum portaturi erant comburūt: ut domū reditiōis spe sublata:
paratiōes ad om̄ia pericula subeunda essent: trium mensiū molita
cibaria unumquēq; domo efferre iubent. P̄suadent Rauracis
et Tulignis & Latouicis finitimis: uti eodem consilio usi: oppidis
suis. uicisq; exustis una cū his proficiscātur. boiosq; q̄ trans rhenū

incoluerant: et in agrū noricū: transferant: noriāq; oppugnarāt: receptos ad se socios asciscunt: erant omnino itinera duo: quibus itineribus domo exire possent. unum per sequanos angustum: et difficile. inter montem iuram et flumen rhodanum: uix q̄ singuli carri ducerent: mons autē altissimus impendebat: ut facile p̄ pauci prohibere possēt. alterum per p̄uinciam nostram multo facilius: atq; expeditius: propterea q̄ inter fines beluetiorū et allobrogū qui nuper pacati erant: rhodonus fluit: isq; nonnullis locis uado transitur. extremū oppidū allobrogū est: p̄ximūq; beluetiorū finibus genua. ex eo oppido: p̄os ad beluetios pertinet. Allobrogibus sese uel persuasuros: q̄ nondum bono animo in populū ro. uiderent: existimabant. uel ui coacturos: ut per suos fines eos ire paterētur: omnibus rebus ad profectionem cōparatis: diem dicūt: qua die ad ripā rhodani omnes cōueniant. is dies erat ad. v. kalē. aprilis. Lu. Pisone. Gabinio consulibus cesari cum id nuntiatum esset: eos per prouinciam nostram iter facere: conari: maturat ab urbe proficisci. et q̄ maximis itineribus potest in galliā ulteriōrē contēdit. et ad genuam peruenit. p̄uincie toti q̄ maximū militū numerū imperat. erat omnino in gallia ulteriori legio una. p̄otem q̄ erat ad genuam iubet rescindi. ubi de eius aduentu belueti certiores facti sunt: legatos ad eū mittūt nobilissimos ciuitatis: cuius legationis Numeius et Verodoctius principū locū obtinet ant. qui dicerēt: sibi esse in animo: sine ullo malefitio iter per p̄uinciā facere: propterea q̄ nullum aliud iter haberent: rogare: ut eius uolūtate id sibi facere liceat. Cesar q̄ mēoria tenebat. L. Cassiū cōsulem occisum: exercitūq; eius ab beluetis pulsum: et sub iugū missum: concedēdum non putabat: neq; homines inimico animo: data facultate per prouinciam itineris faciundi: temperaturus ab iniuria et malefitio existimabat: tñ ut spatiū intercedere posset: dum milites quos imperauerat conuenerent: legatis respondit: diē se ad deliberandum sumpturū. si quid uellēt: reuerterent. Interea ea legiōe quā secū habebat: militibusq; q̄ ex p̄uincia cōuenerāt: a lacu lemanno: qui in flumē rhodanum influit: ad montē iuram qui fines sequanorum ab beluetis diuidit: milia passuum decem: nouem: murum in altitudinem pedum. xvi. fossamq; perducit. eo opere perfecto: presidia disponit. castella cōmunit. quo facilius si se inuito transire conarētur: prohibere possēt. ubi ea dies: quā cōstituerat cum legatis: uenit: et legati ad eum reuerterunt: negat se

more & exēplo populi romani posse iter ulli per prouintiā dare.
et si nim facere conent: p̄bitorū ostēdit. belueti ea spe deiecti
nauihus iunctis: ratibusq; complurimis factis: alii uadis rhodani:
q̄ minima altitudo fluminis erat: nō nunq̄ interdiu: sepius noctu:
si prorumpere possēt: conati: operis munitione et militū cōcursu:
et telis repulsi: hoc conatu destiterunt. relinquebatur una per
sequanos uia: q̄ sequanis inuitis: p̄pter āgustias: ire nō poterant:
uis cum sua spōte persuadere nō possēt: legatos ad Dumnorigem
Heduum mittunt: ut deprecatore eo a sequanis hoc impetrarēt.
Dumnorix gratia et largitione apud sequanos plurimū poterat.
et beluetus erat amicus: q̄ ex ea ciuitate Orgentorigis filiam in
matrimōium duxerat. et cupiditate regni adductus: nouis rebus
studebat. et q̄ plurimas ciuitates suo sibi beneficio obstrictas ha/
bere uolebat. itaq; rem suscipit: et a sequanis impetrat: ut per fines
suos beluetios ire patiantur. obsidesq; uti inter sese dent: perficiat.
sequani ne itinere beluetios probibeāt. belueti: ut sine malefitio
et iniuria transeant. Cesari renuntiatur beluetus esse in animo p̄
agrum sequanorum et heduorum iter in santonum fines facere:
q̄ non lōge a tolosatium finibus absūt: que ciuitas est in p̄uincia:
id si fieret: intelligebat: magno cum prouintie periculo futurū:
ut homines bellicosos. po. ro. inimicos locis patētibus: maximeq;
frumentariis finitimis haberet: ob eas causas ei munitioni: quam
fecerat. T. Labienum prefecit. ipse in italiam magnis itineribus
cōtendit. duasq; ibi legiones conscribit. et tres: que circū agleiam
hyemabant: ex hybernis deducit. et qua proximum iter in ulte/
riorē galliam per alpes erat: cū his quinque legionibus ire cōtendit.
ibi centrones et garoceli: et caturiges locis superioribus occupatis:
ab itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his prelus/
pulsis: ab ocelo quod est citerioris prouintie extremum: in fines
uocentiorum ulterioris prouintie: die septimo peruenit: inde in
allobrogū fines. ab allobrogibus: in sebusianos exercitum ducit:
ii sunt extra prouintiam trans rhodanum primi. belueti iam per
angustias & fines sequanorum suas copias traduxerant. & in he/
duorum fines peruenerant. eorūq; agros populabantur. hedui cū
se: suaq; ab his defendere non possent: legatos ad Cesarem mittūt:
rogatum auxilium. ita se omni tempore de po. ro. bene meritos
esse: ut pene in cōspectu exercitus nostri: agri uastari: liberi eorū
in seruitutem abduci: oppida expugnari: non debuerint. eodem

tempe hedui ābarriq; necessarij: et cōsanguinei heduorū: Cesarem certiozem faciūt: sese depopulatis agris: nō facile ab oppidis uim hostiū phibere: item allobroges: qui trans rhodanū uicos posses/ sioesq; habebant: fuga se ad Cesarē recipiunt. et demōstrant: p̄ter agri solū: nihil eē reliq;. Quibus rebus adductus Cesar: nō expec/ tandum sibi statuit: dum omnibus fortunis sotorum consumptis: in santones helueti peruenirent. flumen est arar: quod per fines heduorum. et sequanorū in rhodanū influit: incredibili lenitate: ita ut oculis: in utram partem fluat: iudicari nō possit. id helueti ratibus ac lincibus iūctis transibant. ubi per exploratores Cesar certior factus est: tres iam partes heluetios: copiarum id flumen transduxisse: quartam fere partem citra flumen ararim reliquam esse: de tertia uigilia: cū legionibus tribus e castris profectus: ad eā partem peruenit. que nondum flumē transierat. eos impeditos: et inopinantes aggressus: magnam partem eorum concidit. reliqui sese fuge mandarūt. atq; in proximā siluā abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis ciuitas heluetia in quattuor partes diuisa est. hic pagus unus cū domo exisset: patrū nostrorū memoria. L. Cassium interfecerat: et eius exercitū sub iugū mi/ serat: ita siue casu siue consilio deorū immortalium: que p̄ ciuitatis heluetie: insignē calamitatē. po. ro. intulerat: ea princeps penas persoluit. qua in re Cesar non solum publica: sed etiam priuata iniurias ultus. q̄ soceri eius. L. Pisonem legatum. L. Pisonis auum. Tigurini eodē prelio: quo Cassium interfecerant. hoc plio facto reliquas copias heluetiorum: ut consequi posset: pontem in arare faciendum curauit. atq; ita exercitū traduxit. helueti repentino eius aduētū cōmoti: cū id qđ ipsi diebus. xx. egerrime cōfecerant: ut flumen transirent: illum uno die fecisse intelligerēt: legatos ad eos mittūt: cuius legationis Diuico princeps fuit: qui bello Cassano dux heluetiorum fuerat: is ita cū Cesare agit. si pacem. po. ro. cū heluetis faceret: in eam partem ituros: atq; ibi futuros heluetios: ubi eos Cesar constituisset: atq; eē uoluisset. sin bello psequi per/ seueraret: reminisceret ueteris incōmodi. po. ro. et p̄stine uirtutis heluetiorum: q̄ improuiso unum pagum adortus esset: cū u qui flumen transissent: suis auxilium ferre non possent: ne ob eā rem sue magnopere uirtuti tribueret ut ip̄os despiceret. se ita a patribus maioribusq; suis didicisse: ut magis uirtute: q̄ dolo contenderent: aut insidius niterent. q̄re ne cōmitteret: ut is locus: ubi cōstitisset.

ex calamitate. po. ro. et internetio ne nomē caperet: aut mēoriā
proderet: ut Cesar ita respondit. eo sibi minus dubitationis dari: q̄
eas res quas legati belueti cōmemorassent: memoria teneret: atq;
eo grauius ferre: quo minus merito. po. ro. accidisset. q̄ si alicuius
iniurie sibi cōsciū fuisse: nō fuisse difficile cauere: sed eo deceptū:
q̄ neq; cōmissum a se intelligeret: quare timeret: neq; sine causa
timendū putaret. q̄ si ueteris contumelie obliuisci uellet: num etiā
recentiū iniuriarū? q̄ eo inuito iter p̄ p̄uincia per uim tēptassent.
q̄ beduos: q̄ ambaros: q̄ allobrogas uexassēt: mēoria deponere
posse? q̄ sua uictoria tam insolenter gloriarentur? q̄ se tandiu
impune tulisse iurias mirarent: eodē p̄tinere. Cōsuesse enim deos
immortales: quo grauius homines ex commutatioe rerū doleāt:
quos pro scelere eorū ulcisci uelint: ut secundiores interdum res.
et diuturniorem impunitatem concedere. cum ea ita sint: tamen si
obsides ab eis dentur: uti ea que polliceātur: facturos intelligat:
et si beduis de iniuriis: q̄s ipsi solusq; intulerāt: itē si allobrogibus
satisfaciāt: sese cum eis pacem esse facturum. Diuico respōdit: ita
beluetios a maioribus suis institutos esse: uti obsides accipere: non
dare cōluerint. eius rei. po. ro. esse testē: hoc respōso dato discessit.
postero die castra ex eo loco mouent. idem Cesar facit. equatūq;
omnem ad numerum quattuor milium: quem ex omni prouincia
et beduis. atq; eorū solus coactum habebat. p̄mittit qui uideant.
quas in partes iter hostes faciant. qui cupidiū nouissimum agmē
insequuti. alieno loco cum equitatu beluetiorū p̄lium cōmittūt.
et pauci de nostris cadunt. quo p̄lio sublatis belueti: q̄ quingētis
equitibus tantam multitudinem equitum propulerūt: audaciū
subsistere. nō nunq̄ etiam nouissimo agmine p̄lio nostros laceessere
ceperunt. Cesar suos a prelio continebat. et satis habebat in p̄ntia
hostem rapinis: pabulationibus: populationibusq; prohibere. ita
dies circiter. xii. iter fecerunt: uti inter nouissimum hostiū agmen
et nostrum primū: nō amplius quinque aut senis milibus passuum:
interesset: interim quotidie Cesar beduos frumentum: quod essēt
publice polliciti: flagitare: nā propter frigora: q̄ gallia sub sep/
tentrionibus ut ante dictū est: posita est. non modo frumenta in
agris matura non erant: sed ne pabuli quidem satis magna copia
suppetebat. eo aut frumēto: quod flumē arare nauibus subuex/
erat: p̄pterea minus uti poterat: q̄ iter ab arare belueti auerterāt:
a quibus discedere nolebat: diem ex die ducere bedui: conferri:

cōportari: adeē: dicere. ubi se diutius duci itellexit: et diē instare:
 quo die frumentum militibus metiri oporteret: conuocatis eorū
 principibus: quorum magnam copiam in castris habebat. in his
 Diuitiaco et Lisco: q̄ sūmo magistratu p̄erant: quē Vergobretū
 appellant hedui: qui creatur annuus. et uite necisq; in suos habet
 potestatem: grauit̄ eos accusat: quod cū neq; emi: neq; ex agris
 sumi posset: tam necessario tempore: tam propinquis hostibus: ab
 his nō subleuetur: presertim cum magna ex parte: eorum p̄ciis
 adductus: bellum suscepit multo etiam grauius: q̄ sit destitutus:
 queritur. tum demum Liscus oratiōe Cesaris adductus: qđ antea
 tacuerat: proponit. esse nonnullos: quorum autoritas apud plebē
 plurimum ualet: qui priuatim plus possint: q̄ ipsi magistratus. hos
 seditiosa atq; improba oratiōe multitudinē deterrere: ne frumētū
 conferant: qđ p̄stare debuerant. si iam principatū gallie obtinere
 non possent: gallosq; q̄ romanorum impia perferre. neq; dubitare
 debeant: quin si heluetios superauerint romani: una cum reliqua
 gallia heduis libertatē sint erepturi. ab usdem noua cōsilia queq;
 in castris gerantur: hostibus enuntiari. hos a se coherceri nō posse.
 quin etiā: q̄ necessario rem coactus Cesari enuntiari: intelligere
 sese: quāto piculo fecerit. et ob eam causā: q̄diu potuerit: tacuisse.
 Cesar hac oratiōe Lisci Dumnorigem Diuitiaci fratrem designari
 sētiebat. sed q̄ pluribus p̄sentibus eas res iactari nolebat: celeriter
 conciliū dimittit. Liscū retinet. querit ex solo ea: que in cōuentu
 dixerat. dicit liberius: atq; audacius. eadem secreto ab aliis querit.
 repperit esse uera. ipsum esse Dūnorigem summa audacia: magna
 apud plebem: propter liberalitatē. gratia. cupidum rerū nouarū:
 complures annos portoria: reliquaq; omnia beduorum uectigalia
 paruo precio redēpta habere: p̄pterea q̄ illo dicēte: cōtradicare
 audeat nemo. nisi rebus et suā rem familiarē auxisse: et facultates
 ad largiēdum magnas comparasse: magnum numerum equitatus
 suo sumptu semper alere et circum se habere. neq; solum domi: sed
 etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atq; huius potentie
 causa: matrē in Eiturigibus. hōi illic nobilissimo: ac potentissimo:
 collocasse: ipsum ex helueti uxorem habere. sororem ex matre:
 et propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere et
 cupere heluetis: propter eam affinitatē. odisse etiam suo nomine
 Cesarē: et romanos: q̄ eorū aduētū potētia eiusdē sit imminuta: et
 Diuitiacus frater in antiquū locū gratie: atq; hōris: sit restitutus.

si quid accidat romāis: summā in spem regni obtinēdi p̄ beluetios
uenire. imperio po. ro. non modo de regno: sed de ea quā habeat
gratia: desperare: reperiēbat etiam inquirendo Cesar: quod plium
equestre: aduersum: paucis ante diebus esset factum: initium eius
fuge factum a Dumnorige: atq; eius eq̄tibus. nam equitatus: quē
auxilio Cesari hedui miserant: Dumnorix preerat. eorumq; fuga
reliquum esse equitatum perterritum: quibus rebus cognitis: cū ad
has suspitiones certissime res accederent: q̄ per fines sequanorum
beluetios traduxisset: q̄ obsides inter eos dādōs curasset: q̄ ea oīa
non modo in iussu suo: et ciuitatis: sed etiā insciētibus ipsis fecisset:
q̄ a magistratu heduorum accusaretur: satis esse cause arbitrabat̄:
quare in eū: aut ipse animaduertēret: aut ciuitatē animaduertēre
iuberet. His omnibus rebus unū repugnabat: q̄ fratris Diuitiaci
summum in po. ro. studium: summam in se uolūtatem: egregiam
fidem: iusticiam: temperantiā: cognouerat: nam ne eius supplicio
Diuitiaci animū offenderet: uerebat̄. itaq; priusq̄ quicq̄ conaret̄:
Diuitiacum ad se uocari iubet: et quotidianis interp̄tibus remotis:
per. C. Valeriū troauillū p̄ncipem gallice prouintie: familiarē
suum cui summā rerum omniū fidem habebat: cum eo colloquitur.
simul cōmonefacit: que ipso p̄nte in cōsilio galloꝝ de Dūnorige
sint dicta. et ostendit: que separatim quisq; de eo apud se dixerat:
petit: ac hortat̄: ut sine eius offensione animi: uel ipse de eo causa
cognita statuāt: uel ciuitatem statuere: iubeat. Diuitiacus multis
cum lachrymis Cesarem cōplexus: obsecrare cepit: nequid grauius
in fratrē statueret. scire se illa uera. nec quenq̄ ex eo: plusq̄ se do/
loris capere. propterea: q̄ cum ipse plurimum gratia domi: atq; in
reliqua: gallia ille minimum propter adolescentiam posset: per se
creuisse: quibus opibus ac neruis: nō solum ad minuendam gratiā:
sed pene ad perniciem suam uteretur. sese tamen more fraterno: &
existimatiōe uulgi cōmoueri: q̄ siqd ei a Cesare grauius accidisset.
cū ipse eum locū amicitie apud eū teneret: neminē existimaturū
nō sua uoluntate factū. qua ex re futurū: uti totius gallie animi
a se auerterentur. hec cum pluribus uerbis flens a Cesare peteret.
Cesar eius dexteram p̄bendit. cōsolatus: rogat: faciat finē orandi:
tanti eius apud se gratiam esse ostēdit: uti et reipublice iniuriam:
et suum dolorem eius uolūtati: ac precibus: condonet. Dūnorigē
ad se uocat. fratrem adhibet. que in eo reprehendat: ostēdit: que
ipse intelligat. que ciuitas queratur: proponit: monet ut reliquum

tēpus omēs suspitiōes uitet: p̄terita se Diuitiaco fratri condonare
 dicit. Dūnorigi custodes ponit. ut quid agat: quibus cū loquatur:
 scire possit: eodē die ab exploratoribus certior factus hostes sub
 monte cōsedisse: milia passuum ab ipsius castris octo: qualis esset
 natura montis: et qualis in circuitu ascēsus: qui cognosceret: misit.
 renūtiatum est facilē esse. de tertia uigilia. T. Labiennū legatū
 p̄pretore: cū duabus legiōibus: et uis duabus: qui iter cognouerāt:
 summum iugum montis ascendere iubet. quid sui cōsiliū sit: ostēdit.
 ipse de q̄rta uigilia: eodē itinere quo hostes ierāt: ad eos cōtendit.
 equitatūq; omnē ante se mittit. Cōsidius q; rei militaris p̄tissimus
 habebat: quiq; in exercitu. L. Sylle: et postea. M. Crassi fuerat:
 cum exploratoribus premititur. prima luce. cum summus mons
 a. T. Labieno teneretur: ipse ab hostiū castris: non longius mille
 quingentis passibus abesset: neq; ut postea ex captiuis cōperit: aut
 ipsius aduentus: aut Labieni cognitus esset: Cōsidius equo admissō
 ad eum accurrit. dicit: mōtem quē a Labieno occupari uoluerit:
 ab hostibus teneri. id se gallicis armis: atq; insignibus cognouisse.
 Cesar suas copias in proximum collem subducit. aciem instruit.
 Labienus ut erat ei preceptum a Cesare. ne prelium cōmitteret:
 nisi ipsius copie p̄pe hostiū castra uisē eēnt. et ūdiq; uno tempe in
 hostes impetus fieret: mōte occupato: nostros expectabat. p̄lioq;
 abstinebat: multo deniq; die: per exploratores Cesar cognouit. et
 mōtem a suis teneri. et hostes castra mouisse: et Cōsidium timore
 perterritum: quod nō uidisset: pro uiso sibi renūtiasse: eo die quo
 consueuerat ex interuallo hostes sequitur. et milia passuum tria:
 ab eorū castris castra ponit. postridie eius diei: quod omnino biduū
 supererat: cū exercitui frumentū metiri oporteret: & q; abibraacte
 oppido beduorum longe maximo: ac copiosissimo. non amplius
 milibus passuū. xviii. aberat: rei frumentarie p̄spiciendum existi/
 mauit. iter ab heluetis auertit. bibraacte ire contendit. ea res per
 fugitiuos. L. Emiliū decurionis eq̄tum galloꝝ: hostibus nūtiatur.
 helueti seu q; timore p̄territos romāos discedere a se existimarēt:
 eo magis q; pridie sup̄ioribus locis occupatis: p̄lium nō cōmisissēt:
 siue eo q; re frumentaria intercludi posse confiderent: cōmutato
 consilio. atq; itinere conuerso: nostros a nouissimo agmine inseq;
 ac laceffere ceperunt. postq̄ id animaduertit: copias suas Cesar in
 proximum collem subducit. equitatumq; qui substineret hostiū
 impetum: misit. Ipse interim in collem medio triplicē aciem instruxit:

legionum quattuor ueteranorum: ita uti supra se in summo iugo
duas legiones: quas in gallia citeriore proxime conscripserat: et omnia
auxilia collocari: ac totum motum hominibus compleri: et interea sarcinas
in unum locum conferri: et cum ab his qui in superiori constiterant
muniri: iussit. helueti cum omnibus suis carris secuti impedimenta
in unum locum contulerunt: ipsi celeratissima acie reiecto nostro
equitatu: phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.
Cesar primum suo: de inde omnium e conspectu remotis equis: ut
equato omnium periculo: spe fuge tolleret: cohortatus suos plium
comisit: milites e loco superiori pilis missis facile hostium phalangem
perfreguerunt: ea disiecta gladiis districtis in eos impetum fecerunt.
Gallis magno ad pugnam erat impedimento: quod pluribus eorum
scutis uno ictu transfixis: et colligatis: cum ferrum se inflexisset. neque
euellere neque sinistra impedita: satis commode pugnare poterant.
multi ut diu tactato brachio: preoptaret scutum manu emittere:
et nudo corpore pugnare: tandem uulneribus defessi: et pedem
referre. et quod mos suberat circiter mille passuum: eo se recipere cepe-
runt. capto mote: et succedentibus nostris Boui et Tulingi: qui hominum
milibus. xv. agmen hostium claudebant: et nouissimis presidio erant:
ex itinere nostros latere aperto circumuerere. id conspicati helueti:
qui in montem sese receperant: rursus instare: et plium redintegrare:
ceperunt. romani signa bipartita intulerunt: prima ac secunda acies:
ut uictis ac sumotis resisteret. tertia ut uenientes exciperet. ita an-
cipiti prelio diu atque acriter pugnatum est: diutius cum nostrorum
impetum sustinere non possent: alteri se: ut ceperant: in montem
receperunt: alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt:
nam hoc toto prelio: cum ab hora diei septima ad uesperam pugnatum
sit: auersum hostem uidere nemo potuit: ad multam noctem etiam
ad impedimenta pugnatum est. propterea quod pro uallo carros ob-
iecerant: et e loco superiore in nostros uenientes tela coniciebant:
et nonnulli inter carros: rotasque mazaras: ac tragulas subiciebant:
nostrosque uulnerabant. diu cum esset pugnatum: impedimentis
castrisque nostri potiti sunt: ibi Orgentorigis filia atque unus e filius
captus est. ex eo prelio circiter milia hominum. c. xxx. superfuerunt:
eaque tota nocte continenter ierunt. nullam partem noctis itinere
intermisso: in fines lingonum die quarto peruenerunt: cum & propter
uulnera militum: et propter sepulturam occisorum: nostri triduum
morati. eos sequi non potuissent. Cesar ad lingones litteras: nuntiosque

misit: ne eos frumēto: ne ue alia reuiuarent: q si uiuissent: se eodē
 loco: illos quo heluetios habiturum. ipse triduo intermisso. cum
 om̃ibus copiis eos seq cepit. helueti om̃iū rerū inopia adducti.
 legatos de deditiōe ad eū miserunt. q cū eū in itinere cōuenissēt:
 seq ad pedes proiecissent: suppliciterq locuti flentes pacē petissēt:
 atq eos in eo loco quo tūc essēt: suū aduentū expectare iussisset.
 paruerunt: eo postq Cesar uenit: obsides: arma seruos: qui ad eos
 profugissent: poposcit. dum ea cōquiruntur: et conferunt: nocte
 intermissa: circiter milia sex hominū eius pagi: qui urbigenus ap/
 pellat: siue timore pterriti: ne armis traditis: supplicio afficerētur:
 siue spe salutis inducti: q in tāta multitudine dediticiorum suam
 fugam aut occultari: aut om̃ino ignorari posse existimarēt: p̃ma
 noctis uigilia: et castris heluetioꝝ egressi: ad rhenum: finesq ger/
 manorum contēderunt: quod ubi Cesar rescituit: quorum p fines
 ierant: ut uti conquirerent: et reducerent: si sibi purgati esse uellēt:
 imperauit. reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes
 obsidibus: armis: perfugis: traditis: in deditiōem accepit. heluetios.
 tulingos. latobrigos. in fines suos ūde erant profecti: reuerti iussit:
 et q omnibus frugibus missis: nihil erat quo famē tolerarēt: allo/
 brogibus imperauit: uti ut frumenti copiā facerent. ipsos oppida:
 uicosq: quos incēderāt restituere iussit: id ea maxie ratioe fecit: q
 noluit eū locū: ūde helueti discesserāt: uacare: ne ppter bōitratē
 agroꝝ: germani q trans rhenū incolūt e suis finibus in heluetioꝝ
 fines transirēt. & finitimi gallie p̃untie allobrogibusq: eēt boios
 petentibus heduis: q egregia uirtute erant cogniti: ut in finibus
 suis collocarent: concessit: qbus illi agros dederunt: quosq postea
 in partem iuris: libertatis conditione atq ipsi erant: receperunt: in
 castris heluetiorum tabule reperte sunt: litteris grecis confectae: &
 ad Cesarem relate: qbus in tabulis nominatim. ratio cōfecta erat:
 qui numerus domo exisset: eorum qui arma ferre possent: et item
 separatim pueri senes mulieresq: quarum omnium rerum summa
 erat: capitum heluetiorum ducenta sexagintatria milia. tulingoꝝ
 milia triginta. latobrigoꝝ. xxiii. rauracorū. xxiii. boiorū. xxxii.
 ex iis qui arma ferre possēt: ad milia. xxii. Summa om̃iū fuerūt.
 ad milia. cccclxviii. eorum qui domum redierūt: censu habito: ut
 Cesar imperauit: reptus est numerus milū. c & x. bello heluetiorū
 confecto. totius fere gallie legati. principes ciuitatum ad Cesarem
 gratulatum conuenerunt. intelligere sese iam: et si pro ueteribus

belueticorum iniuriis. po. ro. penas bello repetisset: tamē eam rem non minus ex usu terre gallie: q̄ populi. ro. accidisse. p̄pterea q̄ eo consilio: florentissimis rebus: domos suas belueti reliq̄ssent: uti toti gallie bellum inferrent: imperioq̄ potirentur. locumq̄ domicilio ex magna copia deligerēt: quē ex omni gallia opportunissimū: fructuosissimumq̄ iudicassent: reliquasq̄ ciuitates stipendiarias haberent. petierunt uti sibi concilium totius gallie in diem certam indiceret. sese habere quasdam res: quas ex communi consensu ab eo petere uellēt: ea re permissa: diē concilio constituerūt. & iure / iurando: neq̄ enūtiaret. nisi quibus cōmuni cōsilio mandatū eēt: inter se sanxerunt: eo concilio dimisso: uidem principes ciuitatum qui ante fuerant ad cesarem reuerterūt. petierūtq̄ uti sibi secreto de sua: omniūq̄ salute: cum eo agere liceret: ea re impetrata: sese omnes flētes Cesari ad pedes p̄iecerunt. nō minus se id contēdere: et laborare: ne ea que dixissent: enuntiarent: q̄ uti ea: que uellēt: impetrarēt. propterea q̄ si enuntiatum esset summum in cruciatū se uenturos uiderēt. loquutus est pro eis Diuitiacus Heduos: galli e totius factiones esse duas. harū alterius principatū tenere heduos: alterius aruernos: ii cū tātopere de potētatu inter se multos annos contenderent: factum est: uti ab aruernis: sequanisq̄ germani ac / cerferentur: horū primo circiter milia duodecim rhenū transisse. posteaq̄ agros: & cultū: & copias gallorū: homines feri ac barbari adamassent: traductos plures: nūc esse in gallia ad cētum milium numerum et uiginti. Cum eis heduos eorumq̄ ditionis homines: semel atq̄ iterum armis contendisse. magnam calamitatem pullos accepisse: omnem nobilitatem: omnem senatū: omnem equitatū amisisse. quibus prelus: calamitatibusq̄ fractos: qui et sua uirtute: et. po. ro. suspitio. atq̄ amicitia: plurimū ante in gallia potuissēt. coactos eē seq̄nis obsides dare: nobilissimos ciuitatis. & iureiurando ciuitatem astringere: sese neq̄ obsides repetituros. neq̄ auxilium a po. ro. imploratorios: neq̄ recusatorios: quominus p̄petuo sub illoꝝ ditione: atq̄ impio essent: unū sese esse ex omni ciuitate heduoꝝ q̄ adduci non potuerit: ut iuraret. aut ex liberis suis obsides daret: ob eā rem se ex ciuitate profugisse: & romam ad senatum uenisse auxiliū postulatū: q̄ solus nec iureiurādo. neq̄ obsidibus teneret: sed peius uictoribus sequanis. q̄ heduis uictis accidisse: p̄pterea q̄ Ariouistus rex germanorum in eoꝝ finibus cōsederet: tertiamq̄ partem agri sequani. qui esset optimus totius gallie occupasset: &

nūc de altera parte tertia sequanos decedere iuberet: propterea q̄
paucis mensibus ante harudum milia hominū uigintiquattuor ad
eum uenissent: quibus locus ac sedes pararētur. futurū esse paucis
annis: uti omnes ex gallie finibus pellerentur. atq; omnes germani
rhenū transirēt: neq; enim conferendū esse gallicū cū germanoꝝ
agro: neq; hanc consuetudinem uictus: cum illa comparandam.
Ariouistū autem ut semel gallorum copias prelio uicerit. quod
prelium factū sit ad magriobrie: superbe et crudeliter imperare:
obsides nobilissimi cuiusq; liberos petere: et in eos omnia exempla
cruciatuq; edere. si qua res non ad nutum: aut ad uoluntatē eius
facta sit: hominem esse barbarum: iracundum: temerarium. non
posse eius imperia diutius sustinere. nisi siquid in Cesare populoq;
ro. sit auxilium: omnibus gallis idem esse faciendum: quod belueti
fecerint: ut domo emigrēt: aliud domicilium alias sedes. remotas a
germanis petant. fortunamq; quecunq; accadat: experiantur. hec
si enūtiata Ariouisto sint: nō dubitare: quin de obsidibus om̄ibus:
qui apud eum sint: grauissimum supplicium sumat. Cesarem uel
autoritate sua: atq; exercitus: uel recenti uictoria: uel nom̄e. po.
ro. deterrere posse: ne maior multitudo germanoꝝ rhenū tradu/
catur: galliāq; omnē ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac
oratiōe a Diuitiaco habita: om̄es q; aderant: magno fletu auxiliū
a Cesare petere ceperunt: animaduertit Cesar unus ex omnibus
seq̄nos nihil earū rerū facere. quas ceteri facerēt. sed tristis: capite
demisso: terram intueri: eius rei que causa eēt: miratus: ex ipsis que/
sunt: nihil sequani respondere: sed in eadē tristis permanere. Cum
ab eis sepius quereretur: neq; ullam om̄ino uocem exprimere posset:
idem Diuitiacus beduus respondit. hoc esse miserioꝝ fortunam
& grauiorem sequanoꝝ q̄ reliquorum. q̄ soli nec in occulto quidē
queri: nec auxiliū implorare auderent. absētisq; Ariouisti crude/
litate. uelut si coram adesset: horrerent. p̄pterea q̄ reliquis tamē
fuge facultas daret: sequanis uero: q; intra fines suos Ariouistum
recepissent: quorum oppida omnium in potestate eius eēt: om̄es
cruciatu essent perferēdi: us rebus cognitis Cesar galloꝝ animos
uerbis confirmauit. pollicitusq; est sibi eā rē cure futuram. magnā
se habere spem: & beneficio suo: & autoritate adductū Ariouistū.
finem iniuriis facturum: hac oratione habita concilium dimisit: &
secundū ea multe res eum hortabant. q̄re sibi eā rem cogitandā:
et suscipiēdam putaret. imprimis q̄ beduos fratres cōsanguineosq;

sepenumero ab senatu appellatos in seruitute: atq; ditiōe uidebat
germanorū teneri. eorumq; obsides esse apud Ariouistū ac seq̃nos
intelligebat. quod in tāto imperio. po. ro. turpissimū sibi ac rei. p.
arbitrabat: paulatim autem germanos cōsuescere rhenū transire:
et in galliam magnam eorum multitudinem uenire: populo. ro.
piculosū uidebat: nec sibi homines feros ac barbaros tempaturol
existimabat: quin cū omnē galliam occupassent: ut ante cimbrī.
teutonīq; fecissēt: in pūntiam exirent: atq; inde in italiam con/
tenderent. presertim cū seq̃nos a pūntia nostrarhenus diuideret:
q̃bus rebus q̃ maturrime occurrendū putabat. ipse aut Ariouistus:
tantos sibi spiritus: tantam arrogantiam sumpserat: ut ferendus
non uideretur. Quamobrem placuit ei: ut ad Ariouistum legatos
mitteret: ut aliquem locum medium utriusq; colloquio deligeret.
uelle sese de repu. et sūmis utriusq; rebus cū eo agere: ei legationi
Ariouistus respondit: siquid ipsi a Cesare opus esset: sese ad eū uē/
turum fuisse. siquid ille se uelit: illū ad se uenire oportere: preterea
neq; sine exercitu in eas partes gallie uenire se audere: quas Cesar
possideret: neq; exercitum sine magno cōmeatu: atq; emolumēto
in unum locum cōtrahere posse. sibi autem mirum uideri: quid in
sua gallia: quā bello uicisset: aut Cesarī: aut omnino populo. ro.
negotii esset: his responsis ad Cesarem legatis redeuntibus: iterū ad
eum Cesar legatos cū is mandatis mittit. qm̃ tanto suo populoq;
ro. beneficio affectus: cū in cōsulatu suo rex atq; amicus a senatu
appellatus esset: hanc sibi. po. q. ro. gratiā referret: ut in colloquū
uenire inuitatus grauarietur: neq; de communi re dicēdum sibi: et
cognoscendū putaret: hec eē que ab eo postularet: p̃mum nequā
multitudinem hominū amplius transrhenū in galliā traduceret:
deinde obsides quos haberet: ab heduis redderet. sequanīsq; p̃mit/
teret. ut quos illi haberent uolūtate eius reddere illis liceret. ne ue
heduos iniuria laceggeret. neq; is focusq; ipsorum inferret bellum. si
id ita fecisset: sibi. po. q. ro. ppetuam gratiam: atq; amicitiam cum
eo futuram: si nō. impetraret sese: quoniā. M. Messalla. L. Pisō e
cōsulibus: senatus censuisset: uti q̃cunq; galliā pūntiam obtineret:
quod cōmodo reipublice. facere posset: heduos ceterosq; amicos.
po. ro. defenderet: se heduorū iniuriam non neglecturum: ad hec
Ariouistus respondit: ius esse belli. ut q̃ uicissent: is quos uicissent:
quemadmodū uellēt imperarēt: item. po. ro. uictis: nō ad alterius
p̃scriptum: sed ad suum arbitriū imperare consuesse. si ipse. po. ro.

non prescriberet: quemadmodum suo iure uteretur: non oportere
 se a populo ro. in suo iure impediri: beduos sibi: quoniam fortunam
 temptassent: & armis congressi: & superati essent: stipendarios esse
 factos. magnam Cesarē iniuriam facere: quod suo aduentu uectigalia
 sibi deteriora faceret. beduis se obsides redditurum non esse. neque uis:
 neque eorum solus iniuria bellum illaturum: si in eo manerent: quod
 conuenissent. stipendiumque quot annis penderent: si id non fecisset:
 longe uis fratrum nomen populi ro. abfuturum. quod sibi Cesar
 denuntiaret se beduorum iniurias non neglecturum. neminem secum
 sine sua perniciē contendisse. cum uellet congregaret. intellecturum
 quid iūcti germani: exercitatissimi in armis. qui intra annos quat/
 tuordecim tectum non subissent: uirtute possent. hec autem eodem
 tempe Cesari mandata referebantur. & legati ab beduis & treuiris
 ueniebant. bedui questum: quod harudestargali qui nuper in galliam
 transportati essent: fines eorum popularentur. sese ne obsidibus
 quidem datis: pacem Ariouisti redimere potuissent. treuiri autem pagos
 centum sueuorum ad ripam rheni cōsedisse: qui rhenum transire
 conarentur: uis preesse Nasuam & Cimbream fratres. quibus rebus
 Cesar uehementer commotus: maturandum sibi existimauit: ne si
 noua manus sueuorum cum ueteribus copiis Ariouisti sese cōiūxisset:
 minus facile resisti posset: itaque re frumentaria quae celerrime potuit
 comparata: magnis itineribus ad Ariouistum contendit: cum tridui
 uiam processisset: nuntiatum est ei Ariouistum cum suis omnibus copiis.
 ad occupandum uesontionem: quod est oppidum maximum sequanorum
 contendere. triduique uiam a suis finibus profecisse. id ne accideret
 magnopere precauendum sibi Cesar existimabat: namque omnium
 rerum quae ad bellum usui erant: summa erat in eo oppido difficultas.
 idque natura loci sic muniebatur: ut magnam ad ducendum bellum
 faceret facultatem. propterea quod flumen alduasduis ut circino
 circumductum: pene totum oppidum cingit. reliquum spatium quod
 est: non amplius pedum sexcentorum qua flumen intermittit: motus
 continet magna altitudine: ita ut radices eius motus ex utraque pre/
 ripe fluminis contingant. hanc murus circumdatus arcem efficit. &
 cum oppido coniungit. huc Cesar magnis diurnis nocturnisque itine/
 ribus contendit. occupatoque oppido: ibi presidium collocat: dum
 paucos dies ad uesontionem rei frumentariae: com meatuque causa
 moratur: ex percontatione nostrorum: uocibusque gallorum atque
 mercatorum: qui ingenti magnitudine corporum germanos incredibili

uirtute: atq; exercitatione in armis esse predicabant. se penumero
se se cum eis congressos: ne uultum quidem atq; aciem oculorum ferre
potuisse: tunc subito timor omnem exercitum occupauit: ut non
mediocriter omnium mentes: animosq; perturbaret. hic primum ortus
est timor a tribunis militum: ac prefectis. reliquisq; qui ex urbe ami-
cicie causa secuti Cesarem: non magnam in re militari usum habebant.
quorum alius alia causa illata: quam sibi ad perficiendum necessariam
esse dicerent: petebant: ut eius uoluntate discedere liceret: nonnulli
pudore adducti: ut timoris suspicionem uitarent: remanebant: neq;
uultum fingere: neq; interdum lachrymas tenere poterant: abditum
in tabernaculum aut suum fatum querebantur. aut cum familiaribus
suis commune periculum miserabantur. uulgo totis castris testamenta
obsignabant: horum uocibus ac timore paulatim etiam illi: qui magnum
in castris usum habebant: milites centurionesq; quiq; equitum praerant:
perturbabantur qui se ex eis minus timidos existimari uolebant. non se
hostem uereri: sed angustias locorum: magnitudinem silvarum: quae interce-
derent inter ipsos atq; Arriouistum: aut rem frumentariam ut satis comode
supportari posset: timere dicebant. nonnulli etiam Cesari nuntiabant:
cum castra moueri: aut signa ferri iussisset: non fore dicto audientes
milites. neq; propter timorem signa laturos: hec cum animaduertisset
Cesar: conuocato consilio: omniumq; ordinum ad id consilium adhibitis
centurionibus: uehementer eos inculcavit. primum: quod aut quam in
partem aut quo consilio ducerent sibi querendum: aut cogitandum
putarent. Arriouistum se consule cupidissime populi romani amicitiam
appetisse: cur igitur hunc tam temere quis quam ab officio discessurum
iudicaret? sibi quidem persuaderi cognitis suis postulatis. atq; equitate
conditionum perspecta: eum: neq; suam: neq; populi romani gratiam
repudiaturum: quod si furore atq; amara impulsus bellum intulisset:
quid tandem uererentur? aut cur de sua uirtute. aut de ipsius diligentia
desperarent? factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria:
cum Cimbris & Teutonibus a C. Mario pulsus: non minorem laudem
exercitus quam ipse imperator meritis esse uidebatur: factum etiam
in Italia nuper seruilis tumultu. licet aliquid usus ac disciplina quam
a nobis accepissent: subleuarent: ex quo iudicari posset. quantum
haberet in se boni constantia. propterea quod quos aliquandiu inermes
sine causa timuissent. hos postea armatos ac uictores superassent.
ac denique germanos hos eosdem scirent esse illos: quibus cum se penu-
mero helueti congressi: non solum in suis: sed etiam in illorum finibus

plerūq; superant. qui tñ pares esse nostro exercitui nō potuerint: si quos aduersum prelium et fuga gallorum commoueret: hoc si quererēt: reperiri posse: diuturnitate belli defatigatis gallis: Ario iustum cum multis mensibus castris se: ac paludibus cōtinuisset: neq; sui potestatem fecisset: desperantes iam de pugna ac dispersos subito adortus: magis ratione ac cōsilio q̄ uirtute uicisse. cui ratioi contra homines barbaros: atq; imperitos: locus fuisset. ac ne ipsum quidē spare nostros exercitus capi posse. q̄ suū timorē in rei frumētariae simulationem: angustiasq; itineris cōferret: facere arroganter: cū aut de officio imperatoris desperare: aut prescribere uiderentur: hec sibi esse cure: frumētum: seq̄nos: leucos: lingones subministrare. iamq; esse in agris frumēta matura: de itinere ipsos breui tempore iudicaturus: quod nō fore dicto audiētes: milites neq; laturos signa dicantur: nihil se ea re cōmoueri: scire enim quibuscūq; exercitus dicto audiens nō fuerit: aut malere gesta fortunam defuisse. aut aliquo facinore cōperto: auariciam esse conuictā. suā innocentiam perpetua uite felicitate heluetiorū bello esse perspectam. itaq; se quod in longiorem diem collaturus fuisset: temptaturū: & p̄xima nocte de quarta uigilia castra moturum: ut q̄ p̄mum intelligere posset utrum apud eos pudor. atq; officiū. an timor plus ualeret: quod si preterea nemo sequatur: tamen se cum sola decima legiōe iturū: de qua nō dubitaret: sibiq; eam p̄toriam cohortē futuram. huic legiōi Cesar & indulxerat p̄cipue. & p̄pter uirtutē cōfidebat maxime: hac oratiōe habita mirū in modū conuerse sunt omniū mētes: sūmaq; alacritas: et cupiditas belli gerēdi innata ē. p̄ncepsq; decima legio per tribunos militum ei gratias egit: q̄ de se optimū iudiciū fecisset. seq; esse ad bellū gerendū paratissimā confirmauit. deinde relique regiones cum tribunis militum: et priorum ordinū centuriōibus egerūt: uti Cesari satisfacerēt: sese nec unq̄ dubitasse. neq; timuisse. neq; de summa belli suum iudicium: sed imperatoris esse existimauisse: eorū satisfactioe accepta: et itinere conq̄sito. per Diuitiacum. q̄ ex aliis ei maximam fidem habebat: ut milia amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret: de quarta uigilia: ut dixerat: profectus est: septimo die cū iter nō intermitteret ab exploratoribus certior factus ē. Ario iusti copias a nostris milibus passuum quattuor et. xx. abesse. cognito Cesaris aduētū Ario iustus legatos ad eum mittit. quod antea de colloquio postulasset: id per se fieri licere: quoniā propius accessisset. seq; id

sine periculo facere posse existimaret: non respuit conditionem
Cesar: iamq; eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur: cum id quod
antea petenti denegasset: ultro polliceretur: magnamq; in spem
ueniebat. pro suis tantis populiq; ro. in eū beneficiis: cognitis suis
postulatis: fore uti pertinacia desisteret: dies colloquio dictus est:
ex eo die quintus. interim dum sepe ultro. citroq; legati inter eos
mitterentur. Ariouistus postulauit: ne quē peditem ad colloquium
adduceret: uereri se: ne per insidias ab eo circūueniretur. uterq; cū
equitatu ueniret. alia ratione sese uenturum nō esse. Cesar q; nec
colloquiū: interposita causa: tolli uolebat: neq; salutē suā galloꝝ
equitibus committere audebat: cōmodissimum eē statuit: om̄ibus
equis gallicis eq; tribus detractis: eis legiōarios milites legiōis decime:
cui q̄ maxime confidebat: imponere: ut presidium q̄ amicissimum:
siquid opus facto esset: haberet: quod cum fieret: non irridicule
quidam ex militibus decime legionis dixit: plusq; pollicitus esset:
Cesarem ei facere: pollicitum se in cohortis pretorie loco decimam
legionem habiturum. et nunc ad equum rescribere: planities erat
magna: et in ea tumultus terrenus. satis grandis. hic locus equo fere
spatio: ab castris Ariouisti et Cesaris aberat: eo. ut erat dictum: ad
colloquiū uenerunt. legionem Cesar: quā eq; deuexerat: passibus
ducentis ab eo tumulo cōstituit. item equites Ariouisti. pari inter/
uallo constiterunt. Ariouistus ex equis ut colloqueretur: & p̄ter
se denos ut ad colloquium adducerent: postulauit. ubi eo uētum
ē: Cesar initio oratiōis: sua senatusq; in eū beneficia cōmemorauit.
q; rex appellatus eēt a senatu. q; alicui: q; munera aplissime missa.
quam rem et paucis contigisse: et pro magnis hominum officiis
consuesse tribui. docebat illū: cū neq; aditū. neq; causā postulādi
iustam haberet: beneficio ac liberalitate sua ac senatus: ea premia
cōsequutum: docebat etiā q̄ ueteres: q; iuste cause necessitudinis
ipsis cū heduis intercederēt. que senatus cōsultra quotiens hōrificā
facta in eos essent: ut omni tempe totius gallie p̄ncipatum hedui
tenuissent: prius etiam q̄ nostram amiciciā appetissent: populi ro.
hanc esse consuetudinem: ut socios atq; amicos non modo suis nihil
depdere: sed gratia: dignitate: honore: auctos uelit esse. quod uero
ad amiciciā populi ro. attulissent: id us eripi: quis pati posset: pos/
tulauit eadem: que legatis in mandatis dederat. ne aut heduis: aut
eoꝝ satus bellū inferret: obsides redderet: si nullā p̄tem germanoꝝ
domū remittere posset: at nequos amplius rhenū transire pateret.

Arrius ad postulata Cesaris pauca respondit: de suis uirtutibus
 multa predicauit. transisse rhenum non sua sponte. sed rogatum &
 accersitum a gallis: non sine magna spe. magnisque premis predicauit.
 domum: propinquos: reliquos. sedes habere in gallia: ab eis concessas:
 obsides ipsorum uoluntate datos: stipendium capere iure belli: quod
 uictores uictis imponere consueverunt: non se gallis: sed gallos sibi
 bellum intulisse: omnes gallie ciuitates ad se oppugnandum uenisse:
 contra se castra habuisse: eas omnes copias a se uno prelio pulsas: ac
 superatas esse: si iterum experiri uelint: iterum paratum esse decertare:
 si pace uti uelint: iniquum esse de stipendio recusare: quod sua uoluntate
 ad id tempus pependerit: amicitiam populi romani sibi ornamento: et
 presidio: non detrimento: esse oportere: idque se ea spe petisse: si per
 populum romanum stipendium remittatur: et deditum subtrahantur: non
 minus libenter sese recusaturum populi romani amicitiam. quam appetierit:
 quod multitudinem germanorum in galliam traducat: id se sui munitum:
 non gallie impugnandi causa facere: eius rei testimonium esse: quod
 nisi rogatus non uenerit: et quod bellum non intulerit: sed defecerit.
 se prius in galliam uenisse: quam populum romanum: nunquam ante hoc tempus
 exercitum populi romani gallie punitie finibus egressum: quod sibi uellet.
 cur in suas possessiones ueniret: prouintiam suam hanc esse galliam:
 sicut illam nostram: ut ipsi concedi non deberet: si in nostros fines
 impetum faceret: sic item nos esse iniquos: qui in suo iure se inter/
 pellaremus: quod fratres a se: et amicos appellatos beduos diceret: non
 tam barbarum se: neque tam imperitum esse rerum: ut non sciret: neque
 bello allobrogum proximo beduos romanis auxilium tulisse. neque
 ipsos in eis contentionibus: quas bedui secum: et cum sequis habuissent:
 auxilio populi romani. usos esse debere: se suspicari: simulata Cesarem
 amicitia: quod exercitum in gallia habeat. sui opprobrii causa habere.
 qui nisi decedat: atque exercitum deducat ex his regionibus: sese illum
 non pro amico: sed hoste habiturum: quod si eum interfecerit: multis
 se nobilibus: principibusque populi romani. gratum esse facturum: id se ab
 ipsis: per eorum nuntios compertum habere. quorum omnium gratiam:
 atque amicitiam eius morte redimere posset. quod si discessisset ac liberam
 sibi possessionem gallie tradidisset: magno se illum premio remu/
 neraturum: et quecumque bella geri uellet: sine ullo eius labore: et
 periculo confecturum: multa a Cesare in eam sententiam dicta sunt:
 quare negotio desistere non posset: et neque suum: neque populi romani.
 pati: ut optime merentes socios desereret: neque se iudicare galliam

potius esse Ariouisti: q̄ populi ro: bello superatos esse aruernos et
rutbenos. a. Q. Fabio maximo. q̄bus populus ro. ignouisset: neq;
in puincia redigisset. neq; stipendiū imposuisset: q̄ si antiquissimū
quodq; tempus spectari oporteret: populi ro. iustissimum esse in
gallia impium: si iudiciū senatus seruari oporteret: liberam debere
esse galliam: quam bello uictam: suis legibus uti uoluisset: dū hec
in colloquio geruntur: Cesari denuntiatur: equites Ariouisti
propius tumulū accedere: et ad nostros adequitare. lapides telaq;
in nostros conuicere: Cesar loquēdi finem fecit. seq; ad suos recepit:
suisq; imperauit: ne quod omnino telum in hostes reicerent. nam
et si sine periculo legiōis delecte cum eq̄tatu plium fore uidebat:
tamen committendum non putabat: ut pulsus hostibus dici posset.
eos a se per fidem in colloquio circunuentos: posteaq; in uulgos
militum elatum est: qua arrogantia in colloquio Ariouistus usus:
omni gallia romanos interdixisset: impetūq; in nostros eius eq̄tes
fecissent: eaq; res colloquium ut dirimisset: multo magis alacritas:
studiūq; pugnādi maius exercitui iniectum est: biduo post Ario/
iustus legatos ad Cesarem mittit. uelle se de de his rebus: que inter
eos cepte: neq; perfecte essent: agere cum eo: uti iterum colloquio
diem cōstitueret. aut si id minus uellet: e suis legatis aliquem ad se
mitteret. Colloquēdi Cesari causa uisa nō est. et eo magis: q̄ p̄ die
eius diei germāi retineri nō poterāt: qn in nostros tela conuicerēt:
legatū e suis sese magno cū piculo ad eum missurū: cōmodissimū
uisum est. M. Valerium Proclū. C. Valerū Caburi filiū: summa
uirtute: & hūanitate: adolescentē: cuius pater a. C. Valerio flacco
ciuitate donatus erat: et propter fidem. et propter lingue gallice
scientiam: qua multa iam Ariouistus longa cōsuetudine utebat:
et q̄ in eo peccandi germanis causa non esset. ad eum mittere: et
Mariū Metiū qui hospitio Ariouisti utebatur: us mandauit:
ut que diceret Ariouistus cognoscerent: et ad se referrent. quos
cū apud se in castris Ariouistus conspexisset: exercitu suo p̄sente
cōclamauit: quid ad se uenirent? in speculandi gratia? conantes
dicere: prohibuit. et in catenas coniecit: eo dē die castra p̄mouit:
et milibus passuū sex a Cesaris castris sub monte cōsedit: postridie
eius diei preter castra Cesaris suas copias reduxit: & milibus passuū
duobus ultra eū castra fecit: eo consilio: uti frumēto: cōmeatuq;
qui ex sequanis et heduis supportaretur: Cesarem intercluderet:
ex eo die dies cōtinuos quinq; Cesar suas copias produxit: & acie

instructā habuit: ut si uellet Ariouistus p̄lio cōcedere: ei potestas
 non deesset: Ariouistus his omnibus diebus exercitū castris cōtinuit.
 equestri prelio quotidie contendit. genus hoc erat pugne: quo se
 germani exercuerant. equum milia erant sex. totidem numero pe-
 dices uelocissimi: ac fortissimi: quos ex om̄i copia: singuli singulos:
 sue salutis causa delegerant. Cum us in preliis uersabatur. ad eos se
 eq̄tes recipiebant: u si quid erat durius: concurrebant: si quid grauiore
 uulnere accepto: equo deciderāt: circumstebāt: si quo erat lōgius
 p̄deundum: aut celerius recipiendum: tāta erat horū exercitatiōe
 celeritas: ut iubis equorum subleuati: cursum adequarent: ubi eum
 castris se tenere Cesar intellexit: ne diutius cōmeatu phiberetur:
 ultra eum locum: quo in loco germani cōsederant: circiter passus
 sexcentos: ab his castris idoneū locū delegit. acieq; triplici instructa
 ad eum locum uenit. primam et secundā aciem in armis esse: tertiā
 castra munire: iussit: hic locus ab hoste: circiter passus sexcentos:
 uti dictū ē: aberat. eo circiter hominū sexdecim milia: expedita
 cum om̄i equitatu Ariouistus misit. que copie nostros deterrerēt:
 et munitione prohiberent. nibilo secius Cesar: ut ante cōstituerat:
 duas acies hostem propulsare: tertiā opus p̄ficere: iussit: munitis
 castris duas ibi legiones reliquit: et partem auxiliorum. quattuor
 reliquas in castra maiora reduxit. p̄ximo die instituto suo Cesar
 e castris utrisq; copias suas eduxit. paulumq; a maioribus castris
 progressus: aciem instruxit: hostibus pugnandi potestatem fecit:
 ubi ne tum q̄dem prodire intellexit: circiter meridiem exercitum
 in castra reduxit: tum demum Ariouistus prem suarū copiarū. que
 castra maiora oppugnaret: misit. acriter utrinq; usq; ad uesperum
 pugnatum est: solis occasu suas copias Ariouistus multis et illatis:
 et acceptis uulneribus: in castra reduxit: cū ex captiuis quereretur
 Cesar quāobrem Ariouistus prelio non decertaret: hanc repiebat
 causam: q̄ apud germanos: ea cōsuetudo esset: ut matres familias
 eorū sortibus et uaticinationibus declararent: utrū preliū cōmitti:
 ex usu esset: nec ne. eas ita dicere: non esse fas germanos superare: si
 ante nouam lunam prelio contendissent: postridie eius diei Cesar
 presidium utrisq; castris: quod satis esse uisum est: reliquit. omnes
 alarios in conspectu hostiū pro hostium numero uallabat: ut ad
 speciem alarius uteretur. ipse triplici instructa acie: usq; ad castra
 hostium accessit. tum demum necessario germani suas copias castris
 eduxerunt: generatimq; cōstituerunt: paribus interuallis. barudes:

marcomannos tribores: uangiões: nemetes: sedusios: suesios: oēuq;
aciem suam redi: et carris circūdederunt: nequa spes in fuga relin/
queretur: eo mulieres imposuerunt: que in prelium proficiscentes
passis crinibus: flētes īplorabāt: ne se in seruitutē romāis traderēt:
Cesar singulis legionibus: singulos legatos: et questorem prefecit:
uti eos testes sue quisq; uirtutis haberet: ipse a dextro cornu: q; eā
partem minime firmam hostiū eē animaduenerat: plium cōmisit.
ita nostri acriter in hostes signo dato impetū fecerūt. itaq; hostes
repente celeriterq; procurrerūt: ut spatiū pila in hostes coniciēdi:
non daretur: reiectis pilis: cominus gladius pugnatū est: at germāi
celeriter ex consuetudine sua pbalange facta: impetus gladiorū
exceperunt. reperi sunt complures nostri milites: qui in pbalanges
insilirent: & scuta manibus reuellerent. & desuper uulnerarent. Cū
hostium acies a sinistro cornu pulsa: atq; in fugam cōuersa esset:
a dextro cornu uehementer multitudine suorum nostram aciem
premebant. Id cū animaduertisset. P. Crassus adolescēs: q; eq̄tatu
preerat: q; expeditior erat: q̄ u qui inter aciem uersabant: tertiā
aciem laborantibus subsidio misit: ita prelium restitutum est. atq;
omēs hostes terga uerterūt: neq; p̄us fugere destiterūt: q̄ ad flumē
rhenū milia passuum ex eo loco circiter quinq; peruenerint: ibi
perpauci aut uiribus confisi: tranare contenderunt: aut lintribus
inuētis salutē sibi reppererunt. In his fuit Ariouistus: q; nauiculā
deligatam ad ripam nactus: ea profugit. reliquos omēs equitatu
cōsecuti nostri: interfecerunt. due fuerunt Ariouisti uxores: una
sueua natione quā domo secū duxerat: altera Norica regis Voc/
cionis soror: quam in gallia duxerat a fratre missam. utreq; in ea
fuga perierunt. due filie: harum: altera occisa: altera capta est. C.
Valerius Proculus cū a custodibus in fuga trinis cathēis uinctus
traberetur: in ipsum Cesarem hostes equitatu sequentem incidat.
que q̄dem res Cesari nō minorē: q̄ ipsa uictoria uoluptatē attulit:
q; hominem honestissimum prouincie gallie: suum familiarem: et
hospitem: ereptum e manibus hostium: sibi restitutū uiderat: neq;
eius calamitate de tāta uoluptate: et gratulatione: quicq; fortuna
diminuerat. Is se presente de se ter sortibus consultū dicebat: utrū
igni statim necaret: an in aliud tēpus reseruaret: sortiū beneficio
eē se incolumem. Item Marius Metius reptus et ad eū adductus
est. hoc plio trans rhenū nūtiato: sueui: q; ad ripas rheni uenerant:
domum reuerti ceperūt. quos ubi qui proximi rhenum incolunt.

perterritos senserūt: insecuti: magnum ex his numerū occiderunt: Cesar una estate duobus maximis bellis cōfectis: maturius paulo: q̄ tēpus anni postulabat: in hyberna in seq̄nos exercitū deduxit. hybernis Labienum p̄posuit. ipse in citeriorē galliā ad cōuentus agendos profectus est.

Eiusdem Secundus.

QUoniam esset Cesar in citeriore gallia in hybernis: ita uti superius demonstraui: crebri ad eum rumores afferebātur: litterisq; item Labienni certior fiebat: omnes belgas: quam tertiam esse gallie partem dixeramus: contra populum ro. cōiurare. obsidesq; inter se dare: cōiurandi has esse causas: primum q̄ uererent ne om̄i pacata gallia exercitus noster ad eos adduceretur: deinde q̄ a nonnullis gallis sollicitaretur: p̄tim q̄ ut germanos diutius in gallia uersari noluerant: ita populi ro. exercitum hyemare: atq; inueterascere in gallia moleste ferebant: partim q̄ mobilitate: & leuitate animi nouis impulsus studebāt: ab nōnullis etiā q̄ in gallia a potētoribus: atq; iis: qui ad conducendos homines facultates habebant: uulgo regna occupabantur. qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant: iis nūtis litteris q̄ cōmotus Cesar duas legiōes in citeriore gallia nouas cōscripsit: et ineunte estate in interiorē galliam qui deduceret. Q. Pedium: legatum misit: ipse cū p̄mum pabuli copia eē inciperet: ad exercitum uenit: dat negotiū senonibus reliquisq; gallis: q̄ finitimi belgis erant. uti ea: que apud eos gerant: cognoscant. seq; de his rebus certiorē faciant: u cōstanter omnes nuntiauerunt manus cogi. exercitusq; in unū locū cōducit: tum uero dubitandū non existimauit: quin ad eos proficisceret. Re frumētaria compata: castra mouet. diebusq; circiter quidecim ad fines belgarum peruenit. eo cum de improviso: celeriusq; omni opinione uenisset: remi qui proximi gallie ex belgis sunt: ad eum legatos: Locum et Andocuburum: primos ciuitatis miserūt: qui dicerent: se suaq; omnia in fidem atq; potestatem populi romāi permittere. neq; se cum belgis reliquisq; consensisse. neq; cōtra po. romanū cōiurasse: paratosq; esse: & obsides dare: & impata facere: et oppidis recipe: & frumento ceterisq; rebus iuuare: reliquos om̄es belgas in armis esse: germanosq; qui cis rhenum incolunt: sese cum

uis coniūxisse: tantumq; esse eorum omniū furorē: ut ne sueſſiōes
quidem fratres. consanguineosq; suos: q; eodē iure: et iisdē legibus
utantur: unum imperium: unumq; magistratum cū ipsis habeant:
deterret potuerint: quin cum iis consentirent: cū ab iis quereretur
que ciuitates: quanteq; in armis essent. et quid in bello possent: sic
reperiebat. plerosq; belgas esse ortos a germanis: rhenū antiquus
traductos: propter loci fertilitatem: ibi coſediſſe. gallosq; qui ea
loca incolet: expulsiſſe. solosq; esse: qui patrū nostrorū mēoria:
omni gallia uexata: teutonos cimbrosq; intra fines suos ingredi
prohibuerint. Qua ex re fieri. uti earum rerum memoria magnā
sibi auctoritatem: magnosq; spiritus in re militari ſumerēt: de nu/
mero eorum omnia se habere explorata remi dicebant. ppter ea
q; propinquitatibus: affinitatibusq; coniuncti: quantam quisq;
multitudinem in communi belgarum cōcilio ad bellū pollicitus
sit: cognouerint. plurimū inter eos bellouacos: et uirtute: et au/
toritate: et hominum numero: ualere. hos posse cōficere armata
milia centū pollicitos etiā ex eo numero electa milia sexaginta:
totiusq; belli impium sibi postulare. Sueſſiōes suos esse finitimos:
fies latissimos: feracissimosq; agros possidere. Apud eos fuisse regē
nostra etiam memoria Diuitiacum totius gallie: potentissimum:
q; cum magne partis harum regionum: tum etiam britanie regnū
obtinuerat. nunc esse regem galbam. Ad hunc propter iusticiam
prudētiāq; suam: totius belli summam omniū uolūtate deferri:
oppida habere numero. xii: polliceri milia armata quinquaginta:
totidem neruios: qui maxime feri inter ipsos habeant. lōgissimeq;
absint: qundecim milia atrebatēs. Ambrianos decem milia. Morinos
qundecim milia. Mēapios septē milia. Velocassēs & Veromanduos
totidem: caletos decem milia: catuacos decē nouem milia: cōdrusos:
eburones: ceresos: pēmanos: qui uno nomine germani appellant:]
arbitrari ad q̄draginta milia: Cesar remos cohortatus liberaliterq;
oratione proſecutus: omnem senatum ad se cōuenire: p̄ncipumq;
liberos obſides ad se adduci iussit: que omnia ab his diligenter ad
diem facta sunt. ipse Diuitiacum beduū magnopere cohortatus
docet: quantopere reipublice: communisq; salutis interſit: manus
hostiū distineri: ne cū tāta multitudine uno tempe confligēdum
sit. Id fieri posse: si suas copias bedui in fines bellouacorum intro/
duxerint. et eorum agros populari ceperint. His mādatis eum ab
se dimittit. Post q̄ omnes belgarum copias in unum locū coactas

ad se uenire uidit. neq; iam longe abesse ab iis quos miserat explo-
 ratoribus: et ab remis cognouit: flumē axonā: qđ est in extremis
 remorum finibus: exercitum traducere maturauit: atq; ibi castra
 posuit. que res et latus unum castrorū muniebat: et commeatus.
 ab remis reliq; ciuitatibus: ut sine piculo ad eū portari posset:
 efficiebat. In eo flumine pons erat: ibi p̄sidium ponit: & in altera
 parte fluminis. Q. Titurium Sabinū legatum cū sex cohortibus
 reliq;. Castra in altitudine pedū. xii. uallo: fossaq; duodeuiginti
 pedum munire iubet: ab iis castris oppidū remoz nomine bibrax
 aberat milia passuū octo: id ex itinere magno impetu belge op-
 pugnare ceperunt: egre eo die sustentatum est. gallorum eadem
 atq; belgarū oppugnatio est. Ii ubi circūiecta multitudine hoīm:
 totis menibus lapides in murū iaci cepti sunt: murusq; defēsoribus
 nudatus est. testudine facta portas succedunt: murūq; subruunt.
 quod tum facile fiebat: nam cum tāta multitudo lapides ac tela
 conuerterent: in muro consistendi potestas erat nulli. cum finem
 oppugnandi nox fecisset. Loctius Remus summa nobilitate: et
 gratia: inter suos: qui tum oppido p̄fuerat. unū ex iis qui legati
 de pace ad Cesarem uenerant: nuntiū ad eum mittit: nisi subsidiū
 sibi submittat: sese diutius sustinere non posse: eo de media nocte
 Cesar iisdem duabus uisus: qui nūti ab Loctio uenerant: numidas
 et cretas sagittarios: et fūditores: baleares: subsidio oppidanis mit-
 tit. quoz aduentu: et remis cum spe defēisionis studiū ppugnandi
 accessit: et hostibus eadem de causa spes potiundi oppidi discessit.
 Itaq; paulisper apđ oppidū murati: agrosq; remoz depopulati:
 omnibus uicis edificisq; que adire potuerant: incensis: ad castra
 Cesaris cum omnibus copiis contenderunt: et a milibus passuum
 minus duobus castra posuerunt. que castra ut fumo atq; ignibus
 significabat: amplius passuū milibus octo: in latitudinē patebāt.
 Cesar primo: et propter multitudinem hostium: et ppter eximā
 opinionē uirtutis: p̄lio supsedere statuit: quotidie tñ equestribus
 prelus: qđ hostis uirtute posset: et qđ nostri auderent: p̄clitabat.
 Vbi nostros non esse inferiores intellexit. loco pro castris ad aciē
 instruendā: natura opportuno: atq; idoneo: qđ is collis ubi castra
 posita erant: paulum ex planitie editus: tantum aduersus in lati-
 tudinem patebat: quātum loci acies instructa occupare poterat:
 atq; ex utraq; parte lateris deiectus habebat: et in fronte leniter
 castigatus paulatim ad plāitiē redibat: ab utroq; latere eius collis

transuersam fossam obduxit: circiter passuum quadringentorum:
et ad extrēas fossas castella constituit: ibiq; tormēta collocauit:
ne cum aciem instruxisset hostes q; tantū multitudine poterant:
a lateribus suos pugnātes circūuenire possent. hoc facto duabus
legionibus quas proxime conscripserat: in castris relictis: ut si quo
opus esset subsidio: duci possent: reliquas sex legiones pro castris
in acie cōstituit. hostes itē suas copias ex castris eductas instrux/
erunt. palus erat nō magna: inter nostrum atq; hostiū exercitū.
hanc si nostri transirent: hostes expectabant. nostri autem: si ab
illis initium transeundi fieret: ut impeditos agrederentur: parati
armis erant. interim prelio equestri inter duas acies contendebat.
ubi neutri initium transeundi faciunt: secundiore equitum p̄lio:
Cesar suos in castra reduxit: hostes protinus ex eo loco ad flumē
axonam cōtenderunt: quod esse post nostra castra demonstratū
est. ibi uadis repertis partem suarum copiarum traducere conati
sunt: eo consilio ut si possent: castellum cui preerat. Q. Titurius
legatus: expugnarent. pontemq; interscanderēt: sin minus possent
agros remorum popularentur. qui magno nobis usui ad bellum
gerendum erant: commeatusq; nostros phiberent: certior factus
a Titurio Cesar: omnem equitatum: et leuis armature numidas:
fuuditores: sagittariosq; pontem traducit: atq; ad eos contendit:
acriter in eo loco pugnatū ē. hostes impeditos nostri in flumine
agressi: magnum eorum numerum occiderunt. per eorum corpora
reliquos trāsire audacissime conātes: multitudie teloz repulerūt:
primos qui transierant eq̄tatu circūuentos: interfecerunt. hostes
ubi de expugnando oppido: et de flumine transeundo spem sese
fefellisse intellexerunt: neq; nostros in locum iniquiorem p̄gredi:
pugnandi causa uiderūt: atq; ipsos res frumētaria deficere cepit:
concilio conuocato constituerunt: optimum esse: domum suam
quēq; reuerti. et quoz in fines p̄mi romāi exercitū introduxissēt:
ad eos defendēdos undiq; cōuenirent. ut potius in suis q̄ in alienis
finibus decertarent: et domesticis copiis rei frumentarie uterent.
ad eam sentētiā cum reliqs causis: hec quoq; ratio eos deduxit:
q; Diuitiacū atq; beduos finibus bellouacorum appropinquare
cognouerant: us p̄suaderi ut diutius morarent: neq; suis auxilium
ferrent: non poterat: ea re constituta secunda uigilia magno cum
strepitu ac tumultu castris egressi: nullo certo ordie: neq; impio:
cum sibi quisq; primum itineris locum peteret: et domū peruenire

properarent: fecerūt: ut consimilis fuge profectio uideret. Hac
 re statim Cesar p̄speculatores cognita: insidias ueritus: q̄ qua de
 causa discederent nondum perspexerat: exercitum equitatumq̄
 castris cōtinuit. p̄ma luce cōfirmata re ab exploratoribus: omnē
 equitatum: qui nouissimum agmen moraret p̄misit: usq̄. Q. Pedū
 & L. Aurunculeum Cottam legatos p̄fecit. T. Labienū legatū
 cum legionibus tribus subseq̄ iussit. Ii nouissimos adorti & multa
 milia passuū prosequuti: magnam multitudinem eorū fugientiū
 cōciderunt: cū ab extremo ordine ad quos uentū erat: cōsisterent.
 fortiterq̄ impetum nostrorum militum sustinerent: prioresq̄ q̄
 abesse a periculo uiderētur: neq̄ ulla necessitate neq̄ imperio cō/
 tinerent: ex audito clamore: p̄turbatis ordinibus: omnes in fuga
 p̄sidiū sibi ponerent: ita sine ullo periculo: tantam nostri eorū
 multitudinem interfecerunt: quantū fuit diei spatiū: sub occasūq̄
 solis destiterūt: seq̄ in castra: ut erat impatum recepunt. postridie
 eius diei Cesar: priusq̄ se hostes ex terrore ac fuga reciperent: in
 fines suessionum: qui p̄ximi remiserant: exercitū duxit: & magno
 itinere confecto: ad oppidum nouiodunū cōtendit. id ex itinere
 oppugnatum: q̄ uacuū a defēsoribus audiebat. p̄pter latitudinē
 fosse: muriq̄ altitudinem: paucis defendentibus oppugnare non
 potuit. castris munitis uineas agere: queq̄ ad oppugnādum usui
 erant: cōparare cepit. interim om̄is ex fuga suessionū multitudo:
 in oppidum proxima nocte peruenit. celeriter uineas ad oppidū
 actis: aggire iacto: turribusq̄ constitutis: magnitudine operum:
 que neq̄ uiderant āte galli: neq̄ audierant: et celeritate rōanorū
 permoti. legatos ad Cesarem de deditioe mittunt. & petentibus
 remis ut conseruariētur: impetrant: Cesar obsidibus acceptis: p̄mis
 ciuitatis: atq̄ ipsius Galbe regis duobus filiis: armisq̄ omnibus ex
 oppido traditis: in deditioem suessiones accepit. exercitumq̄ in
 bellouacos ducit. q̄ cum se suaq̄ omnia in oppidum bratuspantiū
 contulissent: atq̄ ab eo oppido Cesar cum exercitu circiter milia
 passuum quinq̄ abesset: omnes maiores natu: ex oppido egressi:
 manus ad Cesarem tēdere: et uoce significare ceperūt: sese in eius
 fidē ac potestacē uenire: neq̄ contra populū rō. armis cōtendere.
 itē cū ad oppidū accessisset: castraq̄ ibi poneret: pueri mulieresq̄
 ex muro passis manibus: suo more pacē a romanis petierunt. pro
 us Diuitiacus: nam post belgarū discessum dimissis beduorū copis
 ad eum reuerterat: facit uerba: bellouacos omni tempore in fide

atq; amicitia ciuitatis bedue fuisse. impulsus a suis principibus: qui diceret beduos a Cesare in seruitutē redactos omnes indignitates: contumeliasq; perferre: et ab heduis defecisse. et populo ro. bellū intulisse: qui eius cōsiliū principes fuissent: q; intelligerent quantā calamitatem ciuitati intulisset: in britāniam profugisse. preterea petere nō solum bellouacosi: sed etiā p his beduos ut sua clemētia et māsuetudine in eos utatur. quod si fecerit: beduorū autoritatē apud omnes belgas amplificaturum. quoz auxiliū: atq; opibus: si qua bella inciderint: sustētare cōsuerint. Cesar hōris Diuitiaci: atq; heduorum causa: sese eos in fidem recepturum et cōseruaturū dixit. sed q; erat ciuitas magna: & inter belgas autoritate ac hoīm multitudine pstabat: sexcētos obsides poposcit: uis traditis: oībusq; armis ex oppido collatis: ab eo loco in fines ambianorū puenit. q se suaq; oīa sine mora dediderūt: eoz fines nerui attingebāt. quorum de natura et moribus Cesar cū quereretur: sic reperiēbat. nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini: reliqrūq; rerum: ad luxuriam pertinētium: inferri: q; his rebus elāguēscere animos eoz: et remitti uirtutem existimarēt: esse homines ferōs: magneq; uirtutis. Increpitare atq; incusare reliquos belgas: qui se populo ro. deditissent: patriamq; uirtutem pīcassent: confirmare sese: neq; legatos missuros: neq; ullā cōditionem pacis accepturos. cum per eorum fines triduum iter fecisset: inueniebat ex captiuis Sabini flumen a castris suis: non amplius milia passuum decem abesse. trans id flumen omnes neruios confedisse: aduentumq; ibi romanorum expectare. una cum atrebatibus: et ueromanduis finitimis suis. nam uis utrisq; persuaserant ut eādē belli fortunam experirentur: expectari etiā ab uis aduaticorū copias: atq; esse in itinere: mulieres: quiq; per etatem ad pugnā inutiles uiderent: in eum locum conecisse: quo propter paludes exercitus aditus nō esset. Iis rebus cognitis. exploratores centurionesq; premitte: qui locum idoneum castris deligant. Cum ex dediticiis belgis: reliq; gallis complures Cesarem secuti una iter facerent: quidam ex uis: ut postea ex captiuis cognitum est: eorum dierum consuetudine nostri exercitus perspecta: nocte ad neruios peruenerūt. atq; uis demonstrarunt: inter singulas legiones impedimentorū magnum numerum intercedere: neq; esse quicq; negotii: cum pma legio in castra uenisset: reliqueq; legiones magnum spatium abessent: hāc sub sarcinis adoriri: qua pulsa impedimētisq; direptis: futurum: ut

relique contra consistere non auderent: adiuuabat etiam eorum
 consiliū: qui rem deferebāt: q̄ Nerui antiquitus equitatu nihil
 possent. neq; enim ad hoc tēpus ei rei student. sed quicq̄d possunt
 pedestribus ualent copis. quo facilius finitimorum equitatum: si
 p̄dandi causa ad eos uenissent: impedirēt: teneris arboribus inasīs:
 atq; inflexis: crebris in latitudinem ramis enatis: & rubis sentibusq;
 interiectis: effecerant: ut instar muri he sepes munimenta p̄berēt:
 quo non modo intrari: sed ne perspicī quidem posset. his rebus cū
 iter agminis nostri impediretur: nō omittendum consiliū Nerui
 existimauerūt. loci natura erat hec: quē castris nostri delegerāt:
 collis ab summo equaliter decliuīs: ad flumen Sabini: quod supra
 nominauimus uergebat: ab eo flumine pari accliuitate collis nas/
 cebat: aduersus huic: et cōtrariū: passus circiter ducētos: infimus:
 apertus: ab superiori parte siluestris: ut nō facile introrsus p̄spici
 posset. Intra eas siluas hostes in occulto sese continebāt. in aperto
 loco: secundū flumen: pauce stationes uidebant̄ eq̄tum: fluminis
 erat altitudo circiter pedū triū. Cesar eq̄tatu p̄misso subsequebat̄
 om̄ibus copis. sed ratio ordoq; agminis aliter se habebat: ac belge
 ad neruios detulerant. nam q̄ hostis appropinq̄bat: cōsuetudine
 sua Cesar. vi. legiōes expeditas ducebat. post eas totius exercitus
 impedimēta collocarat. Inde due legiones: que p̄xime cōscripte
 erant: totum agmen claudebant. presidioq; impedimentis erant:
 equites nostri cum funditoribus: sagittariisq; flumen transgressi: cū
 hostiū equitatu prelium cōmiserūt. cū se illi idētidem in siluas ad
 suos reciperent: ac rursum e silua in nostros impetum facerent. neq;
 nostri lōgius: q̄ quē ad finē porrecta: ac aperta loca p̄tinebant.
 cedētes insequi auderēt. Interim legiones sex: que p̄ me uenerant:
 opere dimenso: castra munire ceperunt. Vbi prima impedimēta
 nostri exercitus ab us: qui in siluis abditī latebāt: uisa sunt: quod
 tempus inter eos committendi prelii conuenerat: ita ut intra siluā
 aciem ordinesq; cōstituerant: atq; ipsi sese cōfirmauerant: subito
 omnibus copis peruolauerūt: impetūq; in nostros eq̄tes fecerūt:
 us facile pulsīs: ac perturbatis: incredibili celeritate ad flumen de/
 currerunt. ut pene uno tempore: et ad siluas: et in flumine: etiam
 in māibus nostris hostes uiderent̄. Eadem aut celeritate aduerso
 colle ad nostra castra: atq; eos q; in ope occupati erāt: cōtenderūt.
 Cesari omnia uno tempore erant agēda: uexillum proponendū:
 quod erat insigne: cum ad arma cōcurri oporteret. Signum tuba

dandum: ab opere reuocandi milites: qui paulo longius: aggeris
petēdi cā pcesserant: accersendi: acies instruēda: milites cohortādi:
signum dādum: quarū rerum magnā partem temporis breuitas:
et successus: et incursum hostiū impediēbat. his difficultatibus due
referant subsidio: scientia atq; usus militum: q; superioribus preliis
exercitati: qd fieri oporteret: nō minus cōmode ipsi sibi p̄scribere:
q̄ ab aliis doceri poterant: et quod ab opere: singulisq; legionibus
singulos legatos Cesar discedere: nisi munitis castris uetuerat. It
propter propinquitatem: et celeritatem hostium: nihil iam Cesaris
imperium expectabāt: sed per se que uidebantur: administrabāt.
Cesar necessariis rebus imperatis: ad cohortandos milites: quam in
ptē fors obtulit: decucurrit: et ad legionē decimā deuenit. Milites
nō lōgiore oratiōe cohortatus: q̄ uti sue p̄stine uirtutis mēoriam
retinerēt. neu pturbarentur animo. hostiumq; impetum fortiter
sustinerent: et quia non longius hostes aberant: q̄ quo telū aduci
posset: preliū committendi signū dedit. Atq; item in alteram ptem
cohortandi causa profectus: pugnantibus occurrit. Tēporis tāta
fuit exiguitas: hostiumq; tam paratus: ad dimicandum animus:
ut nō mō ad insignia accōmodāda: sed etiā ad galkat induēdas:
scutis tegumēta detrahenda: tempus defuerit: quam quisq; ab ope
in ptem casu deuenit. queq; p̄ma signa cōspexit: ad hec constitit:
ne inquerendis suis pugnandi tēpus dimitteret. instructo exercitu
magis ut loci natura: directusq; collis: et necessitas: q̄ ut rei milita/
ris ratio atq; ordo postulabat: cum diuersis legionibus alii alia in
pte hostibus resisterēt: sepibusq; dēfissimis: ut āte demōstrauimus
interiectis: p̄spectus impedirēt: neq; certa subsidia collocari: neq;
quid in qua; parte opus eēt: prouideri: neq; ab uno omnia impia
administrari poterant. Itaq; in tanta rerum iniquitate fortune
quoq; euentus uari sequebant. Legionis none et decime milites:
ut in sinistra pte aciei cōstiterunt: pilis emissis: cursu ac lassitudine
exaiatos uulneribusq; cōfectos atrebat: nā is ea p̄s obuenerat:
celeriter ex loco superiore: in flumen compulerunt. Et transire
conātes: insecuti gladius magnā ptem eorū impeditā interfecerūt.
Ipsi transire flumen nō dubitauerūt: et in locum iniquū pgressi:
rursus resistētē hostes: redintegrato p̄lio in fugā cōiecerunt. Item
alia in pte diuerse due legiones undecima: et octaua: profligatis.
Veromandius: quibus cū erant cōgressi: ex loco superiore in ipsis
fluminis ripis p̄liabantur. Attonitis fere a fronte: et a sinistra pte:

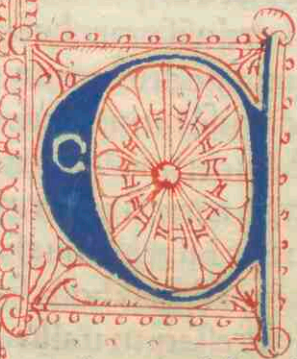
nudatis castris: cū ī dextro cornu legio duodecima: & nō magno
 ab ea interuallo septima constitisset: omnes nerui confertissimo
 agmine: duce Boduo gnato: qui summam imperii tenebat: ad eum
 locū contenderunt. quorū pars aperto latere legiones circūueire:
 pars summum locum castrorum petere: cepit. Eodem tempore
 eques nostri: leuisq; armature pedites: qui cū us una fuerant: quos
 primo hostiū impetu pulsos dixeram: cum se in castra reciperēt:
 aduersis hostibus occurrebant. ac rursus in aliam partem fugam
 petebant: et calones: qui de cumana porta: ac summo iugo collis:
 nostros uictores flumen transisse conspexerant: predandi causa
 egressi: cū respexissent: et hostes in nostris castris uersari uidissent:
 precipites sese fuge mandabāt: simul eorum: qui cū impedimētis
 ueniebāt clamor: fremitusq; exaudiebatur. Aliq; aliam in ptem
 perterriti ferebant. Quibus omībus permoti equites treuiri. quorū
 inter gallos uirtutis opinio est singularis: quia auxilii causa ab
 ciuitate: ad Cesarem missi aduenerant: cum multitudine hostium
 castra nostra compleri: nostras legiones premi: & pene circūuentas
 teneri: calones: equites: funditores numidas diuersos: dissipatosq;
 in omnes partes fugere uidissent: desperatis nostris rebus: domum
 contenderunt. Romanos pulsos: superatosq;: castris impedimētisq;
 eorū hostes potitos ciuitati nuntiauerūt. Cesar ab decime legiois
 cohortatione: ad dextrum cornu pfectus: ubi suos urgeri: signisq;
 in unum locum collatis: duodecime legionis milites confertos sibi
 ipsis ad pugnam impedimēto esse uidit. quarte cohortis omnibus
 cēturionibus occisis: signiferisq; interfectis: signo amisso: reliquarū
 cohortiū omnibus fere cēturionibus: aut uulneratis: aut occisis:
 in us primi pilī. P. Sex. Baculo fortissimo uiro: multis grauibusq;
 uulneribus confecto: ut iam se sustinere non posset: reliquos esse
 tardiores: etiam nōnullos ab nouissimis desertos: prelio excedere:
 ac tela uitare: hostes neq; a fronte ex inferiore loco subeuntes in/
 termittere: et ab utroq; latere instare: et rem eē in angusto uidit:
 neq; ullū esse subsidii: quod summitti posset: scuto ab nouissimis
 uni militi detracto: q̄ ipse eo sine scuto uenerat: in primam aciem
 pcessit: cēturionibusq; nominatim appellatis: reliquos cohortatus
 milites signa īferre: et māipulos laxare iussit: quo facilius gladius
 uti possent. cuius aduētū spe illata militibus: ac redintegrato aīo:
 cum pro se quisq; in conspectu imperatoris: etiam extremis suis
 rebus operam nauare cuperet: paulū hostium impetus tardatus

est. Cesar cum septimam legionem que iuxta constiterat: iterum
urgeti ab hoste uidisset: tribunos militum monuit: ut paulatim
se se legiones coniungerent: et conuersa signa in hostes inferrent.
quo facto cum alius alii subsidium ferret: neq; timeret: ne auersi
ab hoste circumuenirentur: audacius resistere: ac fortius pugnare
ceperunt. Interim milites legionum duarum: que in nouissimo agmine
presidio impedimentis fuerant: prelio nuntiato: cursu incitato: in
summo colle ab hostibus circumspectabant. et. T. Labienus castris
hostium potitus: ex loco superiore: que res in nostris castris gereret:
conspicatus: decimam legionem subsidio nostris misit. Qui cum ex
equitum: et calonum fuga: quo in loco res esset: quantoq; in periculo:
et castra: et legiones: et imperator uersaretur: cognouissent: nihil
ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum
commutatio est facta: ut nostri etiam: qui uulneribus confecti
procubuissent: scutis innixi plium redintegrarent. Tum calones
perterritos hostes conspicati: etiam inermes armatis occurrerunt.
Equites uero ut turpitudinem fuge: uirtute delebant: omnibus in
locis pugnabant: quo se legionarius militibus preferret. At hostes
etiam in extrema spe salutis tantam uirtutem presterunt: ut cum
primi eorum cecidissent: proximi iacentibus insisterent: atq; ex eorum
corporibus pugnarent. His detectis: et coaceruatis cadaueribus: qui
supessent ut ex tumulo tela in nostros conicerent: et pila inter/
cepta remitterent: ut non: ne quicquam tante uirtutis homines iudicari
deberet. Ausos esse transire latissimum flumen: ascendere altissimas
ripas: ac subire iniquissimum locum: que facilia ex difficillimis animi
magnitudo redegerat. Hoc prelio facto: & prope ad internitionem
gentis: ac nominis Neruiorum redacto: maiores natu: quos una
cum pueris: mulieribusq; in estuaria ac paludes collectos dixeramus:
hac pugna nuntiata: cum uictoribus nihil impeditum: uictis nihil
tutum arbitrantur: omnium qui superant consensu: legatos ad
Cesarem miserunt. seque ei dediderunt. Et in commemoranda ciuitatis
calamitate: ex sexcentis ad tres senatores: ex hominum milibus
sexaginta ad quingentos: qui arma ferre possent: sese redactos esse
dixerunt: quos Cesar: ut in miseros ac supplices: usus misericordia
uideretur: diligentissime conseruauit. Suisq; finibus: atq; oppidis
uti iussit: et finitimis imperauit: ut ab iniuria & maleficio se suosq;
prohiberent. Aduatici: de quibus supra scripsimus: cum omnibus copiis
auxilio neruis uenirent: hac pugna nuntiata: e itinere domum

reuerterunt: cunctisq; oppidis castellisq; desertis sua omnia in
 unum oppidum: egregie natura munitum contulerunt. quod
 cum ex omnibus partibus: in circuitu altissimas rupes: despectusq;
 haberet: una ex parte leniter accliuus aditus in altitudinem non
 amplius ducētorum pedum relinquebatur. Quem locum duplici
 altissimo muro munerant. Tum magni pōderis saxa: & p̄acutae
 trabes in muro collocabāt. Ipsi erant ex cimbris: teutōisq; p̄grati:
 qui cum iter in prouintiam nostram: atq; italiam facerēt: his im/
 pedimētis: que secum agere et portare non poterant: atra flumen
 rhenū depositis: custodiam ex suis: ac p̄sidium: sex milia hominū
 una reliquerant. Ii post eorum obitum: multos annos a finitimis
 exagitati: cum alias bellum inferrent: alias illatum defenderēt:
 consensu eorum omnium: pace facta: hunc sibi domicilio locum
 delegerunt. Ac primo aduētū exercitus nostri. crebras ex oppido
 excursiones faciebāt. paruulisq; prelus cum nostris contendebāt.
 Postea uallo pedum in circuitu. xv. milium: crebrisq; castellis
 circummuniti: oppido se cōtinebant. ubi uineis actis: aggere ex/
 tructo: turrim cōstitui p̄cul uiderūt: p̄mū irridere ex muro: atq;
 increpitare uocibus: q̄ tāta machiatio ab tāto spatio instruere.
 quibus nam manibus: aut quibus uiribus: p̄sertim homines tātule
 stature. Nam plerunq; omnibus gallis pre magnitudine corporū
 suorum: breuitas nostra contemptui est. Tanti oneris turrim: in
 muros sese collocare cōsiderēt. Vbi uero moueri & appropinq̄re
 menibus uiderunt: noua et inusitata specie commoti: legatos ad
 Cesarem de pace miserunt. Qui ad hunc modum locuti. Non se
 existimare romanos sine ope diuina bellum gerere: qui tante al/
 titudinis machinatiōes: tāta celeritate pmouere: et ex p̄pinq̄tate
 pugnare possent. Se suaq; omnia potestati permittere dixerunt.
 unū petere: ac dep̄cari: si forte pro sua clemētia. ac māsuetudine:
 quam ipsi ab aliis audissent: statuisset aduatuos eē cōseruandos:
 ne se armis dispoliaret. Sibi fere omnes finitimos esse inimicos: ac
 sue uirtuti inuidere: a quibus se defendere: traditis armis: nō possent.
 sibi prestare: si in eum casum deducerentur: quamuis fortunam a
 populo ro. pati: q̄ ab eis p̄ cruciatū interfici: inter quos dominari
 consuessent. Ad hec Cesar respondit: se magis consuetudine sua:
 q̄ merito eorum ciuitatem conseruaturum: si priusq̄ murum aries
 attigisset: dedidissent sese. Sed deditiōis nullam esse conditionem:
 nisi armis traditis. se id qd̄ in neruos fecisset: facturū. Finitimisq;

imperaturum: nequam dedititū populū rō. iniuriā facerēt. Re-
nuntiata ad suos: que imperarentur facere dixerunt. Armorū
magna multitudine: in fossam: de muro: que erat ante oppidum
iacta: sic ut ppe summā muri: aggerisq; altitudinē acerui armoz
adequarent. Et tamen circiter parte tertia: ut postea perspectū
est: celata: atq; in oppidum retenta: portis patefactis: pace eo die
sunt usi. Sub uesperum Cesar portas claudi: militesq; ex oppido
exire iussit: nequā noctu oppidani a militibus iniuriā acciperēt.
Illi ante inito: ut intellectū est: cōsilio: q; deditiōe facta: nostros
psidia deducturos: aut deniq; indiligētius seruatuos: crediderāt:
partim cum his: que retinuerant: et celauerāt armis: partim scutis
ex cortice factis: aut uiminibus intextis: que subito: ut temporis
exiguitas postulabat: pellibus incluserāt: tertia uigilia: q; minime
arduus ad nostras munitiones ascensus uidebatur: omnibus copiis
repente ex oppido eruptionem fecerunt: celeriter: ut ante Cesar
imparat: ignibus significatōe facta: ex pximis castellis eo cōcursū
est. Pugnatumq; ab hostibus ita acriter est: ut a uiris fortibus: in
extrema spe salutis: in quo loco: contra eos: q; ex uallo: turribusq;
tela iacerent: pugnari debuit. Cū in una uirtute omīs spes salutis
consisteret. occisis ad hominum milia quattuor: reliqui in oppido
reiectione sunt. postridie eius diei refractis portis: cum iam defēderet
captū oppidū nemo: atq; intromissis militibus nostris: sectiōem
eius oppidi uniuersam Cesar uēdidit. Ab iis qui emerant: capitum
numerus ad eum relatus est: milium quinq; ginta trium. eodē tempe
a. P. Crasso: quem cum legione una miserat ad uenetos: unellos:
osisinios: curiosolitas: sesunios: aulericos: rhedōes: que sunt maritię
ciuitates: oceanumq; attingūt: certior factus ē: omēs eas ciuitates
in deditiōem potestatemq; populū rō. eē redactas. his rebus gestis:
omī gallia pacata: tāta huius belli ad barbaros opinio plata est:
uti ab iis nationibus: que transrhenū incolerent: mitterent legati
ad Cesarem: que se obsides daturas: impata facturas: pollicerētur.
quas legatiōes Cesar: q; in italiā illyricūq; pperabat: in ita pxima
etate ad se reuerti iussit. Ipse in carnutes: andes: turonesq; que
ciuitates: in iis locis ppinque erant: ubi bellū gesserat: legionibus
in hyberna deductis: in italiā profectus est. Ob easq; res ex litt/
teris Cesaris dies. xv. supplicatio decreta est. quod āte id tempus
accidat nulli.

Eiusdem textus.

Um in italiā pficisceretur Cesar. Ser. Galbā cum legiōe duodecima: et parte equitatus in antuates sedunos: ueragrosq; misit: q a finibus allobrogū: et lacu lemāno & flumīe rhodano ad summas alpes pertinet: causa mittēdi fuit: quod iter per alpes: quo magno cū periculo: magnisq; cū portorū mercatores ire cōsuerāt. patefieri uolebat. huic permisit si opus eē arbitraretur: uti in eis locis legionem hyemādi causa collocaret. Galba secūdis aliquot plūs: castellisq; cōpluribus eorum expugnatis: missis ad eum undiq; legatis obsidibusq; datis: et pace facta: cōstituit cohortes duas in antuatibus collocare: et ipse cum reliquis eius legiōis cohortibus: in uico ueragroz: qui appellatur octodorus: hyemare. qui uicus positus in ualle: non magna adiecta planitie: altissimis montibus undiq; cōtinetur. cū hic in duas partes flumine diuideret: alteram partem eius uici gallis ad hyemādum cōcessit: alteram uacuam ab eis relictam: cohortibus attribuit: eū locū uallo fossaq; muniuit. Cum dies hybernorū cōplures transissent: subito p exploratores certior factus est: ex ea parte uici: quam gallis cōcesserat: omnes noctu discessisse: mōtesq; qui impenderēt a maxima multitudine sedunorum et ueragrorum teneri. Id aliquot decausis acciderat: ut subito galli belli renouandi: legionisq; opprimende cōsiliū caperēt. pmo q legionē: neq; tā plenissimā: detractis cohortibus duabus et cōpluribus sigillatim: qui cōmeatus petendi causa missi erant: absentibus: propter paucitatem despiciebant: tum etiam q propter iniquitatem loci: cū ipsi ex mōtibus in uallē decurrerent: et tela conicerent: ne primum qdem posse impetū suū sustinere existimabāt. Accedebat q suos ab se liberos abstractos obsidum nomine: dolebant. et romanos nō solum itineris causa: sed etiam ppetue possessionis: culmina alpium occupare conari: et ea loca finitime prouintie adiungere: sibi psuasum habebant. his nuntus Galba cū neq; opus hybernorū: mūitionesq; plene essent pfecte: neq; de frumēto: reliquoq; cōmeatu satis esset puium: q deditiōe facta: obsidibus acceptis: nihil de bello timēdum existimauerat: cōcilio celeriter cōuocato. sentētiās exgrere cepit. quo in cōsilio cum tantū repentini periculi preter opinionem accidisset: ac iam

omnia fere supiora loca multitudie armatorum completa conspicerent:
neque subsidio ueri: neque comatus supportari: interclusis itineribus:
possent: prope iam desperata salute: nonnulli huiusmodi sententie
dicebantur. ut impedimentis relictis eruptione facta uide itineribus
quibus eo puenissent: ad salutem contederent. Maior tamen parti
placuit hoc reseruato: ad extremum consilio interim euentum expiri:
et castra defendere. Breui spatio interiecto: uix ut his rebus quas
constituissent: collocandis: atque administrandis tempus daret: hostes
ex omnibus partibus: signo dato: decurrere: lapides: gessaque in uallum
conuicere. Nostri primo integris uiribus fortiter repugnare: neque
ullum frustra telum ex loco superiore mittere: ut queque per castrorum
nudata defensoribus premi uidebatur: eo occurrere. et auxilium
ferre. sed hoc superari: quod diuturnitate pugne hostes defessi prelio
excedebant: alii integris uiribus succedebant. quaque rerum a nostris
propter paucitatem: fieri nihil poterat. ac non modo defesso expugna
excedendi: sed ne saucio quidem eius loci: ubi constiterat: relinquendi:
ac sui recipiendi: facultas dabatur. Cum iam amplius horis sex continenter
pugnaretur: ac non solum uires sed etiam tela nostris deficerent:
atque hostes acrius instarent: languidioribusque nostris uallum scindere:
et fossas complere cepissent: resque esset iam ad extremum perducta casus:
. P. Sexti. Bibaculus primi pilae centurio: quem neruico proelio pluribus
confectum uulneribus diximus: et item. C. Volusenus tri. militum:
uir et consilii magni: et uirtutis: ad Galbam: accurrunt. Atque unam
esse spem salutis docent: si eruptione facta extremum auxilium
experirent. Itaque conuocatis centuriis: celeriter milites certiores
facit: paulisper intermitterent prelium: ac tantummodo tela missa
excipere. sequi ex labore reficerent. post signo dato castris eruperent:
atque omnem spem salutis in uirtute ponerent. Quod iussi sunt:
faciunt. ac subito omnibus portis eruptione facta: neque cognoscendi
quid fieret: neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt.
ita commutata fortuna: eos qui in spem potius dorum castrorum
uenerant: undique circumuentos: interficiunt. et ex hominum milibus
amplius triginta: quem numerum barbarorum ad castra uenisse
constabat. plus tertia parte interfecta: reliquos perterritos in fugam
conuocant. ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur.
Sic omnibus hostium copis fusis: armisque exutis: se in castra mu
nitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto: quod sepius fortunam temptare.
Galba nolebat: atque alio sese in hyberna consilio uenisse mernerat:

aliis occurrere rebus uiderat: maxime frumētī cōmeatusq; iopia
 p̄motus: postero die omnibus eius uici edificis incensis: in puincia
 reuerti contendit. ac nullo hoste prohibēte: aut iter demorante:
 incolumem exercitum in antuates: inde in allobroges perduxit.
 ibiq; hyemauit. His rebus gestis: cū om̄ibus decausis Cesar pacatā
 galliam existimaret: superatis belgis: expulsis germanis: uictis in
 alpihus sedunis: atq; ita in ita hyeme in illyricum profectus esset:
 q̄ eas quoq; nationes adire: et cognoscere uolebat: subitum bellū
 in gallia ortum est. eius belli hec fuit causa. P. Crassus adolescens
 cum legiōe septima: p̄ximus mari oceano in adibus hyemauerat.
 Is q̄ in his locis inopia frumētī erat: prefectos: tribunosq; militū
 complures in finitimas ciuitates frumenti causa dimiserat. quo in
 numero est. T. Terrasidius missus in eusubios. M. Trebius gallus
 in curiosolitas. Q. Velanius cum. T. Sillio in uentos. Huius est
 amplissima ciuitatis lōge autoritas: omnis ore maritime regionū
 earum: q̄ et naues habent plurimas uenti: quibus in britanniam
 nauigare consuerunt: et scientia: atq; usu nauticarū rerū reliquos
 antecēdūt: et in magno impetu maris: atq; apto: paucis portibus
 interiectis: quos tenent ipsi: omnes fere qui eo mari uti cōsuerunt:
 habent uectigales. Ab us fuit initiū retinēdi Sillū atq; Vellanū:
 q̄ per eos suos obsides: quos Crasso dedissent: recuperaturos existi/
 mabant. Horum autoritate finitimi adducti: ut sunt gallorum
 subita: et repētina consilia: eadem de causa Trebiū Terrasidiūq;
 retinēt. Et celeriter missis legatis p̄ suos p̄ncipes inter se cōiurant:
 nihil nisi communi consilio acturos. Eundemq; omnis fortune
 exitū esse laturos: reliquasq; ciuitates sollicitāt. ut in ea libertate:
 quam a maioribus acceperant: permanere: q̄ romanorū seruitutē
 perferre mallēt. Omni ora maritima ad suam sententiā celeriter
 perducta: cōmunem legationem ad. P. Crassum mittunt: si uelit
 suos recipere obsides sibi remittat. Quibus de rebus Cesar a Crasso
 certior factus: qđ ipse aberat lōgius: naues interim lōgas edificari
 in flumīe ligere: qđ influit in oceanū: remiges ex prouincia cō/
 stitui: nautas gubernatoresq; comparari iubet. His rebus celeriter
 administratis: ipse cum p̄mum p̄ anni tempus potuit: ad exercitū
 contendit. Veneti reliqueq; itē ciuitates: cognito Cesaris aduētū:
 certiores facti: simul q̄ quātū in se facinus admisisset: itelligebāt:
 legatos: quod nomen ad omnes nationes sanctum: inuiolatumq;
 semp fuisset: retētos a se: et in uincula coniectos: p̄ magnitudine

periculi: bellum parare: et maxime ea: que ad usum nauium pertineret: providere instituunt. hoc maiori spe: quod multum natura loci confidebant. pedestria esse itinera concisa: estuariam navigationem impeditam: propter inscitiam locorum: paucitatemque portuum: sciebant. Neque nostros exercitus: propter frumenti inopiam: diutius apud se morari posse: confidebant. Ac iam: ut omnia contra opinionem acciderent: tamen multo se plurimum nauibus posse. Romanos neque ullam facultatem habere nauium: neque eorum locorum: ubi bellum gesturi essent: uada: portus: insulasque nouisse. ac longe aliam esse navigationem in concluso mari: atque in apertissimo oceano: perspiciebant. His initis consiliis oppida muniunt. frumenta ex agris in oppida comportant. Naues in uenetiam: ubi Cesarem primum bellum esse gesturum constabat: quam plurimas possunt: cogunt. Socios sibi ad id bellum osisinos: lexobios: nannetes: ambiliates: morinos: diablintres: menapios: adsciscunt. Auxilia ex britannia que contra eas regiones posita est: accersunt. Erant difficultates belli gerendi: quas supra ostendimus. Sed multa tamen Cesarem ad id bellum incitabant: iniurie retentorum equitum romanorum: rebellio facta post deditionem: defectio datis obsidibus: tot ciuitatum coniuratio. Imprimis ne hac parte neglecta: relique nationes idem sibi licere: arbitrarentur. Itaque cum intelligeret omnes fere gallos: nouis rebus studere. & ad bellum mobiliter celeriterque excitari. Omnes autem homines natura libertati studere: & conditionem seruitutis odisse: priusquam plures ciuitates conspirarent: partiendum sibi: ac latius distribuendum exercitum putauit. Itaque. T. Labienum legatum in treuiros: qui proximi rheno flumini sunt: cum equitatu mittit. Huic mandat remos reliquosque belgas adeat. atque in officio contineat. Germanosque qui auxilio a belgis accersiti dicebantur: si per uiam nauibus flumen transire conentur: prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis duodecim: & magno numero equestris in aquitanniam proficisci iubet. ne ex iis nationibus auxilia in galliam mittantur. ac tante nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum legatum: cum legionibus tribus in unellos: curiosolites. lexobiosque mittit: qui eam manum distinendam curet. Decimum Brutum adolescentem: classi gallicisque nauibus: quas ex pictonibus et santonis reliquisque pacatis regionibus conuenire iusserat: preseat. Et cum primum possit in uenetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus contendit copis. Erant huiusmodi fere situs oppidorum: ut

posita in extremis lingulis: promontoribusque: neque pedibus aditum
 haberent: cum ex alto se estus incitauisset: quod his accidit: semper
 horarum duodecim spatio: neque nauibus: quae rursus minuente estu
 naues in uadis afflictaearentur. Ita utraque res: oppidorumque oppugnatio
 impediabatur. Ac si quando magnitudine operis: forte superati
 extruso mari aggere ac molibus: atque his oppidi menibus adeque
 suis fortunis desperare ceperant: magno nauium numero appulso:
 cuius rei summam facultatem habebant: deportabant omnia. seque
 in proxima oppida recipiebant. Ibi se rursus iisdem opportuni-
 tatibus loci defendebant. hec eo facilius magnam partem estatis
 faciebant: quod nostrae naues tempestatibus detinebantur. summaque
 erat uasto atque aperto mari magnis estibus: raris: ac prope nullis
 portubus: difficultas nauigandi. nam ipsorum naues ad hunc modum
 factae: armataeque erant. Carinae aliquanto planiores quam nostrarum
 nauium: quo facilius uada: ac decessum estuum excipere possent.
 Prore admodum erectae: atque item puppes: ad magnitudinem fluc-
 tuum: tempestatumque accommodatae. Nauesque tote factae ex robore:
 ad quamuis uim et contumeliam perferendam: transtra pedibus in
 altitudinem trabibus: confixa clauis ferreis: digiti pollicis crassitudine.
 Anchore per funibus: ferreis catenis reuinctae. pelles pro uelis: alutaeque
 tenuiter confectae: siue propter lini inopiam: atque eius usus inscitiam:
 siue eo: quod est magis uerisimile: quod tantas tempestates oceanum:
 tantosque impetus uentorum sustinere: ac tanta opera nauium regi
 uelis: non satis commode posse arbitrabantur. Cum his nauibus nostrae
 classi eiusmodi congressus erat: ut una celeritate: et pulsu remorum
 prestaret: reliqua pro loci natura: pro uel tempestatum: illis esset
 aptiora: et accommodatiora. Neque enim his nostrae rostro nocere
 poterant. Tanta in his erat firmitudo: neque propter altitudinem:
 facile telum adiciebant. et eadem de causa minus commode scopulis
 continebantur. Accedebat ut cum seuire uentus cepisset: et se uento
 dedissent: et tempestatem ferrent: facilius: et in uadis consisterent:
 tutius. Et ab estu derelictae nihil saxa et cautes timerent. quarum
 rerum omnium nostris nauibus casus erat extimescendus. Cum pluribus
 expugnatis oppidis: Caesar ubi intellexit: frustra tantum laborem
 sumi: neque hostium fugam: captis oppidis reprimi: neque his nocere
 posse: statuit expectandam classem. Quae ubi conuenit: ac primum
 ab hostibus uisa est: circiter. cc. xx. naues eorum paratissime: atque
 omni genere armorumque ornatissime: perfecte ex portu: nostris aduersae

240. 18
cōstitērunt. Neq; satis Bruto qui classipreerat: uel tribunis militū:
centurionibusq; quibus singule naues erant attributē: constabat:
quid agerent. Aut qua ratione pugne insisterent. Rostro enim
nocere non posse cognouerant. Turribus autem excitatis: tātum
tamen hāc altitudo puppiū ex barbaris nauibus superabat: ut
neq; ex inferiori loco cōmode tela adici possent: & missa a gallis
grauius acciderēt. una erat magna usui res preparata a nostris:
falces pacute: inserte affixeq; longurū: nō absimili forma mu/
ralium falcium. his cum furies: qui antemnas ad malos distinebāt:
cōprehensi adductiq; erant: nauigio remis incitato: prūmpebant:
quibus abscisis: antemne necessario cōcidebant. ut cū omīs gallicis
nauibus spes in uelis armamentisq; eēt: his ereptis: omīs usus nauū
uno tempe eriperetur. Reliquū erat certamē positū in uirtute.
qua nostri milites facile superabant. Atq; eo magis q; in cōspectu
Cesaris: atq; omnis exercitus res gerebat: ut nullum fortius paulo
factū latere posset. Omnes enim colles: et loca supiora: unde erat
ppinquus despectus in mare: ab exercitu tenebātur. Disiectis ut
diximus ātemnis: cū singulas bine aut terne naues circūsteterant:
milites summa ui transcēdere in hostium naues cōtendebant. qđ
postq; barbari: fieri animaduerterunt: expugnatīs compluribus
nauibus: cū ei rei nullum reperiret auxiliū: fuga salutem petere
cōtenderunt. Ac iam cōuersis in eam partem nauibus: quo uētus
ferebat: tāta subito malicia: ac tranquillitas extitit: ut se ex loco
cōmouere non possent. Que quidem res ad negotiū cōficiendum
maxie fuit opportuna. Nam singulas nostri cōsectati expug/
nauerūt. Et ppauce ex omī numero: noctis interuētū ad terram
peruenere: cū ab hora fere q̄rta: usq; ad solis occasum pugnaret.
Quo prelio: bellum uenetoꝝ: totiusq; ore maritime confectū est.
Nam cum omnis iuuetus: omnes etiam grauioris etatis a quibus
aliquid consiliū: aut dignitatis fuit: eo conuenerant: tum nauium
quod ubiq; fuerat in unum locū coegerant. Quibus amissis reliqui
neq; quo se reciperent: neq; quemadmodum oppida defenderēt:
habebāt. Itaq; se suaq; omīa Cesari dediderūt. In quos eo grauius
Cesar uindicandum statuit: quo diligentius in reliquū tempus: a
barbaris ius legatorum conseruaretur. Itaq; omni senatu necato:
reliquos sub corona uendidit. Dum hec in uenetis gerunt. Q.
Titurius Sabinus cum his copis quas a Cesare acceperat: in fines
unelloꝝ puenit. is preerat Viridoux: ac summam impū tenebat

earū omniū ciuitatū. que defecerant. Ex quibus exercitū magnāque
 copias coegerat. Atque his paucis diebus aulerci: eburonices: lexo-
 uique: senatu suo interfecto: quod autores belli esse nolebant: portas
 clauferunt. Sequē cū Viridouice cōiunxerunt. Magnaque preterea
 multitudo: undique ex gallia perditorum hominum: latronumque
 cōuenerant: quos spes p̄dandi: studiumque bellandi ab agricultura:
 et quotidiano labore: reuocabat. Sabinus idoneo om̄ibus rebus
 loco castris sese tenebant. cū Viridouix contra eum duum milium
 spatio consedisset. quotidieque p̄ductis copiis pugnandi potestatem
 faceret: ut iam nō solū hostibus in contēptionem Sabinus uēiret:
 sed etiam nostrorum militum uocibus nō nihil caperetur. tantamque
 opinionem timoris p̄buit: ut iam ad uallū castrorum hostes acce-
 derent. Id ea faciebat de causa: quod cum tāta multitudine hostium:
 p̄sertim eo absente: qui summam imperii teneret: nisi equo loco:
 aut opportunitate aliq̄ data: legato: dimicandū nō existiabat.
 Hac confirmata opinione timoris: idoneum quendā hominē: et
 callidum delegit gallum: ex iis: quos causa auxilii secū habebat.
 huic magnis premis: pollicitationibusque persuadet: uti ad hostem
 transeat: & quod fieri uelit: edocet. Qui ubi p̄ perfuga ad eos uenit:
 timorem romanoꝝ p̄ponit. Quibus agustus ipse Cesar a uenetis
 prematur docet. neque longius abesse: quin p̄xima nocte Sabinus
 clam ex castris exercitū educat: et ad Cesarē auxilii ferēdi causa
 proficiscat̄. Quod ubi auditū est: conclamant omnes occasionem
 negotii bene gerendi: amittendam non esse. Ad castra ire optere.
 Multe res ad hoc consilium gallos hortabant̄. Suptorum dierū
 Sabini cōtatio. p̄fuge cōfirmatio. Inopia cibariorū: cui rei parū
 diligēter ab uiserat p̄uisum. Spes uenetici belli. Et quā fere libēter
 homines: id quod uolunt: credunt. Iis rebus adducti non prius
 Viridouicē: reliquosque duces ex cōsilio dimittūt: quā ab iis sit cōces-
 sum arma uti capiant: et ad castra cōtendant. Qua re cōcessa: leti
 uelut explorata uictoria: sarmenis uirgultisque collectis: quibus
 fossas romanoꝝ cōpleant: ad castra pergūt. Locus erat castrorum
 editus: et paulatim ab imo accliuis: circiter passus mille: huc mag-
 no cursu contenderūt: ut quā minimum spatii ad se colligendos:
 armandosque romanis daretur: exanimatiq; puenerunt. Sabinus
 suos hortatus: cupientibus signū dat. Impeditis hostibus propter
 ea: que ferebāt onera: subito duabus portis eruptionē fieri iubet.
 Factū est opportunitate loci: hostiū insatia: ac defatigatiōe:

uirtute militū: et superiorū pugnārū exercitatiōe: ut ne unū qdē
nostroꝝ impetū ferrent. ac statim terga uerterēt. quos impeditos
integrīs uiribus milites nostri consecuti: magnū numerum eorum
occiderūt. reliquos equites cōsecrati: paucos q ex fuga euaserant:
reliquerunt. Sic uno tempore: et de nauali pugna Sabinus: et de
Sabini uictoria Cesar certior factus ē. ciuitatesq; omēs se statim
Titurio dediderūt. Nam ut ad bella suscipiēda gallorum alacer
ac promptus est animus: sic mollis ac minime resistēs ad calamī/
tates perferendas: mens eorum est. Eodem fere tempe. P. Crassus
cum in aquitaniam peruenisset: que pars ut ante dictum est: et
regionū latitudine: et multitudīe hominū ex tertia parte gallie
est estimanda: cū intelligeret in iis locis sibi bellum gerendum: ubi
paucis ante annis. L. Valerius preconius legatus: exercitu pulsu
interfectus ē: atq; uide. L. Mallius pconsul impedimētis amissis
pfugisset: nō mediocrem sibi diligentīā adhibendā intelligebat.
Itaq; re frumentaria pūsa: auxiliis: equitatuq; compato: multis
p̄terea uiris fortibus: tolosa et narbone: que sunt ciuitates gallie
p̄uinitie finitime: ex his regionibus nominatim euocatis: in sōtiatū
fines exercitū introduxit. Cuius aduētū cognito sōtiales magnis
copiis coactis eq̄tatuq; quo plurimū ualebant. In itinere nostrū
agmen adorti: p̄mum equestre prelium cōmiserūt. Deinde eq̄tatu
suo pulso atq; in sequentibus nostris: subito pedestres copias: quas
in cōualle in insidis collocauerāt: ostēderūt. Ii nostros disiectos
adorti: p̄lium renouarunt: pugnātūq; est diu acriter. Cū sōtiales
superioribus uictoris freti: i sua uirtute totius aquitanie spē positā
putarēt: nostri autē: quid sine impatore: et sine reliquis legiōibus
adolescētulo duce efficere possent: perspicui cuperēt: tandē cōfecti
uulneribus hostes terga uertere. Quoꝝ magno numero īterfecto
Crassus ex itinere oppidum sōtiatum oppugnare cepit. quibus
fortiter resistētibus: uineas turresq; egit: illi eruptione temptata:
alias cuniculis ad aggerem uineasq; actis: cuius rei sunt lōge pe/
ritissimi agtani. p̄pterea q multis locis apud eos erarie secture
sūt. Vbi diligētia nostroꝝ his rebus nihil pfici posse ītellexerūt:
legatos ad Crassum mittunt. seq; in dēditionē. ut recipiat: petūt.
qua re impetrata arma tradere iussi: faciūt. atq; in ea re omnium
nostroꝝ intētis animis: alia ex pte oppidi Adiatonnus: q summā
impū tenebat: cū sexcentis deuotis: quos illi soldurios appellant.
quoꝝ hec est conditio: ut omībus in uita commodis una cum his

fruantur: quozq; se amicitie dediderint. siqd; usq; per uim accidat: ut
 eundē casum una ferant: ac sibi mortem consciscant. Neq; adhuc
 hoīm memoria reptus est quisq; qui eo. iterfecto: cuius se amicitie
 deuouisset: mori recusaret. Cū usq; Adiatonnus eruptionem facere
 cōatus: clamore ab ea pte munitiōis sublato: cū ad arma milites
 cōcurrissent: uehementerq; ibi pugnātū esset: repulsus in oppidū
 est: uti tamē eadē deditionis cōditiōe uteret: a Crasso impetrauit.
 armis obsidibusq; acceptis: Crassus in fines uocationū et tarusatiū
 pfectus est. tū uero barbari cōmoti: qd; oppidū: et natura loci: et
 manu munitū paucis diebus: quibus eo uentum erat: expugnātū
 cognouerant. legatos quaque uersū dimittere. Coniurare: obsides
 dare iter se: copias parare ceperūt. Mittuntē etiā ad eas ciuitates
 legati: que sunt citerioris hispanie finitime: aqtanie: inde auxilia
 ducesq; accersunt. Quozq; aduentu magna autoritate: et magna
 hominū cū multitudine bellū gerere conantē. Duces uero u deli/
 gunt qui una cū. Q. Sertorio omnes annos fuerant: summamq;
 scientiā rei militaris habere existimabant. In cōsuetudine populi
 ro. loca capere: castra munire: com meatibus nostros intercludere:
 instituūt. qd; ubi Crassus animaduertit: suas copias ppter exigui/
 tatē non facile deduci: hostē et uagari: et uias obsidere: & castris
 satis p̄sidū relinquere: ob eam causam minus cōmode frumentum
 cōmeatumq; sibi supportari: in dies hostium numerū augeri: nō
 contandum existimauit: quin pugna decertaret. Hac re ad cō/
 silium delata: ubi homines idem sentire intellexit: posterum diem
 pugne cōstituit. p̄ma luce productis omnibus copiis: duplici acie
 instructa: auxilium in mediam aciem collocatis: quid hostes consiliū
 caperent: expectabat. Illi et si ppter multitudinē: et ueterē belli
 gloriam: paucitatēq; nostrozq; se tuto dimicatuos existimabāt.
 tamē tutius esse arbitrabantē: uis: com meatu: intercluso sine ullo
 uulnere uictoria potiri. Et si ppter inopiā rei frumētarie rōant
 sese recipere cepissent: ipeditos in agmē: et sub sarcinis infirmioriq;
 aīmo: adoriri cogitabāt. Hoc cōsilio p̄bato ab ducibus p̄ductis
 romanozq; copiis: sese castris tenebāt. Hac re p̄fecta Crassus: cum
 sua contatione: ac opinione: timidiore hostis: nostrosq; milites
 alacriores ad pugnandū effecisset: atq; omniū uoces audirentur:
 expectari diutius nō oportere: quin ad castra iret: cohortatus
 suos: om̄ibus cupiētibus: ad hostiū castra cōtendit. Ibi cū alii fos/
 sas cōplerēt: alii multis telis cōiectis: defēsores uallo munitiōibusq;

depellerēt: auxiliareſq; quibus ad pugnam Crassus non multum
cōfidebat: lapidibus telisq; subministrādīs: et ad aggerē cespitibus
cōportandīs: speciēq; atq; opinioēm pugnantiū pberent: cū item
ab hostibus cōstanter: ac non timide pugnaret: telaq; ex superiore
loco missa non frustra acciderent: equites circuitis hostiū castris.
Crasso renūtiauerunt: nō eadem diligentia ab decumana porta
castra munita: facilēq; aditū habere. Crassus equitum prefectos
cohortatus. ut magnis p̄mis: pollicitatiōibusq; suos excitarēt: qd
fieri uelit: ostendit. Illi ut erat impatum: eductis his cohortibus:
que presidio castris relicte interrē ab labore erant: et longiore
itinere circūductis: ne ex hostiū castris cōspici possent: omnium
oculis mētibusq; ad pugnā intentis: celeriter ad eas quas diximus
munitiones puenērunt. Atq; his pruptis: prius in hostium castris
constiterunt: q̄ plane ab eis: uideri: aut quid rei gereret: cognosci
posset. Tum uero clamore ab ea pte audito: nostri redintegratis
uiribus: quod plerunq; in spe uictorie accidere consueuit: acrius
impugnare ceperūt. hostes undiq; circūuenti: desperatis omnibus
rebus: se p̄ munitiones deicere: et fuga salutē petere intenderunt.
Quos eq̄tatus aptissimis campis infectatus: ex milium quinquaginta
numero: que ex aquitania cantabrisq; uenisse cōstabat: uix q̄rta
pte relicta: multa nocte se in castra recepit. Hac audita pugna
maxia pars agtanie sese Crasso dedit: obſidesq; ultro misit. quo
in numero fuerūt tarbelli. bigeriones. pretiani. uocates. tarusates.
flustates. garites. austi. garūni. sibutzates. cocosatesq; pauce ultie
natiōes āni tempe cōfise: q; hyemis suberat: hoc facere neglexerūt.
Eodē fere tempe Cesar: et si prope exacta iam estas erat: tamē
q; om̄i gallia pacata: morini. menapiq; superāt: q; in armis eēnt:
neq; ad eū unq; legatos misissēt: arbitratus id bellū breuiter cōfici
posse: eo exercitum adduxit. q; longe alia ratione: ac reliqui galli
bellum gerere ceperūt. nam q; intelligebāt maximas natiōes: que
p̄lio contendissent: pulsas: superatasq; eē: continentesq; siluas: atq;
paludes habebant: eo se suaq; omnia cōtulerunt. ad quaz; initū
siluarū: cū Cesar puenisset: castraq; mūire instituisset: neq; hostis
interim uisus eēt: dispersis in ope nostris: subito ex om̄ibus p̄tibus
silue euolauerūt. et in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter
arma ceperūt. eosq; in siluas repulerūt. et cōpluribus interfectis:
lōgius impeditioribus locis secuti: paucos de suis pdiderūt. Reliqs
deinceps diebus Cesar siluas cedere instituit. et nequis inermibus

imprudentibusq; militibus ab latere impetus fieri posset: omnem
eam materiam: que erat cesa: conuersam ad hostē collocabat: et
pro uallo ad utrūq; latus extruebat. incredibili celeritate magno
spatio paucis diebus cōfecto: cum iam pecus atq; extrema impe-
dimenta ab nostris tenerent: ipsi dēsiores siluas peterēt: eiusmodi
sunt tempestates consecute: uti opus necessario intermitteretur. &
continuatiōe hymbrium: diutius sub pellibus milites cōtineri nō
possent. ita uastatis omnibus eorum agris: uicis edificisq; incensis:
Cesar exercitū reduxit. et in aulercis lexobisq; reliquis item ciui-
tatibus: que maxime bellum fecerant. in hybernis collocauit.

Eiusdem quartus.

EA que secuta est hyeme: qui fuit annus. G.
Pópeio. M. Crasso cōsulibus: usipites germāi:
et item tencatheri magna cum multitudine
hominū flumē rhenum transierūt. Nō lōge
a mari quo rhenus influit. Causa transeundi
fuit: q̄ a sueuis complures annos exagitati
bello premebātur. Sueuorum est gens lōge
maxima: et bellicosissima germanorū omnium. hi centum pagos
habere dicūtur. ex quibus quotannis: singula milia armatorum:
bellādi causa ex finibus educūt. reliqui q̄ domi manserint. se atq;
illos alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt. Illi domi
remanēt sic neq; agricultura: neq; ratio atq; usus belli: intermittit.
Sed priuati ac separati agri apud eos nihil est. neq; longius anno
remanere uno in loco incolēdi causa: licet. Neq; multū frumēto:
sed maximā partem lacte: ac pecore uiuunt. Multumq; sunt in
uenationibus. que res et cibi genere: et quotidiana exercitatione
et libertate uite: q̄ a pueris nullo officio: aut disciplina assuefacti:
nihil omnino cōtra uoluntatem faciant. et uires alit: et immani
corporū magnitudine homines efficit. Atq; in eam se cōsuetudinē
adduxerunt: ut locis frigidissimis: neq; uestitus p̄ter pelles habeāt
quicq̄. quarū p̄pter exiguitatē: magna est corporis aperta pars.
et lauantur in fluminibus: mercatoribus ad eos aditus magis eo:
ut que bello ceperint: quibus uendant: habeant: q̄ quo ullam rem
ad se importari desiderent. Quin etiam iumentis: quibus maxime
galli delectant: queq; impenso parant p̄cio germani importatis
his non utunt. Sed que sunt apud eos nata: praua atq; deformia.

Hec quotidiana exercitatione: summi ut sint laboris: efficiunt. Equestribus preliis sepe ex equis desiliunt. ac pedibus preliantur: equosq; eodē remanere uestigio assuefecerūt. ad quos se celeriter: cum usus est: recipiūt. Neq; eorum moribus turpius: aut inertius habetur: q̃ ephippius uti. Itaq; ad quēuis numerum ephippiatorū equitum: quī pauci: adire audēt. uinum ad se omnino importari non sinunt: q̃ ea re ad laborem ferendum remollescere homines: atq; effeminari arbitrantur. Publice maximam putant laudem eē: q̃ latissime a suis finibus uacare agros. Hac re significari magnum numerum ciuitatum suam uim sustinere non posse. Itaq; una ex parte a sueuis circiter milia passuum sexcēta agri uacare dicūtur. Ad alteram partem succedunt ubi: quorum fuit ciuitas ampla: ac florēs: ut est captus germanorum: q̃ paulo sunt eiusdē generis: etiam ceteris humaniores: p̃pterea q̃ rhenum attingūt. Multūq; ad eos mercatores uēitant: et ipsi propter p̃pinitatē: q̃ gallicis sunt moribus assuefacti. Hos cum Sueui multis sepe bellis experti: propter amplitudinē: grauitatēq; ciuitatis. finibus expellere non potuissent: tamē uestigiales sibi fecerūt. Ac multo humilliores infirmioresq; redegerunt. In eadem causa fuerūt uispetes: et tencatheri: quos supra diximus. qui cum plures annos sueuorum uim sustinuerint: ad extremum tamen agris expulsi: & multis locis germanie triennium uagati: ad rhenum peruenerūt: quas regiones menapii incolebant: et ad utranq; ripam fluminis: agros: edificia: uicosq; habebant. Sed tante multitudinis aduentu p̃territi: ex his edificiis: que transflumē habebant: demigrauerūt: et cis rhenū dispositis presidis: germanos transire p̃hibebant. Illi omnia experti: cum neq; in contendere p̃pter inopiam nauium: neq; clam transire propter custodiam menapiorū: possent. reuerti se in sedes suas: regionesq; simulauerūt. Et tridui uiam progressi: rursus reuerterunt. atq; hoc itinere una nocte confecto: eq̃tatu inscios inopinantesq; menapios oppresserunt. Qui de germanorū discessu per exploratores certiores facti: sine metu trans rhenum in suos uicos demigrauerant. His interfectis: nauibus eorum occupatis: priusq̃ ea pars menapiorum que citra rhenū erat: certior fieret: flumen transierunt. Atq; omnibus eorū edificiis occupatis: reliquam partem hyemis se eorum copiis aluerūt. His de rebus Cesar certior factus: & infirmitatem gallorum ueritus: q̃ sunt in consiliis capiendis mobiles: et nouis plerunq; rebus student: nihil

committendū existimauit. Est autem hoc gallice cōsuetudinis:
 ut et uiatores: etiam inuitos: consistere cogant. et q̄ quisq; eorum
 de quaq; re audierit: aut cognouerit: querant. Et mercatores in
 oppidis uulguſ circumsistat: quibus ex regionibus ueniant. quasq;
 res ibi cognouerint: p̄nuntiare cogant. his rebus: atq; auditiōibus
 permoti: de summis sepe rebus consilia ineunt. Quorum eos in
 uestigio penitere necesse est. cū in certis moribus seruiāt: & pleriq;
 ad uoluntatē eorū ficta respondeāt. qua consuetudine cognita
 Cesar: ne grauiori bello occurreret: maturiusq; consueuerat: ad ex/
 ercitum p̄ficiscitur. Eo cum uenisset: ea que fore suspicatus erat.
 facta cognouit. missas legatōes a nōnullis ciuitatibus ad germāos.
 inuitatosq; eē: uti ab rheno discederēt. Om̄ia queq; postulassent:
 a se: fore parata. qua spe adducti germani latius uagabantur. et
 in fines eburonū & cōdrusonū: q̄ sūt treueroꝝ cliētes: puenerant.
 Prīcipibus gallie uocatis Cesar: ea que cognouerat: dissimulāda
 sibi existimauit. Eorūq; animis permulsi: et cōfirmati: egratuq;
 imperato: bellum cū germanis gerere constituit. Re frumētaria
 comparata: equitibusq; delectis: ī ea loca iter facere cepit. quibus
 in locis esse germanos audiebat. A quibus cum paucorum dierum
 iter abeēt: legati ab eis uenerūt: quoz̄ hec fuit oratio. Germanos
 neq; priores populo romano bellum inferre. neq; tamen recusare:
 si laceſſantur: quin armis contendant. q̄ germanorū consuetudo
 hec sit a maioribus tradita. Quicunq; bellum inferant: resistere:
 neq; deprecari. Hec tamen dicere: uenisse inuitos: eiectos domo: si
 suam gratiā romāi uelint: posse his eē utiles amicos: uel sibi agros
 attribuant: uel patiantur eos tenere: quos armis possiderint. Sese
 unis sueuis cōcedere: qbus ne diu q̄dem immortales pes esse possint.
 Reliquum q̄dem in terris eē neminem: quē non superare possint.
 Ad hec que uisum est: Cesar respondit. sed exitus fuit oratiōis: sibi
 nullam cum eis amicitiam esse posse: si in gallia remanerēt. Neq;
 uerum esse: qui suos fines tueri non potuerint: alienos occupare.
 Neq; ullos in gallia uacare agros: qui dari tāte prefertim multi/
 tudini: sine iniuria possint. sed licere si uellent in ubiorum finibus
 considere. quorum sint legati apud se: et de sueuorum iniuriis
 querantur: et a se auxiliū petant: hoc sueuis impaturum. Legati
 hec se ad suos relatuos dixerūt: et deliberata re post diem tertiū
 reuersuros. Interea ne propius se castra moueret. petierūt: ne id
 quidē Cesar ab se impetrari posse dixit. Cognouerat enī magnā

partem egratus ab his aliquot diebus ate: predandi: frumētandi:q;
causa: ad ambuiaritos: trās mosam missam. hos expectari equites:
atq; eius rei causa moram interpōi: arbitrabatur. Mosa profluit
ex monte uosego: qui est in finibus lingonum: et parte quadam
ex rheno recepta: que appellatē uualis: insulāq; efficit batavorū:
in oceanū influit. Neq; longius ab oceano milibus passuū. lxxx.
in rhenum influit. Rhenus autem oritur ex lepontis qui alpes
incolūt. et longo spatio per fines nantuantium: heluetiorum: se/
quanorum: medio matricum: tribuorum. treuiroꝝ: citatus ferē:
et ubi oceāo appropinqt: ī plures defluit ptes: multis ingētibusq;
insulis effectis: quarum pars magna a feris: barbarisq; nationibus
incolitur. Ex quibus sunt qui piscibus: ouisq; auisū uiuere existi/
mantur: multisq; capitibus in oceanum influit. Cesar cū ab hoste
non amplius passuum. xii. milibus abesset: ut erat constitutū: ad
eum legati reuertuntur. Qui in itinere congressi: magnopere ne
longius pgrederetur: orabant. Cum id non impetrassent: petebāt
uti ad eos: qui agmē atecessissent: premitteret. eosq; pugna pro/
hiberet. Sibiq; potestātē faceret in ubios legatos mittēdi. quorū
si pncipes ac senatus: sibi iureiurando fidē fecissent: ea cōditione:
que a Cesare ferretur: se usuros ostēdebant: ad has res cōficiendas:
sibi tridui spatium daret. Hec omnia Cesar eodem illo pertinere
arbitrabatur: ut tridui mora interposita: eqtes eorum q; aberant:
reuerterentur. Tamen sese nō longius milibus passuum quattuor
aurationis causa processurum: eo die dixit. Huc postero die q;
frequentissimi conuenirent: ut de eorum postulatis cognosceret.
Interim ad prefectos qui cum omī equitatu precesserant: mittit:
qui nuntiarent: ne hostes prelio lacefferent: et si ipsi lacefferētur:
sustinerēt. quoad ipse cum exercitu propius accederet. At hostes
ubi primum nostros equites conspexerunt: quorum erat quinq;
milium numerus: cū ipsi non amplius octingētos eqtes haberent:
q; hii q; frumentādi causa ierant. trans mosam: nondū redierant:
nihil nostris timentibus: q; legati eorum paulo ante a Cesare dis/
cesserāt: atq; is dies iducis dictus: erat ab us petitus. Impetu facto
celeriter nostris perturbauerunt. Rursus resistētibus nostris: con/
suetudine sua ad pedes desiluerunt. suffossisq; equis: cōpluribusq;
nostris deiectis: reliquos in fugam coniecerunt. atq; ita pterritos
egerunt. ut non prius fuga desisterent: q̄ in conspectum agminis
nostri uenirent. In eo prelio ex equitibus nostris interficiuntur

quattuor et septuaginta. In iis uir fortissimus Piso Aquitanus
 amplissimo genere natus: cuius auus in ciuitate sua regnum ob-
 tinuerat: amicus ab Senatu nostro appellatus. Hic cum fratri
 intercluso ab hostibus auxiliū ferret: ex periculo illū eripuit:
 ipse equo uulnerato deiectus quo ad potuit: fortissime restitit.
 Cum circumuentus multis uulneribus acceptis cecidisset: atq; id
 frater: qui iam prelio excesserat: procul aīmauertisset: incitato
 equo sese hostibus obtulit: atq; interfectus est. Hoc facto plio
 Cesar: neq; iam sibi legatos audiendos: neq; condiciones accipi-
 endas arbitrabatur. Ab iis qui per dolum atq; insidias petita
 pace ultro bellum intulissent. Expectare uero dum hostium
 copie augerentur: equitatusq; reuenteretur: summe clemētie esse
 iudicabat. et cognita gallorum infirmitate: quātum iam apud
 eos hostes uno prelio essent consequuti autoritatis: sentiebat.
 Quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat.
 Iis constitutis rebus et consilio cum legatis: & questore cōmu-
 nicato: nequem diem pugne intermitteret: opportunissime res
 accidit. q̄ post die eius diei mane: eadem et perfidis: et simula-
 tione: uis germani: frequentes omnibus principibus maioribusq;
 natu adhibitis: ad eum in castra uenerunt. simul ut dicebatur:
 sui purgandi causa: q̄ cōtra atq; esset dictum: atq; ipsi petissent:
 prelium pridie commisissent. Simul ut siquid possent de inducis
 fallendo impetrarent. quos sibi Cesar oblatos grauius retineri
 iussit. ipse omēs copias castris eduxit: equitatumq; quem recenti
 prelio perterritum esse existimabat. agmen subsequi iussit: acie
 triplici instructa: et celeriter octo miliū itinere confecto: prius
 ad hostiū castra peruenit: q̄ quid ageretur germani sentire pos-
 sent. Qui omnibus rebus subito perterriti: et celeritate aduentus
 nostri et discessu suoꝝ: neq; consilii habendi: neq; arma capiendi
 spatio dato perturbantur: copias ne aduersus ducere: an fuga
 salutem petere prestaret. Quorū timor cum fremitu: et cōcursu
 significaret: milites nostri pristini diei perfidia incitati: in castra
 irruperunt. Quo in loco qui celeriter arma capere potuerunt.
 paulisper nostris restiterunt. atq; inter carros impedimenta q;
 prelium cōmiserunt. At reliqua multitudo puerorū mulierūq;
 nam cum omībus suis domo excesserant: rhenumq; transierant:
 passim fugere cepit: ad quos cōsectandos Cesar equitatū misit.
 Germani post tergū clamore audito cū suos interfici uiderent:

armis abiectis: signisq; militaribus relictis: se ex castris eiecerunt: et cū ad confluentē mose et rheni peruenissent: magno numero interfecto: reliqui se in flumen precipitauerunt: atq; ibi timore: lassitudine: et ui fluminis oppressi: perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes: per paucis uulneratis ex tāti belli timore: cū hostium numerus capitum. cccc. xxx. milium fuisset: se ī castra receperunt. Cesar uis quos in castris retinuerat discedendi potestatem fecit. Illi supplicia: cruciatusq; gallorum ueriti quorum agros uexauerant: remanere se apud eum uelle dixerunt. Is Cesar libertatem cōcessit. Germanico bello confecto multis de causis Cesar statuit sibi esse rhenum transeūdum. quarum illa fuit iustissima: q̄ cum uideret germanos tam facile impelli ut in galliam uenirent: suis quoq; rebus eos timere uoluit: cum intel- ligerent et posse et audere populi romani exercitum rhenum transire. Accessit etiam q̄ illa pars equitatus usipetum et then- cateorū: quam supra memorauī: predandi frumētandiq; causa: mosam transisse: neq; prelio interfuisse: post fugam suorum se trans rhenum in fines Sicambrorum receperat. seq; cum uis con- iunxerat. Ad quos cum Cesar nuntios misisset: qui postularent eos: qui sibi gallieq; bellū intulissent: uti sibi dederēt. respōderūt: populi romani imperium rhenum finire. Si se inuito germanos in galliam transire non equum existimaret: cur sui quicq̄ esse imperii aut potestatis trās rhenum postularet. Vbi autem qui uni ex transrhenanis ad Cesarem legatos miserant: amicitiam fecerant: obsides dederant: magnopere postulabant: ut sibi aux- ilium ferret: q̄ grauitur a Sueuis premerentur. uel si id facere occupationibus populi romani prohiberetur: exercitum modo rhenum transportaret. Id sibi auxiliū: spemq; reliqui temporis futurum. Tantum esse nomē atq; opinionē eius: exercitu Ari- ousti pulso: et hoc nouissimo prelio facto: etiam ad ultimas germanorum nationes: uti opinione & amicitia populi romani tuti eē possint. Nauium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Cesar his de causis quas cō memorauī: rhenum transire decreuerat. Sed nauibus transire: neq; satis tutū esse arbitrabatur. Neq; sue neq; populi romani dignitatis esse statuebat. Itaq; et si summa difficultas faciendi pontis propo- nebatur: propter altitudinem rapiditatemq; fluminis tamen id sibi contendendum: aut aliter non traducendum exercitum:

existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. tigna bina sesquipedalia: paulum ab imo preacuta: dimensa ad altitudinem fluminis: interuallo pedum duorum inter se iungebant. Hec cum machinationibus immissa in flumine defixerat: fistulisque adhaeserat: non sublice modo: directe ad perpendiculū: sed praenae fastigiate: ut secundum naturam fluminis procumberent: us item contraria duo ad eundem modū iuncta: interuallo pedū. quadragenū: ab inferiori parte contra uim atque impetum fluminis cōuersa statuebat. Hec utraq; insuper bipedalibus cratibus immissis: quantum eorum tignorum iunctura distabat. binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebātur. Quibus disclusis atque in contrariam partem reuinctis: tāta erat operis firmitudo: atque earum rerū natura: ut quo maior uis aque se incitauisset: hoc arctius alligata tenerentur. haec directa materia iniecta contexebantur: ac longurus cratibusque consternebantur. Ac nibilo secius sublites: et ad inferiorem partem fluminis oblique agebantur. quae pro ariete subiectae: et cum omni opere coniunctae uim fluminis exciperēt. Et aliae item supra pontē mediocri spatio ut si arborum trunci: siue naues: deicendi operis causa: eēnt a barbaris missae: his defensoribus earum rerum uis minueretur: ne uel ponti nocerent. Diebus decem quibus materia cepta erat. comportari: omni opere effecto: exercitus traducitur. Caesar ad utranque partem pontis firmo presidio relicto in fines sicambrorum contēdit. Interim a compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt: quibus pacē atque amicitia petētibus liberaliter respondit. obsidesque ad se adduci iubet. Sicambri et eo tempore quo pontis institui ceptus est: fuga comparata: hortantibus usque: quos ex thetensibus atque usipetibus apud se habebāt: fibulis suis excesserāt. Suaque omnia exportauerant. seque in solitudinem ac siluas abderant. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus: omnibus uicis edificisque incensis: frumentis succensis: se in fines ubiorum recepit. atque his auxilium suū pollicitus: si ab Sueuis premerentur: haec ab eis cognouit. Sueuos postquam per exploratores pontem fieri comperissent: more suo concilio habito: nuntios in omnes partes dimisisse. uti de oppidis demigrarent. liberos uxores: suaque omnia in siluas deponerent: adque omnes qui arma ferre possent: unum in locum conuenirent. hunc esse delectum medium fere regionū earū: quas Sueui obtinerent. hic romanorum aduentum

expectare: atq; ibi decertare cōstituisse. Quod ubi Cēsar com/
perit: omnibus his rebus confectis: quarum rerū causa traducere
exercitum constituerat: ut germanis metū inuiceret: ut sicābrof
ulcisceretur: ut ubios obsidione liberaret: diebus omnino. xviii.
trans rhenum consumptis: satis et ad laudem. et ad utilitatem
profectum arbitratus: se in galliam recepit: pontemq; rescidit.

Exigua parte estatis reliqua Cēsar: et si in us locis: q̄ omnis
gallia ad septentrionem uergit: mature sunt hyemes: tamen in
britanniam proficisci contendit. q̄ omnibus fere gallicis bellis:
hostibus nostris inde summa ministrata auxilia intelligebat: et
si tempus anni ad bellum gerendum deficeret: tamen magno
sibi usui fore arbitrabatur: si modo insulā adisset: et genus ho/
minum perspexisset: loca: portus: aditus cognouisset: que omnia
fere gallis erant incognita. Neq; enim temere preter oram ma/
ritimam: atq; eas regiōes: que sunt contra gallias notū est. Itaq;
conuocatis ad se undiq; mercatoribus: neq; quanta esset insule
magnitudo: neq; que aut quāte nationes incoherēt: neq; quem
usum belli haberēt: aut quibus institutis uterētur: neq; q̄ essent
ad maiorum nauū multitudinem idonei portus: reperire po/
terat. Ad hec cognoscenda: priusq; periculum faceret: idoneum
esse arbitratus. C. Volusenum cum nauī longa premitit. Huic
mādat: ut exploratis omnibus rebus q̄ primum. ad se reuertat̃.
Ipse cum omnibus copiis in morinos proficiscatur: q̄ inde erat
breuissimus in britanniā traiectus: huc naues ūdiq; ex finitimis
regiōibus: et quam superiore estate ad ueneticum bellum effe/
cerat classem: iubet conuenire. Interim consilio eius cognito: et
per mercatores perlato: ad britānos: a compluribus insule ciui/
tatibus ad eum legati ueniunt: qui polliceantur: obsides dare:
atq; imperio populi romani obtemperare. Quibus auditis libe/
raliter pollicitus: hortatusq;: uti in ea sententia permanerent: eos
domum remisit. Et cum his una Comium: quē ipse atrebatibus
superatis: regem ibi constituerat: cuius et uirtutem & consilium
probabat. et quem sibi fidelē eē arbitrabatur: cuiusq; autoritas
in his regiōibus magna habebatur: mittit. Huic imperat quas
possit adeat ciuitates. hortetq; populi romani fidem sequant̃:
seq; celeriter eo uēturum nuntiet. Volusenus perspectis regio/
nibus omnibus: quantū et facultas dari potuit: qui nauī egredi:
ac se barbaris committere non auderet: quinto die ad Cēsarem

reuertitur: queq; ibi perspexisset: renuntiat. Dum in his locis
 Cesar nauium parandarum causa moratur: ex magna pte mo/
 rinorum: legati ad eum uenerunt: qui se de superioris temporis
 consilio excusarent: q; homines barbari: et nostre cōsuetudinis
 imperiti bellum populo romāo fecissent. Seq; ea que impasser:
 facturos pollicentur. Hoc sibi Cesar satis opportune accidisse
 arbitratus: q; neq; post tergum hostem reliquere uolebat: neq;
 belli gerendi: propter anni tempus: facultatē habebat: neq; has
 tantarum rerum occupationes britannie ante ponendas iudi/
 cabat: magnum us numerū obsidum. imperat: quibus adductis:
 eos in fidē recepit. Nauibus ciriter octingētis. lxxx. onerariis
 coactis: contractisq; quot satis eē ad duas legiōes transportandas
 existimabat. quotq; p̄terea nauium longarū habebat questori:
 legatis: prefectisq; distribuit. huc accedebant. xviii. onerarie
 naues: que ex eo loco a milibus passuum octo uento tenebant
 quominus in eundem portum peruenire possent. has equitibus
 distribuit. Reliquum exercitum. Q. Titurio Sabino & L. Au/
 rūculeio Cocte legatis in menapios: atq; in eos pagos morinos:
 a quibus ad eum legati nō uenerant: ducēdum dedit. P. Sulpitiū
 Ruffum legatum: cum eo presidio quod satis esse arbitrabatur:
 portum tenere iussit. His constitutis rebus: nactus idoneam
 ad nauigandū tempestatem: tertia fere uigilia soluit: equitesq;
 in ulteriorem portum progredi: et naues conscēdere: ac se sequi
 iussit: a quibus cum paulo tardius esset administratum: ipse hora
 circiter diei quarta: cum primis nauibus britanniā attigit. atq;
 ibi in omnibus collibus: expositas hostium turmas: armatas con/
 spexit. cuius loci hec erat natura: atq; ita mōtibus āgustis mare
 cōtinebatur: uti ex locis superioribus in littus telū adici possit.
 Hunc ad egrediendum nequaquā idoneum arbitratus locum: dū
 relique naues eo conuenirent: ad horam nonam in anchoris
 expectauit. Interim legatis tribunisq; militum conuocatis: et
 que ex Voluseno cognosceret & que fieri uellet. Ostendit: mo/
 nuitq; ut rei militaris ratio ē: maxie: ut res maritię postularēt:
 ut q̄ celerem: atq; instabilem motum haberent: ad nutum et ad
 tempus omnes res ab us administrarentur. Is dimissis & uentum
 et estum uno tempore nactus secundum: dato signo: et sublati
 anchoris circiter milia passuum centum ab eo loco progressus:
 plano littore naues constituit. At barbari consilio romanorum

cognito: premisso equitatu et essedariis: quo plerunq; genere in
prelus uti consuerunt: reliquis copiis subsequuti: nostros egredi
nauius prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas: q;
naues propter magnitudinem nisi in alto constitui nō poterant.
militibus autē ignotis locis: impeditis manibus: magno et graui
onere armorum oppressis: simul et de nauibus desiliendum: et in
fluctibus consistendum: et cum hostibus erat pugnandū. Cum
illi aut ex arido. aut paululum in aquam progressi: omnibus
membris expediti: notissimis locis audacter tela conuerterent. Et
equos insuefactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti: atq;
huius omnino generis pugne imperiti: non eadem alacritate ac
studio: quo ī pedestribus uti prelus cōsuerant: utebātur. Quod
ubi Cesar animaduertit: naues longas: quarū et species barbaris
inuitatior: et motus ad usus expeditior: paulum remoueri ab
onerariis nauibus: et remis incitari: et ad latus apertum hostiū
constitui: atq; inde fundis: tormentis: sagittis: hostes propelli ac
submoueri iussit. que res magno usui nostris fuit. Nā et nauium
figura: et remorum motu: et inuitato genere tormentorum:
permoti barbari: constiterunt. Ac paululum modo pedem re/
tulerunt: atq; nostris militibus contantibus: maxime propter
altitudinem maris: qui decime legiōis aqlam ferebat: cōtestatus
deos ut ea res legioni feliciter eueniret: desilite inquit milites: nisi
uultis aquilam hostibus prodere. ego certe meū reipublice. atq;
imperatorii officium prestitero. Hoc cum magna uoce dixisset:
se ex nauī proiecit: atq; in hostes aqlam ferre cepit. Tum nos/
tri cohortati inter se ne tantum dedecus admitteretur: uniuersi
ex nauī desiluerunt. Hos item nostri cum exprimis proximis
nauibus conspexissent: subsecuti: hostibus appropinquarunt:
pugnatum est ab utrisq; acriter. Nostri tamen: q; neq; ordines
seruare: neq; firmiter insistere: neq; signa subsequi: poterāt: atq;
alius alia ex nauī quibuscūq; signis occurrerat: se aggregabāt:
magnopere perturbabātur. Hostes uero notis omnibus uadis: ubi
ex littore aliquos singulares: ex nauī aliquos egredientes con/
spexerant: incitatis eqs impeditos aggrediebātur. Plures paucos
circūstebant: alii ab latere aperto in uniuersos tela conueiebāt.
quod cum animaduertisset Cesar: scaphas longarum nauium:
item speculatoria nauigia: militibus compleri iussit. Et quos
laborantes conspexerat: us subsidia summittebat. Nostri simul

in arido constiterunt: suis omnibus cōsequutis: in hostes impetū fecerunt. atq; eos in fugam dederūt: neq; longius prosequi potuerūt. q̄ eq̄tes cursū tenere: atq; insulā capere: nō potuerūt. Hoc unum ad pristinam fortunam Cesari defuit. Hostes p̄lio superati: simul atq; se ex fuga receperunt: statim ad Cesarem legatos de pace miserūt. obsides daturōs: queq; imperasset: facturos esse polliciti sunt. una cū is legatis Comius Atrebas uenit. Quem supra demonstraueram: a Cesare in britanniā p̄missum. hunc illi e nauī egressum: cū ad eos oratoris modo Cesaris mandata deferret: comprehēderant atq; in uincula coniecerant. tūc facto prelio: remiserūt q̄ impetranda pace. Eius rei culpam in multitudinem coniecerūt. et propter imprudentiam ut ignosceretur: petierunt. Cesar questus q̄ cum ultro in continentem legatis missis pacem a se petissent: bellum sine causa intulissent: ignoscere imprudentie dixit. obsidesq; imperauit. Quorū illi p̄tem statim dederunt: partem ex longinquiore locis accersitam paucis diebus sese daturōs dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt. Principesq; undiq; conuenire et se ciuitatesq; suas Cesari commendare ceperunt. His rebus pace firmata: post diem quartum: q̄ est in britanniā uentū: naues. xviii de qbus supra demonstratum est: que equites subtulerant: ex superiori portu leni uento soluerunt. Que cum appropinquarent britanniæ et ex castris uiderentur: tanta tempestas subito cohorta est: ut nulla earum cursū tenere posset. sed alie eodem unde erant profecte reuenterentur: alie ad inferiorem partem insule: que est propius solis occasum: magno sui cum periculo deicerentur. Que tamen anchoris: iactis cū fluctibus cōplerentur: necessario aduersa nocte in altum prouecte continētem petierunt. Eadē nocte accidit ut esse luna plena: qui dies maritimos estus maximos in oceano efficere cōsuevit. Nostriq; id erat incognitum. ita uno tempore et lōgas naues qbus Cesar exercitū transportandū curauerat: quasq; in aridū subduxerat: estus cōpleuerat. et onerarias: que ad āchoras erāt deligate: tēpestas afflictabat: neq; ulla nostris facultas: aut administrandi: aut auxiliandi dabatur: compluribus nauibus fractis: relique cum eēnt funibus anchoris reliquisq; armamentis amissis: ad nauigādum inutiles: magna: id quod necesse erat accidere: totius exercitus pturbatio facta est. Neq; enim naues erant alie quibus reportari possent

et omnia deerant: que ad reficiendas naues erant. usui: et quod omnibus constabat: hyemare in gallia oportere: frumentum his in locis in hyemē prouisum non erat. Quibus rebus cognitis principes britannie: qui post prelium ad Cesarem conuenerant: inter se collocuti: cum equites: et naues et frumentum romanis deesse intelligerent: et paucitatem militum ex castrorum exitu cognoscerent: que hoc erant etiam angustiora: q̄ sine impedimentis Cesar legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt: rebellioe facta: frumento commeatuq; nostros prohibere: et rem in hyemem producere: q̄ his superatis: aut reditu interclusis: neminem postea belli inferendi causa. In britanniam transiturum confidebant. Itaq; rursus coniuratione facta: paulatim ex castris discedere: ac suos dā ex agris deducere ceperunt. At Cesar: et si nondum eorum consilia cognouerat: tamen et ex euentu nauium suarum: et ex eo q̄ obsides dare intermiserant: fore id: quod accidit: suspicabatur. Itaq; ad omnes casus consilia comparabat. nam et frumentum ex agris in castra quotidie cōferebat: et que grauissime afflicte erant naues: earū materia: atq; ere ad reliquas reficiendas utebatur. et que ad eas res erant usui: ex continenti comportari iubebat. Itaq; cum id sūmo studio a militibus administraretur. duodecim nauibus amissis: reliquis: ut nauigari commodē possit: efficit. dum ea geruntur legione ex consuetudine una frumentatum missa: que appellabatur septima: neq; ulla ad id tempus belli suspitione posita: cū pars hominū in agris remaneret: pars etiam in castra uentitaret. ii qui pro portis castrorum in statione erant. Cesari nuntiauerunt puluerem maiorem q̄ cōsuetudo ferret: in ea pte uideri: quam in partē legio iter fecisset. Cesar: id quod erat: suspicatus: aliquid noui a barbaris initum consiliū: cohortes que in stationibus erant: secum in eam partem proficisci: ex reliquis duabus in stationē succedere cohortes: reliq̄s armari et cōfestim sese subseq̄ iussit. cum paulo longius a castris processisset. & suos ab hostibus premi: atq; egre sustinere: et conferta legione: ex omnibus partibus tela conici animaduertit. Nam quod om̄i ex reliquis ptibus demesso frumēto: pars una erat reliqua: suspicati hostes: huc nostros esse uenturos: noctu in siluis delituerant. Tum dispersos depositis armis in metēdo occupatos subito adorti: paucis interfectis: reliquos ī certis ordinibus pturbauerant.

simul equitatu atq; essedis circundederant. Genus hoc est ex
essedis pugne: primo per omnes partes perequitant: et tela con/
iciūt: atq; ipso terrore equorum: et strepitu rotarum ordines
plerunq; pturbāt. Aurige interim paulatim ex plio excedunt:
atq; ita currus collocant: ut si illi a multitudine hostium pre/
mantur: expeditū ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem
equitum: stabilitatem peditum preliis prestant: ac tantum usu
quotidiano: et exercitatione efficiūt: uti in declivi ac precipiti
loco incitatos equos sustinere: et breui moderari: ac flectere: et
per temōem percurrere: et in iugo insistere: et se inde in currus
citissime recipere consuerint. Quibus rebus perturbatis nostris:
novitate pugne: tēpore opportunissimo. Cesar auxiliū tulit.
Nanq; eius aduentu hostes constiterunt. Nostri se ex timore
receperunt. quo facto ad laceffendū et ad cōmittendum preliū
alienum esse tempus arbitratus: suo se loco continuit: et breui
tempore intermisso. In castra legiones reduxit. dū hec gerunt:
nostris omnibus occupatis: qui erant in agris reliqui: discesserūt.
secrete sunt continuo complures dies tēpestates: que et nostros
in castris continerent: et hostem a pugna prohiberent. Interim
barbari nuntios in omnes partes dimiserunt: paucitatemq; nos/
trorum militum suis predicauerunt. Et quanta prede faciende
atq; impetuum sui liberandi facultas daretur: si romāos castris
expulissent: demonstrauerunt. His rebus celeriter magna mul/
titudine peditatus equitatusq; coacta: ad castra uenerūt. Cesar
et si idem quod superioribus diebus acciderat: fore uidebat: ut si
essent hostes pulsi: celeritate piculum effugerent: tamē nactus
equites ciriter. xxx. quos Comius Atrebas de quo ante dictum
est: secum transportauerat: legiones in acie pro castris cōstituit.
commissio prelio diutius: nostrorum militum impetum hostes
ferre nō potuerūt. ac terga uerterunt. quos tanto spatio secuti.
quantum cursu et uiribus efficere potuerunt: complures ex his
occiderunt. deinde omnibus longe lateq; edificis incensis: se in
castra receperūt. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cesarē
de pace uenerunt. Is Cesar numerum obsidum quem ante im/
perauerat: duplicauit: eosq; in continentem adduci iussit. Quod
propinqua die e noctu infirmis nauibus: hyemis nauigationē
subeundam non existimabat. Ipse idoneā tempestatē nactus:
paulo post mediā noctem: naues soluit: que omnes incolumes

ad continentē puenerunt. Sed ex his onerarie due eosdem: quos
 relique: portus capere nō potuerunt: et paulo infra delate sunt.
 Quibus ex nauibus cum eēnt expositi milites circiter. ccc. atq; in
 castra cōtenderent: morini quos Cesar in britanniā pficiscens
 pacatos reliquerat: spe p̄de adducti: primo nō ita magno suorū
 numero circūstiterūt: ac si sese īterfici nollēt: arma ponere iusse/
 rūt. cū illi orbe facto sese defēderent: celeriter ad clamorē: hoīm
 circiter milia sex cōuenerunt. Qua re nuntiata Cesar omnem ex
 castris eq̄tatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum
 hostiū sustinuerūt. atq; āplius horas. iiii. fortissime pugnauerūt.
 et paucis uulneribus acceptis: cōplures ex his ceciderūt. postea uero
 q̄ eq̄tatus noster in cōspectum uenit: hostes abiectis armis terga
 uerterūt. magnusq; eorū numerus occisus. Cesar postero die. T.
 Labienum legatum cū iis legiōibus quas ex britānia reduxerat:
 in morinos q̄ rebellionem fecerant: misit. Qui cū propter siccitates
 paludū: quo se reciperent: non haberēt: quo supiore āno semper
 fuerant usi: omēs fere in potestatem Labieni puenerunt. At. Q.
 Titurius et. L. Cotta legati: q̄ ī menapio: finēs legiōes dedux/
 erant: omībus eorū agris uastatis: frumētis succis: edificis incēsis:
 q̄ menapi omēs se in densissimas siluas abdiderant: se ad Cesarē
 recipiūt. Cesar ī belgis omniū legionū hyberna cōstituit. eo due
 oīno ciuitates ex britānia obsides miserūt. Relique neglexerūt.
 His rebus gestis ex litteris Cesaris dierū. xx. supplicatio a senatu
 decreta est.

Eusebii quintus.

L Domitio Appio Claudio. Cōss. discedens ab
 hybernīs Cesar in italiā: ut quotannis facere
 consueuerat: uenit. legatis imperat: quos le/
 gionibus prefecerat: uti q̄plurimas possent
 hyeme naues edificandas. ueteresq; reficiēdas
 curarent: eaz̄ modū formāq; demonstrat ad
 celeritatem onerandi: subductiores: pauloq;
 facit. humiliores q̄ qbus in nostro mari uti cōsueuimus. atq; ideo
 magis: q̄ propter crebras cōmutationes estuū: minus magno ibi
 fluctus fieri cognouerat: ad onera et ad multitudinem iumētoz̄
 transportandā: paulo latiores: q̄ quibus in reliq; utimur maribus.
 has omnes actuarias imperat fieri. quam ad rem humilitas multū
 adiuuat. ea que sūt usui ad armādas naues: ex hispāia apportari

iubet. ipse cōuentibus gallie citerioris pactis: in illiricū pficiscitur. q̄ a pirustis finitimam partem prouintie: incursionibus uastari audiebat. q̄ re nūciata: piruste legatos ad eos mittūt. q̄ doceant: nihil earū rerū publico factū cōsilio: seseq; patos eē demōstrant: oībus rōibus de iniuriis satisfacere: pcepta oratiōe Cesar: obsides impat: eosq; ad certā diē adduci iubet. Nisi ita fecerint: sese bello ciuitatē psecuturū demōstrat. usq; ad diē adductis: ut imperauerat: arbitros inter ciuitates dat. q̄ litē est: mēt: penamq; cōstituāt. His cōfectis rebus: cōuentibusq; pactis. ī citeriorē galliā reuertit. atq; inde ad exercitū pficiscit. eo cū uenisset: circuitis oībus hybernis: singulari militū studio: in sūma oīm rerū inopia: circiter sexcētas eius generis: cuius supra demōstrauimus naues: et longas. xxviii. inuenit cōstructas. neq; multū abeē: ab eo: qn paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus: atq; usq; quos negotio pfecerat: qd fieri uellet: ostēdit. atq; oīes ad portū ieiū cōuenire iubet. quo ex portu cōmodissimū ī britānia traiectū eē cognouerat. circiter milia passuū. xxx. transmissū a cōtinēti. Huic rei qd satis uisū ē: militū reliqt. ipse cū legiōibus expeditis. iiii. & eqtibus. dccc. in fines treuiroꝝ pficiscit. q̄ u neq; ad concilia ueniebāt. neq; impiopebant: germāosq; transfrenanos sollicitare dicebant. hec ciuitas longe plurimū totius gallie eqtatu ualet: magnasq; habet copias peditū: rhenūq; ut supra demōstrauimus tēgit. in ea ciuitate duo de pncipatu cōtendebāt. Indutiomarus et Cingētorix. ex qbus alter: simul atq; de Cesaris legionūq; aduētū cognitū est: ad eum uenit. se suosq; oīs in officio futuros: neq; ab amicitia populi ro. defecturos: cōfirmauit. queq; ī treuiris gererent ostendit. at Indutiomarus eqtatū: peditatūq; cogere. usq; q p etatem ī armis eē nō poterant: in siluā arduēnā: abditis que ingēti magnitudine: p medios fines treuiroꝝ a flumine rheno ad initū: remorū ptinet: bellū pare īstituit. Sed postea q̄ nōnulli pncipes ex ea ciuitate: & familiaritate Cingētorigis adducti: & aduētū nostri exercitus pterriti: ad Cesarē uenerunt: & de suis p̄uatim rebus ab eo petere ceperunt. qm ciuitati cōsulere nō posset: ueritus ne ab hominibus defereret. Indutiomarus legatos ad Cesarē mittit. sese idcirco a suis discedere: atq; ad eū uenire uoluisse: quo facilius ciuitatem in officio cōtineret. ne oīs nobilitatis discessu: plebs ppter imprudentiam laberetur. Itaq; eē ciuitatem in sua prāte: seseq; si Cesar pmitteret: ad eū ī castra uētū: suas ciuitatisq; fortunas eius fidei

cōmissurū. Cesar et si intelligebat q̄ de causa ea dicerent: queq; eū
res ab instituto cōsilio deterreret: tñ ne estatē in treuiris cōsumere
cogere: om̄ibus ad britāniā bellū rebus cōparatis Induciomarū
ad se cū. cc. obsidibus uenire iussit. Is adductis: i. uis filio: ppingq;
eius om̄ibus: quos nōiatim euocauerat: consolatus. Induciomarū
hortatusq; ē: uti i officio pmaneret. nihilo tamē secius pncipibus
treuiroz ad se cōuocatis: hos sigillatim Cingetorigi cōcilauit. qđ
tū merito eius a se fieri itelligebat: tū magni intereē arbitrabat:
eius autoritatē inter suos q̄ plurimū ualere: cuius tā egregiā in se
uolūtātē pspexisset. Id tulit factū grauitē Induciomarus: suā
gratiā inter suos minui. et q̄ iā inimico in nos animo eēt: multo
grauius hoc dolore exarsit. Is rebus cōstitutis. Cesar ad portum
iciū cū legiōibus puenit. ibi cognoscit. lx. nauesque i belgis facte
erāt: tēpestare reiectas: cursū tenere nō potuisse. Atq; eodē unde
erāt pfecte: reuertisse. reliq; patas ad nauigandū. atq; om̄ibus in/
structas inuēit. eodē eq̄tatus totius gallie puenit. numero miliū
.iiii. pncipesq; ex oībus ciuitatibus: ex qbus ppaucos: quorū in se
fidē pspexerat: reliquere i gallia: reliquos obsidū loco: secū duce/
re decreuerat. q̄ cū ip̄e abeēt: motū gallie uerebat. Erat una cum
ceteris Dūnorix heduus: de quo ante a nobis dictū ē. Hūc secū
ducere ip̄mis cōstituerat: q̄ eū cupidū rex nouaz: cupidū impu:
magni aīmi: magne inter gallos autoritatis cognouerat. Accede/
bat huc q̄ in concilio heduorū Dumnorix dixerat sibi a Cesare
regnū ciuitatis deferri. qđ dictū hedui grauitē ferebat. neq; de/
p̄candi causa: aut recusādi legatos ad Cesarē mittere audebat. Id
factū ex suis hospitibus Cesar cognouit. Ille oībus p̄mo p̄cibus
petere contendit: ut in gallia relinqueret. partim q̄ religiōibus
impediri sese diceret. Posteaq; id obstinate sibi negari uidit: om̄i
spe ip̄etrādi adēpta pncipes gallie sollicitare: reuocare singulos:
hortariq; cepit: ut in cōtinēti remanerēt. metu territare: nō sine
causa fieri: ut gallia om̄i dignitate spoliaret. id eē cōsiliū Cesaris:
ut quos i cōspectu gallie it̄ficere uereret: hos om̄es in britāniā
traductos: necaret. Fidē reliq; interponere. iusiurandū p̄scere:
ut que eē ex usu gallie intellexissent: cōi cōsilio adm̄istrarent.
hec a cōpluribus ad Cesarē deferebant. q̄ re cognita Cesar: q̄ tñ
ciuitati hedue dignitatis tribuebat cohercendū atq; deterrendum
qbuscūq; rebus posset. Dūnorigē statuebat. qđ lōgius eius amē/
tiam p̄gredi uidebat: p̄spiciendū. neqđ sibi ac reipu. nocere posset.

Itaq; circiter. xxv. dies in eo loco commoratus: q; corusuentius
 nauigationem impediēbat: qui magnam partem omnis temporis
 in his consuevit sufflare: dabat operā ut Dumnorix in officio
 contineret: nibilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret.
 Tandē idoneam tempestatem nactus: milites eqtesq; conscendere
 naues iubet. At impeditis omnium animis: Dumnorix cum equi/
 tibus beduorum a castris: insciente cesare: domum discedere cepit.
 Qua re nuntiata cesar: intermissa profectio: atq; omnibus rebus
 postpositis: magnam partem equitatus ad eum insequendū mittit:
 retrabiq; imperat: si uim faciat: neq; pareat: interfici iubet. Nihil
 hunc se absente pro sano facturū arbitratus: qui presētis imperiū
 neglexisset. Ille autem reuocatus resistere: ac se manu defendere:
 suorumq; fidem implorare cepit: sepe clamitās liberum se: libereq;
 esse ciuitatis. Illi ut erat imperatum: circumstunt hominem: atq;
 interficiunt. At bedui equites ad cesarem omnes reuertuntur. His
 rebus gestis: Labiennio cum tribus legionibus & equitum milibus
 duobus in cōtinentem relicto: ut portus tueretur: & rem frumē/
 tariā prouideret: queq; in gallia gererētur: cognosceret: cōsiliūq;
 pro tempore: & pro re caperet: ipse cum legionibus quinq; & pari
 numero equitum: quem in continenti reliquerat: ad solis occasum
 naues soluit. & leni africo prouectus: media circiter nocte uento
 intermisso: cursum nō tenuit: & longius delatus est: orta luce: sub
 sinistra britanniam relictam conspexit. Tum rursus estus cōmu/
 tationē secutus: remis contendit: ut eam partem insule caperet: qua
 optimum esse egressum superiori estate cognouerat. Quā i re ad/
 modum fuit militum uirtus laudanda: qui uectoris grauibsq;
 nauigis non intermisso: remigandi labore longarum nauū cursū
 adequarunt: Accessum est ad britanniam omnibus nauibus meri/
 diano fere tempore: neq; in eo loco hostis est uisus. Sed ut postea
 ex captiuis cognouit cesar cum magne manus eo conuenissent:
 multitudine nauū perterriti qui cum annotinis priuatisq;: quas
 sui quisq; cōmodi causa fecerant: āplius octingenteuno erant uise
 tempore: a littore discesserant. ac se in superiora loca abdiderant.
 Cesar exposito exercitu: ac loco castris idoneo capto: ubi ex cap/
 tiuis cognouit: quo in loco copie consedisent. cohortibus decem
 ad mare relictis: & equitibus trecentis: qui presidio nauibus essent
 de tertia uigilia ad hostes contendit: eo minus ueritus nauibus: q;
 in littore molli atq; aperto delegatas ad anchoram relinquebat.

Et presidio nauibus. Q. Atrium prefecit. Ipse noctu progressus milia passuum circiter. xii. hostium copias conspicatus est. Illi equatu atque essedis ad flumen progressi: ex loco superiore: nostros prohibere: & prelium committere ceperunt. repulsi ab equatu se in siluas abdiderunt: locum nacti egregie & natura: & opere munitum. quod domestici belli ut uidebatur causa: iam ante preparauerant. Nam crebris arboribus succatis: omnes introitus erant preclusi. Ipsi ex siluis rari propugnabant: nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis. vii. testudine facta: & aggere ad munitiones adiecto: locum ceperunt: eosque ex siluis expulerunt: paucis uulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius cesar persequi uetuit: & quod loci naturam ignorabat: & quod magna parte diei consumpta munitionis castrorum tempus relinqui uolebat. Postridie eius diei mane tripartito milites equitesque in expeditionem misit: ut eos qui fugerant persequerentur. usque aliquantum itineris progressis: cum iam extremi essent in prospectu equites a. Q. Atrio ad cesarem uenerunt: qui nuntiarent superiori nocte: maxima cohorte tempestate: prope omnes naues afflictas: atque in litore eiectas esse. quod neque anchore: funesque sustinerent: neque gubernatores: nauteque uim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu nauium: magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis cesar: legiones equitatumque reuocari: atque in itinere consistere iubet. ipse ad naues reuertitur: eadem fere que ex litteris: nuntisque cognouerat: coram perspicit. sic ut missis circiter. xl. nauibus: relique tamen refici posse magno negotio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit: & e continenti alios accersiri iubet. Labienno scribit: ut quod plurimas posset: his legionibusque sunt apud eum naues instituatur. Ipse et si reserat multa operis: ac laboris: commodissimum esse statuit: omnes naues subduci & cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies. x. consumit. nec nocturnis quidem temporibus: ad laborem militum intermissis: subductis nauibus: castrisque egregie munitis: easdem copias: quas antea presidio nauibus reliquit: ipse eodem: unde redierat: perficitur: eodem uenisset: maiores iam undique in eum locum copie britanorum conuenerant. Summa imperii bellici: administrandi communi consilio promissa est: cassiuellauno cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit. quod appellatur thamesis: a mari circiter passuum milibus. lxxx. huic superiori tempore: cum reliquis ciuitatibus continua bella intercesserant. Sed nostro aduentu permoti britanni. hunc

toti bello: imperioque prefecerant. Britannie pars interior ab his
 incolitur: quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt.
 maritima pars ab his qui prede ac belli inferendi causa: ex belgio
 transferant. Qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellant:
 quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt: & bello illato ibi per/
 manserunt. atque agros colere ceperunt: hominum est infinita multi/
 tudo: celeberrimaque edificia: fere gallicis cōsimilia. pecorum numerus
 magnus. utuntur tamen ere ut nummo aureo: aut anulis ferreis
 ad certum pondus examinatis pro nummis. Nascitur ibi plumbū
 album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrū: sed eius
 exigua est copia: ere utuntur importato. Materia cuiusque generis
 ut in gallia est: preter fagum: atque abietem. Leporem & gallinam
 & anserem gustare: fas non putant. Hec enim alunt animi uolup/
 tatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in gallia: remissioribus
 frigoribus. Insula natura triquetra: cuius imum latus est contra
 galliam. huius lateris alter angulus: qui est ad cantium: quo fere
 omnes gallie naues: appellantur: ad orientem solem: inferior ad
 meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta.
 Alterum uergit ad hispaniam: atque occidentem solem. qua ex parte
 est Ibernia: dimidio minor: ut estimatur: quam britannia: sed pari spatio
 transmissus: atque ex gallia est in britanniam. In hoc medio cursu
 est insula: que appellatur mons. complures preterea minores sub/
 iecte insule existimantur. de quibus insulis nonnulli scripserunt:
 dies continuo: triginta sub bruma esse noctes. nos nihil de eo per/
 cōrationibus reperiēbamur: nisi certis ex aqua mensuris breuiores
 esse: quam in continenti noctes uidebamur. Huius est longitudo lateris:
 ut fert illorum opinio: septingentorum milium. Tertium est contra
 septentrionem: cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angulus
 lateris maxime ad germaniam spectat. hoc milia passuum octingenta
 in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu
 uicies centum milibus passuum. ex his omnibus longe sunt huma/
 nissimi: qui cantium incolunt: que regio est maritima omnis: neque
 multum gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta
 non ferunt: sed lacte: & carne uiuunt. pellibusque sunt uestiti. omnes
 uero se britanni ultro glasto inficiunt: quod ceruleum efficiat
 colorem. atque hoc horridiores sunt: in pugna aspectu. capilloque
 sunt pmissi: atque omni parte corporis rasa. preter caput: & labrum
 superius. Vxores habent deni: duodeni: inter se communes: & maxime

fratres: cum fratribus: & parētes cum liberis. Sed siqui sunt ex his nati: eorum habentur liberi. a quibus primū uirgo queq; adducta ē.

Equites hostium essedarū acriter prelium cū equitatu nostro in itinere cōfluxerunt. tñ ut nostri omnibus partibus superiores fuerint: atq; omnes in siluas collesq; cōpulerint: sed compluribus interfectis cupidius insecuti: nonnullos ex suis amiserunt. At illi intermisso spatio: imprudētibus nostris: atq; occupatis ī minutioe castrorū: subito se ex siluis eiecerūt: impetuq; in eos facto: q; erāt in statione pro castris collocati: acriter pugnauerunt. duabusq; missis subsidio cohortatibus a cesare: atq; his p̄mis legionū duarū: cū ee intermisso perexiguo loci spatio: inter se constitissent: nouo genere pugne p̄teritis nostris: per medios audacissime pruperunt. seq; inde incolumes receperunt. Eo die. Q. Laberius durus tri. militum interficitur. Illi pluribus submissis cohortibus repellunt. toto hoc genere pugne cum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur: intellectum est nostros propter grauitatem armorū: q; neq; insequi cedentes possent: neq; a suis discedere auderent: minus aptos esse ad huius generis hostes: equites autem magno cum periculo prelio dimicare: propterea q; illi etiam consulto plerūq; cederēt: & cū paululū a legionibus nostros remouisset ex essedis desiliret: & pedibus dispari p̄lio cōtenderent. Accedebat ad hec ut nūq̄ conferti: sed rari: magnisq; interuallis p̄liarentur. Stationesq; dispositas haberent: atq; alios alii deinceps exciperent: integriq; & recētes defatigatis succederent. Postero die p̄cul a castris hostes in collibus cōstiterūt: rariq; se ostēdere: ac lenius q̄ pridie nostros equites prelio laceessere ceperunt. Sed meridie: cū cesar pabulandi gratia: tres legiones: atq; omnē equitatū cū. C. Trebonio legato misisset: repēte ex om̄ibus partibus ad pabulatores aduolauerūt: sic uti ab signis legionibusq; non absisterent. Nostri acriter in eos impetu facto repulerunt: neq; finē sequendi fecerūt. quo subsidio confisi equites: cum post se legiones uiderent: precipites hostes egerunt: magnoq; eorum numero interfecto: neq; sui colligendi: neq; consistendi: aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus: que undiq; conuenerant auxilia discesserunt. neq; post id tempus unq̄ summis nobiscū copiis hostes cōtenderūt. Cesar cognito consilio eorum: ad flumē tamesim in fines cassiuel/launi exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus: atq; hoc egre transiri potest: eo cū uenisset animaduertit ad alterā

fluminis ripam magnas esse copias hominū instructas. Ripa autē erat acutis sudibus prefixis munita. Eiusdemq; generis sub aqua defixe sudes flumine regebantur. His rebus cognitis a captiuis: perfugisq; cesar p̄misso equitatu cōfestim legionē subsequi iubet. Sed ea celeritate: atq; impetu milites ierunt: cū capite solo ex aq̄ extarēt: ut hostes imperū legionū: atq; eqtū sustinere nō possent: ripasq; dimitterent: ac se fuge mādarent. Cassiuellaunus: ut supra demonstrauius: omni spe deposita contentionis dimissis: amplioribus copiis: milibus circiter quattuor essedariorū relictis: itinera nostra seruabat: paululumq; ex uia excedebat. Locisq; impeditis: atq; siluestribus se occultabat: atq; his regionibus quibus nos iter facturos cognouerat: pecora: atq; homines ex agris in siluas compellebat. Et cum equitatus noster liberius uastandi: predandiq; causa se in agros eiecerat: omnibus uis semitisq; essedarios ex siluis emittebat. Et cum magno periculo nostrorum equitum: cum his confligebat: atq; hoc metu latius uagari phibebat. Relinquebat ut neq; longius ab agmine legionum discedi cesar pateretur: et tantum in agris uastandis: incendiisq; faciendis: hostibus nosceret. quantum labore atq; itinere legionariū milites efficere poterant. Interim Trinobantes prope firmissima earum regionum ciuitas: ex qua Mandubratius adolescens cesaris fidem secutus: ad eum in continentē galliā uenerat: cuius pater Imanuētius in ea ciuitate regnum obtinuerat: interfectusq; erat a Cassiuellauno: ipse fuga mortem uitauerat: legatos ad cesarem mittit. pollicenturq; sese ei dedituros: & imperata facturos. Petūt ut Mandubratium ab iniuria Cassiuellauni defēdat: atq; in ciuitatē mittat qui presit: imperiūq; obtineat. His cesar imperat obsides ad numerum. xl. frumentumq; exeratui. Mandubratiumq; ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt. obsides ad numerum: frumentumq; miserunt. Trinobantibus defensis: atq; ab omni militum iniuria prohibitis: Ceum magni: sengoriaci: ancaltis: bibrogi: cassi: legationibus missis: sese cesari dediderunt. Ab his cognoscit nō longe ex eo loco oppidum Cassiuellauni abesse: siluis paludibusq; munitū. quo satis magnus hoīm pecorisq; numerus conueniret. Oppidum autem britāni uocant: eum siluas impeditas uallo: atq; fossa munierunt: quo incursionis hostium uitande causa: conuenire consuerant. eo proficiscit cum legionibus. locum repperit: egregie natura: atq; opere munitum. Tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes

paulisper morati: militum nostrorum impetum nō tulerūt: seseq;
ex alia parte oppidi eiecerūt. Magnus ibi numerus pecorū reptus:
multiq; in fuga sunt comprehensi. atq; interfecti. Dum hec in his
locis geruntur: Cassiuellaunus ad cantium qđ est a mare ut supra
demonstrauimus: quibus regionibus quattuor reges preerant: Cin/
gētorix. Caruilus. Taximagulus. Segonax: nuntios mittit: atq;
his imperat: ut coactis omnibus copiis: castra naualia deimproviso
adoriantur: atq; oppugnent. Hi cum ad castra uenissent: nostri
eruptione facta: multis eorum interfectis: capto etiā nobili duce
Cingētorige: suos incolumes reduxerūt. Cassiuellaunus hoc p̄lio
nuntiato: tot detrimentis acceptis: uastatis finibus: maxime etiam
permotus defectione ciuitatum: legatos per Atrebatem comum
de deditioe ad cesarem mittit. Cesar cum statuisset hyemem in
cōtinenti ppter repētinos gallie motus agere: neq; multū estatis
superesset. atq; id facile extrahi posse intelligeret: obsides imperat:
& quid in annos singulos uestigalis po. ro. britannia penderet:
cōstituit. Interdicit: atq; imperat Cassiuellauno: ne Mādubratio
neu trinobantibus bellum faciat. Obsidibus acceptis: exercitum
reducit ad mare. naues inuenit resecas. His deductis q; & capti/
uorum magnum numerū habebat: & nōnulli deperierant naues:
duobus cōmeatibus exercitum reportare constituit. Ac sic accidit
ut ex tanto nauium numero: tot nauigationibus: neq; hoc: neq;
superiore āno: ulla omīno nauis que milites portaret desideraret.
At ex us que inanes ex continenti ad eum remitterentur: & p̄oris
cōmeatus expositis militibus: & quas post Labienus faciendas cu/
rauerat: numero. lx. per paucē locum caperent: relique fere omēs
reuerterentur. Quas cum aliquandiu cesar frustra expectasset: ne
anni tempore nauigatione excluderetur. q; equinoctium suberat:
necessario angustius milites collocauit. Ac summa tranquillitate
cōsecuta. Secunda cum soluisset uigilia prima luce terram attigit:
omnesq; incolumes naues perduxit. Subductis nauibus: cōcilioq;
gallorum samarobrīne peracto: q; eo anno frumentum in gallia
propter siccitates: angustius prouenerat: coactus est aliter: ac su/
perioribus ānis exercitū in hybernīs collocare legiōesq; in plures
ciuitates distribuere: ex quibus unā in morinos ducendā. C. Eabio
legato dedit. Alteram in neruios. Q. Ciceroni. Tertiam in essiōs
. L. Roscio. Quartam in remis cum. T. Labieno in confinio tre/
uironū hyemare iussit. Tres in Belgio collocauit. His. M. Crassū.

& L. Munatium Plancum. & C. Trebonium legatos prefecit. unam
 legionem: quam proxime trans Padum conscripserat. & cohortes. v.
 in eburones: quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum: qui
 sub imperio Ambiorigis & Catuolci erant misit. His militibus. Q.
 Titurium Sabinum. & L. Auriumculum Cottam legatos praesse
 iussit. Ad hunc modum distributis legionibus: facillime inopia fru/
 mentarie se mederi posse existimavit. Atque harum tamen omnium
 legionum hyberna: praeter eam: quam L. Roscio in pacatissimam: &
 quietissimam partem ducendam dederat: milibus passuum centum
 continebantur. Ipse interea quoad legiones collocasset: munitaque
 hyberna cognovisset: in Galliam morari constituit. Erat in car/
 nutibus summo loco natus Tasgetius. Huius maiores in sua civitate
 regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius uirtute: atque in se benivo/
 lentia: quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus: maiorem
 locum restituerat. Tertium iam nunc annum regnantem inimici
 palam multis etiam ex civitate usque autoribus eum interfecerunt. deferunt
 ea res ad Caesarem. Ille uertit: quod ad plures res pertinebat: ne ciuitas
 eorum impulsu deficeret. L. Plancum cum legione ex Belgio: ce/
 leriter in Carnutes proficisci iubet: ibique hyemare. Quorumque opera
 cognouerat: Tasgetium interfectum: hos comprehensos ad se mittere.
 Interim ab omnibus legatis: questoribusque: quibus legiones tradiderat:
 certior factus est: in hyberna peruentum. Locumque hybernis esse
 munitum. Diebus circiter. xv. quibus in hyberna uentum est: initium
 repentini tumultus ac defectionis ortum est: ab Ambiorige. & Ca/
 tuuolco: qui cum ad fines regni sui Sabino Cotteque praesto fuissent:
 frumentumque in hyberna comportassent: inductionem creari nuntius
 suis concitauerunt: subitoque oppressis lignatoribus: magnam manu
 ad castra pugnatum uenerunt. Cum celeriter nostri arma cepissent
 uallumque ascendissent: atque una ex parte hispanis equitibus emissis:
 equestri prelio superiores fuisset: desperata re hostes suos ab op/
 pugnatione reduxerunt. Tum suo more clamauerunt: uti aliquis
 ex nostris ad colloquium prodirent. Habere sese quae de re comu/
 dicere uellent. quibus rebus controuersias minui posse sperarent:
 mittitur ad eos colloquendi causa. C. Carpineus eques romanus
 familiaris. Q. Titurum. & Q. Iunium ex Hispania quidam: qui iam
 ante missu Caesaris ad Amborigem uentitare consueuerat. Apud
 quos Ambiorix ad hunc modum locutus est. Sese pro Caesaris in se
 beneficiis plurimum ei confidere debere: quod eius opera stipendio

liberatus esset. Quod aduaticis finitimis suis pēdere cōsueffet. q̄q̄ ei filius: & fratris filius ab cesare remissi essent: quos aduatici obsidū numero missos: apud se in seruitute: & catenis tenuissent: neq̄ id: quod fecerat de oppugnatiōe castrorū: aut iudicio: aut uolūtate sua fecisse: sed coactu ciuitatis: suaq̄ esse eiusmodi imperia: ut non minus haberet in se iuris multitudo: q̄ ipse in multitudinē ciuitati porro hanc fuisse belli causam: q̄ repentine gallorum coniuratōi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua p̄bare posse: q̄ non adeo sit imperitus rerum: ut suis copis po. ro. supari posse confidat. sed esse gallie cōmune consiliū: omnibus hybernīs cesaris oppugnandis. hunc esse dictum diem: nequa legio altere legioni subsidio uenire posset: nō facile gallos gallis negare potuisse. pre/sertim cum de recuperanda cōmuni libertate consilium initum uideret. quibus qm̄ pro pietate satisfecerit: habere se nūc rationē offitū: pro beneficiis cesaris monere: orare Tituriū pro hospitio: ut sue ac militum salutē consulat. Magnam manum germanorum cōductam rhenū transisse. Hanc affore biduo: ipsorū esse cōsiliū: uelint ne prius q̄ finitimi sentiant: eductos ex hybernīs milites: aut ad Ciceronē aut ad Labienū deducere: quorū alter milia passuū circiter quinquaginta alter paulo āplius ab his absit. Illud se pol/liceri: & iureiurando cōfirmare tutum iter per fines daturum. qđ cum faciat & ciuitati sese cōsulere: q̄ hybernīs leuetur: & cesari p̄ eis meritis gratiā referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix. Carpineius & Iuniū: que audierant ad legatos deferūt. Illi repē/ tina re turbati. & si ab hoste ea dicebantur: non tamē negligenda existimabāt. Maximeq̄ hac re pmouebantur: q̄ ciuitatē ignobilē atq̄ humilem eburonū: sua sponte po. ro. bellum facere ausā: uix erat credendū. Itaq̄ ad consiliū rem deferunt: magnaq̄ inter eos existit controuersia. L. Aurunculeius: cōpluresq̄ tribuni militū: & primorum ordinū centuriones: nihil temere agendum: neq̄ ex hybernīs iniussit cesaris discedendū existimabāt: q̄nta suis magnas copias germanorū sustineri posse munitis hybernīs docebant. rē eē testimonio q̄ primū hostiū impetum: multis ultro uulneribus illatis fortissime sustinuerūt. Re frumentaria nō premi. Interea & ex proximis hybernīs: & a cesare cōuentura subsidia. postremo quid eēt leuius: aut turpius: q̄ autore hoste de sūmis rebus capere consiliū? Cōtra ea Titurius sero facturos clamitabat: cū maiores manus hostium adiunctis germanis conuenissent. & cum aliquid

calamitatis in proximis hybernis eēt acceptū. breuem cōsulendi esse occasionem. Cesarem arbitrari profectum in italiam: nec aliter carnutes interficiendi Tasgeti consiliū fuisse capturos: neq; eburones si ille adesset: tanta contentione nostra ad castra uenturos esse. nō hostē autorem: sed rem expectare: subesse rhenū: magno eē germanis dolori Ariouisti mortē. & superiores nostras uitorias: ardere galliā tot cōtumeliis acceptis: sub po. ro. imperio redactā: superiore gloria rei militaris extincta. Postremo qđ hoc sibi persuaderet: sine certa re Ambiorigē ad eiusmodi consiliū descēdisse. Suam sententiā in utraq; parte esse tutā: si nihil eēt durius: nullo cum piculo ad proximā legionē peruenturos. Si gallia omnis cū germanis consentiret: unam esse in celeritate positā salutē. Cotta quidem: atq; eorū qui dissentirent conciliū: quē haberet exitū? In quo si presens periculū nō sit: at certe longinqua obsidione famel esset timēda. Hac in utraq; parte habita disputatione: cū a Cotta primisq; ordinibus acriter resisteretur. uincite inquit si ita uultis: Sabinus & clariore uoce: ut magna pars militū exaudiret. Neq; isum inquit: qui grauissime ex uobis mortis piculo terreat: hi sapiēt et si grauius quid acciderit: abs te rationem reposcent. qui si per te liceat: perendino die cū proximis hybernis cōiuncti: cōmunem cū reliquis belli casū sustineant: nō recti & relegati longe ab ceteris aut ferro: aut fame intereant. Consurgit ex cōsilio cōprehendūt utrūq; & orant: ne sua dissensione & p̄tinatia rem in sūmo piculo deducant: facilem esse rem seu maneant: seu p̄fiscantur: si modo unum omnes sentiant: ac probent. Contra in dissensionē nullam se salutē perspicere. Res disputatione ad mediam noctem pducit. tandē dat Cotta manus permotus superat sententia Sabini. pronuntiat prima luce ituros: consumit uigiliis reliqua pars noctis: cum sua quisq; miles circūspiceret: quid secum portare posset: quid ex instrumēto hybernorū reliquere cogeret. Omnia excogitant quare nec sine periculo maneatur: & langore militum: & uigiliis periculum augeat. Prima luce: sic ex castris p̄fiscunt: ut quibus esset p̄suasum: non ab hoste: sed ab homine amicissimo Ambiorige consiliū datū: lōgissimo agmine magnisq; impedimentis. At hostes postea qđ ex nocturno fremitu: uigiliisq; de profectione eorum senserūt: collocatis insidis: bipartito in siluis oportuno cōsilio: atq; occulto loco a milibus passuum circiter duobus: romanorum aduentum expectabant. Et cum se maior pars agminis in magnam

conuallē dimisisset: ex utraq; parte eius uallis subito sese ostēderūt
nouissimosq; pre more: & primos phibere ascensu: atq; iniquissima
nostrorum loco prelium committere ceperunt. Tum demum
Titurius: qui nihil ante puidisset trepidare: & concursare: cohortesq;
disponere. hec tamē ipsa timide: atq; ut eum omnia deficere
uiderētur. qđ plerūq; his accidere solet: qui in ipso negotio cōsiliū
capere cogunt. At Cotta qđ cogitasset hec posse in itinere accidere:
atq; ob eā causam pfectionis autor nō fuisset: nulla in re cōmuni
saluti deerat: & in appellandis cohortandisq; militibus imperatoris:
& in pugna militis officia prestabat. Cum propter longitudinem
agminis minus facere: omnia per se obire: & quid quoquo loco fa/
ciendum esset: prouidere non possent. Iusserūt pronuntiari: ut
impedimenta relinquerent: atq; in orbem cōsisterent. qđ cōsiliū:
etsi in eiusmodi casu reprehēdendū: non est: tñ incōmode accidit.
nam & nostris militibus spem minuit: & hostes ad pugnandū ala/
ciores effecit. qđ non sine summo timore: & desperatione id factū
uidebat. Preterea accidit: qđ fieri necesse erat: ut uulgo milites ab
signis discederent: que qsq; eorū carissima habebat ab impedimētis
petere atq; arripere pperaret: clamore ac fletu omnia cōplerent.
At barbaris cōsiliū nō defuit. nam duces eorū tota acie pnūtiare
iusserunt: neq; ab loco discederet. Illorū esse predā atq; illis refer/
uari: quecūq; romani reliquissēt: pinde omnia in uictoria posita
existimarent. Erant & uirtute & numero pugnādi pares nostri:
tamen a duce: & a fortuna deserebant. tamen omnē spem salutis
in uirtute ponebant: & quotiens queq; cohortis procucurrerat: ab
ea parte magnus hostium numerus cadebat. qua re animaduersa
Ambiorix pnuntiari iubet: ut procul tela conutiant: neu ppius
accedant: & quā in partē romani impetū fecerint: cedant leuitate
armorū: & quotidiana exercitatioe nihil his noceri posse. rursus se
ad signa recipiētes īsequant. quo pcepto ab eis diligētissime obser/
uato: cum quepiā cohortes ex orbe excesserat: atq; impetū fecerat:
hostes uelocissime refugiebant. Interim eam partē nudari necesse
erat: & ab latere aperto tela recipi. Rursus cū in eum locū unde
erant egressi: reuerti ceperāt: & ab eis q cesserāt: & ab eis qui pxime
steterant circūueniebantur. Sin autem locū tenere uellent: neq;
uirtuti locus relinquebat: neq; a tanta multitudine coniecta tela
conferti uitare poterant. Tamen tot incōmodis conflictati: tot
uulneribus acceptis: resistebant: & magna parte diei cōsumpta: cū

a prima luce ad horam octauā pugnaretur: nihil quod ipsis esset indignū cōmittebāt. tum. T. Baluentio qui superiore āno primū pilum duxerat: uiro forti: & magne auctoritatis: utrunq; femur tragula traiecit. Q. Lucanius eiusdē ordinis fortissime pugnant: dum circumuento filio subuenit: Interficatur. L. Cotta. legatus omnes cohortes: ordinesq; cohortās: in aduersū os fūda uulnerat. His rebus permotus. Q. Titurius: cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset: interpretem suum. Gn. Pompeium ad eum mittit rogatum: ut sibi militibusq; parcat. Ille appellatus res/ pōdit. si uelit secū colloqui licere: sperare a multitudine impetrari posse: qđ ad militū salutem pertineat: ipsi uero nihil nocitum iri. Inq; eam rem se suamq; fidē interponere. Ille cum Cotta Saucio communicat: si uideatur: pugna cum salute ut excedant: & cum Ambiorige una colloquant. sperare de se ac militū salute ipetrari posse. Cotta se ad armatū hostem iturū negat: atq; in eo p̄seuerat. Sabinus quos in presentia tribunos militū circum se habebat: & primorū ordinū cēturiones se sequi iubet. & cū p̄pius Ambiorigē accessisset: iussus arma abicere imperatū facit. suisq; ut idem faciāt: imperat. Interim dum de conditionibus inter se agunt: longiorq; consulto ab Ambiorige institutē sermo: paulatim circumuentus interficitur. Tum uero suo more uictoriā cōclamant: atq; ulu/ latum tollit. Impetūq; in nostros facto ordines p̄turbant. ibi. L. Cotta pugnant interficitur: cū maxima parte militū reliqui se in castra recipiūt: unde erant egressi. ex quibus. L. Petrosidius aquilifer cū magna multitudine hostium premeret: aquilā intra uallū proiecit. ipse pro castris fortissime pugnant occiditur. Illi egre ad noctem oppugnationē sustinent. noctu ad unū desperata salute: se ipsi interficiūt. pauci ex prelio lapsi incertis itineribus: p̄ siluas ad. T. Labienū legatū in hyberna perueniūt: atq; eum de rebus gestis certiores faciunt. Hac uictoria sublati Ambiorix statim cum equitatu in aduaticos: qui erant eius regni finitimi p̄fiscit: neq; diem neq; noctem intermittit: peditatumq; sese sequi iubet. re demonstrata: aduaticisq; cōcitatis: postero die in neruos puenit. Hortaturq; ne sui imperpetuū liberandi: atq; ulciscēdi romanos pro his quas acceperant iniuriis: occasionē dimittant. Interfectos esse legatos duos: magnamq; partem exercitus interisse demōstrat. nihil esse negotii subito oppressam legionem: que cum Cicerone hyemet interfici. se ad eā rem p̄fiterē adiutorē: facile hac oratione

neruis persuadet. Itaq; confestim dimissis nuntiis ad centrones.
grudios. leuacos. pleumosios. gordunnos: q omnes sub eoz; impio
sunt: q̄maximas manus possunt cogūt: & de im pulso ad Cicerōis
hyberna aduolant: nondū ad eum fama de Tituru morte plata.
Huc quoq; accidit: qđ fuit necesse: ut nō nulli milites: q lignatiōis
munitionisq; causa in siluas discessissent: repentino equitū aduētū
interciperent. His circumuentis magna manu eburones: aduatici
nerui: atq; horum omnium socii & clientes legionem oppugnare
incipiunt. nostri celeriter ad arma cōcurrunt: uallum cōscendūt:
egre is dies sustentat: q̄ omnē spem hostes in celeritatē ponebant:
Atq; hāc adepti uictoriā imperpetuū se fore uictores cōfidebāt.
Mittunt ad Cesarem cōfestim a Cicerone littere: magnis ppositis
p̄miis si pertulissent. obsessis om̄ibus uis missi intercipiunt. Noctu
ex materia quā munitionis causa cōportauerant: turre admodū
centum. xx. excitantē incredibili celeritate. que deesse operi uide/
bantur perficiuntur. Hostes postero die multo maioribus copis
coactis: castra oppugnant: fossam complent. eadem ratione qua
pridie: ab nostris resistitur. Hoc idem deinceps reliquis fit diebus.
nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur. nō egris
nō uulneratis facultas quietis datur: multe preuiste sudēs: magnus
muralium pilorū numerus instituitur. turre contabulant: pinne
loriceq; ex cratibus attexunt: ipse Cicero cum tenuissima ualitu/
dine esset: ne nocturnū quidem tempus ad quietem relinquebat:
ut ultro militum concursu: ac uocibus sibi parcere cogeret. Tūc
duces principesq; neruiorum: qui aliquem sermonis aditū: causāq;
amicicie cum Cicerone habebant: colloqui sese uelle dicunt. facta
potestate: eadē que Ambiorix cum Titurio egerat cōmemorant:
omnem esse in armis galliam: germanos rhenū transisse: cesaris reli/
quorūq; hyberna oppugnasse. Addunt etiam de Sabini morte:
Amborigem ostentant fidei faciunde causa: errare eos dicunt si
quicq; ab his presidii sperent: qui suis rebus diffidāt: sese tamē scire
hoc esse in Cicerōe po. q. ro. animo: ut nihil nisi hyberna recusēt:
atq; hāc inueterascere cōsuetudinē nolint: licere illis incolumibus
per se ex hybernis discedere. & in quascūq; partes uelint sine metu
proficisci. Cicero ad hec unūmodo respondit. non esse consuetu/
dinem: po. ro. accipere ab hoste armato conditionem: si ab armis
discedere uelint: se adiutore utant. legatosq; ad Cesarem mittant:
sperare p eis iustitia: que petierint ipetraturos. Ab hac spe repulsi

nerui: uallo pedum. xi. & fossa pedum. xv. hyberna cingunt. hec ex superiorum annorum consuetudine a nobis cognouerant: & quosdam de exercitu habebant captiuos: ab his docebantur. Sed nulla feramentorum copia: que esset ad hunc usum idonea: gladii cespites circumcidere: manibus sagulisque terram exhaurire nitebantur. Quam quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus milium pedum quindecim in circuitu munitionem profecerunt: reliquisque diebus turre ad altitudinem ualli falces: testudinesque quas uidem captiui docuerant facere: ac parare ceperunt. Septimo operum pugnationis die maximo cohorto uento: feruētes fusili ex argilla glades fundis: & feruefacta iacula: in casas que more gallico stramentis erant tectae: iacere ceperunt. Hec celeriter ignem comprehenderunt: & uenti magnitudine in omnem locum distulerunt castra. Hostes maximo clamore sicuti parca iam: atque explorata uictoria: turre testudinesque agere: & scalis uallum ascendere ceperunt. At tanta militum uirtus: atque ea presentia animi fuit: ut cum ubique flamma torrerentur: maximaque telorum multitudine premerentur: suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent: non modo demigrandi causa de uallo decederet nemo: sed pene ne respiceret quidem quisquam ac tamen omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe grauissimus fuit: sed tamen hunc habuit euentum: ut eo die maximus numerus hostium uulneraretur: atque interficeretur: ut se sub ipso uallo constipauerant: recessumque promissi ultimum non dabant. Paulum quidem intermissa flamma: & quodam loco turri adacta: & contingente uallum tertie cohortis: centuriones ex eo quo stabant loco recesserunt: suosque omnes remouerunt: nutu uocibusque hostes si introire uellent uocare ceperunt. quorum progredi ausus est nemo: tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati: turrisque succensa est. erant in ea legio fortissimi uiri centuriones: qui primis ordinibus appropinquarent: T. Pullus. & L. Vorenius. ut perpetuas controuersias iter se habebant: quinam ante feretur. omnibusque annis de locis summis simultatibus contendebant. Ex his pullo cum acerrime ad munitiones pugnaret: quid dubitas inquit Vorene aut quem locum tue pro laude uirtutis spectas? Hic dies de nostris controuersus iudicabit. Hec dum dixisset procedit ex castris: munitionemque: qua parte hostium confertissima uisa est erumpit. ne Vorenius quidem uallo sese continet: sed omnium ueritus existimationem subsequitur. Tum mediocri spatio relicto: Pullo pilum in hostes immittit. atque unum ex multitudine percurrentem

traucit. quo percusso & exanimato: hūc scutis protegūt: in hostē
uniuersi tela cōciunt: neq; dāt ingrediēdi facultatem. transfigit
scutum Pulloni: & uerutum in balteo defigitur. Auertit hic casus
uaginam. & gladium educere conantis dextram moratur manū:
impeditumq; hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Vore/
nus: & laboranti subuenit. ad hunc se confestim a Pullone omnis
multitudo conuertit. illic uero occurrit oculus gladio: cominusq;
rem gerit Vorenus: atq; uno interfecto: reliquos Paulū ppellit.
dū cupidius instat in locū deiectus inferiorē cōcidit. Huic rursus
circuuento fert subsidiū Pullo: atq; ambo incolumes cō pluribus
interfectis: summa cum laude: sese intra munitiones recipiunt. sic
fortuna in contentione: & certamine utrunq; seruauit: ut alter
alteri inimicus auxilio salutiq; eēt. neq; diudicari posset uter: utri
anteferēdus uideretur. Quanto erat indies grauior atq; asperior
oppugnatio: & maxime q; magna parte militum cōfecta uulne/
ribus: res ad paucitatem defensorum peruenerat: tāto crebriores
littere nuntiq; ad Cesarem mittebantur: quorū pars deprehensa
in conspectu nostrorum militum eum cruciatu necabatur. Erat
unus intus neruius nomine Vertica: loco natus honesto: q; a p̄ma
obsidione ad Ciceronem profugerat: suamq; ei fidem prestiterat:
huius seruo spe libertatis magnis psuadet p̄miis: ut litteras ad Ce/
sarē deferat. Has ille ī taculo allegatas effert. & gallus inter gallos
sine ulla suspicionē uersatus: ad Cesarem peruenit. ab eo de piculo
Ciceronis legionisq; cognoscit. Cesar acceptis litteris circiter hora
.xi. diei: statim nuntium in bellouacos ad M. Crassum questorem
misit: cuius hyberna aberāt: ab eo milia passuū. xxv. Iubet media
nocte legionem proficisci celeriterq; ad se uenire: exit cū nuntio
Crassus. alterum ad C. Fabium legatum mittit ut in atrebatum
fines legionem adducat: qua sibi sit iter faciendum. Scribit La/
bieno si reipu. cō modo facere posset: cū legione ad fines neruiorū
uentat. reliquam partem exercitus: q; paulo aberat longius: non
putat expectandam. equites circiter quadringentos ex proximis
hybernis colligit. Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi
aduentu certior factus: eo die milia passuū. xx. procedit. Crassum
samarobrine prefecit. legionemq; attribuit. q; ibi impedimēta ex/
ercitus: obsides ciuitatum: litteras publicas: frumentumq; omne:
quod eo tolerande hyemis causa deuexerat. reliquebat. Fabius ut
imperatum erat: non ita multum moratus in itinere: cum legione

occurrit. Labienus interitu Sabini: & cede cohortium cognita: cū
 omnes ad eum treuorum copie uenissent: ueritus ne ex hybernīs
 fuge similem profectiōem fecissent: ut hostium impetū sustinere
 non posset. presertim: quos recenti uictoria efferrī sciret: litteras
 Cesari dimittit: q̄nto cū periculo legiōē ex hybernīs educturus
 esset: rem gestam in eburonibus prescribit. docet omnes peditatus:
 equitatusq; copias treuorum: tria milia passuum longe ab suis
 castris consedisē. Cesar consilio eius probato: etsi opinione trium
 legionum deiectus ad duas redierat: tamē unum cōmunis salutis
 auxilium in celeritate ponebat. uenit magnis itineribus in nerui/
 orum fines: ibi ex captiuis cognoscit: que apud Ciceronem gerant:
 quantoq; in periculo res sit. tum cuidā ex equitibus gallis magnis
 premis persuadet: uti ad Ciceronem epistolā deferat. Hanc grecis
 cōscriptā litteris mittit: ne intercepta epistola nostra ab hostibus
 consilia cognoscantur. si adire non possit: monet ut tragula cum
 epistola ad amentum deligata: intra munitionē castrorū abiciat.
 In litteris scribit se cum legionibus profectum celeriter affore.
 hortatur: ut pristinā uirtutem retineat. gallus periculum ueritus:
 ut erat preceptum tragulā mittit. hec casu ad turrim adhesit: neq;
 ab nostris biduo animaduersa. Tercio die a quodam milite con/
 spicitur. dempta ad Ciceronem deferatur: ille perlectā in cōuentu
 militum recitat: maximaq; omnes leticia afficit: cū fumi incendioq;
 procul uidebātur. que res omnē dubitationem aduentus legionū
 expulit. Galli re cognita per exploratores: obsidionē relinquūt:
 ad Cesarem omnibus copiis contendunt. Ee erant armatorū cur/
 citer milia. lx. Cicero data facultate: gallum ab eodem Verticōne:
 quē supra demonstraui repperit: qui litteras ad Cesarē deferat.
 hūc admonet: iter caute diligēterq; faciat. prescribit ī litteris: hostes
 ab se discessisse. omnemq; ad eum multitudinem conuertisse. qbus
 litteris circiter media nocte Cesar allatis: suos facit certiores: eosq;
 ad dimicandum animo confirmat. Postero die luce prima mouet
 castra: & circiter milia passuum quattuor progressus: trans uallem
 & riuum: hostium multitudinem conspiciatur. erat magni periculi
 restantulis copiis in quo loco dimicare. Tamen quoniā liberatum
 obsidione Ciceronē sciebat: equo animo remittendū de celeritate
 existimabat. consedit: & q̄ equissimo loco potest castra cōmunire.
 atq; hec etsi erant exigua: per se uix hominum milium septem:
 presertim nullis cum impedimentis: tamen angustus uiarū q̄ maxime

potest contrahit. eo consilio: ut in summā cōtemptionē hostibus ueniat. interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat: quo commodissime itinere ualles transire possit. eo die paruulis equestribus plus ad aquā factis: utriq; sese loco suo cōtinēt. Galli q; ampliores copias: que nondum uenerant expectabant. Cesar si forte timoris simulatione hostes in suum locum ducere posset. ut citra uallem pro castris prelio contenderet. Si id efficere non posset: ut exploratis itineribus minore cum periculo uallē riuūq; transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit: pliumq; cum nostris equitibus cōmittit. Cesar consulto equites cedere: seq; in castra recipere iubet: simul ex omnibus partibus castra altiori uallo muniti: portasq; obstrui. atq; in his administrandis rebus q̄maxime cōcursari: & cum simulatione agi timoris iubet. Quibus omnibus rebus hostes inuitati: copias traducunt: aciemq; in quo loco constituunt. nostris etiam uallo deductis: propius accedunt. & tela intra munitionem ex omnibus partibus conuiciunt. preconiisq; circūmissis pnuntiari iubent: seu quis gallus: seu romanus uelit ante horam tertiam ad se transire: sine periculo licere. post id tempus non fore potestatem. ac sic nostros contempserunt: ut obstructis in speciem portis: singulis ordinibus cespitem: q; eas nō posse introrumpere uidebantur: alii uallum manu scindere: alii fossas complere inciperent. Tunc Cesar omnibus portis eruptione facta: equitatuq; emisso: celeriter hostes in fugam dat: sic uti omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnumq; ex his numerū occidit. atq; omnes armis exiit. Longius prosequi ueritus: q; silue paludesq; intercedebant: neq; etiā paruulo detrimento illum locū relinquere uidebat. omnibus suis incolumibus copis eodem die ad Ciceronem peruenit. Institutas turretes: testudines: munitionesq; hostium admiratur. legione producta: cognoscit non decimum quenq; esse reliquum militem sine uulnere. ex his omnibus iudicat rebus quanto cum periculo: & quanta cum uirtute sint res administrate. Ciceronem pro eius merito: legionemq; collaudat. centuriones sigillatim: tribunosq; militum appellat: quorū egregiam fuisse uirtutem testimonio Ciceronis cognouerat. de casu Sabini & Cotte certius ex captiuis cognoscit. Postero die cōtione habita rem gestam proponit. milites consolatur: & confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sit acceptum: hoc equiore animo ferendum docet: q; beneficio deorū immortalū: & uirtute

eorum expiato incómodo: neq; hostibus diutina letatio: neq; ipsis
 longior dolor relinquatur. Interim ad Labienum per remos in/
 credibili celeritate de uictoria Cesaris fama perfertur: ut cum ab
 hybernis Ciceronis milia passuum abesset circiter sexaginta: eoq;
 post horam nonam Cesar peruenisset: ante mediam noctem ad
 portas castrorum clamor oriretur. Quo clamore significatio
 uictorie gratulatioq; ab remis Labieno fieret. Hac fama ad tre/
 uiros perlata: Indutimarus: qui postero die castra Labieni
 oppugnare decreuerat: noctu pfugit: copiasq; omnes in treuiros
 reducit. Cesar cum sua legione Fabium remittit in hyberna: ipse
 cum tribus legionibus circum samarobrinam trinis hybernis hy/
 emare constituit. & quod tanti motus gallie extiterant totam
 hyemem in exercitu ipse manere decreuit. Nam illo incommodo
 de Sabini morte perlato: omnes fere gallie ciuitates: de bello có/
 sultabant. nuntios legationesq; in omnes partes dimittebant. & qd
 reliqui consilii caperent: atq; unde initium belli fieret explorabant
 nocturna; in locis desertis consilia habebant. Neq; ullum fere
 totius hyemis tēpus intercessit: sine sollicitudine Cesaris. qui aliquē
 de consiliis & motu gallorū nuntiū acciperet. In his a. L. Roscio
 questore: quem legioni tertiedecime prefecerat certior est factus:
 magnas galloz copias earum ciuitatum que armorice appellant:
 oppugnandi sui causa conuenisse: neq; longius milia passuū octo
 ab hybernis suis abfuisse. Sed nuntio allato de uictoria Cesaris
 discessisse. adeo ut fuge similis discessus uideretur. ac Cesar princi/
 pibus. cuiusq; ciuitatis ad se uocatis: alias territādo cum se scire que
 fierent: alias cohortando denuntiaret: magnam partem gallie in
 offitio tenuit. tamen Senones que est ciuitas in primis firma: &
 magne inter gallos autoritatis Cauarinum quem Cesar apud eos
 regem constituerat: cuius frater Moritasgus aduentu in galliam
 Cesaris. cuiusq; maiores regnum obtinuerant: interficere publico
 consilio conati: cum ille presensisset: ac profugisset usq; ad fines in/
 secuti regno: domoq; expulerunt: & missis ad Cesarem satisfaciūdi
 causa legatis: cum us omnem ad se senatū uenire iussisset: dicto au/
 dientēs non fuerunt: tantum apud homines barbaros ualuit esse
 repertos aliquos principes belli inferendi. tantamq; omnibus uo/
 luntatum cōmutationem attulit: ut preter heduos: & remos: quos
 precipuo semper honore Cesar habuit: alteros pro uetere ac
 perpetua erga populum romanum fide. alteros pro recentibus

belli gallici officii: nulla fere fuerit ciuitas: non suspecta nobis. Idq; adeo haud scio mirandū ne sit: cum cōpluribus aliis de causis: cum maxime q̄ ei: qui uirtute belli omnibus gētib; preferebant: tantum se eius opinionis deperdidisse: ut quia populi romani imperia ferrēt: grauissime dolerēt. Treuiri uero atq; Indutiomarus totius hyemis nullum tempus intermiserunt: cum transrhenum legatos mitterent: ciuitates sollicitarent: pecunias pollicerentur. magna parte exercitus nostri interfecta: multo minorem superesse dicerent: partem. neq; tamen ulli ciuitati germanorū persuaderi potuit: ut rhenum transiret: cum se bis expertos dicerent: Ario/ iusti bello: & tencatherorum transitu: non esse fortunam amplius temptandam. Hac spe lapsus Indutiomarus nihilominus copias cogere: exercere a finitimis equos parare: exules damnatosq; tota gallia magnis premis ad se allicere cepit. ac tantā sibi iam his rebus in gallia auctoritatem cōparauerat: ut undiq; ad eum legationes: concurrerent: gratiamq; atq; amicitia publice priuatimq; peterēt. Vbi intellexit ultro ad se ueniri: altera ex pte senones carnutesq; conscientia facinoris instigare: altera neruios aduaticosq; bellum romanis parare: neq; sibi uoluntarioꝝ copias defore: si ex finibus progredi cepisset. armatum concilium indicit. hoc more gallorum est initium bellorum: quo lege cōmuni omnes puberes & armati conuenire consueverunt. Qui ex his nouissimus conuenit in con/ spectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingentorigem alterius principem factionis: generū suū: quem supra demonstrauius Cesaris secutum fidem: ab eo non discessisse hostē iudicat. bonaq; eius publicat. His rebus confectis in concilio pronuntiat accersitum se a senonibus & carnutibus: aliisq; q̄ pluribus gallie ciuitatibus. Huc iterū per fines remorum: eorumq; agros populaturum. ac prius q̄ id faciat: castra Labieni oppugnaturum: queq; fieri uelit precipit. Labienus cum & loci natura: & manu munitissimis castris sese cōtineret: de suo ac legiois periculo nihil timebat. Sed nequam occasionem rei benegerende dimitteret cogitabat. Itaq; a Cingentorige atq; eius propinquis oratione Indutiomari cognita: quam in concilio habuerat: nū/ tios mittit ad propinquas ciuitates: equitesq; undiq; euocat. Is certum diem cōueniendi dicit. Interim prope quotidie cū omni equitatu Indutiomarus sub castris eius uagabatur: alias ut situm castrorum cognosceret: alias colloquendi: aut territandi causa:

equites plerunq; omnes tela intra uallum conuiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq; opinionē quibuscūq; poterat rebus augebat. Cū maiore indies contemptione Indutiomarus ad castra accederet: nocte una intromissis equitibus omnium finitimarū ciuitatum: quos accersendos curauerat: tanta diligētia omnes suos custodis intra castra cōtinuit: ut nullā ratione ea res enuntiari: aut ad treuiros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Indutiomarus ad castra accedit: atq; ibi magnā partem diei consumit. equites tela conuiciunt: & magna cōtumelia uerborum nostros ad pugnam uocant. nullo ab nostris dato responso: ubi uisum est: sub uesperum dispersi: ac dissipati discedūt. Subito Labienus duabus portis omnē equitatum emittit p̄cipit: atq; interdicit perterritis hostibus: atq; in fugam coniectis: quod fore sicut accidit uidebat: omnes unum peterent Indutiomarū: neu quis quenq; prius uulneret: qm̄ illum interfectum uideret: q̄ mora reliquorū illum spatium nactum effugere nolebat. magna proponit: ut qui occiderint premia: summittit cohortes: equitibus subsidio. Comprobat hōminis consilium fortuna. ut cum unum omnes peterent: in ipso fluminis uado deprehēsus Indutiomarus interficitur: caputq; eius refertur in castra. redeūtes equites quos possunt confectātur: atq; occidunt. Hac re cognita omnes eburonum & treuiorum: que conuenerant copie discedunt. pauloq; habuit: post id factum: Cesar quietiorem galliam.

Eiusdem Sextus.

Multis de causis Cesar maiorem gallie motum expectans per. M. Syllanum. C. Antistiū regnum. T. Sextium legatos delectum habere instituit. Simul a. Cn. Pompeio proconsule petit: quoniā ipse ad urbem cū imperio reip. causa maneret: quos ex cisalpina gallia cōsulis sacramento rogauisset ad signa uenire: & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus: ad opinionem gallie existimans: tantas uideri italie facultates: ut siqd esset in bello detrimenti acceptum. non modo id breui tempore refarciri: sed etiā maioribus augeri copis posset. qđ cum Pompeius & reip. & amicitie tribuisset: celeriter confecto per suos delectu: tribus ante exactam hyemem: & cōstitutis: & adductis legiōibus:

duplicatoq; earū cohortiū numero: quas cū. T. Titurio amiserat:
& celeritate: & copiis docuit: quid populi romani disciplina: atq;
opes possēt. Interfecto Indutio maro: ut docuimus: ad eius ppin/
quos a treuiris imperiū deferēt. Illi finitimos germanos sollicitare:
& pecuniam polliceri: non desistunt. cum ab proximis impetrare
nō possent: ultiores temptāt. Inuentis nōnullis: ciuitates inter se
iureiurādo cōfirmāt: obsidibusq; & de pecunia cauent. Ambiorigē
sibi societate: & federe adiungunt. Quibus rebus cognitis Cesar: cū
undiq; bellum parari uideret: neruios aduaticos ac menapios: ad/
iunctis cisrhenanis omnibus germanis esse in armis. Senones ad
imperatum non uenire: & cum carnutibus finitimisq; ciuitatibus
consilia cōmunicare: a treuiris germanos crebris legationibus sol/
licitari. Maturius sibi de bello cogitādum putauit. Itaq; nondū
hyeme confecta: p̄ximis quattuor legionibus coactis de impuiso
in fines neruiorum contendit: & prius q̄ illi aut conuenire: aut
profugere possent: magno pecoris ac hominum numero capto:
atq; ea preda militibus cōcessa: uastatisq; agris: in deditionem ue/
nire: atq; obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio
rursus legiones in hyberna reduxit. Cōcilio gallie primo uere ut
instituerat indicto: cū reliqui preter senones carnutes: treuirosq;
uenissent: initium belli: ac defectionis hoc esse arbitratus: ut om̄ia
postponere uideretur: concilium in luteciam parisiōrum trāffert.
Confines erant hi senonibus: ciuitatemq; patrum memoria con/
iunxerant. Sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re
pro suggestu pronuntiata: eodem die cum legionibus in senones
proficiscitur. magnisq; itineribus eo puenit. Cognito eius aduētū:
Acico q̄ princeps eius consiliū fuerat: iubet in oppida multitudinē
cōuenire. Conātibus: prius q̄ id effici posset: adesse romanos nun/
tiatur. necessario sententia desistunt. legatosq; deprecandi causa
ad Cesarem mittunt. per beduos: quorum antiquus erat in fide
ciuitas: libenter Cesar petentibus beduis dat ueniā: excusationēq;
accipit. q̄ estiuum tempus instantis: belli non questionis esse ar/
bitratur. Obsidibus imperatis. Cesar hos beduis custodiendos
tradit. eodē carnutes legatos obsidesq; mittunt: usi deprecatoribus
remis: quorum erant in clientela. eadem fuerūt responsa. peragie
consiliū Cesar: eq̄tes imperat ciuitatibus. Hac parte gallie pacata:
totus & mente & animo in bellū treuitorū & Ambiorigis insistit.
Caurinum cū equitatu senonum secū proficisci iubet: nequis aut

ex huius iracundia: aut ex eo qđ metuerat: odio ciuitatis motus
 existat. His rebus constitutis: qđ p explorato habebat Ambiorigē
 plio nō esse cōcertaturū: reliqua eius consilia animo circūspiciebat.
 Erant menappii propinqui eburonū finibus: perpetuis paludibus
 siluisq; muniti: qui ex gallia de pace ad Cesarem legatos nunq̃m
 miserant: cū his esse hospitū Ambiorigi sciebat. Item per treuiros
 uenisse germanos in amicitia cognouerat. hec prius illi detrahēda
 auxilia existimabat: qđ ipsum bello laceraret: ne desperata salute:
 aut se in menappios abderet: aut cum transrhenanis cōgredi co/
 geretur. Hoc inito cōsilio: exercitus impedimenta: ad Labienum
 in treuiros mittit. duasq; legiones ad eum proficisci iubet. ipse cū
 legionibus expeditis quinque in menappios proficiscitur. Illi nulla
 coactamānu loci p̃sidio freti in siluas: paludesq; confugiunt. suaq;
 eodem conferunt. Cesar partitis copiis cum. C. Fabio legato: &
 . M. Crasso questore: celeriterq; effectis pontibus: adit tripartito
 exercitu: edificia uicosq; incendit: magno pecoris: atq; hominum
 numero potitur. Quibus rebus coacti menappii legatos ad eum
 pacis petēde causa mittunt. Ille obsidibus acceptis hostium se ha/
 biturum numero confirmat: si aut Ambiorigem: aut eius legatos
 finibus suis receperint. Is confirmatis Comium Atrebatem cum
 equitatu: custodis loco in menappios relinquit. ipse in treuiros
 proficiscitur. dum hec a Cesare geruntur: treuri magnis coactis
 pediatu: equitatu: copis: Labienum cum una legione: que in
 eorū finibus hyemauerat: adoriri parabat. iamq; ab eo non lōgius
 bidui uia aberant: cum duas uenisse legiones missu Cesaris cognos/
 cunt: positis castris a milibus passuum. xv. auxilia germanorum
 expectare constituunt. Labienus hostiū cognito consilio sperans
 temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem: presidio
 cohortium quinque cum impedimentis: relicto cum uiginti quinque
 cohortibus magnoq; equitatu: contra hostem proficiscit: & mille
 passuum intermisso spatio catio castra cōmunit. Erat inter La/
 bienum: atq; hostem difficili transitu flumen: ripisq; preruptis.
 Hoc neq; ipse transire habebat in animo: neq; hostes transituros
 existimabat. augebatur quotidie spes: loquitur in consilio palam:
 quoniam germani appropinquare dicuntur. sese suas exercitusq;
 fortunas in dubium non deuocaturum. & postremo die: prima
 luce castra moturum. Celeriter hec ad hostes deferuntur: ut ex
 magno gallorum equitum numero: nōnullos gallos gallicis rebus

fauere natura cogebat. Labienus noctu tribunis militum primisq;
ordinibus conuocatis: quid sui consilii sit pponit. Et quo facilius
hostibus timoris det suspicionem: maiore strepitu: & tumultu qm
populi romani fert consuetudo: castra moueri iubet. His rebus
fuge similem profectionem fecit. Hec quoq; per exploratores
ante lucem in tanta propinquitate castrorū: ad hostes deferunt.
Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat: cum galli
cohortati inter se: ne speratam predam ex manibus dimitterent:
lōgum esse: perterritis romanis germanorum auxiliū expectari:
neq; suam pati dignitatem: ut tantis copiis tam exiguam manum:
presertim fugientem: atq; impeditam adoriri nō audeant: flumē
transire: & iniquo loco prelium committere non dubitant. Que
fore suspicatus Labienus: ut omnes citra flumen eliceret: eadem
usus simulatione itineris: placide progrediebatur. tum premissis
paulum impedimentis: atq; in tumulo quodam collocatis: habetis
inquit milites: quam petistis facultatem. hostem impedito: atq; in/
iquo loco tenetis. prestate eandem nobis ducibus uirtutem: quam
sepenumero imperatori prestistis. atq; illum adesse: & hec coram
cernere existimate. Simul signa ad hostem cōueri: aciemq; dirigi
iubet: & paucis turmis presidio ad impedimenta dimissis: reliquos
equites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore sublato: pila ī
hostes immittūt. Illi ubi pter spem: quos fugere credebāt: infestis
signis ad se ire uiderunt: impetum modo ferre non potuerunt. ac
primo concursu in fugam cōuersi pxiimas siluas petiuerunt. quos
Labienus equitatu cōsectatus magno numero interfecto: com/
pluribus captis: paucis post diebus ciuitatem recepit. Nā germani
qui auxilio ueniebant: percepta treuironum fuga: se domum re/
ceperunt. Cum us ppinqui Indutiomari: qui defectionis autores
fuerant: comitati eos: ex defectione excesserant. Cingētorigi quē
ab initio permansisse demonstrauius: principatus: atq; imperiū
est traditum. Cesar postq̄ ex menappis in treuiros uenit: duabus
de causis rhenum transire constituit. Quarum una erat: q̄ auxilia
contra se treuiris miserant. Altera ne Ambiorix ad se receptum
haberet. His constitutis rebus: paulū supra eum locum: quo antea
exercitū traduxerat: facere pontem instituit. nota atq; instituta
ratione: magno militū studio: paucis diebus opus efficitur. firmo
in treuiris ad pontem presidio relicto: nequis ab us subito motus
oriretur. reliquas copias: equitatuq; traducit. Vbi q ante obsides

dederant: atq; indictionem uenerant: purgandi sui causa: ad eum
 legatos mittunt: qui doceant: neq; ex sua ciuitate auxilia in tre/
 uiros missa: neq; ab se fidem lesam petūt: atq; orant: ut sibi parcat:
 ne cōmuni odio germanorum innocentes: pro nocentibus penas
 pendant. si amplius obsidū uellet: dare pollicentur. Cognita Cesar
 causa: repperit a sueuis auxilia missa eē. Vbi horum satisfactionē
 accepit: aditus uiasq; ī sueuos p̄quirat. Interim paucis post diebus
 fit ab ubus certior: sueuos omnes in unum locum copias cogere:
 atq; his nationibus: que sub eorum sunt imperio denuntiare: ut
 auxilia peditatus: equitatusq; mittant. His cognitis rebus rem fru/
 mentariam prouidet. castris idoneum locum delegit. Vbus impac
 ut pecora deducant: suaq; omnia ex agris in oppida conferant.
 sperans barbaros atq; imperitos homines inopia cibariorum ad/
 ductos: ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. Mādat
 ut crebros exploratores in sueuos mittant: queq; apud eos gerant
 cognoscāt. Illi imperata faciūt: & paucis diebus intermissis: referūt
 sueuos omnes posteaq̄ certiores nunti de exercitu romanorum
 uenerant: cum omnibus suis: sociorumq; copiis quas coegissent:
 penitus ad extremos fines sese recepisse. Siluam esse ibi infinita
 magnitudine: que appellatur: Bacenis: ac longe introrsus p̄tinere
 & pro natiuo muro obiectam. cheruscos a sueuis: sueuosq; a che/
 ruscis iniuriis incursionibusq; prohibere. ad eius initū silue sueuos
 aduentum romanorum expectare constituisse. Quoniam ad
 hunc locum peruentum est: non alienum esse uidetur: de gallie
 germanieq; moribus: & quo differāt ee nationes inter se p̄ponere.
 In gallia nō solū in omnibus ciuitatibus: atq; in omnibus pagis:
 partibusq;: sed pene etiā singulis domibus factiones sunt. earūq;
 factionum principes sunt: qui summam auctoritatem eorū iudi/
 tio habere existimātur: quorum ad arbitrium: iudiciumq; summa
 omnium rerum cōsiliorumq; redeat. Idq; eius rei causa antiquitus
 institutum uidetur: nequis ex plebe contra potentiolem auxilii
 egeret. Suos enim opprimi quisq;: & circumueniri non patitur.
 neq; aliter si faciat: ullam inter suos habet auctoritatē. Hec eadē
 ratio est: in summa totius gallie. nanq; omnes ciuitates in partes
 diuise sunt duas. Cum Cesar in galliam uenit alterius factionis
 principes erant bedui: alterius sequani. Ii cum per se minus uale/
 rent: q̄ summa auctoritas antiquitus erat in beduis: magneq; eorū
 erant clientele: germanos atq; Ariouistum sibi adiunxerant. eosq;

ad se magnis iacturis pollicitationibusq; pduxerant. Prelus uero compluribus factis secundis: atq; omni nobilitate beduorum in-
terfecta: tantum potentia antecesserant: ut magnam partem
clientium: ab heduis ad se traducerent. obsidesq; ab his principum
filios acciperent: & publice iurare cogerent: nihil se cōtra se qua-
nos consiliu inituros. & partem finitimi agri per uim occupatam
possiderent. gallieq; totius principatū obtinerēt. qua necessitate
adductus diuitiacus: auxilii petendi causa romam ad senatum
pfectus: imperfecta re redierat. Auentu Cesaris: facta cōmuta-
tione rerū: obsidibus heduis redditus: ueteribus cliētelis restitutis:
nouis per Cesarem comparatis: q; ii qui se ad eorū amicitiam aggre-
gauerant: meliore coditione atq; imperio equiore se uti uidebāt:
reliquis rebus: eorum gratia dignitateq; amplificata: sequani prin-
cipatum dimiserant. In eorum locum remi successerant. quos q;
adequare apud Cesarem gratia intelligebatur: ii qui propter ue-
teres inimicitias nullo modo cū heduis coniungi poterant: se remis
in clientelam dederant. hos illi diligenter tuebātur. ita & nouam
& repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statu reserat
ut longe principes haberentur hedui. secūdum locum dignitatis
remi obtinerent. In omni gallia eorum hominum: qui aliquo
sunt numero: atq; honore: genera sunt duo. nam plebs pene ser-
uorum habetur loco: que nihil habet per se: nullo adhibet cōsilio.
Pleriq; cū aut ere alieno: aut magnitudine tributoꝝ: aut iniuria
potentiorum premuntur: sese in seruitutem dicant nobilibus. In
hos eadem omnia sunt iura: que dominis in seruos. Sed de his du-
obus generibus alterum est druidum: alterum equitum. Illi rebus
diuinis intersunt. sacrificia publica: ac priuata pcurant. religiōes
interpretantur. ad hos magnus adolescentium numerus discipline
causa concurrat. magnoq; ii sunt apud eos honore. Nam fere de
omnibus controuersis publicis priuatisq; constituunt. & si quod
est admissum facinus: si cedes facta: si de hereditate: de finibus: cō-
trouersia est: uidem discernunt. premia penasq; constituunt. Siq;
aut priuatus: aut publicus eorum decreto non stetit: sacrificius
interdicūt. Hec pena apud eos ē grauissima: quibus ita est inter-
dictum: ii numero impiorum: ac sceleratorum habētur. us omnes
decedunt. aditum: sermonemq; defugiunt: nequid ex contagione
incommodi accipiant. neq; us petentibus ius redditur. neq; honos
ullus communicatur. Is autem omnibus druidibus preest unus

qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo: aut si quis
 ex reliquis excellit dignitate: succedit: aut si sunt plures partes:
 suffragio druidum. Nonnunquam etiam de principatu armis con-
 tendunt. In certo anni tempore in finibus carnutum: que regio
 totius gallie media habetur: confidunt in loco consecrato. Huc
 omnes undique qui controuersias habent conueniunt. eorumque iudicium
 decretisque parent. disciplina in britania reperta: atque inde in gal-
 liam translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem
 cognoscere uolunt: plerumque illo discendi causa proficiscuntur.
 druides a bello abesse consueverunt. neque tributa una cum reliquis
 pendunt. militie uacationem: omniumque rerum habent immunitatem.
 tantis excitati premis: & sua sponte multi in disciplinam conueniunt:
 & a propinquis parentibusque mittuntur. magnum ibi numerum
 uersuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos uiginti in disci-
 plina permanent. neque fas esse existimant ea litteris mandare: cum
 in reliquis fere rebus publicis: priuatisque rationibus grecis litteris
 utantur. Id mihi duabus de causis instituisse uidentur: quod neque in
 uulgius disciplinam efferri uolunt. neque eos: qui discunt litteris con-
 fisos minus memorie studere. quod fere plerisque accidit: ut presidio
 litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.
 In primis hoc uolunt persuadere: non interire animas: sed ab aliis
 post mortem transire ad alios. atque hoc maxime ad uirtutem ex-
 citari putant: metu mortis neglecto. multa preterea de syderibus:
 atque eorum motibus: de mundi ac terrarum magnitudine: de rerum
 natura: de deorum immortalium ui: ac potestate disputant. &
 iuuentuti tradunt. Alterum genus est equitum. u cum est usus: atque
 aliquod bellum incidit: quod fere ante Cesaris aduentum quot
 annis accidere solebat: uti aut ipsi iniurias inferrent: aut illatas
 propulsarent: omnes in bello uersantur: atque eorum ut quisque
 est genere: copisque amplissimus: ita plurimos circum se ambactos
 clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque nouerunt.
 Natio est omnium gallorum admodum dedita religionibus: atque
 ob eam causam: qui sunt affecti grauioribus morbis: qui in pre-
 luis periculisque uersantur: aut pro uictimis homines immolant: aut
 se immolatuos uouent: administrisque ad ea sacrificia druidibus
 utuntur: quod pro uita hominis nisi uita hominis reddatur: non posse
 deorum immortalium numen placari arbitrantur. publiceque eius-
 dem generis habent instituta sacrificia. alii immani magnitudine

simulacra habent. quorum cōtexta uiminibus membra uiuis ho/
minibus complent: quibus succensit circūuenti flāma exanimant
homines. Supplicia eorum qui in latrocinio: aut in aliqua noxa
sint deprehenſi: gratiora diſ immortalibus eſſe arbitrantur. Sed
cum eius generis copia deficit: etiam ad innocentium ſupplicia
descendunt. deum maxime Mercurium colunt. huius ſunt plu/
rima ſimulacra. hunc omnium inuentorem artium ferunt. Hunc
uiarum atq; itinerum ducem. hunc ad queſtus pecunie mercatu/
raſq; habere uim maximam arbitrantur. Poſt hunc Appollinē
& Martem & Iouem. & Mineruam. de hiſ eandē fere: quā relique
gentes habent opinionem. Apollinem morboſ depellere. Miner/
uam operum atq; artificiorum initia tradere. Iouem imperium
celeſtium tenere. Martem bella gerere. Huic ſi prelio dimicare
conſtituerunt: ea que bello ceperunt: plerunq; deuouent. que
ſuperauerunt animalia capta immolant. reliq; reſ in unū locū
cōferunt. multis in ciuitatibus harum rerum extructoſ tumuloſ:
lociſ conſecratiſ: cōſpicari licet. neq; ſepe accidit: ut neglecta quiſ/
piam religione: aut capta apud ſe occultare: aut poſita tollere:
auderet: grauiffimumq; ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum
eſt. Galli ſe omneſ ab Dite patre prognatoſ predicant. Idq; ab
druidibus proditum dicunt. ob eam cauſam ſpatia omniſ tēporiſ:
non numero dierum: ſed noctium finiunt. dieſ nataleſ: & menſiū:
& annorum initia: ſic obſeruant: ut noctem dieſ ſubſequatur. In
reliquiſ uite inſtitutiſ hoc fere a reliquiſ differunt: q; ſuoſ liberoſ:
niſi cum adoleuerint: ut munuſ militie ſuſtinere poſſint. palam ad
ſe adire non patiunt. filiumq; in puerili etate in publico in con/
ſpectu patriſ aſſiſtere turpe ducunt. Viri quantuſ pecuniaſ ab
uxoribuſ dotiſ nomine acceperunt: tantuſ ex ſuiſ boniſ eſtima/
tatione facta cum dotibuſ cōmunicant. Huiuſ omniſ pecunie
coniunctim ratio habetur: fructuſq; ſeruātur: uter eorum uita
ſuperarit ad eum paſ ſucruſq; cum fructibuſ ſuperiorū tempoꝝ
puenit. Viri in uxoreſ: ſicuti in libroſ: uite neceſq; habēt poteſtatē
& cum pater familie illuſtριοꝝ loco natus deceſſit: eiſ propinqui
conueniunt: & de morte ſi reſ in ſuſpitionem uenit: de uxoribuſ
in ſeruilem modum queſtionem habent. et ſi compertum eſt: igni
atq; omniibuſ tormentiſ excruciatuſ interficiunt. Funera ſunt
pro cultu gallorum magnifica: & ſumptuoſa. omnia queq; uiuiſ
cordi fuiſſe arbitrantur: in ignem inferūt: etiā animalia: ac paulo

supra hanc memoriam serui & clientes: quos ab us dilectos esse
 constabat: iustis funeribus confectis: una cremabantur. Que
 ciuitates commodius suam rempublicam administrare existi/
 mantur: habent legibus sancitum. Siquis quid de republica a
 finitimis rumore: aut fama acceperit: uti ad magistratū deferat:
 neue cum alio communicet: q̄ sepe homines temerarios: atq;
 impitōs: falsis rumoribus terreri: & ad facinus impelli: & de sūmis
 rebus consilium capere cognitum est. magistratus que uisa sunt:
 occultant: queq; esse ex usu iudicauerit: multitudini produnt.
 de republica nisi p̄ consilium loqui non concedit̄. Germani
 hac multū ab consuetudine differunt. nā neq; druides habent:
 qui rebus diuinis presint: neq; sacrificiis student. deorū numero
 eos solos ducunt: quos cernunt. & quoꝝ opibus aperte iuuant̄.
 Solem & uulcanum & lunam. reliquos ne fama quidem acce/
 perunt. Vita omnis in uenationibus atq; in studiis rei militaris
 consistit. ab paruulis duriciet ac labori student. qui diutissime
 impuberes permanserunt: maximam inter suos ferunt laudem.
 Hoc alii staturam: alii uires neruosq; confirmari putant. Intra
 annum uero uicesimum femine noticiam habuisse in turpissimis
 habent rebus. cuius rei nulla est occultatio: q̄ & promiscue in
 fluminibus perluuntur. & pellibus aut paruīs renonum tegu/
 mentis utuntur. magna corporis parte nuda. Agriculture non
 student. maiorq; pars uictus eorum in lacte: caseo: carne: con/
 sistit. neq; quis q̄ agri modum certum: aut fines habet proprios.
 Sed magistratus ac principes in ānos singulos gentibus cogna/
 tionibusq; hominum: qui cum una coierunt. quantum eis: &
 quo loco uisum ē: agri attribuunt. atq; anno post alio transire
 cogunt. eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine
 capti studiū belligerendi agricultura cōmutent. ne latos fines
 parare studeāt: potētioresq; humiliores possessionibus expellāt.
 ne accuratius ad frigora atq; estus uitandos edificent: neq; oriat̄
 pecunie cupiditas. qua ex re factiones diuisionesq; nascūtur. ut
 animi equitate plebem contineant. cum suas quisq; opes cum
 potentissimis equari posse uideat. Ciuitatibus maxima laus est:
 q̄mlatissime circum se uastatis finibus solitudines habere. Hoc
 proprium uirtutis existimant: expulsos agris finitimos cedere
 neq; quenq; prope audere consistere. Simul hoc se fore: tuti/
 ores arbitrantur. repentine incurisōis timore sublato. cū bellū

ciuitas aut illatū defendit. aut infert. Magistratus qui ei bello
presint: ut uite necisq; habeant potestatem deliguntur. In pace
nullus communis est magistratus: sed principes regionum: atq;
pagorū: inter suos ius dicunt: controuersiasq; minuunt. Latro/
cinia nullam habent infamiam: que extra fines cuiusq; ciuitatis
fiunt. atq; ea iuuentutis exercende: ac desidie minuende causa
fieri predicant. Atq; ubi quis ex principibus in consilio se dixit
ducem fore: qui sequi uelint: profiteantur. Consurgunt ii: qui
& causam: & hominem probant: suumq; auxilium pollicentur:
atq; ab multitudine collaudantur. Qui ex eis secuti non sunt:
in desertorum ac proditorum numero habentur. omniūq; resq;
eis postea fides derogatur. Hospitem uiolare fas nō putant. qui
quaq; de causa ad eos uenerunt: ab iniuria prohibent: sanctos
habent. usq; omniū domus patent. uictusq; communicatur. Ac
fuit antea tempus cū germanos galli superarēt uirtute: ut ultro
bella inferrent: propter hominum multitudinem: agriq; inopiā
transrhenum colonias mitterent. Itaq; ea que fertilissima sunt
germanie loca circum hercyniam siluam: quam Eratostheni &
quibusdam grecis fama notam esse uideo. quam illi orcyniam
appellant: uulgo toctusages occuparunt: atq; ibi cōcederūt. que
gens ad hoc tempus his sedibus sese continet. summamq; habet
iusticie & bellice laudis opinionē. nūcq; in eadē inopia: egestate:
patientia: qua germani permanent: eodem uictu & cultu corporis
utuntur. Gallis autem prouintiarum propinquitatē: & transma/
rinarū rerum noticia: multa ad copiā atq; usus largiē. paulatim
assuefacti superari: multisq; uicti preliis: ne se quidem ipsi: cū illis
uirtute cōparant. Huius hercynie silue: que supra demonstrata
est: latitudo nouem dierum iter expedito patet. non enim aliter
finiri potest: neq; mensuras itinerum nouerunt. oritur ab hel/
uetiorum & ne metum & tauriacorum finibus: rectaq; fluminis
danubii regionibus pertinet ad fines dacorum: & anartium. hinc
se flectit sinistrorsus: diuersis a flumine regionibus multarū gē/
tium fines propter magnitudinē attingit. Neq; quis q̄ est huius
germanie: qui se aut audisse aut adisse ad initium eius silue dicat.
cum dierum iter .xl. processerit: aut quo ex loco oriatur: acce/
perit. Multa in ea genera ferarum nasci constat. que reliquis
in locis uisā non sint. ex quibus que maxime differant ab ceteris
& memorie tradenda uideantur: hec sunt. Est bos serui figura:

cuius a media fronte inter aures unum cornu existit: excelsius
magisq; directum. his que nobis nota sunt cornibus. ab eius summa
sicut palme: ramiq; late diffunduntur. eadem est femine marisq;
natura. eadem forma: magnitudoq; cornuum. Sunt item que
appellantur alces. harum est cōsimilis capris figura. & uarietas
pellium. sed magnitudine paulo antecedunt. mutileq; sunt cor-
nibus. & crura sine nodis: articulisq; habent. neq; quietis causa
procumbunt: neq; si quo afflicte casu conciderunt: erigere sese
ac subleuare possunt. His sunt arbores pro cubilibus. ad eas se
applicant. atq; ita paulū modo redinate quietem capiunt. quāq;
ex uestigiis cū est animaduersum a uenatoribus quo se recipere
consuerint: omnes eo loco subruunt aut incidunt ab radicibus
arbores: tantum ut summa species earum stantium relinquatur.
hunc cum se cōsuetudine reclinauerint: infirmas pondere affli-
gunt. atq; una ipse concidunt. Tertium est genus eorū: qui uri
appellantur. ii sunt magnitudine paulo intra elefantos: specie:
& colore: & figura tauri magna uis eorum: & magna uelocitas.
neq; homini: neq; fere quā conspexerunt: parcunt. hos studiose
foveis captos interficiūt. hoc se labore durant adolescentes. atq;
hoc genere uenationis exercent. & qui plurimos ex his interfe-
cerūt: relatis in publicum cornibus: que sint testimonio: magnā
ferunt laudem. Sed assuescere ad homines: & mansueti fieri. ne
paruuli quidem excepti: possunt. amplitudo cornuum: & figura
& species: multum nostrorū bouum cornibus differt. hec studiose
conquisita ab labris argento circumcludunt. atq; in amplissimis
epulis pro poculo utunt. Cesar postq; per ubios exploratores
comperit sueuos sese in siluas recepisse: inopiam frumētī ueritus:
q; ut supra demōstrauimus: minime omnes germani agriculture
student. Constituit nō progredi longius. sed ne omnino metū
reditus sui barbaris tolleret: atq; ut eorū auxilia tardaret: reducto
exercitu partem ultimam pontis: que ripas ubiorū cōtingebat:
in longitudinem pedum ducentorum rescindit. atq; in extremo
ponte turrim tabulatorum quattuor constituit: presidiumq;
cohortium duodecim: pontis tuendi causa: ponit. magnisq; eū
locum munitionibus firmat. Ei loco: presidioq;. C. Vulcatium
Tullium adolescentem prefecit. ipse cum maturescere frumenta
inciperēt: ad bellum Ambiorigis profectus: per arduennā siluā:
que ē totius gallie maxima: atq; ab ripis rheni finibusq; treuironū

ad neruos pertinet: milibusq; amplius quingentis in longitudine patet. L. Minutium Basilium cum omni equitatu premitit. siquid celeritate itineris: atq; opportunitate temporis proficere possit. monet: ut ignes fieri in castris prohibeat: nequa eius aduentus procul significatio fiat. sese confestim subsequi dicit. Basilium ut imperatum est: facit celeriter. contraq; omnium opinionem confecto itinere: multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit: quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus: tum in re militari fortuna potest. nam magno accidit usu: ut in ipsum incautum: atq; etiam imperatum incideret. priusq; eius aduentus ab hominibus uideretur: q̃ fama ac nuntius afferretur: sic magne fuit fortune omni militari instrumento: qd̃ circum se habebat: erepto: rēdis equisq; comprehensis: ipsum effugere mortem. Sed hoc quoq; factum est: q̃ edificio circumdato silua: ut sunt fere domicilia gallorum. qui uitandi estus causa plerunq; siluarum ac fluminū petunt propinquitates: comites familiaresq; eius: angusto in loco equitum nostrorum uim paulisper sustinuerūt. us pugnantis: illum in equum quidam ex suis intulit. fugientem silue texerūt. sic ad subeundum periculum: & ad uitandum multum fortuna ualuit. Ambiorix an copias suas iudicio nō cōduxerit: q̃ prelio dimicandum non existimauerit: an tempore exclusus: & repentinum equitum aduentu prohibitus fuerit: cum reliquum exercitum subsequi crederet: dubium est: sed certe dimissis per agros nuntius sibi quenq; cōsulere iussit. quorū pars in arduennam siluam: pars in continentes plaudes profugit. qui proximi oceano fuerunt: in siluis sese occultauerunt. quae estus efficere consueverint. multi ex suis finibus egressi: se suaq; omnia alienissimis crediderūt. Catuoleus rex dimidie partis eburonum: qui una cum Amborige consilium inierat: etate iam confectus: cū laborem belli: aut fuge ferre non posset: omnibus precibus detestatus Ambiorigem: qui eius cōsiliū autor fuisset: Taxo: cuius magna in gallia germaniaq; copia est: se exanimauit. Segni cōdrusi ex gente & numero germanorum: qui sunt inter eburones treuirosq;: legatos ad Cesarē miserūt oratum: ne se in hostium numero duceret: neue omnium germanorū: qui essent citra rhenum causam esse unā iudicaret. nihil se de bello cogitasse. nulla Amborigi auxilia misisse. Cesar explorata re: questione captiuorum: siqui ad eos eburones ex

fuga cōuenissent: ad se ut reducerent: imperauit. Si ita fecissent: fines eorum se uiolaturum negauit. Tum copus in tres partes distributis: impedimenta omnium legionum ad Vatucam contulit. Id castelli nomē est. hoc fere ē in mediis eburonū finibus: ubi Titurius atq; Aurunculeius hyemandi causa confederant. hunc cum reliquis rebus locum probarat: tum q̄ superioris anni munitiones integre manebant: ut militum laborem subleuaret: presidio impedimentis legionem quartamdecimā reliquit. Vnā ex istis: quas proxime conscriptas ex italia traduxerat. Ei legioni castrisq; Q. Tullium Ciceronem prefecit. ducentosq; equites attribuit. partito exercitu. T. Labienū cum legionibus tribus ad oceanū uersus in eas partes: que menappios attingunt: proficisci iubet C. Trebonium cum pari legionum numero. In eam regionem: que aduaticis adiacet: depopulādam mittit. Ipse cum reliquis tribus ad flumen scalden: quod influit in mosam: extremasq; arduēne partes ire constituit. quocū paucas eq̄tibus profectum Amborigem audiebat. discedens post diem septimū sese reuersurū confirmat. quam ad diem ei legioni: que in p̄sidio relinquebat: deberi frumentum sciebat: Labienum Treboniūq; hortatur: si reipublice commodo facere possint: ad eum diem reuertantur. ut rursus cōmunicato consilio: exploratisq; hostium rationibus: aliud initium belli capere possint. Erat ut supra demonstrauimus manus certa nulla: non presidium: nō oppidum: quod se armis defēderet: sed in omnes partes dispersa multitudo ubicunq; aut uallis abdita: aut locus siluestris: aut palus īpedita spem presidii: aut salutis aliquam offerebat: confederat. hec loca uicinitatibus erant nota. magnamq; res diligentiam requirebat: non in summa exercitus tuenda. nullum enim poterat uniuersis perterritis: ac dispersis: periculum accidere. sed in singulis militibus conseruandis. que tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prede cupiditas multos longius euocabat. ac silue incertis occultisq; itineribus confertos adire prohibebant. Si negotium confici: stirpemq; hominum sceleratorum interficere uellent: dimittende plures manus: diducendiq; erant milites. Si continere ad signa manipulos uellet. ut instituta ratio: & consuetudo exercitus romani postulabat. Locus ipse erat presidio barbaris. neq; ex occulto insidiandi: & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. & in eiusmodi difficultatibus: quantum

diligentia prouideri poterat: prouidebat. ut potius in nocendo aliquid pretermitteretur: etsi omnium animi adulescendum ardebant: quod cum aliquo detrimento militum noceretur. dimittit ad finitimas ciuitates nuntios Cesar: omnes ad se uocat. spe prede: ad diripiendos eburones: ut potius in siluis gallorum uita: quam Legionarius miles periclitetur. simul ut magna multitudine circumfusa pro tali facinore: stirps ac nomen ciuitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter conuenit. Hec in omnibus eburonum partibus gerebantur. diesque apparebat septimus: quem ad diem Cesar ad impedimenta legionemque reuerti constituerat. Hic quantum in bello fortuna possit: quantos afferat casus cognosci potuit. dissipatis ac perterritis hostibus: ut demonstrauius: manus erat nulla: que paruam modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad germanos peruenit fama: diripi eburones: atque ultro omnes ad predam euocari. cogunt equitum duomilia sicambri: qui sunt proximi Rheno: a quibus receptos ex fuga tenet heros atque usipites: supra docuius: transeuntes Rhenum nauibus ratibusque triginta milibus passuum: infra eum locum ubi pons erat imperfectus: presidiumque a Cesare relictum: primos eburonum fines adeunt. multos ex fuga dispersos excipiunt. magno pecorum numero: cuius sunt cupidissimi barbari potiuntur. Inuitati preda longius procedunt. non hos palus in bello: latrocinusque natos: non silue morantur. quibus in locis sit Cesar ex captiuis querunt: profectum longius reperiunt. omnemque exercitum discessisse cognoscunt. atque unus ex captiuis: quid uos inquit hanc miseram: ac tenuem sectamini predam: quibus iam licet esse fortunatissimos? tribus horis ad Vatuca[m] uenire potestis. Huc omnes suas fortunas exercitus romanorum contulit. presidium tantum est: ut murus quidem angari possit. neque quisquam egredi extra munitiones audeat. obiecta spe germani: quam nacti erant predam: in occulto relinquunt. ipsi ad Vatuca[m] contendunt. usi eodem duce: cuius hec inditio cognouerant. Cicero qui omnes superiores dies preceptis Cesaris cum summa diligentia milites in castris continuisset ac ne calonem quidem quenquam extra munitionem egredi passus esset: septimo die diffidens Cesare[m] de numero dierum fidem seruaturum: quod longius progressum audiebat: neque ulla de eius reditu fama afferebatur. simul eorum permotus uocibus: qui illius patientiam pene obsessionem appellabant. siquidem ex castris egredi

non liceret: nullum eiusmodi casum expectās: quo nouem op/
positis legionibus: maximoq; equitatu dispersis: ac pene deletis
hostibus: in milibus passuum tribus offendi posset. quinque cohortes
frumentatum in proximas segetes mittit. quas inter & castra unus
omnino collis intererat. Cōplures erant ex legionibus egri relictis
ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerant: circiter. ccc. sub
uexillo una mittunt. magna p̄terea multitudo calonū: magna
uis iumentorum: que sub castris subsederant. facta potestate
sequitur. hoc ipso tempore: & casu germani equites interueniūt:
protinusq; eodem illo quo uenerant cursu: ab decumana porta
in castra irrumperē conantur. nec prius sunt uisi obiectis ab ea
parte siluis: q̄m castris propinquarent. usq; eo: ut qui sub ualle
tenderent mercatores: recipiendi sui non haberent facultatem.
Inopinantes nostri re noua perturbantur. ac uix primum im/
petum cohors in statione sustinet. circumfunduntur ex reliquis
hostes partibus: siquē aditū reperire possent. egre nostri portas
tuentur. reliquos aditus locus ipse per se: munitioq; defēdit. totis
trepidat castris. atq; alius ex alio causam tumultus querit. neq;
quo signa ferantur: neq; quam in partem quisq; conueniat: pro/
uident. Alius iam capta castra pronuntiat. alius deleti exercitu:
atq; imperatore uictores barbaros uenisse contendit. Pleriq;
nouas sibi ex loco religiones fingunt. Corneq; & Tituri calami/
tatem: qui in eodem occiderint castello ante oculos ponūt. tali
timore omnibus perterritis confirmatur opinio barbaris: ut ex
captiuo audierant: nullum esse intus presidium: prorūpere conāt:
seque ipsi adhortantur: ne tantā fortunam ex manibus dimittāt.
Erat eger cum presidio relictus. P. Sestius Baculus: qui primum
pilum apud Cesarem duxerat. cuius mentionem superioribus
prelus fecimus. ad diem quintum cibo caruerat. hic diffusus sue:
ac omniū saluti inermis ex tabernaculo prodit. uidet imminere
hostes: atq; in summo esse rem discrimine. capit arma a proximis
atq; in porta consistit. Consequit hunc Centurio eius cohortis:
que in statione erat. paulisper prelium una sustinent. relinquit
animus Sestium: grauib; acceptis uulneribus: egre per manus
tractus seruatur. Hoc spatio interposito reliqui sese confirmāt.
tātum ut in munitionibus cōsistere audeant. speciemq; defensorū
prebeant. Interim confecta frumentatione milites nostri cla/
morem exaudiunt: precurrunt equites: quāto res sic in periculo

cognoscunt. Hic uero nulla munitio ē que perterritos recipiat.
modo conscripti: atq; usus militaris imperiti: ad tribunum militū
centurionesq; ora conuertunt. quid ab his precipiat expectant.
Nemo est tam fortis: quin rei nouitate perturbet. barbari signa
paul conspicati oppugnatione desistunt. redisse primo legiones
credunt: quas lōgius discessisse ex captiuis cognouerant. postea
despecta paucitate ex omnibus partibus impetum faciunt. ca/
lones in proximum tumultū procurrunt. hinc celeriter detecti:
se in signa manipulosq; conuiciunt. Eo magis timidos perterrent
milites. alii cuneo facto ut celeriter perumperet: censent: quo/
niam tam propinqua sint castra: etsi pars aliqua circumuenta
ceciderit: at reliquos seruari posse cōfidūt. Alii ut iugo cōsistant:
atq; eundem omnes ferant casum. hoc ueteres nō pbant milites:
quos sub uexillo una profectos docuimus: itaq; inter se cohor/
tati duce. C. Trebonio equite romano. qui eis erat prepositus: per
medios hostes perumpunt. incolumesq; ad unum in castra per/
ueniunt cūnes. hos subsecuti calones: equitesq; eodem impetu
militum uirtute seruantur. At ii qui in iugo constiterant: nullo
etiam nunc usu re militari percepto: neq; in eo quod pbauerāt
cōsilio permanere: ut se loco superiore defenderent: neq; eam
quam prodesse aliis uim celeritatēq; uiderant: imitari poterant.
sed se in castra recipere conati in iniquū locum dimiserunt. Cen/
turiones: quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarū
legionū: causa uirtutis in superiores erant ordines huius legiōis
traducti: ne ante partem re militari laudem amitterent: for/
tissime pugnantēs conciderunt. Militum pars horum uirtute
summotis hostibus preter spem incolumis in castra pēuenit.
pars a barbaris circumuenta perit. Germani desperata expug/
natione castrorum: q̄ nostros iam constitisse in munitionibus
uidebant. cum ea preda: quam in siluis deposuerant: transrhenū
se receperunt. ac tantus fuit etiā post discessum hostium: terror:
ut ea nocte: cum. C. Volusenus missus cum equitatu ad castra
uenisset: fidem nō faceret: adesse cum incolumi Cesarē exercitu.
Sic omnino timor animos preoccupauerat: ut pene alienata
mente: deletis omnibus copiis: equitatum se ex fuga recepisse di/
cerent. neq; incolumi exercitu germanos castra oppugnaturōs
fuisse contenderent. quē timorem Cesaris aduentus substulit.
Reuersus ille euentus belli non ignarus unum: q̄ cohortes ex

statione: & presidio essent emisse questus: ne minimo quidē casu locum relinqui debuisset: multum fortunam in repentino hostiū aduentu potuisse iudicauit. multo etiam amplius: q̄ pene ab ipso uallo portisq; castrorum barbaros auertisset. Quarum rerum omnium maxime admirandum uidebatur: qđ germani qui eo consilio rhenum transissent: ut Ambiorigis fines depopularent: ad castra romanorum delati: optatissimum Ambiorigi beneficiū obtulerint. Cesar ad uexandos rursus hostes profectus: magno coacto numero: ex finitimis: in omnes partes dimittit. omnes uici: atq; omnia edificia: que quisq; conspexerat incendebantur. preda ex omnibus locis agebatur. frumenta nō solū tanta multitudine iumentorum: atq; hominum cōsumebantur: sed etiam anni tempore: atq; hymbribus procubuerant: ut siqui etiam in presētia se occultassent: tamen us̄ deducto exercitu: rerum omnium inopia preeundum uideretur: ac sepe in eum locum uentum est. tanto in omnes partes diuiso equitatu: ut nō modo uisum ab se Ambiorigem in fuga circūspicerent captiui: sed nec plane etiam abuisse ex conspectu contenderent: ut spe consequendi illata: atq; infinito labore suscepto: qui se summam a Cesare gratiam inituros putarent: pene naturam studio uincerēt. semperq; paulum ad summam felicitatem defuisse uideret. atq; ille latebris: aut saltibus se eriperet. & noctu occultare: alias partes: regionesq; petere: non maiore equitum presidio q̄ quatuor: quibus solis uitam suam committere audebat. tali modo uastatis regionibus: exercitum Cesar duarum cohortiū danno durocoterum remorum reducit. Concilioq; in eum locum gallie inducto: de coniuratione senonum & cornutum questionem habere instituit. Et de Accone qui princeps eiuus consili fuerat: grauiore sententia pronuntiat. ac more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium uerti profugerunt: quibus cū aque & igni interdixisset: duas legiones ad fines creutorum: duas in lingonibus & reliquas in senonū finibus adduxit. & in hybernis collocauit. frumentoq; exercitui prouiso: ut instituerat in italiā ad conuentus peragendos profectus est.

Eiusdem Septimus.

Vieta gallia Cesar: ut instituerat in italiam
ad conuentus peragendos proficiscitur. ibi
cognoscit de Clodii cede. Senatusq; cōsulto
certior factus: ut omnes italie iuniores con/
iurarent: delectum tota prouincia habere
instituant. Ee res in galliam transalpinam
celeriter perferuntur. addunc ipsi & affigūt
rumoribus galli: qđ res pscere uidebant: retineri urbano motu
Cesarem. neq; in tantis dissensionibus ad exercitum uenire posse.
hac impulsu occasione: qui iam ante se populi romani imperio:
subditos dolerent: liberiuf atq; audacius de bello inire consilia
incipiunt. indictis inter se principes gallie consilis siluestribus: ac
remotis locis querunt: de Acconis morte. posse hūc casū recedere
ad ipsos demōstrant. miserant cōmunē gallie fortunā omnibus
pollicitationibus ac premiis deposcunt: qui belli initia faciant. &
sui capitis periculo galliam in libertatem uindicent. Imprimis ra/
tionem habendam dicunt: prius qm eorum clandestina consilia
efferantur: ut Cesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile: q
neq; legiones absente imperatore: audeant ex hybernīs egredi:
neq; imperator sine p̄sidio ad legiones puenire posset. postremo
in acie prestare interfici: qđ nō ueterem belli gloriam libertatēq;
quam a maioribus acceperant recuperāt. Is rebus agitatīs: pro/
fidentur carnutes se nullum periculum communis salutis causa
recusare: principesq; se ex omnibus bellum facturos pollicētur.
& quoniā in presentia de obsidibus cauere inter se non possent:
ne res efferatur: ut iureiurando ac fide sanctiatur. petunt collatis
militaribus signis: qđ more eorū grauissima cerimonia continet:
ne facto initio belli a reliquis deserantur. Tunc collaudatis car/
nucibus: dato iureiurando ab omnibus qui aderāt: tempore eius
rei constituto a consilio disceditur. Vbi ea dies uenit: Carnutes
Cotuato & Conetodumo ducibus: despatīs hominibus genabin
dato signo concurrunt. ciuesq; romanos: qui negotiandi causa
ibi cōstiterant: in us. C. Fusum Cottam honestum equitem ro/
manum: qui rei frumentarie iussu Cesaris preerat: interficiunt.
bonaq; eorum diripiūt. celeriter ad omnes gallie ciuitates fama
perfertur. Nam ubi maior: atq; illustrior incidit res: clamore p
agros regionesq; significant. hanc alii deinceps excipiunt: & pxi/
mis tradunt: ut tunc accidit. nam que genabi oriente sole gesta

essent: ante primam confectam uigiliam in finibus aruernorum audita sunt. quod spatium est milium passuum circiter. clx. Simili ratione ibi Vercingetorix Celtici filius aruernus: summe potestatis adolescens: cuius pater principatum gallie totius obtinuerat: & ob eam causam: quod regnum appetebat: ab ciuitate erat interfectus: conuocatis suis clientibus: facile eos incendit. cognito eius consilio ad arma concurrunt. prohibetur ab Gobanitione patruo suo: reliquisque principibus: qui hanc temptandam fortunam non existimabant. expellitur ex oppido gergouie. non tamen desistit: atque in agris habet delectum egentium: ac perditorum. hac coacta manu: quoscumque adit ex ciuitate: in suam sententiam perducit. hortatur ut communis libertatis causa: arma capiant. magnisque coactis copiis aduersarios suos a quibus paulo ante erat eiectus: expellit ex ciuitate. rex ab suis appellatur. dimittit quoque uersus legationes: obtestatur ut in fide maneant. celeriter sibi senones: parisios: pictones: cadurcos: turones: aulercos: lemonices: andos: reliquosque omnes: qui oceanum attingunt: adiungit: omnium consensu ad eum defertur imperium. qua oblata potestate omnibus his ciuitatibus obsides imperat. certum numerum militum celeriter ad se adduci iussit. Armoz quantum queque ciuitas domus quodque ante tempus efficiat: constituit. Imprimis equitatus studet. summe diligentie summam imperii se ueritatem addit. magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam maiore commissio delicto igne atque omnibus tormentis necat. Leuiori de causa: auribus defectis: aut singulis effosis oculis: domum remittit. ut sint reliquis documento & magnitudine poene perterreant alios. Iis supplicii celeriter coacto exercitu. Lucetium Cadurcum summe hominem audacie cum parte copiarum in rutenos mittit. ipse in bituriges proficiscitur. eius aduentu bituriges ad heduos: quorum erant in fide legatos mittunt: subsidium rogatum. quo facilius hostium copias sustinere possint. hedui de consilio legatorum: quos Cesar ad exercitum reliquerat copias equitatus: peditatusque subsidio: biturigibus mittunt qui cum ad flumen ligerim uenissent: quod bituriges ab heduis diuidit: paucos dies ibi morati: neque flumen transire ausi: domum reuertuntur. Legatisque nostris renuntiant: se biturigum perfidiam ueritos reuertisse: quibus id consilium fuisse cognouerint: ut si flumen transissent: una ex parte ipsi: altera aruerni se circumstiterent. Idcirco de causa: quam legatis pnuntiarunt: an perfidia adducti fecerint:

quod nihil nobis cōstat: nō uidetur pro certo eē proponendū. Bituriges earum decessu: statim cum aruernis iungūtur. his rebus in italiam Cesari nūtiatis: cū iam ille uirtute Cn. Pōpei urbanas res cōmodiorem in statum peruenisse intelligeret: in transalpinā galliam pfectus est. eo cū uenisset: magna difficultate afficiebat: qua ratione ad exercitum peruenire posset. Nam si legiones in prouintiā accerferet: se absente: in itinere prelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad exercitum cōtenderet: ne is quidem: qui eo tempore quieti uiderentur: suam salutem recte cōmitti uidebat. Interim Lucterius Cadurcus in rutenos missus: eam ciuitatem aruernis conciliat. progressus in nitiobriges & gabales: ab utrisq; obsides accipit. & magna coacta manu in prouintiam narbonem uersus eruptionē facere cōtendit. Qua re nuntiata Cesar oībus consiliis ante uertendum existimauit: ut narbonem p̄ficeret. eo cum uenisset: timentes confirmat: presidia in rutenis prouintialibus uolcis: arcomicis tolosatibus: circumq; narbonē: que loca erant hostibus finitima constituit. partem copiarum ex prouintia supplementumq; quod ex italia adduxerat: in heluetios: qui fines aruernorū contingunt: cōuenire iubet. His rebus comparatis: represso iam Lucterio: & remoto: q̄ intrare intra presidia periculosum putabat: in heluios proficiscitur. & si mons cebēna qui aruernos ab heluiis discludit: durissimo tempore āni altissima niue iter impediebat. tamen discussa niue sex in altitudinē pedū: atq; ita uis patefactis: militū sudore: ad fines aruernorū puenit. quibus oppressis inopinantibus: q̄ se cebenna ut muro munitos existimabant: ac ne singulari quidē homini: unq̄ eo tempore āni semite patuerant: militibus impat: ut q̄latissime possunt uagentē. & q̄ maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hec fama ac nuntiu ad Vercingentorigem perferunt: quem perterriti omnes aruerni circūstunt: atq; obsecrāt: ut suis fortunis cōsulat. neue ab hostibus diripiantur: presertim cum uideat omne ad se bellū translātū. quoz ille p̄cibus p̄motus: castra ex biturigibus mouet: in aruernos uersus. At Cesar biduum in his locis moratus: q̄ hec de Vercingentorige: usus uentura opinione perceperat: p̄ causa supplementi: equitatusq; cogendi ab exercitu discedit. Brutum adolescentē his copis prefecit. Hunc monet: ut in omnes partes equites q̄latissime peruagentur: daturum se operam ne longius triduo a castris absit. his constitutis rebus: suis inopinantibus: q̄m

maximis potest itineribus ueniam peruenit. ibi nactus recentem
 equitatum: quem multis ante diebus eo premiserat: neq; diurno:
 neq; nocturno itinere intermisso: per fines beduorum in lingones
 contendit. ubi due legiones hyemabant ut siquid etiā de sua salute
 ab heduis iniretur consiliū: celeritate precurreret. eo cum puenisset:
 ad reliquas legiones mittit: prius q̄ in unum locum omnes cogit:
 q̄ de eius aduentu aruernis nuntiari posset. Hac re cognita Ver/
 cingentorix rursus in bituriges exercitū reducit. atq; inde pfectus
 gergobinan boiorū oppidum: qđ ibi heluetico p̄lio uictor Cesar
 collocauerat: heduisq; attribuerat: oppugnare instituit. magnam
 hec res Cesari difficultatem ad consiliū capiendum afferebat. si
 reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret: ne sti/
 pendaris beduorum expugnatis: cūcta gallia deficeret: q̄ nullū
 in eo amicis presidium uideret positum esse. si maturius ex hybernis
 educeret: ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret. p̄sta/
 re uisū est tamen: omnes difficultates petere: q̄ tanta contumelia
 accepta: omnium suorum uoluntates alienare. Itaq; cohortatus
 beduos de supportando cōmeatu: premitit ad boios: qui de suo
 aduentu doceant: hortenturq; ut in fide maneant: atq; hostium
 impetum magno animo sustineant. duabus agedinci legionibus
 atq; impedimentis totius exercitus relictis: ad boios proficiscitur.
 Altero die cum ad oppidum senonum: Vellaunodunū uenisset:
 nequē post se hostem reliqueret: quo expeditiore refrumentaria
 uteretur: oppugnare instituit. Idq; biduo circūuallauit. tertio die
 missis ex oppido legatis: de deditioe: arma cōferri: iumenta pro/
 duci: sexcentos obsides dari iubet. ea qui conficeret. C. Trebonium
 legatum reliquit: ipse ut q̄ primum iter faceret genabū carnutum
 proficiscitur. qui tunc primum allato nuntio de oppugnatione
 Vellaunoduni: cum longius eam rem ductum rei existimarent:
 presidium genabi tuendi causa: quod in eo mitterent: cōparabant.
 Huc biduo peruenit: castris ante oppidum positis: diei tempore
 exclusus: in posterum oppugnationem differt: queq; ad eam rem
 usui sint: militibus imperat. & qđ oppidum genabū pons fluminis
 ligeris continebat: ueritus ne noctu ex oppido profugeret: duas
 legiones in armis excubare iubet. Genabenses paulo ante mediam
 noctem: silentio ex oppido egressi: flumen transire ceperunt: qua
 re per exploratores nuntiata Cesari: legiones: quas expeditas esse
 iusserat portis incensis intromitit: atq; oppido potitur: per paucis

ex hostium numero desideratis: quin cuncti caperent: q̄ pontis
atq; itinerū angustie multitudinis fugam intercluserant. oppidū
diruit. atq; incēdit. predā militibus donat. exercitū ligeri traducit.
atq; in biturigum fines peruenit. Vercingentorix ubi de Cesaris
aduētū cognouit: oppugnatione destitit: atq; obuiā Cesari pro/
ficiſcitur. Ille oppidū opugnare instituerat. Quo ex oppido cū
legati uenissent oratum ut sibi ignosceret: sueq; uite consuleret: ut
celeritate reliquas res cōficeret: quarū pleraq; erat cōsecutus: arma
conferri: equos p̄duci: obsides dari iubet. p̄e iam obsidū tradita: cū
reliq̄ administrarent: cēturionibus: & paucis militibus intromissis
qui arma iumenta q; cōquererent: equitatus hostiū p̄cul uisus est.
qui agmen Vercingentorix antecesserat. quē simul atq; oppidani
cōspexerunt: atq; in spem auxilii uenerūt: clamore sublato arma
capere: portas claudere: murū cōplere ceperunt. Centuriones in
oppido: cum ex significatione gallorum. noui aliquid ab us muni/
cōsiliū intellexissent: gladius districtis portas occupauerunt: suosq;
omnes in columas receperūt. Cesar ex castris equitatū educi iubet:
prelium equestre cōmittit. laborantibus iam suis: germanos eq̄tes
circa .cccc. submittit: quos ab initio secū habere instituerat. eorū
imperū galli sustinere nō potuerūt. atq; in fugam cōiecti multis
amissis: sese ad agmē receperunt. quibus p̄fligatis: rursus oppidani
perterriti: cōprehenſos eos: quorū opera plebem cōcitata existi/
mabant: ad Cesarem perduxerunt. seseq; ei dederunt. Quibus
confectis Cesar ad oppidū auaricum: quod erat maximū: muni/
tissimūq; in finibus biturigū: atq; agri fertilissima regiōe p̄fectus
est. q̄ eo oppido recepto ciuitatem biturigum se in potestatem
redactaturū confidebat. Vercingentorix tot cōtinuis incōmodis
Vellaunoduni. genabi. nouioduni acceptis: suos ad conciliū cō/
uocat. docet longe alia ratione esse bellum gerendum. atq; antea
gestum sit. omnibus modis huic rei studendū: ut pabulatione aut
commeatu romani prohibeantur. Id esse facile: atq; equitatu ipsi
abundent. & q̄ anni tempore subleuentur. pabulū secari nō posse
necessario dispersos hostes ex edificiis petere. hos omnes quotidie
ab equitibus diripi posse. preterea salutis causa cōmoda negligēda
uicos atq; edificia incendi oportere. Hoc spatio a boia quoquo
uersus: quo pabulandi causa adire posse uideantur. Harum ipsi
rerum copiam suppetere: q̄ quorum in finibus bellum geratur.
eorum opibus subleuentur. romanos aut inopiam non laturos:

aut magno periculo longius a castris processuros: neque interesse:
 ipsos ne interficiant: impedimentis ne exuant: quibus amissis bellum
 geri non possit. preterea oppida incendi oportere. que non munitione:
 & loci natura ab omni sint periculo tuta. neu suis sint ad
 detrectandum militiam receptacula: neu romanis proposita ad copiam
 comearum: predamque tollendam. Hec si graua aut acerba uideantur:
 multo illa grauius estimare: liberos coniuges in seruitutem abstrahi:
 ipsos interfici. que sint necesse accidere uictis pati. omnium consensu
 hac sententia probata: uno de amplius. xx. urbes biturigum incenduntur.
 hoc idem fit in reliquis ciuitatibus: in omnibus partibus incendia
 conspiciuntur. que etsi magno cum dolore ferebant: tamen hoc sibi solati
 proponebant: quod explorata uictoria: celeriter amissa recuperaturos confidebant. deliberat de auarico in comuni
 concilio incendi placeret: an defendi: procumbit gallis omnibus
 ad pedes bituriges: ne pulcherrimam prope totius gallie urbem:
 que presidio & ornamento sit ciuitati suis manibus incendere cogentur:
 facile se loci natura defensuros dicunt: quod prope ex omnibus
 partibus flumine: & palude circumdata: unum habeat & pangustum
 aditum. datur petentibus uenia. dissuadente primo Vercingetorige
 post cedente: & precibus ipsorum & misericordia uulgi. defensores
 idonei oppido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cesarem
 itineribus subsequitur. & locum castris deligit: paludibus siluisque
 munitum ab auarico longe milia passuum. xvi. ibi per certos exploratores:
 in singula diei tempora: que ad auaricum agerentur: cognoscebat:
 & quid fieri uellet: imperabat. omnes nostras pabulationes obseruabat.
 dispersosque cum longius necessario prederet: adoriebatur. magnoque
 incommodo afficiebat. etsi quantum ratione prouideri poterat:
 ab nostris occurrebat: ut incertis temporibus: diuersisque
 itineribus iret. Castris ad eam partem oppidi positis: Cesar:
 que intermissa a flumine & a paludibus aditum: ut supra diximus:
 angustum habebat: aggerem apparare: uineas agere: turreas duas
 constituere cepit. nam circumuallare: loci natura prohibebat. de
 refrumentaria boios: atque heduos adhortari: non destitit: quorum
 alteri quam nullo studio agebant: non multum adiuuabant. alteri non
 magnis facultatibus: quod ciuitas erat exigua & infirma: celeriter quam
 habuerunt: consumpserunt. summa cum difficultate refrumentarie
 affecto exercitu: tenuitate boiorum: indulgentia heduorum: incedunt
 edificiorum: usque eo: ut complures dies milites frumento caruerint: &

pecore e lóginquioribus uicis abacto: extremã famẽ sustentaret. nulla tamẽ uox ẽ ab his audita po. ro. maiestate: & superioribus uictoris indigna. Quinetiã Cesar cum in opere singulas legiones appellaret: etsi acerbius inopiã ferrẽt: se dimissurũ oppugnationẽ diceret: uniuersi ab eo: ne id faceret: petebant. sic se cõplures años illo imperante meruisse: ut nullam ignominia acciperent. nusq̃ infecta re discederent: hoc se ignominie laturos loco: si inceptam oppugnationẽ reliquissent: prestare omnes perferre acerbitates: q̃ nõ ciuibz ro. qui genabi pfidia gallorũ interissent: parentaret. Hec eadem centurionibus: tribunisq; militum mandabãt: ut per eos ad Cesarẽ deferrent. Cum iam muro appropinquassent turrez: ex captiuis Cesar cognouit: Vercingentorigẽ cõsumpto pabulo castra mouisse. ppius auaricũ: atq; ipsum cũ equitatu expeditisq; qui inter equites preliari consuessent: insidiarum causa profectũ: quo nostros postero die pabulatum uẽturos arbitrabat. Quibus rebus cognitis mediano cte silentio pfectus: ad hostiũ castra mane peruenit. Illi celeriter per exploratores aduẽtu Cesaris cognito: carros impedimenta q; sua in arctiores siluas abdiderunt. Copias omnes in loco edito: atq; aperto instruxerunt. qua renunciata Cesar celeriter sarcinas conferri: arma expediri iussit. Collis erat breuiter ab infimo accliuus. hũc ex omnibus fere partibus palus difficilis: atq; impedita cingebat: non latior pedibus quinquaginta hoc se colle interruptis pontibus: galli fiducia loci continebant. Generatimq; distributi in ciuitates: omnia uada: ac saltus eius paludis obtinebant. sic animo parati: ut si eam paludam romani perrumpere conarentur: hesitantes premerent ex loco superiore: ut qui iniquitatẽ conditionis perspicerent: inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantẽs milites Cesar: q; cõspectum suum hostes perferre possent: tantulo spatio interiecto: & signũ prelii exposcentes edocet quãto detrimẽto: & quot uiroz fortĩũ morte: necesse sit cõstare uictoriam: quos cum sic animo paratos uideret: ut nullum pro sua laude periculum recusarent: summe se iniquitatis condemnari debere: nisi eorum uitam: sua salute habeat cariorem. Sic milites consolatus: eodem die reducit in castra. reliqua que ad oppugnationem oppidi pertinebãt: administrare instituit. Vercingentorix: cũ ad suos redisset: pditiõis in simulatus: q; castra ppius romanos mouisset: q; cũ omni equitatu discessisset: q; eius discessu romani tãta opportunitate & celeritate uenissẽt:

non hec omnia fortuitu: aut sine consilio accidere potuisse: regnū
 illum gallie malle cesaris cōcessu: q̄ ipsorum habere beneficio: tali
 modo accusatus ad hec respondit. Quod castra mouisset: factum
 inopia pabuli: etiam ipsis hortantibus: q̄ ppius romanos accessisset:
 persuasum loci opportunitate: qui se ipsum munitiōe defēderet:
 equitum uero operam: neq; in loco palustri desiderari: debuisset: &
 illis fuisse utile: quo sint profecti: summam imperii se cōsulito nullū
 discedentem tradidisse. ne is multitudinis studio ad dimicandum
 impelleret. cui rei propter animi molliciem studere omēs uideret.
 q̄ diutius laborem ferre nō possent. Romani si casu interuenirēt
 fortune: si alicuius indicio uocati. huic habendā gratiā: q̄ & pau/
 citatem eorum: ex loco superiore cognoscere: & uirtutē despicere
 potuerint: qui dimicare non ausi: turpiter se in castra receperint.
 Imperium se a cesare per prodicionem nullū desiderare: quod ha/
 bere uictoria posset. que iam esset sibi: ac omībus gallis explorata.
 quin etiam ipsis remitteret: si sibi magis honores tribuere: q̄m a se
 salutem accipere uideātur. Hec ut intelligatis inquit: sincere a me
 pronuntiari: audite romāos milites. producitq; seruos: quos in pa/
 bulatione paucis ante diebus exceperat: & fame uinculisq; excru/
 ciauerat. u. iam ante edocti: que interrogati pronuntiarent: milites
 se esse legionarios dicūt: fame & inopia adductos clam ex castris
 exisse: siquid frumenti: aut pecoris in agros reperire possent: simili
 omēm exercitum inopia premi: nec iam uires sufficere cuius q̄: nec
 ferre operis laborem posse. Itaq; statuisse imperatorem: si nihil in
 oppugnatione oppidi p̄fecissent: triduo exercitum deducere. Hec
 inquit a me Vercingetorix beneficia habetis: quē prodicionis in/
 simulatis. cuius opera sine uestro sāguine: tantū exercitū uictorē:
 fame consumptum uidetis: quem turpiter se ex fuga recipientem:
 ne qua ciuitas suis finibus recipiat: a me prouisum est. Conclamat
 omnis multitudo: & suo more armis concrepat: quod facere in eo
 consuerūt: cuius rationē approbāt: sūmum eē Vercingetorigem
 ducem: nec de eius fide dubitādum ne maiori bellū administraret.
 Statuunt ut decem milia hominum delecta ex omnibus locis in
 oppidum mittant: nec solis biturigibus cōmunē salutē cōmittendā
 censent: q̄ penes eos: si id oppidum retinuissent: summam uictorie
 constare intelligebāt. Singulari militū nostrorum uirtuti consilia
 cuiusq; mōi galloꝝ occurrebāt ut est sūme genus sollertie: atq; ad
 omīa imitāda & efficiēda: que ab quoquo traduntur: aptissimum.

nam & laqueis falces auerrebant: quæ cum destinauerant tormentis
introrsus reducebant. Et aggerem cuniculis subtraherent: eo sciētiis:
quod apud eos magne sunt ferrarie: atque omne genus cuniculorum notum:
atque usitatum est. totum autem murum ex omni parte turribus circumtabula-
uerant. Atque has corus intexerant. tum crebris diurnis nocturnisque
eruptionibus: aut aggeri ignem inferebant: aut milites occupatos
in opere adoriebantur: & nostrarum turrium altitudinem: quantum
has quotidianus agger expresserat: commissis suarum turrium malis
adequabantur. Muri autem omnes gallici hac fere forma sunt. trabes
directe perpetue in longitudinem paribus interuallis distantes:
inter se binos pedes in solo collocantur. et reuinciuntur extrorsus
& multo aggere uestiuntur. ea autem: que diximus interualla: gradibus
in fronte saxis effarciuntur his collatis & coagminatis: & co-
agmentatis: alius in super ordo aducitur: ut illud interuallum seruet.
neque inter se contingant trabes. sed paribus intermisse spatium: singule
singulis saxis interiectis apte contineantur. sic deinceps omne opus
contextitur: dum iuxta muri altitudo expleatur. hoc cum in speciem
uarietatemque opus deforme non est: alternis trabibus: ac saxis: que
rectis lineis suos ordines seruāt: tum ad utilitatem: & defensionem
urbium summam habet opportunitatem. quod & ab incendio lapidis:
& ab ariete materia defendit. que perpetuis trabibus pedes quadragenos:
plerumque introrsus reuincta neque peruripi: neque distrahi potest.
His tot rebus impedita oppugnatione: milites cum toto tempore
frigore: & assiduus hyemibus tardarent: tamen continenti labore
omnia hec superauerunt. diebus. xxv. aggerem latum pedes. ccc.
.xxx. altum pedes. lxxx. extruxerunt. cum is murum hostium
pene contingeret: cesar cum ad opus consuetudine excubaret: mi-
litesque hortaretur: nequid omnino tempus ab opere intermitteret:
paulo ante tertiam uigiliam est animaduersum fumare aggerem:
quem cuniculo hostes succederant. Eodemque tempore toto muro
clamore sublato: duabus portis ab utroque latere turrium eruptio
fiebat. Alii faces: atque aridam materiam de muro in aggerem eminus
iaciebant: picem: reliquaque res quibus ignis excitari potest: fundebant:
ut quo primum curreretur: aut cui rei ferretur auxilium uix
ratio iniri posset. tamen quod instituto cesaris: semper due legiones pro
castris excubabant: pluresque partitis temporibus in opere erant: ce-
leriter factum est: ut alii eruptionibus resisterent: alii turrem redu-
cerent. aggeremque interscinderent. Omnis uero ex castris multitudo

ad restinguendum cōcurreret: cum in omnibus locis consumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur: semperq; hostibus spes uictorie redintegraretur: eo magis q; deustos pluteos turriū uidebāt nec facile adire apertos: ad auxiliandum animaduertebāt: sempq; ipi recentes defessis succederent: accidit inspectantibus nobis quod dignum memoria uisum: pretermittendum non existimauimus: quidam ante portam oppidi gallus per manus: seui ac picis traditus glebas in ignē prouiciebat. e regione turris scorpione ab latere dextro traiectus exanimatusq; concidit. hunc ex proximis unius iacentem transgressus eodem illo munere fungebatur. eadem ratione ictu scorpionis exanimato: alteri successit tertius. & tertio: q̄rtus. Nec ille prius est a propugnatoribus uacuis relictus locus: quam restincto aggere: atq; omni ea parte summotis hostibus finis est pugnandi factus. omnia experti galli: q; res nulla successerat: postero die consilium ceperunt ex oppido profugere: hortāte & iubente Vercingētorige. id silentio noctis conati: nō magna iactura suorum sese effecturos sperabāt. propterea q; neq; longe ab oppido castra Vercingētorigis aberant: & palus que ppetua intercedebat: romanos ad insequēdum tardabat. iāq; hoc facere noctu apparabant: cum matres familie repēte in publicum procurrerūt flentesq; proiecte ad pedes suorum omnibus precibus petierunt ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederent. quas ad capiendam fugam natura & uirium infirmitas impediret. ubi eos perstare in sententiā uiderunt: quod plerunq; in summo periculo timor misericordiā non recipit: conclamare & significare de fuga romanis ceperunt: quo timore perterriti galli: ne ab equitatu romanorum uie preoccuparentur: consilio destiterunt. Postero die cesar p̄mota turri: perfectisq; opibus: que facere instituerat: magno cohorto hymbre: non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est. q; paulo incautius custodias in muro dispositas uidebat. suosq; languidiū in opere uersari iussit. & quid fieri uellet: ostendit. legiōes intra uineas in occulto expeditas cohortatur: ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictorie perciperent. us qui primi murum ascendissent: premia proposuit: militibusq; signū dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerūt murūq; celeriter cōplerunt. Hostes re noua perterriti: muro turribusq; deiecti: in foro ac locis patentioribus cuneatim cōstiterūt. hoc animo: ut si qua ex parte obuiā contraueniret: acie instructa

depugnarent: ubi neminem in equū locum sese dimittere: sed toto undiq; muro circūfundi uiderūt: ueriti ne omnino spes fuge tolleretur abiectis armis: ultimas oppidi partes cōtinenti impetu percuierunt. parsq; ibi cum angusto exitu portarū se ipsi premerēt: a militibus pars iā egressa portis: ab equitibus est interfecta. nec fuit quis q̄ qui p̄de studeret. sic & genabi cede & labore operis incitatus: non etate confectis: non mulieribus non infantibus pepercerunt. deniq; ex omī numero qui fuit circiter milia. xl. uix. dccc. q̄ primo clamore audito: se ex oppido eiecerunt: incolumes ad Verangētorigem peruenerunt. quos ille multa iam nocte silentio: ex fuga excepit. ueritus ne qua in castris ex eorū concursu: & misericordia uulgi seditio oriretur. ut procul in uia dispositis familiaribus suis: principibusq; ciuitatum disparandos deducēdosq; ad suos curaret: quæ cuiq; ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat. Postero die concilio conuocato: consulatus hortatusq; est: ne se admodum animo dimitterent: ne perturbarent incōmodo: non uirtute neq; acie uicisse romanos: sed artificio quodā: & scientia oppugnationis. cuius rei fuerint ipsi imperiti. errare si qui in bello omnes secūdos rerum prouentus expectent. sibi nunquam placuisse Auaricum defendi. cuius rei testes ipsos haberet: sed factum imprudentia biturigum: & nimia obsequentia reliquorum uti hoc incommodum reciperetur. id tamen se celeriter maioribus commodis sanaturum. Nam que ab ceteris gallis ciuitates dissentirent: has sua diligentia adiuncturum: atq; unum consilium totius gallie effecturū. cuius consensu ne orbis quidem terrarum possit obistere. Idq; se prope iam effectum habere. interea equum esse ab us cōmunis salutis cā impetrari: ut castra munire instituerent: quo facilius hostium repentinus impetus sustinerent. fuit hec oratio non ingrata gallis: & maxime q̄ ipse animo non defecerat: tanto accepto incommodo neq; se in occultum abdiderat: & cōspectum multitudinis fugerat: plusq; animo preuidere & presentire uidebat: q̄ re integra. Primo incendiū Auaricum: post deferendum consulerat. itaq; ut reliquorum imperatorū res aduerse auctoritatem minuunt. sic huius ex contrario dignitas incommodo accepto in dies augebat. simul in spem ueniebant eius affirmatione: de reliquis adiungendis ciuitatibus. primumq; eo tempore galli castra munire instituerunt: & sic sunt animo consternati homines insueti laboris: ut omnia que imperarentur: sibi patienda existimarēt: nec minus: q̄ est pollicitus

Verangentorix animo laborabat: ut reliq̃s ciuitates adiungeret:
 atq; eas bonis pollicitatiōibus alliciebat. huic rei idō eos hoīes deli/
 gebat: quozq; aut oratiōe subdola: aut amicitia: facillē posset
 qui Auarico expugnato refugerant: armandos: uestiēdosq; curat.
 simul ut diminute copie redintegrarentur: imperat. certū numerū
 militum ciuitatibus: quem & quam ante diem ī castra adduci uelit.
 sagitariosq; omnes: quozq; erat permagnus numerus in gallia cōgrū
 & ad se mitti iubet. His rebus celeriter qđ Auarici deperierat: ex/
 plet. interim Teutomatus Ollouiconis filius rex nitiobrigū: cuius
 pater ab senatu nostro amicus erat appellatus: cum magno eqtū
 suorum numero: & quos ex acquitania cōduxerat: ad eū puenit.
 cesar Auarico complures dies commoratus: summamq; ibi copiam
 frumenti: & reliqui com meatus nactus: exercitum ex labore: atq;
 inopia refecit. iam prope hyeme confecta: cum anni tempore ad
 gerendum bellum uocaretur: & ad hostem proficisci constituisset:
 siue eū ex paludibus siluisq; elicere: siue obsidione premere posset:
 legati ad eum principes heduorum ueniunt oratum: ut maxime
 necessario tempore ciuitati subueniat: summo eē in periculo rē: q̃
 cum singuli magistratus antiquitus creati atq; regiam potestatem
 annum obtinere cōsueissent: duo magistratum gerant: & se uterq;
 eorum legibus creatum esse dicat. horum esse alterum Cōuictio/
 litanem florentē & illustrem adolescētem: alterq; Cotū antiquissima
 familia natū. atq; ipsum hominem summe potētie & magne cog/
 nationis: cuius frater Valetiacius pximo anno eūdem magistratū
 gesserit: ciuitatem omnem esse in armis: diuisum senatum: diuisum
 populum: suas cuiusq; eorum cliētelas: q̃ si diutius alatur contro/
 uersia: fore uti pars cū ciuitatis parte confligat. id ne accadat: po/
 sitū in eius diligentia: atq; autoritate. Cesar etsi a bello atq; hoste
 discedere detrimētōsum esse existimabat: tñ non ignorans quāta
 ex dissensionibus incōmoda oriri consueissent: ne tanta & tam cō/
 iuncta populo romano ciuitas: quā ipse semper aluisset: omibusq;
 rebus ornasset: ad uim: atq; arma discederet: atq; ea pars que mi/
 nus confideret auxilia a Vercingētorige accerferet: huic rei puer/
 tendum existimauit. & q̃ legibus heduozq; usq; sūmum magistratū
 obtinerēt: finibus excedere nō liceret: nequid de iure: aut legibus
 diminuisse uideretur: ipse in heduos pficisci statuit: senatūq; omnē
 & quos inter controuersia esset: etiam ad se euocauit. Cum prope
 omnis ciuitas eo conuenisset: docereturq; paucis clam uocatis: alio

loco alio tempore: atq; oportuerit: fratrem a fratre renūciatum:
cum leges duos ex una familia: uiuo utroq;: nō solū magistratus:
creari uetarent: sed etiā in senatu esse phiberent: totū magistratū
deponere cogit. Conuictolitanē: q per sacerdotes more ciuitatis:
intermissis magistratibus esset creatus: potestatem obtinere iussit.
Hoc decreto interposito: hortatur he duos: ut cōtrouerſiarum ac
dissensionis obliuiscerent. atq; omnibus omissis his rebus: huic bello
seruirent: eaq; que meruissent premia: ab se deuicta gallia expec/
tarent: equitatumq; omnem: & peditum milia decem sibi celeriter
mitterent: que in p̄sidus rei frumentarie causa disponderet: exercitū
in duas partes diuisit. iiii. legiōes: in senones parisiosq; Labieno du/
cendas dedit. vi. ipse in aruernos ad oppidum gergoniā secundū
flumen elauer duxit. equitatus partem illi attribuit: partē sibi re/
liquit. Qua re cognita Vercingētorix: omnibus interruptis eius
fluminis pontibus: ab altera flum̄is pte iter facere cepit. Cū uterq;
utrinq; exisset exercitus in cōspectu: fereq; e regiōe castris castra
ponebant. dispositis exploratoribus: necubi effecto ponte romāi
copias traducerent. erat in magnis cesaris difficultatibus res: ne ma/
iorem estatis partem flumine impediret: q nō fere ante autunnū
elauer uado transiri soleat. itaq; ne id accideret: siluestri loco cas/
tris positus e regione unius eorum pontium: quos Vercingentorix
rescindēdos curauerat. postero die cū duabus legiōibus in occulto
restitit. reliquas copias cum omnibus impedimentis: ut cōsueuerat:
misit demptis quibusdā cohortibus uti numerus legionū constare
uideretur. usq; longissime possent progredi iussit: cum iam ex diei
tempore coniecturam caperet: in castra peruentum: usdē sublicis:
quarum pars inferior integra remanebat: pontem reficere cepit.
celeriter effecto opere legiōibusq; & loco castris idoneo delecto:
reliquas copias reuocauit. Vercingentorix re cognita: ne contra
suam uolūtatem dimicare cogeretur: magnis itineribus antecessit.
Cesar ex eo loco quintis castris gorgoniam peruenit. equestriq;
prelio eo die leui facto: perspecto urbis situ: que posita ē altissimo
monte: omnes aditus difficiles habebat: de expugnatione nō prius
agendum constituit: q rem frumentariā expedisset. at Vercingen/
torix castris ppe oppidum positus: mediocribus circū se iteruallis
separatim singularum ciuitatum copias collocauerat. atq; om̄ibus
eius iugi collibus occupatis: qua despici poterat: horribilem speciē
prebebat: pncipesq; earū ciuitatum: quos sibi ad consiliū capiendū

delegerat: prima luce ad se quottidie conuenire iubebat: seu quid communicandum: seu quid administrandum: uideretur: neq; ullū fere diē intermittebat: quin equestri prelio: interiectis sagittariis: quid in quoquo esset animi: ac uirtutis suorū periclitaret. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus: atq; ex omī parte circūclusus: quē si tenerēt nostri: & aque magna parte: & pabulatione libera: prohiberi hostes uidebantur. Sed is locus presidio ab eis non nimis firmo: tenebatur. tñ silentio noctis cesar ex castris egressus: prius q̄ subsidio ex oppido: ueniri posset: detecto presidio: pontus loco: duas ibi legiones collocauit: fossāq; duplicem duodenum pedū a maioribus castris ad minora pduxit. ut tuto ad repentinum hostium incursum: etiam singuli cōmeare possent. Dum hec ad gergoniam gerunt: Couuictolitaui beduui cui magistratum adiudicatum a cesare demonstraui: sollicitatus ab aruernis pecunia: cum quibusdam adolescentibus colloquit: quorū erat pnceps Litauius: atq; eius fratres amplissima familia nati adolescentes. Cum is primum communicat. hortaturq; ut se liberos natos meminerint. unam eē beduorum ciuitatem que certissima gallie uictoriā detineat: eius autoritate reliquas cōtineri. qua traducta: locū consistendi romanis in gallia non fore. eē non nullo se cesaris beneficio affectum: sic tamen ut iustissimum apud eum causam obtinuerit: sed plus cōmuni libertati tribuere. cur enī potius bedui de suo iure: & de legibus ad cesarem disceptaturi: q̄m romani ad beduos ueniant? Celeriter adolescentibus: & oratione magistratus: & premio deductis: cum se uel principes eius consilii fore profiterentur. ratio perficiēdi querebatur: q̄ ciuitatē temere ad suscipiendum bellum: adduci posse non confidebāt. placuit: ut Litauius decem illis milibus que cesari ad bellum mitterent: prefigeret. atq; ea ducenda curaret: fratresq; eius ad cesarem precurerent. reliq; q̄ ratione agi placeat: constituunt. Litauius accepto exercitu: cum milia passuum circiter. xxx. ab gergonia abesset: conuocatis subito militibus lachrymans: quo proficiscimur inquit milites omīs noster equitatus: nobilitas omīs interit. principes ciuitatis Eporedorix: & Viridomarui: simulati pditiōis ab romāis indicta re interfecti sunt. Hec ab ipsis cognoscite: qui ex ipa cede fugerunt. nā ego fratribus: atq; omīb; ppinquis meis interfectis: dolore phibeor: que gesta sunt pnuntiare. producunt u: quos ille edocuerat: que dici uellet: atq; eadē que Litauius pnūciauerat:

multitudini exponunt. multos equites beduorum interfectos: qui colloquuti cum aruernis dicerentur: ipsos se inter multitudinem militum occultasse. atque ex media cede profugisse. Conclamant bedui & Litauicum obsecrant. ut sibi consulat. quasi uero inquit ille consilii sit res: ac non necesse sit nobis gergouiam contendere: & cum aruernis nosmet coniungere? an dubitamus quin nefario facinore admissi romani una ad nos interficiendos concurrant? pinde siquid in nobis animi est: persequamur eorum mortem: qui indignissime interierint: atque hos latrones interficiamus. ostendit ciues romanos qui eius presidii fiducia una erant. magnum numerum frumenti commeatusque diripit. ipsos crudeliter excruciatos interfecit. nuntios tota ciuitate beduorum dimittit. eodem mendacio de cede equitum & principum permonet. hortatur ut simili ratione: atque ipse fecerit: suas iniurias persequantur. Eporedorix beduus summo loco natus adolescens: & summe domi potentie: & una Viridomarus pari etate & gratia: sed genere dispari: quem cesar ab diuitiaco traditum: ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat: in equitum numero: conuenerant nominatim ab eo euocati: uis erat inter se de principatu contentio: & in illa magistratus controuersia: alter pro Conuictolitaue: alter pro Coto summis opibus pugnauerant. ex uis Eporedorix cognito Litauici consilio: media fere nocte rem ad cesarem defert. orat ne patiatur ciuitatem prauis adolescentium consiliis ab amicitia populi romani deficere. quod futurum pui/deat: si se tot hominum milia cum hostibus coniunxerint. quorum salutem neque propinqui negligere: neque ciuitas leui momento estimare possit. magna affectus sollicitudine: hoc nuntio cesar: quod semper beduorum ciuitati precipue indulserrat: nulla interposita dubitatione legiones expeditas quattuor: equitatumque omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra: quod res in celeritate posita esse uidebatur. Fabium Legatum: cum legionibus duabus castris presidio relinquit. fratres Litauici: cum comprehendi iussisset: paulo ante: repperit ad hostes fugisse. adhortatus milites ne necessario tempore itineris labore promoueantur: cupidissimis omnibus progressus milia passuum. xxv. agmen beduorum conspiciatus: immisso equitatu: iter eorum moratur. atque impedit. interdicitque omnibus: ne quem interficiant. Eporedorigem & Viridomarum: quos illi interfectos existimabant: inter equites uersari: suosque appellare iubet. His cognitis & Litauici fraude perspecta: bedui manus

tendere: deditiōē significare: & proiectis armis mortē deprecari: incipiunt. Litaucis cum suis clientibus: quibus nefas: more galloꝝ est: etiam in extrema fortūa deferere patronos gergouā pfugit. Cesar nūtiis ad ciuitatem beduorum missis qui suo beneficio conseruatos docerēt: quos iure belli iterficere potuisset: tribusq; horis noctis exercitus ad getē datis: castra ad gergouā mouit. Medio fere itinere equites a Fabio missi: quanto res in periculo fuerit: exponunt: summisq; castra oppugnata demonstrant: cū crebro itegri defessis succederēt: nostrosq; assiduo labore defatigarēt. quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset usdem eodem in uallo permanēdum. multitudine sagittarum: atq; omnis generis telorum: multos uulneratos. ad hec sustinēda magno usui fuisse tormēta. Fabium discessu eorum: duabus relictis portis. obstruere ceteras: pluteosq; uallo addere: & se imposterū diē: similēq; casū apparare. His rebus cognitis Cesar: sūmo studio militū ante ortū solis: in castra peruenit. dum hec ad gergouā gerunt: bedui p̄mis nūtiis a Litaico acceptis: nullū sibi ad cognoscendū spaciū relinquunt. impellit alios auaricia: alios iracūdia: & temeritas que maxime illi hominum generi est innata: ut leuem auditiōē habeant pro re comperta. bona ciuium romanorum diripiunt. cedes faciunt: in seruitutem abstrahunt. adiuuat rem proclinatam: Cōuictio litaui: plebemq; ad furorem impellit. ut facinore admissio: ad sanitatē reueri pudeat. M. Aristium. tri. militū iter ad legiōem facientem: fide data ex oppido cauillono educūt. idem facere cōgunt eos. qui negotiādi cā ibi cōstitierant. hos continuo in itinere adorti: omnibus impedimentis exuunt: repugnantes diē: noctēq; obsident. multis utrinq; interfectis: maiorem multitudinem armatorum concitant. interim nuntio allato: omnes eorum milites in potestate Cesaris teneri cōcurrunt ad Aristiū: nihil publico factū consilio demonstrant: questionem de bonis direptis decernūt. Litauci fratrumq; bona publicant. legatos ad Cesarem sui purgandi gratia mittunt. hec faciunt recuperandorum suorum causa. Sed contaminati facinore. & capti compendio: ex direptis bonisq; ea res ad multos ptinebat: timore pene exterriti cōsilia clam de bello inire incipiunt: ciuitatesq; reliquas legationibus sollicitant. quetā etsi Cesar intelligebat: tamen quam mitissime potest legatos appellat: nihil se propter inscientiam: leuitatemq; uulgi grauius de ciuitate iudicare: neq; de sua in beduos beniuolentia diminuerē.

ipse maiorem gallie motum expectans: ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur consilia inibat: quemadmodum a gergouia discederet. ac rursus omnem exercitum contraheret. ne profectio nata a timore defectio: similis fuge uideretur. Hec cogitanti: accidere uisa est facultas bene rei gerendi. nam cum minora in castra: opus perspicendi causa: uenisset: animaduertit collem: qui ab hostibus tenebatur: nudatum hominibus: qui superioribus diebus uix pre multitudine: cerni poterat. admiratus: querit ex perfugis causam: quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Costabat inter omnes: quod iam ipse Cesar: per exploratores cognouerat: dorsum esse eius iugi prope equum: sed hunc siluestrem: & angustum: qua esset aditus ad alteram partem oppidi: uehementer huic illo loco timere. nec iam aliter sentire: uno colle ab romanis occupato: si alterum amisissent: quin pene circunuallati: atque omni exitu: & pabulatione interclusi uiderentur. ad hunc muniendum: omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cognita Cesar mittit complures equitum turmas: eisdem media nocte imperat: ut paulo tumultuosius: omnibus in locis uagarentur. prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris detrahi: mulionesque cum cassidibus: equitum specie ac simulatione collibus circumuehi iubet. His paucos addit equites qui latius ostentationis causa: uagarentur. longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. hec procul ex oppido uidebantur: ut erat a gergouia despectus in castra: neque tanto spatio: certi quid esset: explorari poterat. Legionem unam eodem iugo mittit: & paulum progressam inferiore loco constituit. siluisque occultat. augetur gallis suspicio: atque omnes illo munitionum copie traducuntur. uacua castra hostium Cesar conspicatus: tectis insignibus suorum. occultatisque signis militaribus: raros milites: qui ex oppido animaduertentur: ex maioribus castris in minora traducit. legatisque quos singulis legionibus prefecerat: quid fieri uellet: ostendit. in primis mouet: ut contineant milites: ne studio pugnandi aut spe prede longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi: proponit. hoc una celeritate posse mutari: occasionis esse rem: non prelii. His rebus expositis: signum dat: & ab dextera parte alio ascensu eodem tempore ad heduos mittit: oppidi murus ab planitie: atque initio ascensus: recta regione: si nullus anfractus intercederet. M. cc. passus aberat. quicquid huic circuitus ad molliendum cliuum accesserat: id spatium itineris augebat. a medio fere

colle in longitudine: ut natura montis ferebat: ex grandibus saxis
 sex pedum murū: qui nostrorum impetum tardaret: pduxerant
 galli. atq; inferiore omni spacio uacuo relicto: supriorem partem
 collis: usq; ad murum oppidi: densissimis castris compleuerant. mi/
 lites signo dato celeriter ad munitionem perueniunt: eamq; trans/
 gressi trinīs castris potiuntur. Ac tanta fuit in castris celeritas: ut
 Fontomatus rex nitiobrigum: subito in tabernaculo oppressus:
 ut meridie conquieuerat: superiore corporis parte nudata: uul/
 nerato equo: uix se ex manibus predantium eriperet. cōsequutus
 id: quod animo proposuerat Cesar: receptuicant iussit. legioniq;
 decime: qua cum erat concionatus: signa constituit. at reliquarum
 milites legionum: nō exaudito tube sono: q; satis magna uallis in/
 tercedebat: tñ a tribunis militum: legatisq; ut erat a Cesare pceptū
 retinebantur. Sed elati spe celeris uictorie: & hostium fuga & su/
 periorum temporum secundis prelus: nihil arduū adeo sibi esse ex/
 istimauerunt: quod non uirtute consequi possent. neq; prius finē
 sequendi fecerunt: q̄ muro: oppidi portisq; appropinquarunt. tū
 uero ex omībus urbīs partibus orto clamore: qui lōgius aberant:
 repētino tumultu perterriti: cum hostem intra portas esse existi/
 marent. sese ex oppido eiecerunt. matress familie de muro uestem
 argētumq; iactabant: & pectore nudo pminentes: passis māibus
 obtestabantur romāos ut sibi parcerent. neu sicut auarici fecissent
 ne a mulieribus quidem: atq; infantibus abstinerent. nonnulli de
 muris per manus dimisse sese militibus tradebant. Fabius centurio
 legionis octaue: quem inter suos eo die dixisse constabat: excitari
 se a uarcienibus premis neq; commissurum: ut prius quis q̄ murum
 ascenderet: tres suos nactus māipulares: atq; ab his subleuatus: mu/
 rum ascendit. hos ipse rursus singulos exceptans: in murum extulit.
 Interim ii: qui ad alteram partē oppidi. ut supra demonstrauius
 munitionis causa cōuenerant: primo exaudito clamore: inde etiā
 crebris nuntius incitati: oppidū ab romanis teneri premissis equibus
 magno concursu: eo contenderunt. eorū ut quisq; primus uenerat
 sub muro consistebat. suorumq; pugnantium numerum augebat:
 quorum cum magna multitudo conuenisset: matress familie: que
 paulo ante romanis de muro manus tendebant: suos obtestari: et
 more gallico passum capillum ostentare: liberosq; in conspectum
 proferre ceperunt. erat romanis neq; numero: neq; loco equa cō/
 tentio. simul & cursu: & spatio pugne defatigati: nō facile recētes

atq; integros sustinebāt. Cesar cum iniquo loco pugnari: hostiūq;
augeri copias uidisset: premetuēs suis: ad .T. Sextum legatū quē
minoribus castris presidio reliquerat: mittit: ut cohortes ex castris
celeriter educeret. & sub infimo colle ab dextro latere hostiū cō/
stitueret: ut si nostros depulso loco uidisset: quo minus libere
hostes insequerentur: terreret. ipse paulum ex eo loco cū legione
progressus: ubi constiterat: euentum pugne expectabat: cū acer/
rime cominus pugnaretur. hostes loco & numero: nostri uirtute
confiderent: subito sunt bedui uisi: ab latere nostris aperto: quos
Cesar ab dextera parte: alio ascensu manus destinēde causa mise/
rat. u. similitudine armorū uehementer nostros perterruerūt: ac tāctis
dextris humeris exertus animaduertebant. quod insigne pacatū
esse cōsueuerat: tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hosti/
bus factum existimabant. eodem tempore. L. Fabius centurio:
qui q; una murum ascenderant: circumuenti: atq; interfecti muro
precipitātur. M. Petronius eiusdem legionis centurio: cū portas
excindere conatus esset: a multitudine oppressus: ac sui desperans:
multis iam uulneribus acceptis: manipularibus suis: qui illū sequuti
erant: quoniam inquit me una uobis cū seruare non possū: uestre
quidem certe salutis pspiciam: quos cupiditate glorie adductus: in
piculum deduxi. uos data facultate uobis consulit. simul irruit in
medus hostes: duobus interfectis: reliquos a porta paulū submo/
uit: conantibusq; auxiliari: suis frustra inquit mee uite subuenire
conamini: quem iam sanguis uiresq; deficiūt. deinde: hinc abite dū
est facultas: uosq; ad legionem recipite. Ita pugnans: post paulum
concidit. ac suis salutis fuit. nostri cum undiq; premerentur. xlvj.
centurionibus amissis deiectioni sunt loco. Sed intollerantius gallos
insequentes legio decima tardauit. que pro presidio paulo equiore
loco constiterat. Hanc rursus. xiii. legionis cohortes exceperunt.
que ex castris minoribus educte: cum. T. Sextio ceperant locum
superiorem. Legiones ubi primum planitiem attigerunt: infestis
contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus
collis: suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt: paulomi/
nus septingenti desiderati. Postero die Cesar contione aduocata:
temeritatem cupiditatemq; militum reprehēdit: quod sibi ipsi iu/
dicauissent: quo procedendum: aut quid agendum: uideretur: neq;
signo recipiendi dato cōstitissent. neq; a tr. militū legatisq; retineri
potuissent. exposuit qd iniquitas loci posset. quid ipse ad Auariciū

sensisset: cū sine duce: & sine equatu deprehēsis hostibus: exploratā
 uictoriam dimisisset: ne parū modo detrimētum: in contentiōe:
 propter iniquitatem loci: accideret. q̄nto pere eorum animi mag/
 nitudinem admiraretur: q̄ non castrorū munitiones: nō altitudo
 montis: non murus oppidi: tardare potuisset: tantopere licentiam
 arrogantiamq; reprehendere: q̄ plusse: q̄ imperatorē de uictoria
 atq; exitu rerum sentire existimarent: nec minus se ab milite mo/
 destiam: & continentiam: q̄m uirtutem: atq; animi magnitudinem
 desiderare. Hac habita contione: & ad extremum oratione con/
 firmatis militibus: ne ob hanc causam animo permouerentur: neu
 quod iniquitas loci attulisset: uirtuti hostium tribuerent: eadē de
 profectiōe cogitans: que ante senserat: legiones ex castris eduxit:
 aciemq; idoneo loco cōstituit. Cum Veringentorix: nihilo minus
 in equū locum descenderet: leui facto equestri prelio atq; secūdo
 in castra exercitū reduxit. Cum hoc idē postero die fecisset: satis
 ad gallicam ostentationem minuendam: militumq; animos con/
 firmandos: factum existimans in beduos castra mouit: ne tū qdē
 insequutis hostibus: tertio die ad flumē elauer pontes refecit: atq;
 exercitum traducit: ibi a Viridomaro: atq; Eporodorige beduis
 appellatus discit: cum omni equitatu Litauicum ad sollicitandos
 beduos profectum: opus esse ipsos precedere: ad confirmandam
 ciuitatem: & si multis iam rebus perfidiam beduorum perspectam
 habebat: atq; horum discessu ad maturari: defectionem ciuitatis
 existimabat: tamen retinendos eos non constituit: ne aut inferre
 iniuriam uideretur: aut dare timoris aliquam suspicionem. disce/
 dentibus his breuiter sua in beduos merita exponit: quos & quā
 humiles accepisset. & compulso in oppida: mulctatos agris: omi/
 bus ereptis copiis: imposito stipendio: obsidibus: summa cum cōtu/
 melia extortis: & quam infortūam: quamq; in amplitudinem de/
 duxisset: ut non solum in pristinū statum redissent: sed omniū tē/
 porū dignitatem & gratiā antecessisse uiderent. His datis mādatis
 eos abse dimisit. Nouitodonum erat oppidum beduorum ad ripas
 ligiris opportuno loco positum. huc Cesar: omnes obsides gallie:
 frumentum: pecuniam publicam: suorum atq; exercitus impedi/
 mentorum magnam partem: contulerat. huc magnum numerū
 equorum huius belli causa in Italia atq; hispania coemptorum
 miserat. eo cum Eporodorige Viridomarusq; uenissent: & de statu
 ciuitatis cognouissent: Litauicum Libracē ab beduis receptum:

quod est oppidū apud eos maxime autoritatis: Cōuictolita ueni
magistratū: magnamq; partem senatus ad eum cōuenisse: legatos
ad Verangentorigē de pace & amicitia cōcilianda publice missos:
non pretermittendum tantum commodum existimauerūt. Itaq;
interfectis Nouiodum custodibus: quiq; eo negotiandi causa cō/
uenerant: pecuniā: atq; equos inter se partiti sunt. obsides ciuitatū
Libraete ad magistratum deducendos curauerunt. oppidum qđ
a se teneri non posse iudicabant: nequo esset usui romanis incen/
derunt. frumenti qđ subito potuerunt nauibus auexerūt. reliquū
flumine atq; incendio corruerunt. ipsi ex finitimis regionibus
copias querere: cogere presidia: custodiasq; ad ripas ligeris dispo/
nere: equitatumq; omnibus locis inuicendi timoris causa: ostentare
ceperunt: si abre frumentaria romanos excludere: aut adductos
inopia ex prouincia expellere possent. quā ad spem multum eos
adiuuabat: qđ Liger ex niuib; creuerat: & omnino uado transiri
non posse uideretur. quibus rebus cognitis Cesar: maturandum sibi
censuit: si esset in perficiendis pontibus periclitandum: ut prius qm
essent maiores eo copie coacte: dimicaret. Nam ut commutato
consilio iter in prouinciam conuerteret: id ne metu quidem ne/
cessario faciundum existimabat. cum infamia atq; indignitas rei:
& oppositus mons ceuennae: uiarumq; difficultas impendebat: tum
maxime quod abiuncto Labieno: atq; his legionibus: quas una
miserat uehemēter timebat. Itaq; admodum magnis diurnis atq;
nocturnis itineribus confectis: contra omniū opinionē ad ligerim
peruenit. uadoq; per equites inuento. p rei necessitate opportūo.
ut brachia modo: atq; humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua
esse possent: disposito equitatu: qui uim fluminis refringeret. atq;
hostibus pmo aspectu perturbatis: incolumem exercitū traduxit
frumentumq; in agris & copiam pecoris nactus: repleto his rebus
exercitu: iter in senones facere instituit. Dum hec apud Cesarem
geruntur: Labienus eo supplemento: qđ nuper ex italia uenerat.
relicto agendici: cum q̄ttuor legionibus luteriam proficiscitur. Id
est oppidum parisorum qđpositum est in insula fluminis sequane.
cuius aduentu ab hostibus cognito: magne ex finitimis ciuitatibus
copie uenerunt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulercō:
qui prope confectus etate: tamen propter singularem scientiam
rei militaris: ad eum est honorem euocatus. Is cum aīma uertisset
perpetuam esse paludē. que influeret in sequanam: atq; illū omnē

locū magnopere impediret. hic cōsedit: nostrosq; transitu phibere instituit. Labienus pmo uineas agere: cratibus atq; aggere paludē explere: atq; iter munire cōabat. post q̄ id difficilius fieri animaduertit: silētio e castris tertia uigilia egressus: eodem quo puenerat itinere: Meledunum peruenit. id est oppidum in insula sequana positum: ut paulo ante de lutetia diximus. deprehēsis nauibus circiter .l. celeriterq; cōiunctis: atq; eo militibus iūctis: & rei nouitate perterritis oppidanis: quorum magna pars erat ad bellū euocata: sine contentione oppido potit. refecto ponte quem superioribus diebus hostes rescinderant: exercitum traducit. & secūdo flumine lutetiā iter facere cepit. Hostes re cognita ab us: qui a Meleduno fugerant. Lutetiam incendi: pontesq; eius oppidi rescindi iubent. ipsi prospecta palude: ad ripas sequane e regione lutetie: contra Labieni castra confidunt. iam Cesar a gorgouia discessisse audiebatur: iā de heduoꝝ defectione: & secundo gallie motu rumores afferebatur. galliq; in colloquiis interclusum itinere: & ligeri Cesarem inopia frumenti: coactum in prouintiam contendisse confirmabant. bellouaci autem defectione heduorū. cognita: qui ante erant per se infideles manus cogere: atq; aperte bellum parare: ceperunt. Tum Labienus tanta rerum mutatione longe aliud sibi capiendum consiliū: atq; antea senserat: intelligebat. Neq; iam ut aliquid acquireret: prelioq; hostes laceggeret: sed ut incolumem exercitū egendicum reduceret. cogitabat. Nāq; altera ex parte bellouaci: que ciuitas in galliam maximam habet opinionem uirtutis: instabat. alterā Camulogenus parato atq; instructo exercitu tenebat. cum legiones a p̄sidio atq; impedimentis interclusas maximum flumen distinebat. tantis subito difficultatibus obiectis: ab animi uirtute auxilium petendum uidebat. Sub uesperū consilio conuocato: cohortatus ut ea: que iperasset diligenter: industrieq; administrarent: naues quas a meleduno deduxerat: singulas equitibus romanis attribuit. & prima confecta uigilia: quattuor milia passuū secundo flumine progredi silētio: ibiq; se expectari iubet. quinq; cohortes q̄s minime firmas ad dimicandū. eē existimabat: castris p̄sidio reliquit. quinq; eiusdem legionis reliquas: de media nocte: cum omnibus impedimentis: aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat. cōquirat etiam lintres: has maguo sonitu remorum incitatas: in eandem partē mittit. ipse post paulū silētio egressus: cum tribus legiōibus eum locum petit: quo naues appelli

iusserat. eo cū esset uentū: exploratores hostium ut omī fluminis
parte erant dispositi: inopinantes: q̄ magna subito erat cohorta
tempestas: ab nostris opprimuntur. exercitus: equitatusq; equi/
tibus romanis administrantibus: quos ei negotio p̄fecerat: celeriter
transmittitur. Vno fere tempore: sub lucem hostibus nuntiatur in
castris romanorum preter consuetudinem: tumultuari: & magnū
ire agmen aduerso flumine: sonitumq; remorum in eadem parte
exaudiri: & paulo infra milites nauibus transportari. Quibus re/
bus auditis: q̄ existimabāt tribus locis transire legiones: atq; omēs
perturbatos: defectione beduorū: fugam parare: suas quoq; copias
in tres partes distribuerunt. Nam presidio e regione castrorum
relicto: & parua manu: & Iosedum uersus missa: que tantum pro/
grederetur: quantum naues processissent: reliquas copias contra
Labienū duxerūt. prima luce & nostri omnes erant transportati:
& hostium acies cernebantur. Labienus milites cohortatus: ut sue
pristine uirtutis & secundissimorum preliorum tenerent memoriā
atq; ipsum Cesarem: cuius ductu sepenumero hostes superassent:
presentem esse existimarent: dat signum prelii. primo concursu: ab
dextro cornu: ubi septima legio constiterat: hostes pelluntur. atq;
in fugam coniciuntur. ab sinistro quē locum quintadecima legio
tenebat: cum primi ordines hostiū transfixi telis cōcidissent: tamē
acerrimi reliqui resistebant: nec dabat suspensionem fuge quis qm.
Ipse dux hostium Camulogenus: suis aderat: atq; eos cohortabatur.
incerto nunc etiam exitu uictorie: cum septime legionis tribunis
esset nuntiatum: que in sinistro cornu gererentur: post tergum
hostium legionem ostenderunt. signa intulerunt: nec eo quidem
tempore quis q̄ loco cessit. sed circumuenti omnes interfecti sunt.
eandem fortunā tulit Camulogenus. At u qui presidio cōtra La/
bienum erant relictī: cum prelium commissum audissent: subsidio
suis ierunt: collemq; ceperunt: neq; nostrorum militum: uictorūq;
impetum sustinere potuerunt. sic cum suis fugientibus permixti:
quos non silue montesq; texerūt: ab equatu sunt interfecti. Hoc
negotio confecto Labienus reuertitur ad egedincum: ubi impe/
dimenta totius exercitus relicta erant: inde cum omnibus copiis
ad Cesarem peruenit. defectione beduorum cognita: bellū auget:
legationes in omnes partes circummittuntur. quantum gratia: au/
toritate: pecunia ualent: ad sollicitandas ciuitates nituntur: nacti
obsides: quos Cesar apud eos deposuerat: horū supplicio dubitantes

territant. petunt a Vercingentorige hedui ad se ueniat. rationesq;
 belligerendi communicet. re impetrata: contendunt: ut ipsi sūma
 imperii tradatur. & re in cōtrouersia deducta: totius gallie cōciliū
 Bibracte indicitur. eodem cōueniunt undiq; frequentes multitu/
 dines: suffragus ros permittitur. ad unum omēs Vercingentorigē
 probant: imperatorem. Ab hoc concilio remi. Lingones Treuiri
 abfuerunt. illi q; amicitiam romanorum sequebantur. Treuiri q;
 aberant longius: & ab germanis premebantur. que fuit causa: q̄re
 tanto abessent bello: & neutris auxilia mitterent. magno dolore
 hedui ferunt: se deiectos principatu. querūtur. fortune cōmuta/
 tionem: & Cesaris indulgentiā in se requirunt. neq; tamen suscepto
 bello: suum consilium ab reliquis separare audent. inuiti sūme spei
 adolescētes: Eporedorix: & Viridomarus Cingētorigi parēt. ipse
 imperat reliquis ciuitatibus obsides. deniq; ei rei constituunt diem.
 huc omnes equites uiginti milia numero celeriter cōuenire iubet.
 peditatu quem ante habuerat: se fore contentū dicit. neq; fortunā
 temptaturum: aut in acie dimicaturum. Sed quoniā abundet eq/
 tatu: perfacile esse factu: frumētationibus: pabulationibus q; ro/
 manos prohibere. equo animo modo sua ipsi frumenta corrūpāt.
 edificiaq; incendant. qua re familiaris iactura: perpetuū imperiū
 libertatemq; consequi uideant. His constitutis rebus: heduis segu/
 sianisq; qui sunt finitimi: eius prouintie: decem peditum imperat.
 Huc addit equites. dccc. us preficit fratrem Eporedorigis: bellūq;
 inferri allobrigibus iubet. altera ex parte gaballos pximosq; pa/
 gos aruenos: an beluios: item rutenos: cadurcosq; ad fines uolgaz
 a remicorumq; depopulandos mittit. Nihilominus clandestinis
 nuntius legationibusq; allogobras sollicitat: quorum mentes nō dū
 a superiore bello residisse sperabat. horum principibus pecunias:
 ciuitati autem imperium totius prouintie pollicetur. Ad hos omēs
 casus prouisa erant presidia cohortum duarum & uiginti. que ex
 ipsa prouintia a. L. Cesare legato ad omnes partes opponebant.
 belui sua spē cū finitimis plio cōgressi pelluntur. & C. Valerio
 Donimotaurocaburi filio: pncipe ciuitatis: cōpluribusq; aliis iter/
 fectis: intra oppida & muros compelluntur. Allobroges crebris ad
 rhodanum dispositis presidis: magna cum cura ac diligentia suos
 fines tuentur. Cesar q; hostes equitatu superiores eē intelligebat:
 & interclusis omnibus itineribus: nulla re ex prouintia atq; Italia
 subleuari poterat: transrhenū in germaniā mittit. ad eas ciuitates:

quas superioribus annis pacauerat: equitesq; ab his accersit. & leuis armature pedites: qui inter eos preliari consueverant. eorum aduentu q; nimis idoneis equis utebantur a tribunis militum: reliquisq; equitibus romanis: atq; euocatis: equos sumit: germanisq; distribuit.

Interea dum hec geruntur: hostium copie ex aruernis: eqtesq; qui toti gallie erant imperati: conueniunt. magno eorum coacto numero: cum Cesar in sequanos per extremos lingonum fines iter faceret: quo facilius subsidium prouintie ferri posset: circiter milia passuum decem a romanis trinis castris Vercingentorix confedit. conuocatisq; ad concilium prefectis equitum: uenisse tempus uictorie demonstrat: fugere in prouintiam romanos: galliaq; excedere. Id sibi ad presentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliq; temporis spatium: atq; otium parum profici. maioribus enim coactis copis reuersuros: neq; finem bellandi facturos: proinde agmine impeditos adorientur: si pedites suis auxiliu ferant: atq; in eo morantur: iter facere non posse. si id quod magis futurum confidebat: relictis impedimentis: sue saluti consulant: & usu rerum necessariarum & dignitate: spoliatum iri. Nam de equitibus hostium: quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat: & ipsos quidem non debere dubitare. id quo maiore faciant animo: copias se omnes p castris habiturum: & terrori hostibus futurum. conclamant equites sanctissimo iureiurando confirmari oportere: ne tecto recipiantur: ne ad liberos: ne ad parentes: ne ad uxorem: aditus habeat: qui non bis per hostium agmen perequicasset. probata re ab omnibus iureiurando adactis: postero die in tres partes distributo equitatu: due se acies a duobus lateribus ostendunt. una primo agmine iter impedire cepit. Qua re nuntiata Cesar suu quoq; equatu tripartito diuisum ire contra hostem iubet. pugnatur una omnibus in partibus: consistit agmine impedimenta inter legiones recipiunt. si qua in parte nostri laborare: aut grauius premi uidebantur: eo signa inferri Cesar aciemq; constitui iubebat. que res & hostes ad insequendum tardabat: & nostros spe auxilii confirmabat: tandem germani e dextro latere summum iugum nacti. hostes loco depellunt. fugientes usq; ad flumen: ubi Vercingentorix cum pedestribus copis considerat: persequuntur: compluresq; interficiunt. Qua re animaduersa reliqui: ne circumuenirentur: ueriti: se fuge mandant. omnibus locis fit cedes. Tres nobilissimi hedui capti: ad Cesarem perducuntur. Cotus prefectus equitum: qui controuersiam cum

Cōiunctolitaue proximis comitis habuerat. & Cauarillus qui post
 defectionem Litaui: pedestribus copiis p̄fuerat. & Eporedorix
 quo duce ante aduentum Cesaris hedui cum sequanis bello con/
 tenderant. fugato omni equitatu: Vercingentorix copias suas ut
 pro castris collocauerat: reduxit. protinusq; alexiam: quod est
 oppidum mādubiorum: iter facere cepit. celeriterq; impedimēta
 ex castris educa: & se sequi iussit. Cesar impedimentis in proximū
 collem deductis: duabus legionibus presidio relictis: sequutus q̄n/
 tum diei tempus est passum: circiter tribus milibus hominum ex
 nouissimo agmine interfectis. Altero die ad alexiam castra fecit.
 perspectu urbis situ: perterritisq; hostibus: q̄ equitatus: quo max/
 ima parte exercitus confidebat: erat pulsus. adhortatus ad laborē
 milites: alexiam circunvallare instituit. ipsum erat oppidū in colle
 summo: admodū edito loco: ut nisi obsidione expugnari nō posse
 uideretur. cuius collis radices duabus ex partibus flumina subue/
 bant. ante id oppidum planities circiter milia passuum tria in lō/
 gitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles: mediocri
 interiecto spatio: pari altitudinis fastigio: oppidū cingebant. sub
 muroq; pars collis ad orientem solem spectabat: hunc omnē locū
 copie gallorum compleuerant: fossamq; & maceriam sex in alti/
 tudinem pedum produxerant. eius munitionis que ab romanis
 instituebat: circuitus undecim passuū tenebat. Castra opportunis
 locis erant posita: ubiq; castella uigintiquattuor facta: in quibus
 castellis interdum stationes ponebantur: neq; subito eruptio fieret.
 heceadem noctu excubitoribus: ac firmis p̄sidis tenebant. Ope
 instituto sic equestre prelium in ea planitie: quā intermissam col/
 libus trium passuū patere supra demonstrauimus. sūma ut ab utrisq;
 cōtenditur. laborantibus nostris Cesar germanos summittit legi/
 onesq; constituit. nequa subito eruptio ab hostium peditatu fiat
 presidio legionum addito: nostris animus augetur. hostes in fugā
 coniecti se ipsi multitudine impediunt: atq; angustioribus portis
 relictis coaceruantur: cum germani usq; ad munitiōem sequunt.
 sic magna cedes: nonnulli relictis equis fossam transire: & maceriā
 transcendere: conantur. paulū legiones Cesar quas pro ualle cō/
 stituerat: promoueri iubet: nō minus qui intra munitiones erant:
 perturbantur. Galli uenire ad se confestim existimantes ad arma
 conclamant. nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercan/
 gentorix iubet portas claudi: ne castra nudent: multis interfectis:

compluribus equis captis: germani sese receperunt. Vercingetorix prius q̄ munitiones ab romanis perficiantur: cōsiliū capit: omne a se equitatum noctu dimittere. discedentibus mandat: ut suam quisq; eorū ciuitatem adeat: omēs q; p̄ etatem arma ferre possēt: ad bellū cogant. sua in illos merita proponit: obtestaturq;: ut sue salutis rationem habeāt. neu se optime de communi libertate meritorum: hostibus in cruciatum dedant. q; si indiligentiores fuerint: milia delecta octuaginta una secū interitura demonstrat. ratione inita: exit dierum triginta frumentum: sed paulo longius etiam tolerari posse: parcendo. His datis mandatis: qua opus erat intermissum: secūda uigilia silentio equitatum emittit. frumentū omē ad se referri iubet. capitis penam uis: qui non paruerint: cōstituit. pecus: cuius magna erat copia ab manduuus compulsa: uiritim distribuit. frumentū parce: & paulatim metiri: instituit. copias omēs quas pro oppido collocauerat: in oppidum recepit. his rationibus auxilia gallie expectare: & bellum parat administrare. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captiuis Cesar: hec genera munitiōis instituit. fossam pedū uiginti directis lateribus duxit. ut eius fosse solum tantundem pateret: quantum summe fosse labra distarent. reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes. cccc. reduxit. Id hoc consilio: quoniam tantum esset necessario spatium complexus: ne facile totum corpus militum corona cingeretur: ne de improviso: aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret. aut interdum tela ī nostro operi destinatos: conicere possent. hoc intermisso spatio duas fossas quindecim pedum latas: eadem altitudine perduxit. quarum interiorē campestribus ac demissis locis: aqua ex flumīe deriuata cōpleuit. post eas aggerem & uallū duodecim pedum extruxit. huic lorica pinnasq; adiecit grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum: atq; aggeres: qui ascensū hostiū tardarent. & turre toti operi circundedit. que pedes. lxxx. inter se distarent. erat eo tēpore & materiari: & frumentari: & tātal munitiōes fieri: necesse. diminutis nostris copiis: que longius ab castris progrediebantur: & nonnunq̄ opera nostra galli temptare atq; eruptionem ex oppido pluribus portis facere: summa ui conabantur. Quare ad hec rursus opera addendum Cesar putauit: quo minori numero militum munitiones defendi possent. Itaq; truncis arborum: aut admodum firmis ramis abscisis: atq; horum delabratīs: atq; preacutis cacuminibus: perpetue fosse quinos pedes

alte ducebantur. huc illi stipites dimissi: & ab infimo reuincti: ne
 reuelli possent: ab ramis eminebāt. quin ordines reuincti inter se
 atq; impliciti. quo qui intrauerant: se ipsi acutissimis uallis indue/
 bant. hos cippos appellabāt: quibus obliquis ordinibus in acumine
 quincūcem dispositis: scrobes tres in altitudinem pedes fodiebant.
 paulatim angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites se/
 missis crassitudine: ab summo preacuti: & preusti: dimittebātur. ita
 ut non amplius quattuor digitis ex terra emerent. Simul con/
 firmandi & stabiliendi causa: singuli ab infimo solo pedes tres terra
 excultabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias: ut mi/
 nibus ac uinculis impediatur. huius generis octoni ordines uincti
 ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris lilium ap/
 pellabant. Ante hec tales pedes longe: ferreis hamis infixae: tote in
 terram fodiebātur: mediocribusq; intermissis spatii omnibus locis
 differebantur. quos stimulos nominabant. His perfectis: regiones
 sequutus: q̄ potuit equissimas: pro loci nature quattuordecim mila
 passuum complexus: pares eiusdem generis munitiones diuersas ab
 his cōtra exteriorem hostem perfecit: ut ne magna quidem multi/
 tudinē si ita accideret: eius discessu: munitionū presidia circūfundi
 possent. aut cum periculo ex castris egredi cogerētur. dierum tri/
 ginta pabulum frumentumq; habere omnes conuentus iubet. dū
 hec apud alexiam geruntur: galli concilio principum indicto: nō
 omnes hos: qui arma ferre possent: ut censuit Verangētorix: cō/
 uocandos statuunt. sed certum numerum cuiq; ex ciuitate impe/
 randū: ne tanta multitudine confusa: nec moderari: nec discernere
 suos: nec frumentationem habere: possent. Imperant heduis atq;
 eorum clientibus: segusianis: ambluaretis: aulercis: brannouicibus:
 brannouis: milia trigintaquinq;. parem numerū aruernis adiunc/
 tis beleutetis: cadurcis: gaballis: uellauis: qui sub impio aruernorū
 esse cōsueuerunt. Senonibus. sequanis: biturigibus: santōis: rutenis:
 carnutibus: duodena milia: bellouacis decem. totidē lemouicibus.
 octona. pictonibus: & turonis: & parisus: & heluetis. Senonibus:
 ābianis: medio matricis: petrocoris: neruis: morinis: nitiobrogibus
 quina milia: aulercis cenomāis totidem: atrebatibus q̄ttuor. bello/
 cassis: lixouis & aulercis: eburonibus trina: rauracis & bois triginta.
 Vniuersis ciuitatibus que oceanum attingunt: queq; eorum con/
 suetudine armorice appellātur: quo sūt ī numero corio solites: ro/
 dones: ābibari. cadetes: osissimi. lemōices: unelli. vi. ex his bellouaci

suum numerū non compleuerunt. q̄ se suo nomine: atq; arbitrio:
cum romanis bellum gesturos dicebant. rogati tamen a Commio
pro eius hospitio uigintiduo milia miserunt. huius opera Commio
ut ante demonstrauius: fideli atq; utili superioribus annis erat
usus in britannia Cesar. quibus ille pro meritis ciuitatem eius im/
munē esse iusserat. iura legesq; reddiderat. ipsiq; morinos attribu/
erat. tamē tanta uniuerse gallie cōsensio fuit libertatis uindicade
& pristine belli laudis recuperande: ut neq; beneficiis: neq; amicitie
memoria mouerentur: omnesq; & animo & opibus in id bellum
incumberent. coactis equitum septem milibus & peditum circiter
-ccxl. hec in heduorum finibus recensēbātur. numerusq; inibat.
p̄fecti constituebātur. Commio Atrebat: Viridomaro & Epo/
redorigi heduis. Vercassiaueuno Aruerni cōsobrino Vercingē/
torigis: summa imperii tradit. us delecti ex ciuitatibus attribuunt
quorum cōsilio bellum administraretur. omnes alacres: & fiducia
pleni: ad alexiam p̄fiscuntur. neq; erat omnium quis q̄ aspectū
modo tāte multitudinis sustineri posse arbitrarent. p̄sertim ancipiti
prelio: cum ex oppido eruptione pugnaretur. & foris tante copie
equitatus: peditatusq; cerneret. at ii qui alexie obsidebant p̄terita
die: qua auxilia suorū expectauerant consumpto omni frumēto:
inseu quid in heduis gereretur: cōsilio coacto de exitu suarū for/
tunarum consultabant. Ac uarus dictis sententiis: quarum pars
deditionem: pars: dum uires suppetere. eruptionem censebant:
nō pretereunda oratio Critognati uidetur: p̄pter eius singularem
& nefariam crudelitatem. Hic sūmo in aruernis natū loco & magne
habitus auctoritatis: nihil inquit de eorum sententia dicturus sum:
qui turpissimam seruitutē: deditionis nomine appellant: neq; hos
habendos ciuium loco: neq; ad cōsiliū adhibendos censeo: cum
us mihi res sit: qui eruptionem probant. quorum in cōsilio omnium
nostrum consensu: pristine residere uirtutis memoria uidet. ai mi
est ista mollitiei: non uirtus: paulisper inopiam ferre non posse.
qui se ultro morti offerant: facilius reperiantur: q̄ qui patiēter do/
lorem: ferant. Atqui ego hanc sententiam probarem. tantū apud
me dignitas potest: si nullam: preterq̄ uite nostre iacturam fieri
uiderem. Sed in cōsilio capiēdo omnem galliam respiciamus:
quam ad nostrum auxilium concitauimus. quid hominū milibus
octuaginta uno loco interfectis: p̄pinq̄is cōsanguineisq; nostris
animi fore existimatis. si pene in ipsis cadaueribus prelio decertare

cogentur? nolite hos uestro auxilio expoliare: qui nostrę salutis
 causa suū piculū neglexerunt. nec stulticia: ac temeritate uestra:
 aut animi imbecillitate: omnem galliam prosternere: ac perpetue
 seruituti subicere. An quod ad diem non uenerunt: de eorum fide:
 constantiaq; dubitatis? Quid ergo romanorum animos: in illis ul-
 terioribus munitionibus sine cā quotidie exerceri putatis? si illoꝝ
 nuntius confirmari non potestis: omni aditu presepato: ut utimini
 testibus: appropinquare eorum aduentum. cuius rei timore ex-
 territi: diem noctemq; in opere uersantur. Quid ergo mei consili-
 est facere? q̄ nostri maiores: nequaquā pari bello cimbrorum teu-
 conumq; fecerūt. qui in oppida compulsi: ac simili inopia subacti:
 eorum corporibus: qui etate ad bellum inutiles uidebant: uitam
 tolerauerunt: neq; se hostibus tradiderūt. cuius rei exemplū si nō
 haberemus: tamen libertatis causa institui: & posteris prodi pul-
 cherrimū iudicarem. Nam quid illi simile bello fuit? depopulata
 gallia cimbrī: magnaq; illata calamitate: finibus quidem nostris
 aliquando excesserūt: atq; alias terras potuerunt: iura: leges: agros:
 libertatem: nobis reliquerunt. romani uero quid petunt aliud: aut
 quid uolunt: nisi inuidia adducti: quos fama nobiles: potentesq;
 cognouerunt: hoꝝ in agris ciuitatibusq; considerare: atq; his eternā
 iniungere seruitutem. neq; enim ulla alia conditione bella gesse-
 ru nt. Quod si ea que in longinquis nationibus gerunt: ignoratis:
 respicite finitimam galliam que ī prouintiam redacta: iure & le-
 gibus commutatis: securibus subiecta: ppetua premitur seruitute.
 sententis dictis: constituunt: ut ii: qui ualitudine aut etate inutiles
 sunt bello: oppido excedant. Atq; prius omnia experiantur: q̄ ab
 Critognati sententia discedant. Illo tamen tempore potius ut edū
 consilio: si res cogat: atq; auxilia morentur: q̄ deditiois: aut pacis
 subeundam conditionem. Mandubii qui eos oppido receperant:
 cum liberis atq; uxoribus exire coguntur: ii cum ad munitiones
 romanorum accessissent: flentes omnibus precibus orant: ut se in
 seruitutē receptos cibo iuuarent. At Cesar dispositis in uallo cus-
 todibus recipi prohibebat. interea Commius: reliquiq; duces: qbus
 summa imperii permissa erat: cum om̄ibus copiis ad alexiam per-
 ueniunt: & colle exteriori occupato non longe mille passibus a
 nostris munitionibus considunt. Postera die equitatu ex castris
 educto: omnem eam planitiem: quam in longitudinem quattuor
 passuū patere demonstraui: cōplent. pedestresq; copias paulū

ab eo loco abditas in locis superioribus cōstituunt. erat ex oppido alexia despectus in campum. concurritur his auxiliis uisus. fit gratulatio inter eos: atq; omnium animi ad letitiā excitantur. itaq; productis copiis ante oppidum. confidunt: & proximam fossam cratibus integūt: atq; aggere explent: seq; ad eruptionē: atq; omnes casus comparant. Cesar omni exercitu ad utranq; partē munitiōis disposito: ut si uisus ueniat: suum quisq; locum teneat: & nouerit: equitatum ex castris educi: & prelium cōmitti iubet. Erat ex omnibus castris: que summum undiq; iugum tenebant despectus: atq; omnes milites intenti: pugne euentum expectabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditosq; leuis armature interiecerant: qui suis cedentibus auxilio succurrerent. & nostrorum equitū impetum sustinerent. ab his complures uulnerati de improviso p̄lio excedebant. Cum suos pugna superiores esse galli confiderent: & nostros premi multitudine uiderent. ex omnibus partibus: & ii qui munitiōibus continebantur: & ii qui ad auxilium conuenerant: clamore & ululatu suorum animos confirmabant. q̄ in conspectu omniū res gerebatur: neq; recte ac turpiter celari poterat utrosq; & laudis cupiditas: & timor ignominie: ad uirtutem excitabāt. Cū a meridie prope ad solis occasum dubia uictoria pugnaret: germani una in parte confertis turmis: in hostes impetum fecerunt. eosq; pepulerunt. quibus in fugam coniectis: sagittarii circūuenti interfecti sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usq; ad castra insequuti: sui colligendi facultatem non dederunt. At ii qui ab alexia processerant: mesti: p̄pe uictoria desperata se ī oppidū receperūt. Vno die intermisso galli: atq; hoc spatio: magno cratiū scalarum harpagoum: numero effecto: media nocte silentio ex castris egressi: ad cāpestres munitiōes accedunt. Subito clamore sublato: qua significatione: qui in oppido obsidebantur: de suo aduentu cognoscere possent. Crates prouocare: fundis sagittis lapibus: nostros de uallo perturbare: reliquaq; que ad oppugnationē pertinet: parant administrare. eodem tempore: clamore exaudito dat tuba signum suis Vercingentorix: atq; ex oppido educit. nostros ut superioribus diebus: unicuiq; erat locus attributus: ad munitiōes accedūt: fundis libribus: sudibusq; q̄s in ope disposuerāt: gallos grandibus perterrent: prospectu tenebris adempto. multa utrinq; uulnera accipiuntur: complura tormentis tela conuicunt. At M. Antōius & C. Trebonius legati: q̄bus ee p̄tes ad defendēdū

obuenerant: qua ex parte premi nostros intellexerant: ut auxilia ex ulterioribus castellis deductos: summitterebant: dum longius ab munitione aberant galli plus multitudine telorum proficiebant. posteaque propius successerunt aut se stimulis inopinates induebant: aut in scrobes delati transsodiebantur: aut ex uallo: & turribus traiectione pilis muralibus interibant: multis uero uulneribus acceptis nulli munitione perrupta: cum lux appareret: ueriti ne latere apto ex superioribus castris eruptione circumuenerentur: se ad suos receperunt: At interiores: dum ea: que a Vercingetorige: ad eruptionem preparauerant: proferunt: priores fossas explent. diutius in his rebus administrandis morati: prius suos abcessisse cognouerunt: quam munitionibus appropinquarent. ita re infecta in oppidum reuerterunt. Bis magno cum detrimento repulsi galli: quid agant consulunt: locorum peritos adhibent. ex his superiorum castrorum situs: munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis: quem quia propter magnitudinem circuitus: opere circunplecti non potuerunt nostri necessario pene: iniquo loco: & leniter decliu: castra fecerunt. hec. C. Antistius Reginus & L. Cinnius Regulus legati: cum duabus legionibus obtinebant. cognitis per exploratores legionibus: duces hostium sexaginta milia ex omni nostro deligunt: earum ciuitatum: que maximam uirtutis opinionem habebant: quod quoquo pacto agi placeat: occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt. cum meridies esse uideatur. ut copias Vercassuellaunum aruernum unum ex quattuor duabus: propinquum Vercingetorigis preficiunt. Ille ex castris prima uigilia egressus: prope confecto sub lucem itinere: post montem se occultauit: militesque ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam meridies appropinquare uideret: ad ea castra: que supra demonstraui mus: contendit. eodem tempore equitatus ad campestres munitiones accedere: & relique copie sese pro castris ostendere: ceperunt. Vercingetorix ex arce alexie suos conspiciens: ex oppido egreditur: castris longuros: musculos: falces: reliquaque que eruptionis causa parauerat: profert. pugnatur uno tempore omnibus locis: atque omnia temptantur. que minime uisa pars firma est: huc concurritur. romanorum manus tantis munitionibus distinetur. nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros ualuit clamor: qui post tergum pugnantibus extitit. quod suum periculum in aliena uidet uirtute consistere. Omnia enim plerumque que absunt: uehementius hominum mentes perturbant.

Cesar idoneū locū nactus: quid quaq; ex parte gerat: cognoscit. laborantibus summittit: utrisq; ad aīum occurrit: unum eē illud tempus: quo maxime contendī conueniat. Galli nisi perfringerēt munitiōes: de omni salute desperant. Romani si rem obtinuerint: finem omnium laborum expectāt. maxime ad superiores munitiōes laboratur: quo Vercasiuellaunum missum demonstrauimus. Iniquum loci ad decliuitatem fastigiū magnum habet momētū. Alii tela cōiciunt: alii testudine facta subeunt: defatigatis inuicē integri succedunt. agger ab uniuersis in munitiōem coniectus: & ascensum dat gallis: & ea que in terram occultauerant romāi: cōregit: nec iam arma nostris: nec uires suppetunt: us rebus cognitis Cesar Labienū cum cohortibus sex: subsidio laborantibus mittit. Et imperat. si sustinere non possit: deductis cohortibus eruptiōe pugnaret. id nisi necessario: nō faciat. Ipse adit reliquos cohortatus: ne labori succumbāt: omnium superiorū dimicationū fructū in eo die: atq; hora docet cōsistere. interiores desperatis cāpestribus locis: propter magnitudinē munitiōnū loca prerupta ex ascēsu temptant. huc ea: que parauerant: conferunt: multitudine telorū ex turribus ppugnātes: deturbāt: aggere: & cratibus fossas explēt. falcibus uallum ac loricam rescindunt: mittit primo Brutum adolescētem cum cohortibus Cesar. post cum aliis. C. Fabium legatū. Postremo ipse cū uehemētius pugnaret: integros subsidio adducit. Restituto prelio ac repulsis hostibus: eo quo Labienum miserat: contendit. cohortes quattuor ex proximo castello deducit. eqtū partem sequi partem circumire exteriores munitiōes: & ab tergo hostes adoriri: iubet. Labienus postq; neq; aggeres: neq; fosse uim hostium sustinere poterant: coactis una quadraginta cohortibus: quas ex proximis presidis deductas: fors obtulit: Cesarem p nūtiōs facit certiores: quid faciēdum existimet. accelerat Cesar: ut p̄lio intersit. eius aduentus ex colore uestitus cognito: quo insigni in prelio: uti consuevit: turmisq; equitum: & cohortibus uisis: quas se seq iusserat: ut de locis superioribus hec decliua: & deuexa cernebantur: hostes committunt prelium: utrinq; clamore sublato: excipitur: rursus ex uallo: atq; omnibus munitiōibus clamor. Nostris omissis pilis: gladius rem gerūt. repente post tergū eqtatus cernitur. cohortes alie appropinquabant. Hostes terga uertunt: fugientibus eqtes occurrunt: fit magna cedes. Asedulus dux & p̄nceps germanorum occiditur. Vercasiuellaunus Aruernus in fuga

comprehenditur: signa militaria septuagintaquattuor ad Cesare
referuntur. pauci ex tāto numero se incolumes in castra recipiūt.
conspicati ex oppido cedem: & fugam suorum: desperata salute
copias a munitiōibus reducunt. fit p̄tinus hac re audita ex castris
gallorum fuga: q̄ nisi crebris subsidis: ac totius diei labore milites
essent defessi: om̄es hostiū copie deleri potuissent: de media nocte
missus egratus: nouissimū agmē cōsequit̄: magnus numerus capit̄:
atq; interficit̄. reliqui ex fuga in ciuitates discidunt. Postero die
Vercingetorix consilio conuocato: id se bellū suscepisse: nō suarū
necessitatum: sed cōmunis libertatis causa demonstrat. & quoniam
sit fortune cedendum: ad utranq; rem se illis offerre: seu morte sua
romanis satisfacere. seu uiuum tradere uelint. Mittūtur de his re/
bus ad Cesarem legati: iubet arma tradi: principes produci. ipse in
munitione pro castris confedit. eo duces producūtur. Vercingē/
torix deditur. arma prouiciuntur. reseruatis beduis: atq; aruernis:
si per eos ciuitates recuperare posset: ex reliquis captiuis toto ex/
ercitui capita singula: prede nom̄ie: distribuit. His rebus confectis
in beduos proficiscitur. ciuitatē recipit. eo legati ab aruernis missi
que imperet: se facturos pollicentur. imperat magnum numerum
obsidum. legiones in hyberna mittit: captiuorum circiter uiginti
milia beduis aruernisq; reddit. T. Labienū cum duabus legiōibus:
& equitatu in sequanos proficisci iubet. Huic. M. Sempronium
Rutilium attribuit. C. Fabium & L. Mimitiū Basilium cum du/
abus legiōibus in remis collocat: nequā a finitimis bellouacis ca/
lamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in ambibaretos. T.
Sextium in bicuriges. C. Caniniū. Rebilū in ruthenos cū singulis
legiōibus mittit. Q. Tulliū Ciceronem & P. Sulpitiū Cabillonē:
& Matissane in beduis ad Ararim rei frumentarie causa collocat.
ipse Bibracte hyemare cōstituit. His rebus litteris Cesaris cognitis
rome: dierum uiginti supplicatio redditur.

A. hirti in nouissimū Commentariū belli gallici.

Quod actus assiduus tuis uocibus Balbe cum cotidiana mea recusatio: non difficultatis excusatione: sed tertie uideret deprecatione habere: difficillimam rem suscepit. Cesaris nostri commentarios rerum gestarum gallie: non comparentibus superioribus atque insequentibus eius scriptis: contexui. nouissimumque imperfectum: ab rebus gestis alexandrie confecti: usque ad exitum: non quidem civilis dissensionis: cuius finem nullum uidemus: sed uite Cesaris. quos utinam qui legent: scire possint: quin uetus suscepim sribendos: quo facilius caream stulticie atque arrogantie crimine: qui me medius interposuerim Cesaris scriptis. Constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum: quod non horum elegancia commentariorum superetur. qui sunt editi: ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit. Adeoque probant omniū iudicio: ut precepta non prebita facultas scriptoribus uideatur. Cuius tamen rei maior nostra: quam reliquorum est admiratio. Ceteri enim quam bene: quam emendate: nos etiam quam facile: ac celeriter eos perfecere: scimus. Erat autem in Cesare: cum facultas: atque elegancia summa scribendi: tum uerissima conscientia suorum consiliorum: explicandorum. mihi ne illud quidem accidit: ut Alexandrino atque Africano bello interesset. que bella quam ex parte nobis Cesaris sermone sunt nota: tamen aliter audimus ea: que rerum nouitate aut admiratioe nos capiunt: aliter que testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum dum omnes excusationis causas colligo: ne cum Cesare conferar: hoc ipsum crimen arrogantie sub eo: quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cesare comparari. Vale.

A Hirtij belli gallica commentarius nouissimus.

Quoniam gallia deuicta Cesar: cum a superiori estate nullum bellandi tempus intermisisset: militesque hybernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet: complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nuntiabantur: coniurationesque facere: cuius rei uerisimilis causa afferebat: quod gallis omnibus cognitum esset: neque ulla multitudine in unum locum coacta resisti posse romanis: nec si diuersa bella complures eodem tempore intulisset ciuitates: satis auxilii: aut spatii: aut copiarum habiturum exercitum populi romani: ad omnia persequenda. Non

esse autē alicui ciuitati sortem incōmodi recusandam: si tali mora
 relique possent se uindicare in libertatem. Que ne opinio gallorū
 cōfirmaretur Cesar. M. Antonium questorem suis p̄fecit hybernīs.
 ip̄e equitum presidio pridie kalendis ianuarii: ab oppido bibracte
 proficiscitur ad legionē duodecimam: quam non longe a finibus
 beduorū collocauerat in finibus biturigum: etq; adiungit legionē
 undecimam que proxima fuerat binis cohortibus ad impedimēta
 tuenda relictis: reliquū exercitum in copiosissimos agros biturigū
 inducit: qui cum latos fines: & q̄plura oppida haberent: unius legi/
 onis hybernīs non potuerunt contineri: quin bellum pararent:
 coniurationesq; facerent. repentino aduentu Cesaris accidit quod
 imparatis deiectisq; accidere fuit necesse: ut sine timore ullo rura
 colentes: prius ab equitatu opprimerētur: q̄ confugere in oppida
 possent. nam etiam illud uulgare incursionis hostium signū: quod
 incendio edificiorum intelligi consuevit: Cesaris erat interdicto
 sublatum: ne aut copia pabuli frumentiq; si longius p̄gredi uellet
 deficeret. aut hostes incendis terrerentur. multis hominū milibus
 captis: perterriti bituriges: qui primum aduentum effugere puta/
 uerant romanorum: in finitimas ciuitates: aut priuatis hospitib;
 confisi: aut fortitate consilioq; confugerant frustra. Nam Cesar
 magnificis itineribus om̄ibus locis occurrit: nec dat ulli ciuitati spatiū
 de aliena potius: q̄ de domestica salute cogitandi. qua celeritate &
 facile amicos retinebat: & dubitantes terrore ad conditiones pacis
 reducebat. Tali conditione proposita bituriges: cum sibi uiderent
 clementia Cesaris reditum patere: in eius amicitiam: finitimasq; ci/
 uitates sine ulla pena dedisse obsides: atq; in fidem receptas eē idem
 fecerunt. Cesar militibus pro tanto labore ac patientia: qui bru/
 malibus diebus: itineribus difficillimis: frigoribus intolerandis stu/
 diosissime p̄manerant in labore: ducētos sextertios: cēturiōibusq;
 tot milia nummū prede nomine condonāda pollicet: legiōibusq;
 ī hyberna remissis: ipse se recepit die. xl. bibracte. ibi cū ius diceret:
 bituriges ad eum legatos mittunt auxilium petitū contra carnu/
 tes: quos intulisse bellum sibi querebantur. Qua re cognita cū dies
 non amplius decemnouem in hybernīs esset commoratus: legiones
 quattuordecim & sex ex hybernīs ab arare ducit. q̄s ibi collocatas
 explicande rei frumentarie causa superiore commentario demō/
 stratum est. Ita cum duabus legionibus: ad persequēdos carnutes
 proficiscitur. Cum fama exercitus ad hostes esset plata calamitate

ceterorum ducti carnutes: uicis desertis: oppidisq: que tolerande hyemis causa constitutis: repente exiguis ad necessitatem edificatis: incolebāt. nuper enim deuicti complura oppida dimiserant: dispersi confugiunt. Cesar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tēpestates: cū subire milites nollet: in oppido carnutū Cenabo castra ponit. atq: in tecta: partim gallorum: partimq: coniectis celeriter stramentis que tentorioꝝ integēdorum gratia erant medicata: milites cōtegit. equites tamen & auxilios pedites in omnes partes mittit: quasq: petisse dicebantur hostes. nec frustra: nā plerūq: magna preda potiti nostri reuertuntur. oppressi carnutes hyemis difficultate: terrore periculi: cum tectis expulsi nullo loco consistere: diutius auderēt: nec siluarū presidio tempestatibus durissimis regi possent: dispersi magna parte amissa suorum: dissipātur in finitimas ciuitates. Cesar tempore anni difficillimo: cū satis haberet conuenientes manus dissipare: ne quod initium belli nasceretur: quantumq: in ratio e esset: exploratū haberet: sub tempus estiuoꝝ nullum bellum summum posse cōflari. C. Trebonium cū duabus legionibus: quas secum habebat: in hybernīs cenabi collocauit. ipse cum crebris legationibus remorum certior fieret: bellouacos q: belli gloria: gallos omnes belgasq: prestabant: finitimasq: ut ciuitates duce Corbeo bellouaco & Commio Atrebate exercitū cōparare: atq: in unum locum cogere: ut omni multitudine in fines sueſſionū: qui remis erant attributi: facerent impressionem: pertinere autem non tantum ad dignitatem. sed etiam ad salutem suam: iudicaret. nullam calamitatem socios optime de republica meritos recipere: legionem ex hybernīs reuocat rursus undecimam. Litteras autem ad C. Fabium mittit: ut in fines sueſſionū: legiones duas: quas habebat: adduceret. alteramq: ex duabus a. L. Labieno arcessit. Ita quātum hybernorum opportunitas: belliq: ratio postulabat: perpetuo suo labore inuicē legiōibus: expeditionū munus iniūgebat. His copis coactis: ad bellouacos proficiscitur: castrisq: in eorum finibus positis: equitū turmas dimittit. in omnes partes: ad aliquos excipiendos: ex quibus hostium consilia cognosceret. eqtes officio functi: renuntiant paucos in edificis esse inuentos: atq: hos: non q: agrorum colendoꝝ causa remanissent: sed speculandi gratia eēnt remissi. a quibus cum quereretur Cesar: quo loco multitudo esset bellouacorum: quodq: esset consilium eorum: inueniebat bellouacos omnes: qui arma ferre possent: in unum locum conuenisse. Itemq:

Ambianos: aulercos: caletos: uellio cassos: Atrebatēs: locum castris
 excelsum: in silua circundata palude delegisse. Impedimenta omnia
 in ultiores siluas contulisse. Cōplures esse principes belli autores:
 sed multitudinem maxime Corbeo obtemperare. q̄ ei summo odio
 esse nomē populi romani intellexissent. Paucis ante diebus: ex his
 castris Atrebatem Commium discessisse: ad auxilia germanorum
 adducēda. quorum & uicinitas propinqua: & multitudo esset in/
 finita. Cōstituisse autem bellouacos omnium principum consensu:
 summa plebis cupiditate: si ut diceretur Cesar cū tribus legionibus
 ueniret: offerrent se ad dimicādum. ne miseriore ac duriore postea
 conditione: cū toto exercitu decertare cogerent: si maiores copias
 adduceret: in eo loco permanerent: quem delegissent. pabulatione
 autem: que propter anni tempus cum exigua: tum delecta eēt: &
 frumentatione: & reliquo commeatu: ex insidis phibere romāos.
 que Cesar consentientibus plurimis: cum cognouisset. atq; ea que
 proponerētur consilia: plena prudentie: longe q; a temeritate bar/
 barorum remota eē iudicaret: omnibus rebus inseruiendū statuit.
 quo celerius hostes contempta suorum paucitate: prodirent in
 aciem. singularis enī uirtutis: ueterrimas legiones octauā: & nonā
 habebat. summe spei: delecteq; iuuentutis undecimā. que octauo
 iam stipendio: tamen in collatione reliquarum: non dum eandem
 uetustatis ac uirtutis ceperat opinionem. Itaq; consilio aduocato:
 rebus us: que ad se essent delate: omnibus expositis: animos multi/
 tudinis confirmat. si forte hostes trium legionum numero posset
 elicere ad dimicandum. agminis ordinem ita constituit: ut legio
 septima octaua nona ante omnia iret impedimēta. deinde omniū
 impedimentorum agmen: quod tum erat mediocre: ut in expedi/
 tionibus esse cōsuevit: cogeret undecima. ne maioris multitudinis
 species accidere hostibus posset: q̄ ipsi depoposcissent. Hac ratione
 pone quadrato agmine instructo: in cōspectu hostium celerius
 opinione eorū exercitum adducit. Cum repente instructas: uelut
 in acie certo gradu legiones accedere galli uiderunt: quoꝝ erant
 ad Cesarem plena fiducie consilia perlata: siue certaminis piculo
 siue subito aduētū: seu expectatiōe nostri cōsiliū: copias instruūt
 pro castris: nec loco superiore decedunt. Cesar & si dimicare opta/
 uerat: tamen admiratus tantam multitudinem hostium: ualle in/
 termissa: magis in latitudinē depressa q̄ late patente: castra castris
 hostium confert. Hec imperat uallo pedum. xii. muniri. loriculāq;

pro hac ratione eius altitudinis inedicari: fossam duplicē pedum
denum quinum lateribus deprimi directis: turres excitari crebras
in altitudinem trium tabulatorum: pontibus traiectis: cōstratisq;
coniungi: quorum frontes uiminea lorica munirent: ut ab ho/
stibus duplici fossa: duplici propugnatorum ordine defēderetur.
quorum alter ex pontibus quo tutior ex altitudine esset: hoc au/
daciū longiusq; pmitteret tela. Alter quo propior hostium uallo
collocatus esset: ponte ab insidētibus telis tegeretur. portis fores:
altioresq; turres imposuit. Huius munitionis duplex erat consiliū:
nanq; & operis magnitudinem: & timorem suum: sperabat fiducia
barbaris allaturum: & cum pabulatum: frumentatūq; longius eēt
proficiscendum: paruis copiis castra: munitione ipsa uidebat posse
defendi. Interim crebro paucis utrinq; procurrentibus inter bina
castra: palude interiecta: contendebatur. quam tamen paludem
nonnunquam aut nostra auxilia: aut gallorum germanorumq;
transibant: acriusq; hostes insequabantur. aut uicissim hostes eodē
transgressi: nostros longius summouebant. Accidebat autem quo/
tidianis pabulationibus: id quod accidere erat necesse: cum raris:
disiectisq; ex edificiis pabulum conquireretur: ut impeditis locis
dispersis pabulatores circumuenirētur. que res etsi mediocre detri/
mentum iumentorum ac seruorum nostris afferebat: tamē stultas
cogitationes incitabat barbarorum. atq; eo magis: q; Commius:
quem profectum ad auxilia germanorum accersēda docui: cum
equitibus uenerat. Cesar cum animaduerneret hostem complures
castris dies: palude & locis natura munitis se tenere: neq; oppugna/
re castra eorum: sine dimicatione pernitiōsa: nec locum munitio/
nibus claudi: nisi a maiori exercitu posse: litteras ad Trebonium
mittit: ut q̄ celerrime: possit: legionem quartamdecimam: que cū
.T. Sextio legato in biturigibus hyemabat: accerseret: atq; ita cū
tribus legionibus magnis itineribus ad se ueniret. ipse eq̄tes inuicē
remorum ac lingonum: reliquarumq; ciuitatum: quorū magnum
numerus euocauerat: presidio pabulationibus mittit: qui subitas
hostium incursiones sustinerent. quod cum quotidie fieret: ac iam
consuetudine diligentia minuere: quod plerunq; accidit diutur/
nitate: bellouaci delecta manu peditū: cognitis stationibus quo/
tidianis equitum nostrorum: siluestribus locis insidias disponunt.
Eodemq; equites postero die mittunt. qui primū elicerēt nostros
in insidias: deinde circūuentos aggerederētur. cuius mali fors incidit

remis: quibus ille dies fungenda muneris uenerat. Namque cum repente
hostium equites admauerissent: ac numero superiore paucitate
contempissent: cupidius insequuntur ipeditibus: undique sunt circumdati.
quo facto perturbati: celerius quam consuetudo fert equestris prelii: se
receperunt. amisso Vertisco principe ciuitatis prefecto equitum:
qui cum uix equo propter etatem posset uti: tamen consuetudine
gallosum: neque etatis excusatione: in suscipienda prefectura usus
erat: neque dimicari sine se uoluerat. Inflammantur atque incitantur
hostium animi secundo prelio: principe remorum interfecto: nostrique
detrimento admonentur: diligentius exploratis locis: stationes dis/
ponere: ac moderatius cedentem insequi hostem. Non intermittunt
interim quotidiana prelia in conspectu utrorumque castrorum: que
aduada transitusque fiebant paludis: qua contentione gerantur: quos
propterea Cesar traduxerat rhenum: ut equitibus interpositi pre/
liarentur: cum constantius uniuersi paludem transissent: paucisque
resistendo interfectis: pertinacius reliquam multitudinem eunt insecuti:
perterriti non solum illi: qui aut cominus opprimebantur: aut eminus
uulnerabantur: sed etiam qui longius subsidiari consueuerant: uel post
finem fuge fecerunt: quam se: aut in castra suorum reciperent: aut nonnulli
pudore coacti: longius profugerent. Quorum periculo sic omnes
copie sunt perturbate. ut uix iudicari posset: utrum secundis mini/
misque rebus insolentiores: an aduerso: mediocri casu: timidiores eent.
Compluribus diebus usque in castris consumptis: cum propius acces/
sisse legiones: & C. Trebonium legatum cognouissent: duces bellouacorum
ueriti similem obsessionem alexie: noctu dimittunt eos: quos etate
aut uiribus inferiores: aut inermes habebant: unaque reliqua impe/
dimenta. quorum perturbatum & confusum dum explicat agmen:
magna enim multitudo carrorum: etiam expeditos sequi gallos
consuevit: oppressi luce copias armatorum in suis instruunt castris:
ne prius romani persequi se inciperent: quam longius agmen impedi/
mentoribus suorum processisset. At Cesar: neque resistentes aggrediendos
tanto collis ascensu iudicabat. neque non usque eo legiones ad mouen/
das: ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus:
non possent. Ita cum palus impedita a castris castra diuideret: quo
transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare non posset:
atque id iugum: quod trans paludem pene ad hostium castra pertineret:
mediocri ualle a castris eorum intercisum animaduerneret: postibus
palude constricta: legiones traducit: celeriterque in summam planitiem

iugum peruenit. que decliui fastigio duobus ablateribus muniebat. ibi legionibus instructis: ad ultimum iugum peruenit: aciemq; eo loco constituit: unde tormento missa tela in hostium cuneos cōici possent. Barbari confisi loci natura: cum dimicare non recusarent: si forte romani subire collem conarentur: ac ipsi paulatim copias distributas dimittere non auderent: ne dispersi perturbarentur: in acie permanserunt. Quorū pertinacia cognita Cesar uiginti cohortibus instructis: castrisq; eo loco metatis muniri iubet castra: ac solitis operibus pro uallo legiones instructas collocat. equites frenatis equis in statione disponit. Bellouaci cum romanos ad insequendū paratos uiderent: neq; pernoctare: aut diutius pmanere sine periculo eodem loco possent: tale consilium sui recipiendi ceperunt: fasces ut consuerant. Nanq; in acie sedere gallos cōsuesse: superioribus commentariis Cesaris declaratum est. per manus sinistra/mentorū ac uirgultorum: quorum summa erat in castris copia: inter se traditos: ante aciem collocauerunt. extremoq; tempore diei: signo pronuntiato incenderunt. Ita cōtinens flamma: copias omnes repente a conspectu texit romanorum: quod ubi accidit barbari uehementissimo cursu fugerunt. Cesar etsi discessū hostiū animaduertere non poterat incendius oppositis: tamen id consiliū cum fuge causa initum suspicaretur: legiones promouit: & ad insequendum ipse ueritus insidias: ne forte in eodem loco subsistere hostis: atq; elicere nostros in locum conaretur iniquum tardius procedit. Equites cum intrare fumum: & flammam densissimam timerent: ac si qui cupidius intrauerant: uix suos ipsi priores partes animaduertent: equorum: insidias ueriti: liberam facultatem sui recipiendi bellouacis dederunt. Ita fuga timoris: simul calliditatis plena sine ullo detrimento: milia nō amplius decem pgressi: hostes munitissimo loco castra posuerunt. inde cum sepe in insidiis eqtes: peditesq; disponderent: magna detrimenta romanis in pabulatio/ nibus inferebant. quod cum crebrius accideret: ex captiuo quodā comperit Cesar Corbeium bellouacorum ducem fortissimorum milia sex peditum delegisse: equitesq; ex omni numero mille: quos in insidiis eo loco collocarat: quem i locum propter copiam frumētū ac pabuli romāos missuros suspicaretur. Quo cognito consilio legiones plures qm solebat educit: equitatumq; qua consuetudine pabulatoribus mittere presidio cōsuerat: premitte. huic interpōit presidia leuis armature: ipse cum legionibus: qm potest maxime

appropinquit. hostes in insidis dispositi: cum sibi delegisset campū
 ad rem gerendam nō amplius patentē in omnes partes passibus
 mille: siluis undiq: aut impeditissimo flumīe munitum: uelut in/
 dagine: hunc insidis circundederūt. explorato hostium cōsilio:
 nostri ad preliādum animo: atq: armis parati: cū subsequētibus
 legionibus nullam dimicationem recusarent: turmatim in eum
 locum deuenerunt. Quorū aduentu: cum sibi Corbeius oblatam
 occasionem rei gerende existimaret: primus cum paucis se ostē/
 dit: atq: in proximas turmas impetum facit. nostri constanter
 incursum sustinēt: insidiatorum neq: plures in unum locum cō/
 ueniunt. quod plerunq: equestribus preliis: cum propter aliquē
 timorem accidit: tum multitudine ipsorum detrimentū accipit.
 cum dispositis turmis inuicem rari preliarentur: neq: ab lateribus
 circumueniri suos paterentur. erumpunt ceteri Corbeio preliāte
 ex siluis. fit magna contentione diuersum prelium. quod cum
 diutius pari Marte iniretur: paulatim ex siluis instructa multi/
 tudo procedit peditum: que nostros coegit cedere equites. quibus
 celeriter subueniunt leuis armature pedites: quos ante legiones
 missos docui: turmisq: nostrorum interpositis constanter preli/
 antur. pugnantur aliquandiu pari conditione. deinde ut ratio
 postulabat: prelii: qui sustinuerant primos impetus insidiarum:
 hoc ipso fiunt superiores: q: nullum ab insidiatibus imprudētes
 acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones:
 crebriq: eodem tempore: & nostris & hostibus nuntii afferunt:
 Imperatorem instructis copiis adesse. Qua re cognita: presidio
 cohortum confisi nostri acerrime preliantur: ne si tardius rem
 gessissent: uictorie gloriam communicasse cum legionibus uide/
 rētur. Hostes concidunt animis: atq: itineribus diuersis: fugam
 querunt: nequicq̃m. Nam quibus difficultatibus locorū roma/
 nos claudere uoluerunt: his ipsi tenebantur. uicti tamē: pculsiq:
 maiori parte amissa: cōsternati profugiunt. partim siluis petitis
 partim flumine. qui tamen in fuga a nostris acriter insequenti/
 bus cōficiuntur. Cum interim nulla calamitate uictus Corbeius
 excederet prelio: siluasq: peteret: haud inuitantibus nostris: ad
 deditionem potuit adduci: quin fortissime preliando: complu/
 resq: uulnerando: cogeret elatos iracūdia uictores in se tela cō/
 uicere. tali mō re gesta: recentibus prelii uestigiis: ingressus Cesar:
 cum uictos tanta calamitate existimaret hostes: nūcio accepto

locum castrorum relicturos: que nō longius ab ea cede abesse:
plus minus nouem milibus dicebantur. tam& si flumine impeditū
transitum uidebat: tamen exercitu traducto progreditur. Ac
bellouaci reliqueq; ciuitates: repente ex fuga: paucis: atq; his
uulneratis: receptis: qui siluarum beneficio casum euitauerant:
omnibus aduersis cognita calamitate: interfecto Corbeio amisso
equitatu: & fortissimis peditibus: cum aduentare romanos exis/
timarent: concilio repente cantu tubarū conuocato: cōclamant
ut legati: obsidesq; ad Cesarem mittātur. Hoc omnibus p̄bato
consilio Commius Atrebas ad eos confugit germanos a quibus
ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e uestigio mittūt ad
Cesarem legatos: petuntq; ut ea pena sit contentus hostiū: quā
si sine dimicatione inferre integris posset: pro sua clementia: hu/
manitateq; nunq̄ profecto eēt illaturus. afflictas opes equestri
prelio bellouacorum esse: delectorum peditum multa milia in/
terisse: uix refugisse nuntios cedis: tamen magnum: ut intanta
calamitate bellouacos eo prelio commodum esse consecutos: q̄
Corbeius autor: belli: concitator multitudinis: esset interfectus.
Nunq̄m enim senatum: tantum in ciuitate illo uiuo: quantum
imperitam plebem potuisse. Hec orantibus legatis: cōmemorat
Cesar: eodem tēpore superiore anno: bellouacos ceterasq; gallie
ciuitates: suscepisse bellum pertinacissime: hos ex omnibus in sē/
tentia permanisse. neq; ad sanitatem reliquorum deditioe esse
perductos. Scire atq; intelligere se causā peccati facillime mor/
tuis delegari. neminem uero tātum pollere: ut multis p̄ncipibus:
resistente senatu: omnibus bonis repugnantibus: infirma manu
plebis: bellum concitare & gerere posset. Sed tamen se contentū
ea pena: quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti: legati
respon̄sa ad suos referunt: obsides conficiunt. Concurrent reli/
quarum ciuitatum legati: qui bellouacorū speculabant euentū:
obsides dant: imperata faciunt. excepto Commio quem timor
prohibebat cuius q̄ fidei suam committere salutē. Nā superiore
anno. T. Labienus Cesare in gallia citeriore ius dicente: cum
Commium cōperisset: sollicitare ciuitates: & coniurationē cōtra
Cesarem facere infidelitatē eius sine ulla perfidia iudicauit cō/
primi posse. quē q̄a nō arbitrabatur uocatum in castra uenturū
ne tentādo cautiorem faceret. C. Volusenum Quadratū misit:
qui eum per simulationem colloqui curaret interficiendum. Ad

eam rem delectos idoneos ei tradidit centuriones: cū in colloquū uentum esset: & ut conuenerat: manum Commi Volusenus arripuisset. cēturio uelut īsueta re p̄motus: celeriter a familiaribus prohibitus Commi: conficere hominem non potuit: grauius tñ primo ictu gladio percussit. Cum utrinq; gladii districti essent: non tam pugnandi: q̄m diffugiendi: fuit utrorunq; consilium. nostrorum: q̄ mortifero uulnere Cōmum credebant affectū. gallorum q̄ insidiis cognitis: plura q̄ uidebant: extimescebant. Quo facto statuisse Commius dicebatur: nunquā in conspectu cuius q̄ romani uenire. Bellicosissimis gentibus deuictis Cesar cum uideret nullam iam eē ciuitatem: que bellum id pararet: qđ sibi resisteret: sed nōnullos ex oppidis demigrare: ex agris effugere: ad presens imperium euitandum: plures in partes exercitū dimittere cōstituit. M. Antonium questorem: cum legione duodecima sibi coniungit. C. Fabium Legatum cum cohortibus uiginti quinque mittit in diuersissimam partem gallie: q̄ ibi q̄sdam ciuitates in armis esse: audiebat. neq; C. Caniniū Rebiliū legatū: qui in illis regionibus preerat: satis firmas duas legiones habere existimabat. T. Labienum ad se uocat. Legionem autē duodecimam: que cum eo fuerat: in hybernīs in togatam galliam mittit: ad colonias ciuium romanorum tuendas: ne quod simile in commodum accideret de incursiōe barbarorum: ac superiore estate Tergestinis acciderat: qui a repentino latrocinio: atq; impetu in colle illorum erant oppressi: ip̄e ad uastandos depopulandosq; fines Ambiorigis p̄ficiat. quem p̄territum: atq; fugientē cum redigi in suam potestatem desperasset: proximū sue dignitatis eē ducebat: adeo fines eius uastare: ciuib; edificis: pecore: ut odio suorū Ambiorix: si quos fortuna reliquos fecisset: nullū reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. Cum in omnes partes finium Ambiorigis: aut legiōes: aut auxilia dimisisset: atq; omnia cedibus: incendiis: rapinis: uastasset. magno numero hominum īterfecto: aut capto: Labienum cū duabus legionibus in treuiros mittit: quorum ciuitas propter germanie uicinitatē: quotidianis exercitiis bellis: cultu & feritate nō multū a germanis differebat. neq; imperata unq̄ nisi exercitu coacta faciebat. interim. C. Caninius legatus: cum magnā multitudinē conuenisse hostium in fines pictonum litteris nuntisq; Duratū cognouisset: qui perpetuo in amicitia manserant romanorum:

cum pars quedam ciuitatis eius defecisset: ad oppidum lemonem
cōtendit. quo cū aduētare: atq; ex captiuis cercius cognosceret
multis hominū milibus: Dūnaco duce andium duratiū clausum
lemone oppugnari: neq; infirmas legiōes hostibus committere
auderet: castra posuit loco munito. Dumnaeus cū appropinquare
Caniniū cognouisset: copis omnibus ad legiōes cōuersis: castra
romanoꝝ oppugnare instituit. Cū cōplures dies ī oppugnatōe
cōsūpseret: & magno suoꝝ detrimēto: nullā partē munitionū
conuellere potuisset: rursus ad obsidendū lemonē rediit. eodem
tempore. C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem recipit.
obsidibus firmat. litterisq; C. Canini certor fit que ī pictonibus
gerantur. Quibus rebus cognitis pficiscitur ad auxiliū Duratio
ferendū. at Dumnaeus aduentu Fabii cognito: desperata salute
si tempore eodem coactus esset: & romanum externū sustinere
hostem: & respicere ac timere oppidanos repente eo ex loco cū
copis recedit: nec se satis tutum fore arbitrat: nisi flumē ligeri:
qđ erat ponte: ppter magnitudinē transeundū: copias tradux-
isset. Fabius & si nōdū ī cōspectu uenerat hostis: neq; se Caninio
coniunxerat: tamen doctus ab us: q locoꝝ nouerant naturam:
potissimū credidit hostes pterritos: non eū locū quem petebāt:
petituros. Itaq; cū copis ad eundē pontē cōtendit. equitatumq;
tantū pcedere ante agmen impat legionū: quantū processisset:
sine defatigatiōe equoꝝ: in eadē se reciperēt castra. Cōsequuntē
equites nostri: ut erat preceptū: inuaduntq; Dumnaei agmen: &
fugientes pterritosq; sub sarcinis in itinere aggressi: magna preda:
multis interfectis potiunt. Ita re bene gesta se recipiūt ī castra.
insequēti nocte Fabius eqtes pmittit: sic paratos: ut cōfligerēt:
atq; omne agmē morarent. dū consequeret ipse: cuius preceptis
ut res gereret. Q. Titatius Varus: pfectus equitū: singularis &
animi: & prudentie uir: suos hortatur: agmenq; hostiū secutus:
turmas partim idoneis locis disponit. partim eqtū plū cōmittit.
Confligit audacius equitatus hostiū: succedētib; sibi peditibus:
qui toto agmine subsistentes equitibus suis contra nostros ferūt
auxiliū. fit prelium acri certamine. nanq; nostri cōtemptis pdie:
superatisq; hostibus: cum subseq legiones meminissent: & pudore
cedendi: & cupiditate per se conficiendi prelii: fortissime contra
pedites preliant. hostesq; nihil āplius copiaz accessuz credētes:
ut pridie cognouerant: delendi eqtatus nostri nacti occasiōem

uidebant: cum aliquandiu sūma cōtentione dimicaret. Dūnacus
 instruit aciem: que suis esset equitibus inuicem presidio: cū repēte
 cōferte legiōes in cōspectu hostiū ueniūt. qbus uis perculse bar/
 barorum turme ac perterritae: acies hostiū pturbato īpedimētoꝝ
 agmīe: magno clamore discursuq; passim fuge se mādāt. at nostri
 eqtes q paulo ante: cum resistantibus fortissime cōstitierant: leticia
 uictorie elati magno undiq; clamore sublato: cedētibus circūfusi:
 qntū equoꝝ uires ad psequendū: dextre q; ad cedendū ualēt tantū
 eo prelio interficiūt. itaq; amplius milibus. xii. aut armatorum: aut
 eoꝝ: qui eo tempore arma proiecerāt interfectis: omīs multitudo
 capitur impedimentoꝝ. Quia ex fuga cum constaret Drapetem
 Senonē: q ut p mū defecerat gallia: collectis ūdiq; pditis hōibus:
 seruis ad libertatem uocatis: exulibus omniū ciuitatū receptis: la/
 trocinis impedimēta & cōmeatus romanoꝝ interceptat: nō āplius
 hominū milibus ex fuga. v. collectis pūntiā petere: unaq; cōsiliū
 cū eo Luteriū Cadurcū cepisse: que in supiori cōmentario: pma
 defectione gallie facere ī pūntiā uoluisse impetū: cognitum est:
 Caninius legatus. cū legionibus duabus ad eos psequēdos cōtēdit:
 ne detrimento: aut timore pūntie: magna infamia perditōꝝ ho/
 minū latrocinis caperet. C. Fabius cū reliquo exercitu ī carnutes
 reliquasq; proficiscitur ciuitates: quarū eo prelio qd cū Dumnaco
 faceret: copias eē accitas sciebat. Non enī dubitabat: quin recenti
 calamitate sūmissiores eēnt future. dato uero spatio ac tēpore eo/
 dē instigāte Dūnaco possent cō citari. q in re sūma felicitas celeri/
 tasq; in recipiēdis ciuitatibus Fabium cōsequitur. nā carnutes q sepe
 uexati nunq; pacis fecerāt mētionē: datis obsidibus ueniunt in de/
 ditionem: cetereq; ciuitates posite in ultimis gallie finibus Oceano
 cōiuncte. que armorice appellant: autoritate adducte carnutū:
 aduentu Fabi legionumq; imperata: sine mora: faciūt. Dumna/
 cus suis finibus expulsus errans latitansq; solus: extremas gallie
 regiones petere coactus est. At Drapes unaq; Luterius cum legi/
 ones: Caniniumq; adesse cognoscerent: nec se sine certa perniciē:
 persequente exercitu putarent prouintie fines intrare posse: nec
 tam libere uagandi: latrociniorumq; faciendornm facultatē ha/
 berent: in finibus se constituunt cadurcorum. Ibi cum Luterius
 apud suos ciues quondam integris rebus multum potuisset: sempq;
 autor nouoꝝ cōsilioꝝ: magnā apud barbaros autoritatē haberet
 oppidū uxellodonū qd ī clientella fuerat: eius egregie natura loci

mūtum occupat suis & Drapetis copias oppidanosq; sibi cōiungit. Quo cū cōfestim. C. Caninius uenisset aī maduenteretq; oēs oppidi partes: pruptissimis saxis eē munitas: q; defendēte nullo: tñ armatis ascendere esset difficile: magna aut impedimēta oppidanorū uideret: que si clandestina fuga subtrahere conarent: effugere nō mō eqtatū: sed ne legiones qdē possent: tripartito cohortibus diuisis: trina excellissimo loco castra fecit: a quibus paulatim castra qntū copie patiebant: uallū in oppidi circuitu ducere instituit. Quod cū aī maduenterent oppidāi miserrimaq; alexie memoria solliciti: similē casū obsessiōis uerent. Maximeq; ex omībus Luterius: q; fortune illius piculū fecerat: moneret rationē frumētī eē habēdā: cōstituūt oīm cōsensu: parte ibi relicta copiarū. ipsi cū expeditis: ad importandū frumentum p̄ficisci. Eo cōsilio probato: proxima nocte duobus milibus armatorū relictis: reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt. In paucos dies morati ex finibus cadurcorū: qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebāt: partē prohibere quo minus sumerent: non poterant magnum numerū frumenti comparare. Nonnunq̄ autem expeditiōibus nocturnis castella nostrorum adoriūtur. Quā ob causam. C. Caninius toto oppido munitiōes circūdare conatur: ne aut opus effectum tueri nō posset: aut plurimis in locis infirma disposita presidia haberet magna copia frumenti comparata: confident Drapes & Luterius non longius ab oppido. x. milibus: unde paulatim frumentum in oppidum supportarant: ipsi inter se prouincias partiunt. Drapes castris presidio cū parte copiarū restitit: Luterius agmē iumētorū ad oppidū adducit. dispositis ibi p̄sidis: hora noctis circiter decia: siluestribus āgustissimisq; itineribus frumentū importari ī oppidū instituit. quorum strepitum uigiles castrorum cum sensissent: exploratoresq; missi que agerentur renuntiassent. Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis in frumētarios sub ipsam lucem impetum fecit. u. repētino malo perterriti diffugiunt ad sua p̄sidia. que nostri ut uiderūt: acrius cōtra armatos incitati: neminem ex eo numero uiuum capi patiūtur. Profugit inde cū paucis Luterius: nec se recipit in castra. Re bene gesta: Caninius ex captiuis comperit partem copiarū: cum Drapete esse in castris a milibus non longe amplius. xii. qua re ex compluribus cognitas: cū intelligeret sagato duce altero p̄territos reliquos facile oppm̄ posse: magne felicitatis esse arbitrabat: neminē ex cede refugisse

in castra: qui de accepta calamitate nuntium Drapeti perferret. Sed in experiēdo cum periculum nullū uideret: equitatū omnē germāosq; pedites summe uelocitatis homines ad castra hostium premit. Ipse legionem unā intra castra distribuit. alteram secū expeditā ducit. Cū propius hostē accessisset: ab exploratoribus quos p̄miserat: cognoscit castra eorū ut barbarorū fere cōsuetudo est: relictis locis superioribus ad ripas esse fluminis demissa. At germanos equitesq; imprudentibus omnibus de improviso aduolasse & preliū cōmisisse. Quare cognita: legionem armatā instructāq; adducit. ita repēte omnibus ex partibus signo dato: loca superiora capiunt. quod ubi accidit: germani equitesq; signis legionis uisus uehemētissime preliant. cōfestim cohortes undiq; impetū faciūt. omnibusq; aut interfectis: aut captis: magna preda potiunt. Capit ipse eo prelio Drapes: Caninius felicissime re gesta: sine ullo pene militis uulnere: ad obsidēdos oppidāos reuertit. externoq; hoste deletō: cuius timore antea diuidere p̄sidia: & munitōe oppidanos circūdare p̄hibitū erat: opa undiq; imperat administrari. Venit eodem cū suis copiis postero die. C. Fabius: partēq; oppidi sumit ad obsidendum. Cesar interim. M. Antonium questorem cum cohortibus. xv. in belgis relinquit: nequa rursus nouorum cōsilioꝝ capiendorum belgis facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit: obsides plures imperat: timentes omnium animos cōsolatione facta sanat. Cum in carmitēs uēisset: quorum in ciuitate superiore cōmentario cesar exposuit initium belli esse ortum: q̄ precipue eos propter cōscientiā facti timere aduertebat: quo celerius ciuitatē liberaret: principem sceleris illius & concitatore belli Gutruatū: ad suppliciū deposcit. qui & si non ciuibz qdē suis se cōmittebat: tamen celeriter omnium cura quesitus in castra perducitur. Cogit in eius supplicium cesar contra naturam suam: concursu maximo militum: qui oīa pericula & detrimenta belli a Gutruato accepta referebant. adeo ut uerberibus exanimatū corpus securi feriret. Ibi crebris litteris Caninii fit certior: que de Drapete & Luterio gesta essent: quoq; in consilio permanerent oppidani: quorum & si paucitatem contemnebat: tamen pertinaciam magna pena esse afficiendam iudicabat: ne uniuersa gallia nō ibi uires defuisse ad resistendum romanis: sed constantiam putaret: neue hoc exēplo ceterae ciuitates locorū opportunitate frete: se uindicarent in libertatem: cum omnibus gallis notum esse sciret: reliquā esse unam

estatem sue punitie: quā si sustinere possent: nullum ultra piculū uererentur. Itaq; C. Calenum legatum cum legionibus reliquit: qui iustis itineribus subsequeretur. Ipse cū omni equitatu: q̄ pōt celerrime ad Caninium cōtendit. cum contra expectationē oīm cesar uxellodunū uēisset: oppidūq; operibus clausū aī aduerteret: neq; ab oppugnatōe recedi uideret ulla conditione posse. magna autē copia frumenti abūdare oppidanos: ex perfugis cognouisset: aqua prohibere hostem temptare cepit. flumen infimam uallem diuidebat: que pene totum montē cingebat. in quo positum erat pruptū undiq; oppidū uxellodunū. Hoc aduertere loci natura prohibebat. in infimis enim sic radicibus montis ferebat: ut nullā in partem depressis fossis deriuari posset. Erat autem oppidanis difficilis & preruptus eo descensus: ut phibentibus nostris sine uulneribus ac periculo uite: neq; adire flumen: neq; arduo se recipere possent ascensu. Qua difficultate eorum cognita: cesar sagittariis fundatoribusq; dispositis: tormentis etiam quibusdam locis cōtra facillimos descensus collocatis: aqua fluminis phibebat oppidāos. quorum postea omnis multitudo aquatum unū in locū uēiebant. sub ipsius oppidi murum: ubi magnus fōs aque prorumpebat. ab ea parte que uere pedū. ccc. interuallo fluminis circuitu uacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos cū optarent reliqui: cesar unus uideret non sine magno periculo: e regiōe eius uineas agere aduersus montem: & aggerem instruere cepit: magno cum labore & continua dimicatiōe. Oppidani enim loco superiore decurrūt: & eminus sine periculo preliant. multosq; ptinaciter succedentes uulnerant: non deterrentur tamen milites nostri uineas proferre & labore atq; operibus locorum uincere difficultates. Eodē tēpre cuniculos tectos ad aggeres ac uineas agūt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo: & sine suspitione hostium facere licebat. Extruitur agger in altitudinem pedum sex: collocatur in eo turris. x. tabulatorum: non quidem que mēibus equaretur: id enī nullis operibus effici poterat: sed que supare fōtis fastigiū posset. Ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditum: nec sine periculo possent aquari oppidani: non tantum pecora atq; iumenta: sed etiam magna hostium multitudo consumebat. quo malo perterriti oppidāi: cuppas seuo pice scandulis complent. eas ardentes in opere puoluunt. Eodē tempore acerrime preliat: ut ab incendio restringendo: dimicatiōis periculo deterreāt romāos.

Magna repente ex ip̄is operibus flamma extitit. quęcunq; enim per locū precipitem missa erant: ea uineis & aggere suppressa cōprehendebāt idipsum quod morabatur. Milites contra nostri: q̄q; periculoso genere prelii locoq; iniquo premerentur: tamen om̄ia fortissimo sustinebāt aīmo. Res enim gerebatur: & excelso loco: & in cōspectu exercitus nostri: magnusq; utrinq; clāor oriebat: ita ut qsq; poterat maxime insignis: quo notior testatōr q; uirtus esset eius: telis hostium flāmeq; se offerebant. Cesar cum cōplures suos uulnerari uideret: ex oībus oppidi partibus: cohortes mōtē ascendere: & simulatione menium occupandorū: clamorē undiq; iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani: cum quid ageretur in locis reliquis essent ignari: suspensi reuocant ab impugnandis operibus armatos: murisq; disponunt. Ita nostri fine prelii facto celeriter: opera flāma comprehensa partim restinguunt: partim rescindūt: partim interscindūt. Cū pertinaciter resisterēt oppidāi magna etiam parte amissa siti suorum: in sententia permanebāt. Ad postremū cuniculus uene fontis intercisē sunt atq; auerse: quo facto repente peremnis exaruit fons: tantamq; attulit oppidāis salutis desperationē: ut id non hominū consilio: sed deorū uolūtate factū putarent. Itaq; se necessitate coacti tradiderūt. Cesar cum suam lenitatem cognitā om̄ibus sciret: neq; uereretur: neq; crudelitatem nature uideretur asperius fecisse: neq; exitū cōsiliorū suorum aīaduenteret: si tali ratione diuersis in locis plures consilia inissent: ex ēplo supplicii deterrendos reliquos existimauit. Itaq; omnibus qui arma tulerant manus precidit: uitāq; concessit: quo testatior esset pena improborū. Drapes quem captū eē a Caninio docui: siue indignatōe & dolore uinculorū: siue timore grauioris supplicii: paucis diebus cibo se abstinuit: atq; ita interit. Eodem tempore Luterius quem profugisse ex prelio scripsi: cū in prātem uenisset Epasnacli Aruerni: crebro enim mutandis locis: multorū fidei se cōmendabat: q̄ nūq; sine periculo moraturus uidebatur: cum sibi conscius esset: q̄ inimicum deberet cesarem habere. Hunc Epasnaclus Aruernus: amicissimus po. ro. sine dubitatione ulla: uinctū ad cesarē deduxit. Labienus interim in treuiris equestre prelium fecit secūdum: cōpluribus treuiris interfectis & germāis: qui nullis aduersos romanos auxilia denegabāt: principes eorum uiuos in suam redegit potestatem: atq; in iis Surum Hedū: qui & uirtutem: & generis summam nobilitatem habebat. solusq; ex

beduis ad id tempus permāserat in armis. Ea re cognita cesar: cū in om̃ibus partibus gallie bene res gestas uideret: iudicaretq; superioribus estiuis galliam deuictam & subactam esse: aquitaniāq; nunq̃ ipse adisset per. P. Crassum quadam ex parte deuicisset: cū duabus legionibus in eā partē gallie est pfectus: ut ibi extremū tempus consumeret estiuorum. Quam rem sicut cetera: celeriter feliciterq; confecit. nanq; omnes aquitanie ciuitates: legatos ad cesarem miserunt. obsidesq; ei dederūt. Quibus rebus gestis: ipse cū equitum presidio narbōem profectus est. exercitum per legatos in hyberna deduxit. quattuor legiones in belgio collocauit. cum .M. Antōio. & .C. Trebonio. & .P. Vatino legatis: duas legiōes in beduos deduxit: quorū in omni gallia summā eē auctoritatem sciebat. duas in turones ad fines carnutum posuit: que omnem illā regionem continctam oceano continerent. Duas reliquas in le mouicum finibus non lōge ab Aruernis. nequa pars gallie uacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in prouincia moratus: cum celeriter omnes conuentus percurrisset. publicas cōtrouersias cognouisset. benemeritis premia tribuisset: cognoscendi enī maximā facultatem habebat: quali quisq; fuisset animo: in totius galliæ defectōne: quā sustinuerat: fidelitate atq; auxiliis prouincie illius confectis rebus: ad legiones in belgium se recipit. hibernatq; nemetocerne. Ibi cognoscat Commiū Atrebatem: p̃lio cum equatu suo cōtendisse. Nam cum Antonius in hyberna uenisset: ciuitasq; atrebatum in officio esset Commius qui post illam uulnerationē quam supra commemorauit. semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueffet: ne consilia belli querentibus: autor armorū duxq; deesset: parente romanis ciuitate: cū suis equitibus: se suisq; latrocinis alebat. Infestisq; itineribus com meatus complures qui comportabant in hyberna romanorum intercipiebat. Erat atq; tributus Antonio prefectus equitum. C. Volusenus quadratus: q cum eo hybernaret. hunc Antonius ad persequēdum equitatum hostium mittit. Volusenus ad eam uirtutē: que singularis erat in eo: magnum odium Cōmū adiungebat: quo libentius id faceret: quod imperabatur. Itaq; dispositis insidis: eius sepius equites aggressus: secūda prelia faciebat. Nouissime cū uehementius: cōtenderetur: ac Volusenus ipsius intercipienda Commi cupidine: pertinacius cū paucis insequutus esset: ille autem fuga uehemēti: Volusenū produxisset longius: repente omniū suorum inuocat

fidem: atq; auxilium: ne sua uulnera per fidem interpositam: pa-
 terentur impunita: conuersoq; equo se a ceteris incautius p̄mittit
 in prefectū. Faciūt hoc idē omnes eius eq̄tes: paucosq; nostros
 cōuertūt. atq; insequunt. Cōmius ī censū calcaribus equū cōiūgit
 equo Quadrati: lācea q; ī festa magnis uiribus mediū femur traiecit
 Voluseni. p̄fecto uulnerato nō dubitant nostri resistere: & con-
 uersis equis hostem pellere. Quod ubi accidit: complures hostium
 magno nostroz impetu p̄culsi uulnerāt. & p̄tim ī fuga p̄terūt:
 partim intercipiunt. Quod ubi malū dux eq̄ uelocitate uitauit:
 ac si p̄lio secūdo grauit̄ ab eo uulneratus: p̄fectus ut uite piculū
 aditurus uideret: refert ī castra. Cōmius aut̄ siue expiato dolore
 suo: siue magna p̄te amissa suorū. legatos ad Antoniū mittit. seq;
 ibi futurū ubi p̄scripserit: & ea factūz que impauerit: obsidibus
 firmat. Vnum erat illud: ut timori suo concedat: ne in cōspectu
 ueniat cuiusq; romani. Cuius postulationē Antōiū cū iudicaret
 ab iusto nasci timore: ueniā petenti dedit. obsides accepit. Scio
 cesarē singulorū annoz singulos cōmentarios fecisse. qđ ego nō
 existimaui mihi faciendū. p̄pterea qđ insequēs ānus. L. Lentulo
 & C. Marcello cōsulibus: nullas habet gallie magnop̄e res gestas:
 neq; tñ ignoraret qbus in locis cesar: exercitusq; eo tēpore fuisset
 pauca scribēda cōiungēdaq; huic cōmētario statui. Cesar cū in
 belgio hyemaret: unū illud p̄positū habebat: cōtinere in amicitia
 ciuitates: nulli spem aut cām dare armoz. nihil. n. minus uolebat:
 qđ sub discessu suo necessitatē sibi aliquā impōi belligerendi: ne cū
 exercitū deducturus esset: bellū aliqđ relinqueret: qđ oīs gallia
 libenter sine presenti piculo susciperet. Itaq; honorifice ciuitates
 appellando p̄ncipes maximis p̄miis afficiēdo: nulla onera impo-
 nēdo: defessam tot aduersis p̄lus galliā: cōditōe parcēdi meliore:
 facile in pace cōtinuit. Ipse hybernis pactis: cōtra cōsuetudinē in
 italiā maximis itineribus ē p̄fectus: ut municipia & colonias ap-
 pellaret: qbus. M. Antonii questoris sui: cōmendauerat sacerdotū
 petitiōem. Cōtendebat. n. gratia cū libēter p̄ hoīe cōiunctissimo:
 quē paulo añ p̄miserat ad petitiōem. tū acriter cōtra factionē &
 potentiā paucorū: q. M. Antonii repulsa cesaris decedentis gratiā
 conuellere cupiebāt. Hūc etsi augurē p̄us factū: qđ italiā attin-
 geret in itinere audierat: tñ nō minus iustā sibi cām municipia et
 colonias adeūdi: existimaui: ut us gratias ageret: qđ frequentiam
 atq; officii suū Antonio p̄stitissent. simulq; se & honorem suum

insequentis anni commendaret petitione. propterea q̄ insolenter
aduersarii sui gloriarentur. L. Lentulū & C. Marcellū cōsules
creatos: qui omnē honorē & dignitatē cesaris spoliaret. ereptum
Sergio Galbe cōsulatū: cū is multo plus gratia suffragiis ualuisset
q̄ sibi coniunctus & familiaritate & necessitudine legatōis esset.
Exceptus est cesaris aduentus ab omnibus municipiis & coloniis
incredibili honore: atq; amore. Tum enim primum ueniebat ab
illo uniuerso gallie bello. nihil reliquebat qđ ad ornatū portarū:
itinerum: locorūq; omniū: q̄ cesar iturus erat excogitari posset.
Cum liberis om̄is multitudo obuiam procedebat. Hostie om̄ibus
locis immolabant. Tricliniis stratis fora: templaq; occupabant:
ut uel expectatissimi triumphī leticia percipi posset. Tanta erat
magnificencia apud opulentiores: cupiditas apud hūiliores. Cū
omnes regiōes gallie togate cesar percurrisset: sūma cū celeritate
ad exercitū nemetocēnā rediit. legiōibusq; ex omnibus hybernīs
ad fines treuironum aduocatis: eo profectus est. ibiq; exercitum
lustrauit. T. Labienū gallie togate p̄fecit. quo maiore cōmen/
datione conciliaret ad consulatus petitionem. Ipse tantū itinerū
faciebat: quātū satis esse ad mutationē locorū: ppter salubritatē
existimabat. Ibi qđ crebro audiebat Labienum ab inimicis suis
solicitari: certiorq; fiebat: id agi paucorum cōsiliis: ut interposita
senatus autoritate: aliqua parte exercitus spoliaretur: tamē neq;
de Labieno credidit qđ. neq; cōtra senatus autoritatē: ut aliqd
faceret: potuit adduci. Iudicabat enī liberis sententiis: P. C. causā
suam facile obtineri. Nam. C. Curio. tri. ple. cum cesaris causam
dignitatemq; defendendam suscepisset: sepe erat senatui pollicitus
si quem timor armorū cesaris lederet: & quoniā Pompei dñatio
atq; arma non minimū in foro terrorem ferrent: discederet uterq;
ab armis. exercitusq; dimitteret. fore eo facto liberam & sui iuris
ciuitatem. neq; hoc tātum pollicitus est: sed etiā per se discessionē
facere cepit. quod ne fieret: om̄es amici Pompei iusserūt. atq; ita
rem moderando discesserunt. Magnum hoc testimonium senatus
erat uniuersi. conueniensq; superiori facto. Nā Marcellus p̄xio
anno cum impugnaret cesaris dignitatem: contra legem Pompei
& Crassi: retulerat ante tempus ad senatum: de cæsaris prouinciis:
sententiisq; dictis: discessionem faciente Marcello: qui sibi omnem
dignitatem ex cesaris inuidia querebat: senatus frequens in om̄ia
alia transit. quibus non frangebantur animi inimicorum cesaris:

sed admonebantur: quo maiores pararent necessitudines: quibus
 cogi posset senatus id probare: quod ipsi constituissent. Sic deinde
 .S.C. ut ad bellum parthicum legio una a Gn. Pompeio: altera
 a C. cesare mitterentur. neque obscure he due legiones uni cesari de/
 trabuntur. Nam. Gn. Pompeius legionem primam quam ad cesarem
 miserat: confectam ex delectu puitie: cesari eam tanquam ex suo numero
 dedit. Cesar tamen cum de uoluntate aduersariorum se expoliari
 nemini dubium esset: Pompeio legioem remisit. & suo nomine .xv.
 legionem quam in gallia habuerat ceteriore ex .S.C. ei iubet tradi.
 In eius locum. xii. legionem in italiam mittit: que presidia tueret.
 ex quibus presidium .xv. deducebatur. Ipse exercitum distribuit:
 per hyberna. C. Trebonium cum legionibus. iiii. in belgio collocat.
 .C. Fabium cum totidem in heduos deducit. Sic enim existimabat
 tutissimam fore galliam: si belge: quorum maxima uirtus: & hedui
 quorum autoritas summa esset: exercitibus continerentur. Ipse in
 italiam profectus est. Quo cum uenisset: cognoscit p. M. Marcellum
 cons. legiones duas a se remissas: que ex .S.C. deberent ad parthicum
 bellum duci. Gn. Pompeio traditas: atque in italia retentas esse. Hoc
 facto: quod nulli erat dubium: quin arma contra cesarem pararentur:
 tamen eo cesar omnia patienda esse statuit: quod sibi spes aliqua re/
 linqueretur: iure potius disceptandi: quam belligerendi.

C. Iulij Cesaris belli ciuiliis pompeiani Commentarius primus.

Interis a Fabio. C. cesaris consulibus redditis:
 egre ab eis impetratum est: summa tri. pl. con/
 tentione ut in senatu recitarentur. Ut uero
 ex litteris ad senatum referretur impetrari non
 potuit. Referunt consules de re publica in ciuitate
 .L. Lentulus consul senatui reique publice se non
 defuturum pollicetur. si audacter ac fortiter
 sententias dicere uelint: Sin cesarem respiciant: atque eius gratiam
 sequantur: ut superioribus fecerunt temporibus: se sibi consilium captum:
 neque senatus auctoritati obtemperaturum. habere se quoque ad cesaris
 gratiam atque amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur
 Scipio. Pompeio esse in animo reipublice non deesse: si senatus sequatur.
 si contetur aut agat lentius: nequaquam eius auxilium si postea uelit:
 senatum imploraturum. Hec Scipionis oratio: quod senatus in urbe
 habebat: Pompeiusque aderat: ex ipsius ore Pompeii mitti uidebatur.

Dixerat aliqui lentiorē sententiā: ut pmo. M. Marcellus ingressus
in eam orationem: non oportere ante de ea re ad senatum referri:
q̄ delectus tota italia habitus: & exercitus cōscripti eēnt: quo p̄sidio
tuto & libere: que uellet sēatus decernere auderet. ut. M. Calidius:
qui censebat ut Pompeius in suas prouintias proficisceretur. neq̄
eēt armorū causa: timere cesarē correptis ab eo duabus legiōibus:
ne ad eius periculū reseruare & retinere eas ad urbem Pompeius
uideretur. ut. M. Ruffus q̄ sententiā Calidi paucis fere mutatis
uerbis sequebatur. Ii omnes conuictio. L. Lentuli cons. correpti:
exagitabantur. Lentulus sententiam Calidi pronuntiatum
se omnino negauit. Marcellus perterritus conuictis a sua sentētia
discessit. Sic uocibus consulis: terrore p̄sentis exercitus: minis ami/
corum Pompei: pleriq; cōpuli inuiti & coacti: Scipionis sententiā
sequuntur. uti ante certam diem cesar exercitum dimittat. Si nō
faciat: eum aduersus rempublicā. facturū uideri. Intercedit. M.
Antonius. Q. Cassius tri. ple. refertur confestim de intercessione
tri. dicuntur sententie graues: ut quisq; acerbissime crudelissimeq;
dixit. ita q̄ maxime ab inimicis cesaris collaudat. Misso ad uesperū
senatu: omnes qui sunt eius ordinis a Pompeio euocant. Laudat
Pōpeius: atq; imposterū cōfirmat. segniores castigat atq; incitat.
multi undiq; ex ueteribus Pompei exercitibus: spe p̄miorū atq; a
cesare ordinū euocāt. multi ex duabus legiōibus: que sūt tradite
accersuntur. Completur urbs ad ius comitiorum. tri. ple. C. Curio
euocat. omēs amici consulum necessarij Pompei: atq; eorum qui
ueteres inimicias cum cesare gerebant: cogunt in senatū. quorū
uocibus & concursu terrent infirmiores. dubii cōfirmanē. plerisq;
uero libere potestas decernendi eripitur. polliceē. L. Piso censor:
se se iturum ad cesarē. Itē. L. Roscius pretor: qui de his rebus eū
doceant. Sex dies ad rem conficiendam spatij postulant. dicunt
etiam a nonnullis sententie: ut legati ad cesarem mittantur: qui
uoluntatem senatus ei proponāt. omib; his resistitur: omnib; q;
oratio cons. Scipionis. Catonis opponit. Catonē ueteres inimicie
cesaris incitant: & dolor repulse. Lentulus eris alieni magnitudie
& spe exercitus: ac p̄uinciarū: & regū appellandoz largitiōibus
mouetur. seq; alterum fore Syllam inter suos gloriatur: ad quē
summa imperii redeat. Scipionem eadem spes prouintie: atq; ex/
ercituū impellit. Quos se pro necessitudine partiturū cū Pōpeio
arbitratur. simul iudiciorum metus: adulatio: atq; ostentatio sui:

& potentium: qui in repu. iudicisq; tum plurimū pollebant. Ipse
 Pompeius ab inimicis cesaris ī citatus: & q̄ neminē dignitate secū
 exequari uolebat: totum se ab eius amicitia auerterat. & cū com/
 munibus inimicis in gratiam redierat. quorū ipse maximā partē
 illo affinitatis tempore adiunxerat cesar: simul infamia duarum
 legionū permotus: quas ab itinere asie syrieq; ad suam potētiam:
 dominatumq; conuerterat: rem ad arma deduci studebat. His de
 causis aguntur omnia r̄ptim atq; turbate. neq; docendi cesaris:
 propinquis eius spatium datur. nec tri. ple. sui periculi deprecādi:
 neq; etiam extremi iuris intercessione retinendi. quod L. Sylla
 reliquerat. facultas tribuitur. sed de sua salute die septimo cogitare
 coguntur. q̄ illi turbulentissimi superioris temporis tri. ple. octo
 deniq; menses suarum actionum respicere: ac timere censuerant.
 Decurritur ad istud extremum atq; ultimum. S. C. quo nisi pene
 in ipso urbis incendio: atq; desperatione omnium salutis: latorum
 audacia nunquā antedidissum est. dent operam cō. p. r. tr. pl. qq;
 con. sunt ad urbem: nequid respu. detrimenti capiat. Hec. S. C. p/
 scribuntur ad. vii. idus ianuari. Itaq; quinq; primis diebus quibus
 haberi senatus potuit: qua ex die cōsulatum inuit Lētulus: biduo
 excepto comitali: & de imperio cesaris: & de amplissimis uiris tri.
 pl. grauissime acerbissimeq; decernit. profugiant statim ex urbe.
 tri. ple. seseq; ad cesarem conferunt. Is eo tempore erat Rauenne:
 expectabatq; suis leuissimis postulatīs responsa: siqua hominum
 equitate: res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur
 senatus extra urbem. Pompeius eadem illa que per Scipionem
 ostenderat: agit. Senatus uirtutē constantiaq; collaudat. copias
 suas exponit. legiones habere sese paratas. x. Preterea cognitum
 compertumq; sibi alieno esse animo in cesarē milites. neq; us posse
 persuaderi: uti eum defendant: aut sequātur. De reliquis rebus ad
 senatum referūt: tota ut italia delectus habeant. Faustus Sylla
 propere in mauritāiam mittitur. pecunia uti ex erario Pompeio
 det. referūt etiā de rege Iuba: ut sotiū sit atq; aīcus. Marcellus
 uero passus ē ī p̄sentia se negat. De Fausto impedit Philippus tri.
 pl. De reliq; rebus. S. C. p̄scribunt. p̄uētie p̄uatis decernunt. due
 cōsulares: relique p̄torie. Scipiōi obuēit syria. L. Domitio gallia
 Philippus & Marcellus priuato consilio pretereuntur. neq; eoz
 sortes deiciunt. In reliq; p̄uicias p̄tores mittunt. neq; expectāt:
 quod superioribus annis acciderat: ut de eoz imperio ad populū

referatur. paludatiq; uotis nuncupatis exeunt. consules: quod añ
id tempus acciderat: nunq̃ ex urbe pficiscunt. Lictoresq; habēt
in urbe ex capitolio priuatim: contra omnia uetustatis exempla
tota italia delectus habentur: arma imperant. pecunie a munici/
cipiis exiguntur. & a fanis tollunt. omnia diuina & humana iura
permiscuntur. quibus rebus cognitis cesar apud milites contionat.
Omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat. a
quibus didustum ac deprauatum Pompeiū queritur: inuidia atq;
obtrectatōe laudis sue: cuius ipse honori & dignitati sēp fauerit
adiutorq; fuerit. Nouū in repub. introductum exemplū querit:
ut tribunitia intercessio armis notaretur atq; opprimeretur. quæ
superioribus annis armis esset restituta. Syllam nudata omnibus
rebus tribunitia potestate: tamē intercessionem liberam reliquisse.
Pompeium q̃ amissam restituisse uidebatur: dona etiam que ate
habuerat ademisse. Quotienscūq; sit decretū: darent magistratus
operam: nequid respublica detrimenti caperet: qua uoce: & quo
.S. C. populus romanus ad arma sit uocatus: factum ī perniciosis
legibus: in ui tribunitia: ī secessione populi: templis locisq; editio/
ribus occupatis: atq; hec supioris etatis exēpla expiata Saturnini
atq; gracchorum casibus docet. quarū rerum illo tempore: nihil
factum: nec cogitatum quidem. nulla lex promulgata. Nō cum
populo agi ceptū. nulla secessio facta. hortatur cuius impatoris
ductu nouem annis rempu. felicissime gesserint. plrimaq; prelia
secūda fecerint. omnem galliam germaniāq; pacauerint: ut eius
existimationem dignitatemq; ab inimicis defendāt. Conclamant
legiōes tertiedecime: que aderat milites. hanc enī initio tumultus
euocauerat. relique nondū cōuenerant: sese paratos eē impatoris
sui tribunoꝝq; pl. iniurias defendere. cognita militum uoluntate:
ariminum cum ea legione proficiscitur. ibiq; tri. ple. qui ad eum
confugerant: conuenit. reliquas legiones ex hybernis euocat: &
subsequi iubet. eo. L. cesar adolescens uēit: cuius pater cesaris erat
legatus. is reliquo sermōe cōfecto: cuius rei causa uenerat: habere
se a Pompeio: ad eum priuati offitii mandata demonstrat. uelle
Pompeium se cesari purgatum: ne ea que reipublice causa egerit
in suam cōtumeliam uertat. semper se reipub. commoda priuatis
necessitatibus habuisse potiora. Cesarem quoq; pro sua dignitate
debere: & studium: & iracundiam suam reipu. dimittere. neq; adeo
grauiter irasci inimicis: ne cum illis nocere se speret reipu. noceat.

Pauca eiusdem generis addit: cū excusatione Pompei coniūcta.
 eadem fere atq; eisdem rebus pretor Roscius agit cū cesare. sibiq;
 Pompeiū cōmemorasse demonstrat. que res & si nihil ad leuandas
 iniurias pertinere uidebantur: tamen idoneos nactus homines: p
 quos ea que uellet: ad eum perferrentur: petit ab utroq; quoniā
 Pompei mandata ad se detulerūt. ne grauentur sua quoq; ad eū
 postulata deferre. si paruo labore magnas controuersias tollere:
 atq; omnem italiam metu liberare possent. sibi semper reipublice
 primam fuisse dignitatem: uitāq; potiorē. doluisse se q̄ p bene/
 ficio sibi cōtumelia ab inimicis extorqueretur. ereptoq; semestri
 imperio: in urbem retraheretur. Cuius absentis rationem haberi
 proximis comitis populus iussisset. tamen hāc honoris iacturam
 sui: reipu. causa equo animo tulisse: cum litteras ad senatū miserit:
 ut oēs ab exercitibus discederent: ne id quidem impetrauisset: tota
 italia delectus haberi. retineri legiones duas: que a se simulatio e
 parthici belli sint abducte: ciuitatē esse in armis. quoniam hec oīa
 nisi ad suam perniciem pertinere? sed tamen ad oīa se descendere
 paratum: atq; omnia pati reipub. causa. Proficiscatur Pompeius
 in suas prouintias. ipsi exercitus dimittant. discedant in italia oēs
 ab armis. metus a ciuitate tollatur. libera comitia: atq; oīs respu.
 . S. P. Q. R. permittatur. Hec quo facilius certisq; cōditionibus
 fiant: & iureiurando santiantur: aut ipse propius accedat. aut se
 patiat accedere. fore uti per colloqa omnes controuersie com/
 ponantur. Acceptis mādatis Roscius cū. L. cesare capuā puenit.
 ibiq; consules Pompeiumq; inuenit: postulata cesaris renuntiat.
 Illi deliberata respondent. scriptaq; ad eum mandata per eos re/
 mittunt. quorum hec erat summa. Cesar in galliam reuerteretur.
 arimino excederet. exercitus dimitteret. que si fecisset: Pompeiū
 in hispanias iturum. Interea quoad fides esset data: cesarē facturū
 que polliceretur. non intermissuros cōsules: Pompeiūq; delectus.
 Erat iniqua conditio postulare ut cesar arimino excederet. atq;
 in prouintiam reuerteretur. Ipsum & prouintias & legiones alienas
 tenere. exercitū cesaris uelle dimitti. delectus habere: polliceri se
 in prouintiam iturum. neq; ante quem diem iturus sit: definire.
 ut si peracto cesaris consulatu: Pompeius profectus nō eēt: nulla
 tamen mendaci religiōe obstrictus uideretur. tempus uero col/
 loqo non dare. neq; accessurū polliceri. magnā pacis desperationē
 afferebat. Itaq; ab arimino. M. Antoniū cum cohortibus quinque

Arretium mittit. Ipse arimini cum duabus legionibus subsistit. delectum habere instituit. pisaurum: fanum: anconam: singulis cohortibus occupat. Interea certior factus Tignium thermum: pretorem cohortibus quinque tenere: oppidum munire: omniumque esse tigninorum optimam erga se uoluntatem: Curionem cum tribus cohortibus: quas pisauri & arimini habebat: mittit. Cuius aduentu cognito: diffusus municipii uoluntate: Thermus cohortes ex urbe reducit. & profugit. milites in itinere ab eo discedunt. ac domum reuertuntur. Curio omnium summa uoluntate tignium recipit. Quibus rebus cognitis confusus municipiorum uoluntatibus cesar: cohortes legionis. xiii. ex presidio deducit. auximumque perficit. quod oppidum Actius cohortibus introductis tenebat. delectumque toto piceno circummissis senatoribus habebat. aduentu cesaris cognito: decuriones auximi ad Actium Varum frequentes conueniunt: docent sui iudicii rem non esse: neque se neque reliquos municipales pati posse: C. cesarem imperatorem bene de re publica meritis: tantis rebus gestis: oppido menibusque prohiberi. proinde habeat rationem posteritatis: & periculi sui. Quorum oratione promotus. M. Varus presidium quod introduxerat: ex oppido educit: & profugit. Hunc ex primo ordine pauci cesaris consecuti milites consistere coegerunt. Commissoque proelio deseritur a suis Varus. nonnulla pars militum discedit. reliqui ad cesarem perueniunt. atque una cum eis deprebentur. L. Puppius primi pilii centurio adducitur. qui hunc eundem ordinem in exercitu. Cn. Pompei antea duxerat. At cesar milites actianos collaudat. Puppium dimittit. Auximatibus agit gratias. sequi eorum facti memorem pollicetur. Quibus rebus romam nuntiatis tantus repente terror inuasit: ut cum Lentulus consul romam ad aperiendum erarium uenisset: ad pecuniam Pompeio ex senatus consulto proferendam. protinus aperto sanctore erario: ex urbe profugeret. Cesar enim aduentare: iam iamque adesse eius equites falso nuntiabantur. hunc Marcellus collega: & plerique magistratus consequuti sunt. Cn. Pompeius pridie eius diei ex urbe profectus: iter ad legiones habebat: quas a cesare acceptas: in apulia hybernorum causa disposuerat. delectus intra urbem intermittitur. nihil citra capuam tutum esse omnibus uidebatur. Capue primum sese confirmant. & colligunt. delectumque colonorum: qui lege Iulia capuam deducti erant: habere instituunt. gladiatoresque quos ibi cesar in ludo habebat: ad forum productos: Lentulus libertati confirmat: atque

ut equos attribuit. & se sequi iussit. quos postea monitus a suis: quod
 ea res omnium iudicio reprebendebatur: circum familiares conuentus
 capanie: custodie causa distribuit. Auximo cesar progressus: omnem
 agrum picenum percurrit. cuncte earum regionum prefecture:
 libentissimis animis eum recipiunt. exercitumque eius omnibus rebus
 iuvant. etiam ex cingulo quod oppidum Labienus constituerat:
 suamque pecunia exedificaverat. ad eum legati veniunt. queque im-
 peraverit: sese cupidissime facturos pollicentur. milites imperat:
 mittuntque. Interea legio duodecima cesarem consequitur. cum his
 duabus Asculum picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus
 Spinter decem cohortibus tenebat. qui cesaris adventu cognito:
 profugit ex oppido. cohortesque secum abducere conatus: a magna
 parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis incidit in
 Iubulum Ruffum missum a Pompeio in agrum picenum con-
 firmandorum hominum causa. a quo factus Iubulus certior: que
 res in piceno gererentur: milites ab eo accipit. ipsum dimittit. ipse
 ex finitimis regionibus quos potest contrahit cohortes: ex delectibus
 pompeianis: in us camerino fugientem Vtillem Hirum cum sex
 cohortibus: quas ibi presidio habuerat: excipit. Quibus coactis:
 tredecim efficit. cum us ad Domitium Enobarbum Corfinium magnis
 itineribus peruenit. cesaremque adesse cum legionibus duabus nuntiat.
 Domitius per se circiter viginti cohortes. ex alba & marsis & pelig-
 nis & finitimis ab regionibus coegerat. recepto Firmo: expulsoque
 Lentulo cesar: conquiri milites qui ab eo discesserant: delectumque
 institui iubet. Ipse unum diem ibi rei frumentarie causa moratus
 Corfinium contendit. Eo cum venisset: cohortes quinque premisse
 a Domitio: ex oppido pontem fluminis interrompebant: qui erat
 ab oppido milia passuum circiter tria. ibi cum ante cursoribus ce-
 saris: proelio commisso celeriter domitiani a ponte repulsi: se in oppidum
 receperunt. Cesar legionibus traductis: ad oppidum constitit. iuxtaque
 murum castra posuit. Re cognita: Domitius ad Pompeium in
 apuliam peritos regionum: magno proposito premio: cum litteris
 mittit qui petant atque orent: ut sibi subveniat. Cæsarem duobus
 exercitibus & locorum angustis: facile intercludi posse. frumentoque
 prohiberi. Quod nisi fecerit: se cohortesque amplius triginta: magnamque
 numerum senatorum: atque equitum romanorum in periculum esse
 venturum. Interim suos cohortatus: tormenta in muris disposuit. certasque
 cuique partes ad custodiam urbis attribuit. militibus in citione agros

ex suis possessionibus pollicetur. quadraginta in singulos iugera.
& pro rata parte centuriōibus: euocatisq;. Interim cesari nuntiat:
sulmonēses: quod oppidum a Corfinio septem milium interuallo
abest: cupere ea facere: que uellet. Sed a. Q. Lucetio senatore:
& Actio Peligno prohiberi: qui id oppidum septem cohortum
psidio tenebāt. Mittit eo. M. Antonium cum legiōis octauae co/
hortibus quinq;. Sulmonenses simul atq; nostra signa uiderunt:
portas aperuerūt. uniuersi q; oppidani obuiā gratulantes Antōio
exierunt. Lucetius & Actius de muro se deiecerunt. Actius ad
Antonium deductus: petit ut ad cesarem mitteretur. Antōius cū
cohortibus & Actio: eodem die quo pfectus erat: reuertitur. cesar
eas cohortes cum exercitu suo coniunxit: Actiumq; incolumem
dimisit. Cesar primis diebus castra magnis operibus munire: & ex
finitimis municipiis frumētum comportare: reliquasq; copias ex/
pectare instituit. eo triduo legio octaua ad eum uēit. cohortesq;
ex nouis gallie delectibus. xxii. equitesq; a rege Morico circiter
trecenti. quorum aduentu altera castra: ad alteram oppidi partē
ponit. Iis castris Curionem prefect. reliquis diebus oppidū uallo
castellisq; circumuēire instituit. cuius operis maxia parte effecta
eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris
perlectis Domitius simulans in consilio pronuntiat: Pompeium
celeriter subsidio uenturum. Hortaturq; eos ne animo deficient.
queq; usui ad defendēdum oppidum sit: parent. Ipse arcane cum
paucis familiaribus suis colloqē: cōsiliūmq; fuge capere cōstituit.
Cum uultus Domiti cum oratione non consentiret: atq; omnia
trepidantius timidiusq; ageret: q̄ superioribus diebus consueffet:
multumq; cum suis consiliandi causa secreto: preter consuetudinē
colloqueretur: concilia cōuentusq; hominum fugeret: res diutius
regi dissimulariq; non potuit. Pompeius enim rescripserat: se rem
in summum piculū deducturum non esse. neq; suo consilio aut
uolūtate Domitiū se in oppidum Corfiniū cōtulisse. Proinde siq;
facultas fuisset: ad se cū om̄ibus copiis ueniret. Id ne fieri posset:
obsidione atq; oppidi circūmunitione fiebat. Diuulgato Domiti
consilio: milites qui erant confinii prima uesperis secessionē faciūt:
atq; ita inter se per. tri. militum centurionesq; atq; honestissimos
sui generis colloquuntur. obsideri se a cesare: opera munitionesq;
prope esse perfectas. ducem suum Domitiū cuius spe atq; fiducia
permanerint: proiectis omnibus fuge consilium capere. debere se

sue salutis rationē habere. Ab his p̄mo marsi dissentire incipiūt.
 eamq; oppidi partem: quæ munitissima uideretur: occupant.
 tantaq; inter eos dissensio extitit: ut manū cōserere: atq; armis
 dimicare conarent. post paulo tamen internuntius ultro citroq;
 missis: que ignorabant de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaq;
 omnes uno consilio Domitium productum in publicum circū/
 sistunt: & custodiunt. legatosq; ad cesarem mittunt: sese paratos
 esse portas aperire. queq; imperauerit facere. & Domitiū uiuum
 in eius potestātē tradere. Quibus rebus cognitis cesar: & si magni
 interesse arbitrabatur: q̄ primum oppido potiri: cohortesq; ad se
 in castra traducere: nequa aut largitionibus: aut animi confir/
 matione: aut falsis nuntiis commutatio fieret uoluntatis: quod
 sepe in bello paruis momentis: magni casus intercederent: tamē
 ueritus: ne militum introitu: & nocturni temporis licentia: op/
 pidum diriperetur: eos qui uenerant collaudat. atq; in oppidum
 dimittit. portas murosq; asseruari iubet. ipse his operibus que fa/
 cere instituerat milites disponit. non certis spatii intermissis: ut
 erat superiorum dierum consuetudo: sed perpetuis uigiliis statu/
 onibusq; ut contingant inter se: atq; omnē munitionē expleāt.
 tri. militum: & prefectos circummittit: atq; hortatur: non solū
 ab eruptionibus caueant: sed etiam singulorum hominum oc/
 cultos exitus asseruent. neq; eo tam remisso: ac lāguido animo
 quisquā omniū fuit: qui nocte conqueuerit. tanta erat summa
 rerum expectatio: ut nullus in aliam partem mēte atq; animo
 traheretur. quid ipsis confinensibus. qd Domitio. qd Lentulo.
 quid reliquis accideret. qui quosq; euentus exciperet. Quarta
 uigilia circiter Lentulus Spinter de muro cum uigiliis custo/
 dibusq; nostris colloquitur. Velle si sibi potestas fiat Cæsarem
 cōuenire. Facta potestate ex oppido mittitur. neq; ab eo p̄us
 Domitiani milites discedunt: quam in conspectum Cesaris dedu/
 catur. Cum eo de salute sua orat: atq; obsecrat: ut sibi parcat:
 ueteremq; amicitia cōmemorat: cesarisq; in se beneficia expōit:
 que erant maxima: q̄ per eum in collegium pontificū uenerat.
 q̄ prouinciā hispanie ex pretura habuerat: in petōne cōsulatus
 erat subleuatus. Cuius orationē cesar interpellat: se nō malefici
 causa ex prouincia egressum. sed uti se a cōtumeliosis inimicorum
 defenderet. ut se & populum Romanum: paucorum factione
 oppressū: in libertatem uindicaret: ut. tri. pl. in ea re ex ciuitate

expullos: in suam dignitatem restitueret. Cuius oratione con/
firmatus Lentulus: ut in oppidum reuerti liceat petit. quod de
sua salute impetrauerit: fore etiā reliquis ad suam spem solatio.
Adeo esse perterritos nonnullos: ut suæ uitæ durius consulere
cogantur. facta potestate discedit. Cesar ubi illuxit: omnes se/
natores senatorūq; liberos. tribunos militū. equitesq; romanos.
ad se perducti iubet. Erant senatorii ordinis. L. Domitius. & P.
Lentulus Spinter. L. Cecilius. Spinter Ruffus. Sextus Quin/
tilius. Varus. Questor. L. Rubrius. Preterea filius Domitii:
aliq; complures adolescentes. & magnus numerus equitum ro/
māoz. & decurionū: quos ex municipis Domitius euocauerat.
Hos omnes productos: a contumeliis militū: conuitusq; phibet.
Pauca apud eos loquitur: quod sibi aperte eorum gratia relata
nō sit: pro suis in eos maximis beneficiis: dimittit oēs incolumes.
Aurum quod adduxerat Domitius: atq; in publicū deposuerat:
allatum ad se ab iis iuris confinentibus Domitio reddit. ne con/
continentior in uita hominum: q̄ in pecunia fuisse uideatur. & si eā
pecuniam publicā eē constabat. datāq; a Pompeio in stipendiū.
Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet. atq; eo
die castra mouet. iustumq; iter conficit. Septem omnino dies ad
Corfinium commoratus: & per fines maurucinoz. ferrentinoz:
larinatum: in apuliam peruenit. Pompeius his rebus cognitis:
que erant ad Corfinium geste: luceria proficiscitur canusū. atq;
inde brundisium: copias undiq; omnes ex nouis delectibus ad se
cogi iubet. seruos: pastores armat: atq; his equos attribuit. ex iis
circa trecentos equites conficit. L. Mallius pretor albam cum
cohortibus sex profugit. Rutilius Lupus pretor taracinam cū
tribus: que procul equitatū Cesaris cōspicate: cui preerat Binius
Curius: relicto pretore: signa ad Curium transferunt: & ad eum
transeunt. Item reliquis itineribus: nonnulle cohortes in agmen
Cesaris: alie in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehensus
ex itinere. Cn. Magius Cremona prefectus fabrum. Cn. Pōpeu
quem Cesar ad eum remittit: cum mādatis. quoniā ad id tempus
facultas colloquendi non fuerit: atq; ad eū Brundisium sit uen/
turus: interesse reipublice. & communis salutis: se cum Pompeio
colloqui. neq; uero idem perfici longo itineris spatio: cum per
alios conditiones ferantur: ac si coram de omnibus conditōibus
disceptetur. Iis datis mandatis: brundisium cum legionibus sex

peruenit. Veteranis quattuor reliquis: quas ex nouo delectu confecerat: atq; in itinere compleuerat: domitianas enī cohortes protinus a Corfinio in siciliam miserat. repperit consules Dyra-
chium pfectos: cū magna parte exeratus. Pompeiū remanere brundisii cum cohortibus decem. neq; certum inueniri poterat: obtinendi ne causa brundisii ibi remansisset: quo facilius omne hadriaticum mare ex ultimis italie partibus: regiōibusq; grece in potestatem haberet. atq; ex utraq; parte bellū administrare posset: an inopia nauium ibi remansisset. Veritusq; ne italiā ille dimittendam non existimaret. exitus administrationesq; brundisii portus impedire instituit. Quoꝝ operum hec erat ratio. qua fauces erant angustissime portus: molem atq; aggerem ab utraq; pte littoris iaciebat. q̄ his locis erat mare uadosū. lōgius progressus: cum agger altiore aqua contineri non posset: rates duplices: quoquo uersus pedibus triginta e regiōe molis colloca-
bat. Has quaternis anchoris: ex quattuor angulis distinebat. ne fluctibus mouerentur. His perfectis collocatisq; alias deinceps pari magnitudine rates iungebat. Has terra atq; aggere conte-
gebat. ne aditus atq; incursus ad defendendū impediret. A frōte atq; ab utroq; latere cratibus: ac pluteis protegebat. In quarta quoq; earum turreb; binorum tabulatorum exētabat. quo cō-
modius ab impetu nauium: incendiisq; defenderet. Contra hec Pompeius naues magnas onerarias: quas in portu brundisino depbenderat: adornabat. Ibi turreb; cū ternis tabulatis erigebat. easq; tormentis: & om̄i genere teloz; completas: ad opera Cesaris appellabat. ut rates perrūperet: atq; opera disturbarer. sic quo-
tidie utrinq; eminus fundis: sagittis: reliquisq; telis pugnabant. atq; hec ita Cesar administrabat: ut conditōes pacis dimittēdas non existimaret. Ac tametsi magnopere admirabatur Magiū quem ad Pompeium cum mandatis miserat: ad se non remitti. atq; ea res sepe temptata: etsi impetus eius consiliaq; tardabat. tamē om̄ibus rebus in eo perseuerandum putabat. Itaq; Corbiū Caniniū Rebikū legatū familiarem: necessariūq; Scriboni Libonis mittit ad eum: colloqui causa. mandat ut Libonem de concilianda pace hortetur. In primis ut ipse cum Pompeio col-
loqueretur: postulat. magnope sese confidere demonstrat. si eius rei sit potestas facta: fore ut equis conditōis us discedatur. cuius rei magnam partem laudis atq; estimationis: ad Libonem per-

uenturam: si illo autore: atq; agente ab armis sit discessum. Libo a colloquio Canini digressus ad Pompeium proficiscitur. Paulo post renuntiat: q̃ consules absint. nec sine illis de compositione agi posse. Ita sepius rem frustra tentatā cesar aliquando dimit- tendam sibi iudicabat. & de bello agendū. prope dimidia parte operis a cesare effecta: diebusq; in ea re consumptis: nouē naues a consulibus Dyrachio remisse: que priorem partem exercitus eo deportauerant. brundisium reuertuntur. Pōpeiū siue ope- ribus Cesaris permotus: siue etiam qđ ab initio italia excedere constituerat. aduentu nauium: profectionem parare incipit. Et quo facilius impetum Cesaris tardaret: ne sub ipsa profectione milites oppidum irrumperēt: portas obstruit. uicos plateasq; in- edificat. Fossas transversas uis perducit. Atq; ibi sudēs stipitesq; preacutos defigit. Hec leuibus cratibus: terraq; inequat. Aditus autem atq; itinera duo: que extra murum ad portum ferebant: maximis defixis trabibus: atq; eis preacutis presepit. His paratis rebus: milites silentio naues conscendere iubet. Expeditos autem ex uocatis sagittariis: funditoribusq; raros in muro turribusq; disponit. hos certo signo reuocare instituit. Cum omnes milites naues conscendissent: uis expedito loco actuaria nauigia relin- quit. Brundisini Pompeianorum militum iniuriis: atq; ipsius Pompeii: contumelias permoti Cæsaris rebus fauebant. Itaq; cognita Pompeii profectione: concursantibus illis: atq; in ea re occupatis: uulgo ex rectis significabant. Per quos re cognita Cesar: scalas parari: militesq; armari iubet: ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naues soluit. qui erant in muro custodie causa collocati: eo signo quo cōuenerat reuocātur. notisq; itineribus ad naues decurrunt. Milites positis scalis muros ascendunt. sed moniti a brūdusinis: ut uallum cecū: fossasq; caueāt. subsistunt. & longo itinere ab uis circumducti ad portum perueniunt. duasq; naues cum militibus: quæ ad moles Cesaris adheserāt: scaphis lintribusq; deprehēdunt. deprehensasq; excipiunt. Cesar etsi ad spem conficiendi negotii: maxime pro- babat: coactis nauibus: mare transire: & Pompeiū sequi: prius q̃ ille sese transmarinis auxilium confirmaret: tamen rei eius moram: temporisq; longinquitatem timebat: q̃ om̃ibus coactis nauibus Pompeius presentem facultatem insequendi sui ademerat. Re- linquebatur: ut ex longinquiorebus regionibus gallie picemq;

& a freto naues essent expectande. sed id propter anni tempus
 longum atq; impeditum uidebatur. Interea ueterem exercitum:
 duas hispanias confirmari: quarum altera erat maximis bene/
 ficis Pompei deuincta: auxilia: equitatum parari. Galliam:
 italiamq; temptari se absente nolebat. Itaq; in presentia Pompei
 insequendi rationem omittit. In hispaniam proficisci constituit.
 Diuimuris municipiorum omnium imperat: ut naues conqui/
 rant: Brúduſiumq; deducendas curent. Mittit in sardiniam cum
 legione una Valerium legatum. in siciliam Curionem propre/
 torem romanum cum legionibus tribus. Eundem cum siciliam
 recepisset: protinus in africanam traducere exercitum iubet. Sar/
 diniam obtinebat. M. Cotta. Siciliam. M. Cato. Africanam sorte
 Tubero obtinere debebat. Caralitani simul ad se Valerium mitti
 audierunt: nondum profecto ex italia: sua sponte ex oppido:
 Cottam eiciunt. Ille perterritus: q; omnem prouintiam cōsentire
 intelligit: ex sardinia in africanam profugit. Cato in sicilia naues
 longas ueteres reficiebat. nouas ciuitatibus impabat. hec magno
 studio peragebat. In lucanis brutisq; per legatos suos ciuium
 romanorum delectus habebat. equitum peditumq; certum nu/
 merum: a ciuitatibus sicilie exigebat. quibus rebus pene pfectis
 aduentu Curionis cognito: queritur in contione se proiectum:
 ac proditum a. Cn. Pompeio: qui omnibus rebus imparatissimus:
 non necessarium bellum suscepisset. & ab se reliquisq; in senatu
 interrogatus: omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confir/
 mauisset. Hec in contione questus: ex prouintia fugit. nactus
 uacuas prouintias ab imperio: sardiniam Valerius: Curio siciliā:
 cum exercitibus eo perueniunt. Tubero cum in africanam uēisset:
 inuenit in prouintia cum imperio Actium Varum: qui ad auxilium
 ut supra demonstrauiſſus: amissis cohortibus: p̄tinus ex fuga in
 africanam peruenerat. atq; eam sua sponte uacuum occupauerat.
 delectuq; habito duas legiones effecerat: hominum & locorum
 noticia: & usu eius prouintie: nactus aditus ad ea conanda: qđ
 paucis ante annis ex pretura eam prouintiam obtinuerat. Hic
 ueniētem uticam cum nauibus Tuberōnem: portu atq; oppido
 prohibet. neq; affectum ualitudine filium exponere in terram
 patitur. sed sublatiſ anchoris excedere eo loco cogit. His rebus
 confectis Cesar: ut reliquum tempus a labore intermitteret: mi/
 lites in proxima municipia deducit. Ipse ad urbem proficiscit.

coacto seuatu iniurias inimicorum commemorat. docet se nullum
extraordinarium honorem appetisse. sed expectato legitimo
tempore consulatus: eo fuisse contentum: quod omnibus ciuibus pa-
teret latum: ab decem .tri. ple. contradicentibus inimicis. Catonē
uero acerrime repugnantem: et pristina consuetudine dicendi
mora dies extrahentē: ut sui ratio absentis haberet: ipso consule
Pompeio: qui si improbasset: cur fieri passus esset? Si probasset
cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit
suam: cum de exercitiis dimittēdis ultro postulauisset. In quo
iacturam dignitatis. atque honoris ipse facturum esset. Acerbitatē
inimicorum docet. qui quod ab altero postularent: in se recusarēt:
atque omnia permisceri mallēt: quā imperium exercitusque dimittere.
Iniuriam in eripiendis legibus predicat. crudelitatem & insolē-
tiam in circumscribendis .tri. ple. conditiones a se latae: & expetita
colloquia: & denegata commemorat. pro quibus rebus orat. ac
postulat: ut rempublicam suscipiant. atque una secū administrēt.
Sin timore defugiant: illis se oneri non futurum: & per se rempu-
administraturum. Legatos ad Pompeium mitti oportere de
compositione: neque se reformidare. quod in senatu paulo ante
Pompeius dixisset: ad quos legati mitterentur: ut auctoritatem
attribui: timoremque eorum qui mitterent: significari. tenuis atque
infirmi hec animi uideri. se uero ut operibus ante studuerit: sic
iusticia & equitate uelle superare. Probat rē senatus de mittēdis
legatis. sed qui mitterentur nō reperiēbātur. maximeque timoris
causa: pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius. n.
discedens ab urbe in senatu dixerat: eodem se habiturum loco:
qui Rome remansissent: & qui in castris Cesaris fuissent. sic tri-
duum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subiicitur
etiam. L. Metellus tri. ple. ab inimicis Cesaris: qui hanc rem dis-
trahat. reliquosque res: quas cunctas agere instituerat: impediat. Cuius
cognito consilio Cæsar: frustra diebus aliquot consumptis: ne
reliquum tempus omittat. Infectis his: que agere destinauerat:
ab urbe proficiscitur. atque in ulteriorem galliam peruenit. Quo
cum uenisset: cognoscit missum a Pompeio Iubulum Ruffum:
quem paucis diebus ante: Corfinio captum ipse dimiserat: pre-
fectum. Item Domitium: ad occupandam Massiliam: nauibus
actuarius septem: quas sicilia & sardinia a priuatis coactis seruis:
liberisque colonis suis compleuerat. Premissos etiam legatos mas-

silienses domū: nobiles adoleſcētes: quos ab urbe diſcedens Pom/
 peius erat adhortatus: ne noua Cæſaris officia: ueterum ſuorum
 beneficiorum in eos memoriā expellerent. Quibus mandatis
 acceptis maſſilienſes: portas Cæſari clauſerant. Albicos barbaros
 homines: qui in eorū fide antiquitus erant. montesq; ſupra maſ/
 ſiliam incolebant: ad ſe uocauerant. Frumentum ex finitimis
 regionibus: atq; ex omnibus caſtellis in urbem cōuexerant. ar/
 morum officinas in urbe inſtituerant. muros: claſſem: & portas
 reficiebant. Euocat ad ſe Cæſar maſſilia quindecim primos: &
 cum hiſ agit: ne initium inferendi belli a maſſilienſibus oriatur.
 Debere eos italie totius autoritatem ſequi. potius q̃ uniuius hominis
 uoluntati obtemperare. reliquaq; que ad eorū ſanandas mentes
 pertinere arbitrabatur: commemorat. Cuius orationem domum
 legati referunt: atq; ex autoritate hec cæſari renuntiant. Intel/
 ligere ſe diuiſum eſſe populum romanum in partes duas. neq; ſui
 iudicii: neq; ſuarum eſſe uirium diſcernere utra pars iuſtior
 habeat cauſam. Principes uero eſſe earum partiū. Cn. Pōpeiū:
 & C. Cæſarem patronos ciuitatis: quorum alter agros uolgarum
 are comicorum & iluorū publice hiſ cōceſſerit. alter bello uictas
 gallias attribuerit. uectigaliaq; auxerit. quare paribus eorum
 beneficiis: parem ſe quoq; uolūtatem tribuere debere. & neutrū
 eorum cōtra alterū iuuare. aut urbe: aut portibus recipere. Hec
 dum inter eos aguntur: Domitius nauibus maſſiliam peruenit:
 atq; ab iſ receptus urbi præficiť. Eius imperio claſſem quoquo/
 uerſus dimittit. onerarias naues quas ubiq; poſſunt deprehendit.
 atq; in portum deducunt. parum clauis: aut materia: aut arma/
 mentis inſtructis: ad reliquas armandas reficiendasq; utuntur.
 frumenti quod inuentum eſt: in publicum conferunt. reliquas
 merces com meatuſq; ad obſidionem urbis: ſi accadat: reſeruant.
 Quibus iniuriſ permotus Cæſar: legiones tres maſſiliam adducit.
 turreſ uineasq; ad oppugnationē urbis agere. naues longas are/
 late numero duodecim facere inſtituit. Quibus effectis armatisq;
 diebus triginta: a qua die materia ceſa eſt. adductisq; maſſiliam:
 hiſ Decimum Brutum præfecit. C. Trebonium legatum ad op/
 pugnationem maſſilie reliquit. dum hec parat: atq; adminiſtrat.
 C. Fabium legatum cū legionibus tribus: quas narbone circūq;
 ea loca: hyemandi cauſa diſpoſuerat: in hispaniam premitte: ce/
 leriterq; pyrineos ſaltus occupari iubet. qui eo tempore ab L.

Afranio legato presidus tenebatur. reliquas legiones que longius
hyemabant: subsequi iubet. Fabius ut erat imperatum: adhibita
celeritate: presidium ex saltu deiecit: magnisque itineribus ad ex-
ercitum Afranii contendit. Aduentu. L. Iubulu Ruffi: quem a
Pompeio missum in hispania demonstratum est: Afranius & Petreius:
& Varro: legati Pompeii: quorum unus hispaniam citeriorem
a saltu casbulonensi ad anam duabus legionibus. tertius ab ana-
bettonum agris: lusitaniamque pari numero legionum obtinebat:
officia inter se partiuntur: ut Petreius ex lusitania uectones cum
omnibus copiis ad atram proficiscatur. Varro cum his quas
habebat legionibus: omnem ulteriorem hispaniam tutatur. His
rebus constitutis: equites auxiliaque totius lusitaniae a Petreio-
celtiberis: cantabris: barbarisque omnibus: qui ad oceanum pertinent:
ab Afranio imperantur. Quibus coactis: Petreius per uectones:
ad Afranium peruenit: constituunt communi consilio bellum ad-
iudicandum: propter ipsius loci opportunitatem gerere. Erant ut
supra demonstratum est: legiones Afranii tres: Petreii due. Pre-
terea scutate citerioris prouintiae: & cetratae ulterioris hispaniae
cohortes circiter octuaginta equitum: utriusque prouintiae circiter
quinque milia. Cesar legiones in hispaniam premiserat: ad sex milia
auxilia peditum. equitum tria milia. omnibus superioribus bellis
habuerat. & parem ex Gallia numerum: quem ipse parauerat:
nomiatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo & fortissimo quoque
euocato. Hinc optimi generis hominum: ex aquitanis motanisque:
qui galliam prouintiam attingunt. Audierat Pompeium per
mauritaniam cum legionibus iter in hispaniam facere: confestimque
uenturum. Simul a tri. militum centurionibus: mutuas pecunias
sumpsit. has exercitui distribuit. Quo facto: duas res consequutus
est: quod pignore animos centurionum deuinxit. & largitione re-
demit militum uoluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos
litteris: nuntisque temptabat. In sicore flumine pontes effecerat
duos: inter se distantes milia passuum quattuor: ipsis pontibus
pabulatum mittebat. quod ea que citra flumen fuerant: superioribus
diebus consumpserat. Hoc idem fere atque eadem de causa: pom-
peiani exercitus duces faciebant. crebro inter se equestribus plus
contendebant. Huc cum quotidiana consuetudine congressi:
pabulatoribus presidio proprio: legiones fabianae duae flumen
transissent: impedimentaque & omnis equitatus sequeretur subito

tumentorū & aque magnitudine: pōs est interruptus: & reliqua
 multitudo equitū iterclusa. Quo cognito a Petreio & Afranio
 & aggere & cratibus: que a flumine ferebant: celeriter suo pōte
 Afranius: quem oppido castrisq; coniunctum habebat: legiones
 quattuor: equitatumq; omnem transiecit. duabusq; fabiāis oc/
 currit legionibus: cuius aduentu nuntiato. L. Plancus qui legi/
 onibus preerat: necessaria re coactus: locum capit superiorem.
 diuersamq; aciem in duas partes cōstituit: ne ab equitatu circū/
 ueniri posset. Ita congressis: impari numero: magnos impetus
 legionum equitatusq; sustinet. Commisso ab equitibus prelio:
 signa duarum legionum: procul ab utrisq; conspiciuntur: quas
 Fabius ulteriore ponte subsidio: nostris miserat: suspicatus fore
 quod accidit: ut duces aduersariorum occasiōe: & beneficio for/
 tune ad nostros opprimendos uterentur. quarum aduentu plū/
 dirimit. ac suas uterq; legiōes reducit in castra. Eo biduo Cesar
 cum equitibus nongentis: quos ibi presidio reliquerat: in castra
 peruenit. pons qui fuerat tempestate interruptus: pene erat re/
 fectus. hunc noctu perfici iussit. Ipse cognita locorum natura
 ponti: castrisq; presidio sex cohortes relinquit. atq; omnia impe/
 dimenta: & postero die omnibus copiis triplici instructa acie: ad
 ilderdam proficiscit. & sub castris Afranii consistit. & ibi paulisp
 sub armis moratus: facit equo loco pugnandi potestatem. Pctāte
 facta: Afranius copias educit. & in medio colle sub castris con/
 stituit. Cesar ubi cognouit per Afraniū stare quo minus prelio
 dimicaret ab infimis radicibus mōtis: intermissis circiter passibus
 quadringentis: castra facere constituit. & ne in opere faciendo:
 milites repentino hostiū incursu exterrerentur: atq; opere pro/
 hiberētur: uallo muniri uetuit. Quod eminere & procul uideri
 necesse erat. Sed a fronte castra cōtra hostem pedum qndecim
 fossam fieri iussit. Prima & secunda acies in armis: ut ab initio
 cōstituta erat: pmanebat. Post hos opus in occulto acies tertia
 faciebat. sic omne prius ē perfectū: q̄ intelligeretur: ab Afranio
 castra muniri. Sub uesterum Cesar intra hanc fossam legiones
 deducit. atq; ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero
 die omnem exercitum intra fossam continet: & q̄ longius erat.
 agger petendus: in presentia similem rationem operis instituit.
 singulaq; latera castrorum singulis attribuit legiōibus muniēda
 fossasq; ad eādem magnitudinem perfici iubet. reliquas legiōes

in armis expeditas contra hostem cōstituit. Afranius Petreiusq;
terrēdi causa: atq; operis impediēdi copias suas ad infimas mōtis
radices producunt et prelio laceſſunt. Neq; idcirco Cæsar opus
intermittit cōfusus presidio legionum trium & munitione fosse.
Illi non diu commorati: nec longius ab infimo colle progressi:
copias in castra reducunt. Tertio die Cæsar uallo castra com/
munit. reliquas cohortes quas in superioribus castris reliquerat:
impedimenta q; ad se traduci iubet. Erat in oppido Ilerda & p/
ximo colle: ubi castra Petreius atq; Afranius habebant: plani/
cies circiter passuum trecentorum. atq; in hoc fere medio spatio:
tumulus erat paulo editior: quem si occupasset Cæsar: & commu/
nisset: ab oppido: & ponte & commeatu omni: quē in oppidum
contulerat: se interclusurū aduersarios cōfidebat. Hoc sperans:
legiones tres ex castris educit. acieq; in locis idoneis constructa:
unius legiōis ante signanos precurrere: atq; occupare eū tumu/
lum iubet. Qua re cognita: celeriter que in statione pro castris
erant: Afrani cohortes breuiori itinere ad eundem occupandū
locum mittuntur. Contenditur prelio. & quod prius in tumulū
Afrani uenerant: nostri repelluntur. atq; aliis summissis pre/
sidis terga uertere. seq; ad signa legionum recipere coguntur.
Genus erat pugne militum illorum: ut magno impetu primo
procurrerent: audacter locum caperent. ordines suos non mag/
nopere seruarent. rari disperſiq; pugnarent. si premerentur: pedē
referre: & locum excedere: nō turpe existimarent. Cū Iulianis:
ceterisq; barbaris genere quodam pugne assuefacti: quod fere
fit quibus quisq; in locis miles inueterauerit: uti multum earum
regionum consuetudine moueatur. Hec tamen ratio: nostros
perturbat: insuetos huius generis pugne: circumiri enim sese: ab
aperto latere: procurrentibus singulis arbitrantur. ipsi autem
suos ordines seruare: neq; ab signis discedere: neq; sine graui causa
eum locum quem ceperant: dimitti censuerant oportere. Cæsar
pene omni acie perterrita: quod preter opinionē consuetudinēq;
acciderat: cohortatus suos: legionem nonā subsidio ducit. hostē
insolentem: atq; acriter nostros insequentem: suppressit. rursus
terga uertere: seq; ad oppidū Ilerdā recipe: & sub muro cōsistere
cogit. sed none legionis milites elati studio dum sarcire acceptū
detrimentum uolunt: temere insequuntur fugientes. & in locum
niquum progrediuntur. et sub montem: in quo erat oppidum

positum illerda succedunt. hinc se recipere cum uellent: rursus illi ex loco superiore nostros p̄mebant. preruptus locus erat utraq; ex parte directus: ac tantum in latitudinem patebat: ut tres instructe cohortes eum locū explerēt. & neq; subsidia a lateribus summitti: neq; equites laborantibus usui esse possent. Ab oppido autem editus locus tenui fastigio uergebat: in longitudinē passuum circiter quadringentorum. hac nostris erat receptus: q̄ eo incitati studio incōsultius processerant. Hoc pugnabatur loco: et propter angustias iniquo. et quod sub ipsis radicibus montis constiterant: ut nullum frustra telum in eos mitteretur. tamen uirtute: & patientia nitebantur. atq; omnia uulnera sustinebāt. Augebāt illis copie: atq; ex castris cohortes per oppidū crebro summittebantur: ut integri defessis succederent. Hoc idē Cesar facere cogebatur: ut summissis in eūdem locum suis cohortibus: defessos reciperet. Hoc loco cum esset modo pugnatum continenter horis quinque: nostriq; grauius a multitudine premerent: consumptis omnibus telis gladiis districtis aduersus montem impetū faciūt in cohortes. paucisq; deiectis: reliquos sese cōuertere cogunt. Summotis sub murum cohortibus: ac nonnulla parte propter terrorem ī oppidum cōpulsis: facilis est nostris receptus datus. Equitatus autē noster ab utroq; latere: et si deiectis atq; inferioribus locis constiterat: tamen in summum iugum uirtute connititur: atq; inter duas acies perequitanis: commodiorē atq; tutiorem nostris receptum dat. Ita uario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter septuaginta ceciderunt: ex quibus. Q. Fulgineus ex p̄mo hastato legiōis quarte decime: qui propter eximiam uirtutem: ex inferioribus ordinibus in eū locum peruenerat. uulnerantē amplius sexcenti. Ex afranianis interficiuntur. T. Cealius primi pili centurio: & preter eū centuriones quattuor. milites amplius ducēti. sed hec eius diei p̄ferē opinio: ut se utrinq; superiores discessisse existimarēt. Afranianis q̄ cum esse omnium iudicio inferiores uiderētur: cominus tamē diu steterunt: & nostrorum diu impetum sustinuerunt. & initio locū tumulūq; tenuissent. que causa pugnādi fuerat. & nostros primo cōgressu terga uertere coegissent. nostri autem q̄ iniquo loco atq; impari cōgressi essent. q̄ quinque horis preliū sustinuerunt. q̄ mōtem gladiis districtis ascendissent. q̄ ex loco superiore hostes terga uertere coegissent. atq; in oppidum compulissent.

illi eū tumultū p quo pugnātū est: magnis operibus munerūt.
& presidium ibi posuerunt. Accidit etiam repentinū incōmodū
biduo: quo hec gesta sunt. tanta enim tempestas cohoritur: ut
nunq̃m illis locis maiores aquas fuisse constaret. tum autem ex
omnibus mōtibus nix pluit: ac summas ripas fluminis superauit.
pōtesq; ambos quos. C. Fabius fecerat: uno die interruptit. que
res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit. Castra enim
ut supra demonstratum est: cū essent inter flumina duo: sicorim
& cingam spatio milium triginta: neutrum horum transiri po/
terat. necessarioq; omēs his angustis continebant. neq; ciuitates
que ad Cæsaris amicitiam accesserant frumentū supportare. neq;
ii qui pabulatum longius progressi erant: interclusi fluminibus
reuerti. neq; maximi comitatus: qui ex italia galliaq; ueniebāt:
in castra peruenire poterāt. tempus erat difficillimum: quo neq;
frumenta inhybernū erant. neq; multum a maturitate aberant.
ac ciuitates exinanite: q̃ Afranius pene omne frumentum: ante
Cæsaris aduentum: ilerdam cōuexerat: reliq; si quid fuerat. Cesar
superioribus diebus cōsumperat pecora: quod secundū poterat
esse inopie subsidium: propter bellum finitime ciuitates longius
remouerant. qui erant pabulandi aut frumentādi causa pgressi:
hos leuis armature lusitanti: peritiq; earum regionum cetrati: ci/
terioris hispanie cōsectabantur. quibus erat proclue tranare
flumen: quod consuetudo eorum omnū est: ut sine utris ad ex/
ercitum non eant. At exercitus Afranii omnium rerū abūdabat
copia. multum erat frumentum prouisum: & conuectum supe/
rioribus temporibus. multum ex omī prouintia comportabat.
magna copia pabuli suppetebat. harū rerum omnū facultates
sine ullo periculo pons ilerdæ prebebat. & loca trans flumen
integra: quo omnino Cesar adire nō poterat. Ee permanserūt
aque dies quamplures. Conatus est Cesar reficere pontes: sed nec
magnitudo fluminis pmittebat: neq; ad ripā disposite cohortes
aduersariorum perfici patiebātur. quod illis prohibere erat fa/
cile. tum ipsius fluminis natura: atq; aque magnitudine. tum q̃
ex totis ripis: in unum atq; angustum locum tela iaciebantur.
atq; erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine: opera p/
ficere: & tela uitare. nuntiat Afranio magnos comitatus qui iter
habebāt ad Cesarē ad flumen cōstitisse. Venerant eo sagittarii
ex rutenis: eq̃tes ex gallia cū multis carris: magnisq; impedimētis

ut fert gallica consuetudo. Erant præterea cuiusq; generis ho-
minum: milia circiter sex: cum seruis liberisq;. Sed nullus ordo:
nullum imperium certum: cum suo quisq; consilio uteretur: atq;
omnes sine timore iter facerent: usi superiore temporum: atq;
itinerum licentia. Erant cõplures honesti adolescentes senatorũ
filii: & equestri ordinis. Erant legationes ciuitatum. erant legati
Cesaris. hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos
cum omni equitatu: tribusq; legionibus Afranius diu noctuq;
proficiscitur. Imprudentesq; antemissis equitibus aggreditur. ce-
leriter tamen sese galli equites expediunt. preliumq; committunt.
Hi dum pari certamine res geri potuit: magnũ hostiũ numerũ
pauci sustinere. sed ubi signa legionũ appropinquare ceperunt:
paucis amissis: sese in montes proximis conferunt. Hoc pugne
tempus: magnum attulit nostris ad salutem momentum. nacti
enim spatium se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo
die sagittarii circiter ducẽti. equites pauci: calonum atq; impe-
dimentorum non magnus numerus. his tamen omnibus annona
creuit. que fere res nõ solum inopiam presentis: sed etiam futuri
temporis timore ingrauescere consuevit. Iamq; ad quadraginta
in singulos modios annona peruenerat: & militum uires inopia
frumenti diminuerat: atq; incõmoda indies augebantur: & tam
paucis diebus magna erat facta rerum cõmutatio. ac se fortuna
inclinauerat: ut nostri magna inopia necessariorum rerum cõ-
flictarent: illi om̃ibus abũdarent rebus: superioresq; haberent.
Cesar ciuitatibus: que ad eius amicitiam accesserant: quo minor
erat frumenti copia: pecus imperabat. calones ad longinquiores
ciuitates dimittebat. Ipse presentẽ inopiam quibus poterat sub-
sidus tutabatur. Hec Afranius Petreiusq;: & eorũ amici plẽiora
etiam: atq; uberiora romam ad suos perscribebant. multa rumor
fingebat: ut pene bellum confectum uideretur. Quibus litteris
nuntisq; romam perlatis: magni demum concursus ad Afraniũ.
magne gratulationes fiebant. Multi ex italia ad. Cn Pompeiũ
proficiscebantur. Alii ut principes talem nuntium attulisse: ali-
ne euentum belli expectasse. aut ex omnibus nouissimi uenisse
uiderent. Cũ in his agustus res eẽt: atq; omnes uie ab afranianis
militibus: equitibusq; obsiderentur: nec pontes perfici possent:
imperat militibus Cesar: ut naues faciant. cuius generis eũ supe-
rioribus annis usus britannie docuerat. Carine primum stramine

& leui materia fiebant. reliquum corpus nauium uiminibus cō/
textum corus integebatur. Has perfectas carris iunctis deuehic
noctu milia passuum a castris. xxii. militesq; his nauibus flumē
transportat. continētēq; ripe collem improviso occupat. Hūc
celeriter priusquam ab aduersariis sentiatur: communit. huc le/
gionem postea traiecit. atq; ex utraq; parte pontem institutum
biduo perfect. Ita commeatus: & q frumenti causa processerāt:
tuto ad se recipit: & rem frumētariam expedire incipit. Eodem
die equitum magnam partem flumen traiecit. qui inopinantes
pabulatores: & sine ullo dissipato timore aggressi: q̄m magnum
numerus iumentorum: atq; hominū intercipiunt. cohortibusq;
centuriatis subsidio missis: scienter in duas partes sese distribuūt.
alii ut prede presidio sint: alii ut uenientibus resistent: atq; eos
propellant. unamq; cohortem que temere āte ceteras extra acie
procurrerat: seclusam a reliquis circūueniunt. atq; interficiunt.
incolumesq; cum magna preda eodē ponte in castra reuertuntē.

Dum hec ad ilderdam geruntur: massilienses uis. L. Domitii
consilio: naues longas expediunt numero decemseptem: quarū
erant undecim tecte: multa his minora nauigia addunt: ut ipsa
multitudine nostra classis terreatur. magnum numerum sagitta/
riorum. magnum albicorum: de quibus supra demonstratum ē:
imponunt: atq; hos premis: pollicitationibusq; incitant. certas
sibi deposcit Domitius naues: atq; colōis: pastoresq; quos secū
adduxit: complet. Sic omnibus rebus instructa classe: magna fi/
ducia ad nostras naues procedunt: quibus preerat. C. Brutus. Hæ
ad insulam que est contra massiliam stationes obtinebant. erat
multo inferior numero nauium Brutus. sed delectos ex om̄ibus
legionibus fortissimos uiros: antesignanos centuriones Cæsar ei
classi attribuerat. qui sibi id muneris deposcerāt. u manus ferreas
atq; harpagones parauerant. magno numero pilorū tragularū
reliquorumq; telorum se instruxerant. Ita cognito hostium
aduentu: suas naues ex portu educunt. cum massiliensibus con/
fligūt. pugnatum utrinq; est fortissime & acerrime. neq; multū
albici nostris uirtute cedebant. Homines asperi: & montani ex/
ercitati in armis: atq; u modo digressi a massiliensibus: recentem
eorundē pollicitationē animis continebāt. pastoresq; indomiti
spe libertatis excitati: sub oculis Domitii suam probare operam
studebant. Ipsi massilienses & celeritate nauū: & scientia guber/

natorum confisi: nostros eludebant. impetusq; eorū excipiebāt. & quoad licebat latiore spatio pducta longius acie: circūuenire nostros: aut pluribus nauibus adoriri singulas: aut remos transcurrentes detergere: si possent contendebant. cum propius erat necessario uentum: ab scientia gubernatorum: atq; artificis: ad uirtutem montanorum confugiebāt. qui minus exercitatis remigibus: minusq; peritis gubernatoribus utebantur. qui repente ex onerariis nauibus erāt producti. neq; dum etiam uocabulis armamētorum cognitis nostri: tum etiam grauitate & tarditate nauium impediēbantur. facte enim subito ex humida materia: non eundem usum celeritatis habuerant. Itaq; dum locus communis pugnādi daretur: equo animo singulas binis nauibus obiciebāt. atq; iniecta manu ferrea: & retenta utraq; naue: diuersi pugnabant: atq; in hostium naues transcendebant. & magno numero albicorum & pastorum interfecto: partem nauium deprimunt. nō nullas cum hominibus capiunt. reliquas in portum compellunt. Eo die naues massiliensium: cum his que sunt capte intereunt. viii. Hoc primum Cesari ad iberdā nuntiatur. simul perfecto pōte celeriter fortuna mutatur. Illi perterriti uirtute equitum: minus libere: minus audacter uagabantur. Alii non longo a castris progressi spatio: ut celerem receptum haberent: angustius pabulant. alii longiore circuitu custodias stationesq; equitum uitabant: aut aliquo recepto detrimento: aut procul equitatu uiso ex medio itinere piectis sarcinis fugiebāt. postremo & plures intermittere dies: & preter cōsuetudinem omnium: noctu constituerant etiā pabulari. Interim oscenses & calaguritani: qui erant cum oscensibus cōtributi: mittūt ad eū legatos: seseq; imperata facturos pollicent. hos tarraconēses & iacetani & ausetani: & paucis post diebus Illurgauonenses: qui flumen biberū attingūt: insequūtur. Petit ab his omībus ut se frumēto iuuent. Pollicentur. Atq; omnibus undiq; conquisitis iumentis: in castra deportāt. Transit etiam cohors Iurganonenis ad eū. Cognito ciuitatis consilio: & signa ex statione transfert. magna celeriter commutatio rerum perfecto ponte: magnis quinque ciuitatibus ad amicitia iunctis: expedita re frumētaria. extinctis rumoribus de auxiliis legionū: que cum Pompeio p mauritaniā uenire dicebantur. multe lōgiquiores ciuitates ab Afranio desciunt: & Cesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis

animis aduersariorum: Cesar: ne semper magno circuitu p pontē equitatus esset mittendus: nactus idoneum locum: fossas pedum triginta in latitudinem complures facere instituit. quibus parte aliqua sicorem auerteret. uadumq; in eo flumine efficeret. His pene effectis: magnum in timorem Afranius Petreiusq; pueniūt ne omnino frumento: pabuloq; intercluderentur. q; multum Cesar equitatu ualebat. Itaq; constituunt ipsi locis excedere: & in celiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabat etia illa res: q; ex duobus contrariis generibus: quæ superiore bello cum. L. Sertorio steterant: ciuitates iuncte: nomē atq; imperiū absentis timebant. queq; in amicitia manserant. Pōpeu magnis affecte beneficiis: eum diligebant. Cesaris autem in barbaris erat nomē obscurius. Hinc magnos equitatus: magnaq; auxilia expectabant: & suis in locis bellum in hyemem ducere cogitabāt. Hoc inito consilio toto flumine hybero naues conquirere: et octogesam adduci iubent. Id erat oppidum positum ad hiberū miliaquinq; passuum. a castris aberat. xxi. ad eū locum fluminis nauibus iunctis: pontem imperant fieri. legionesq; duas flumen sicorim traducunt. castraq; muniūt uallo pedū duodecim. Quare per exploratores cognita: summo labore militum Cesar: cōtinuato. diem noctemq; opere: in flumine auertendo: huc iam duxerat rem: ut equites etsi difficulter: atq; egre fiebat: possent tamen atq; auderent flumen transire. Pedites uero tantū modo humeris ac summo pectore extarēt: ut tum altitudine aque: tū etiam rapiditate fluminis ad transeūdum nō impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in hiberno: prope effectus nuntiabatur. & in sicori uadum reperiabatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaq; duabus auxiliaribus cohortibus illerda presidio relictis: omibus copiis sicorim transeūt. & cum duabus legionibus: quas superioribus diebus traduxerāt: castra coniungunt. Relinquebatur Cesari nihil: nisi uti egrotu agmen aduersariorum male haberet: & carperet. pōs enim ipsius magnum circuitum habebat. ut multo breuiore itinere: illi ad hiberum peruenire possent. Equites ab eo missi flumen transeūt. & cum de tertia uigilia Petreius & Afranius castra mouissent: repente sese ad nouissimū agmen ostendūt. & magna multitudie circumfusa morari atq; iter impedire incipiunt. Prima luce ex superioribus locis: que Cesaris castris erant coniuncta cernebant

equitatus nostri prelio: nouissimos illorum premi uehemēter: ac
 nonnunquam sustinere extremum agmen: atq; interrūpi: alias
 inferri signa: & uniuersarū cohortum impetu nostros propelli.
 deinde rursus cōuersos inseq. totis uero castris milites cōturbari:
 & dolere hostem ex manibus dimitti. bellum necessario longius
 duci. centuriōes tribunosq; militum adire atq; obsecrare: ut per
 eos Cēsar certior fieret: ne labori suo: neu periculo parceret. pa/
 ratos esse sese posse: & audere transire flumē: quo traductus eēt
 equitatus. quorū studio & uocibus excitatus cēsar: & si timebat
 tāte magnitudinis flumini exercitum obuicere: conandū tamē
 atq; experiendum iudicat. Itaq; infirmiores milites ex omībus
 centuriis deligi iubet. quorum aut animus: aut uires uidebantur
 sustinere non posse. hos cum legione una presidio castris reliquit.
 reliquas legiones expeditas educit. magnoq; numero iumentoz
 in flumine supra atq; infra cōstituto traducit exercitum: pauci
 ex his militibus in flumine abrepti: ab equitatu excipiuntur: ac
 subleuantur. interit tamen nemo. Traducto incolumi exercitu
 copias instruit. triplicemq; aciem ducere incipit. ac tantum fuit
 in militibus studium: ut milium sex ad iter addito ad uadū cir/
 cuitu: magnaq; fluminis mora interposita: eosq; de tertia uigilia
 exissent: ante horam diei nonam cōsequerentē. Quos ubi Afra/
 nius procul uisos cum Petreio conspexit: noua re perterritus:
 locis superioribus constitit: aciemq; instruit. Cēsar in campis
 exercitum refecit: ne defessum prelio obuiciat. Rursus conantes
 progredi insequitur: & moratur. Illi necessario maturius q̄ con/
 stituerant castra ponunt. Suberant enim mōtes: atq; a milibus
 passuum quinque itinera difficilia: atq; angusta excipiebant. hos
 montes intra se recipiebant: ut equitatum Cēsaris effugerent: p̄/
 sidusq; in angustis collocatis exercitum. itinere prohiberēt. ipsi
 sine periculo: ac timore: biberum copias traducerent. quod fuit
 illis conandum: atq; omni ratōe efficiendū. & totius diei pugna
 atq; itineris labore defessi: rem in posterum diem distulerunt.
 Cēsar quoq; in proximo colle castra ponit. media circiter nocte
 u qui adaq̄ndi causa longius a castris processerant: ab equitibus
 correpti. Fit ab his certior Cēsar: duces aduersariorum silentio
 copias castris educere: quo cognito signū dari iubet: & uasa mi/
 litari more conclamari. Illi exaudito clamore: ueriti ne noctu
 impediti: sub onere configere cogerentur: aut ne ab equitatu

Cesaris in angustis tenerent: iter supprimūt. copi asq; in castris
cōtinent. Postera die Petreius cum paucis equitibus: occulte ad
exploranda loca proficiscitur. Hoc idem fit ex castris Cesaris.
Mittitur. L. Decidius Saxo: cum paucis qui loci naturam per/
spiciāt. uterq; idem suis renuntiat quinq; milia passuum p̄xima
intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera: & mō/
tosa. qui prior has āgustias occupauerit: ab hoc hostem p̄hiberi
nihil esse negotii. Disputat in consilio a Petreio & ab Afranio
& tempus profectiois queritur. pleriq; censebāt: ut noctu iter
facerent: posse prius ad angustias perueniri: q̄ sentirentur: alii q̄
pridie noctu conclamatum esset a castris Cesaris: argumentum
fumebant loco non posse clam exiri. Circumfundi noctu equi/
tatum cesaris atq; omnia loca atq; itinera obsideri. nocturna q;
prelia esse uitanda: q̄ p̄territus miles in ciuili dissensione: timori
magis q̄ religioni consulere consuevit. At lucem multum per se
pudorem omnium oculis: multum etiam tribunorum: militum:
centurionumq; presentiam afferre. quibus rebus coerceri milites:
& in officio contineri soleant. Quare omni ratōne esse interdū
perrumpendum. & si aliquo accepto detrimento: tamen summa
exercitus salua: locum quem petant: capi posse. Hæc uicit in
in consilio sententia. & prima luce postridie cōstituunt p̄ficisci.
Cesar exploratis regiōibus: albente celo oīs copias castris educit.
magnosq; circuitu: nullo certo itinere exercitum educit. Nanq;
itineria que ad hiberum atq; octogesam pertinebant: castris ho/
stium oppositis tenebantur. Ipsa erant transcendenda. ualles
maxime: & difficillima saxa: multis locis prerupta: iter impedi/
ebāt. ut arma per manus necessario traderent. militesq; inermes:
subleuatiq; alii ab aliis: magnam partem itineris cōficerent. Sed
hunc laborem recusabat nemo: q̄ eum omnium laborum finem
fore existimabant: si hostem hiberō intercludere: & frumētum
prohibere potuissent. ac primo Afranii milites uisendi causa loci
ex castris procurrebant: contumeliosiq; uocibus prosequaban/
tur nos necessariū uictus inopia coactos fugere: atq; ad ilderam
reuerti. Erat enim iter a proposito diuersum. contrariamq; in
partē iniri uidebatur. duces uero eorum suū consilium laudibus
ferebant: qđ se castris tenuissent. multumq; eorum opinionem
adiuuabat: q̄ sine iumētis impedimētisq; ad iter profectos uide/
bant. ut nō posse diutius inopiam sustinere: cōfiderent. Sed ubi

paulatim retorquere agmen: ad dexteram conspexerunt: iamque
 primos superare regionem castrorum animadverterunt: nemo
 erat adeo tardus: aut fugiens laboris: quin statim castris exe-
 undum atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma: atque
 omnes copie paucis presidio relictis cohortibus exeunt. rectoque
 ab hiberum itinere contendunt. erat in celeritate omne positum
 certamen. utri prius angustias montesque occuparent. sed exercitum
 Caesaris utarum difficultates tardabant. Afranii copias equitatus
 Caesaris insequens morabatur. Res tamē ab Afranianis huc erat
 necessario deducta: ut si priores montes quos petebant: attigisset:
 ipsi periculum vitarent. Impedimenta totius exercitus: cohortesque
 in castris relictas: servare non possent. quibus interclusis exer-
 citu Caesaris: auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit por-
 iter Caesar: atque ex magnis rupibus nactus planiciem: in hanc
 contra hostem aciem instruxit. Afranius cum ab equitatu no-
 vissimum agmen premeretur: & ante se hostem uideret: collem
 quendam nactus: ibi constitit. Ex eo loco quattuor cetratorum
 cohortes in motem qui erat in conspectu omnium mittit. Huc
 magno cursu concitatos iubet occupare. eo consilio uti ipse eodem
 omnibus copiis contenderet. & mutato itinere: iugis octogesam
 perueniret. hunc cum obliquo itinere cetrati peterent: conspi-
 catus equitatus Caesaris: in cohortes impetum fecit. nec minimam
 partem: temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt. omnesque
 ab eis circumuenti: in conspectu utriusque exercitus interficiunt.
 eratque occasio benegerende rei. neque uero id Caesarem fugiebat:
 tanto sub oculis accepto detrimento: perterritum exercitum
 sustinere non posse: praesertim circumdatum ubique equitatu cum
 in loco equo atque aperto: confligeretur. Concurrerant legati:
 centuriones: tribunique militum: ne dubitaret prelium committere:
 omnium esse militum paratissimos animos. afranianos contra
 multis rebus sui timoris signa misisse: quod suis non subuenissent: quod
 de colle non decederent: quod uix equitum incursum sustinerent.
 collatisque in unum locum signis conferti: neque ordines: neque signa
 seruarent. quod si iniquitatem loci timeret: datum iri tamen aliquo
 loco pugnandi facultatem: quod certe inde decedendum esset Afranio:
 nec sine aqua permanere posset. Caesar in eam spem uenerat: se sine
 pugna: & sine uulnere suorum: rem conficere posse. quod re frumen-
 taria aduersarios interduisset. cur etiam secundo prelio aliquos

ex suis amitteret? cur uulnerari pateretur optime meritos de se
milites? cur deniq; fortunam periclitaretur: presertim cum non
minus esset imperatoris consilio superare q̃ gladio. mouebatur
etiam misericordia ciuium: quos interficiendos uidebat. quibus
saluis atq; incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium
Cæsaris a plerisq; non probabatur. Milites uero palam inter se
loquebantur: quoniam talis occasio uictorie dimitteretur: etiā
cum uellet Cæsar sese non esse pugnaturol. Ille in sua sententia
perseuerat. & paulum ex eo loco digreditur: ut timorem aduer/
sarius minuat. Petreius atq; Afranius oblata facultate: in castris
sese referunt. Cæsar presidis montibus dispositis: omnia ad hiberū
intercludit itinera: q̃ proxime potest hostium castris castra cō/
munit. Postero die duces aduersariorum perturbati: q̃ omnem
rei frumētarie fluminisq; hiberi spem dimiserant: de reliqs rebus
cōsultabant. Erat unum iter ilderam: si reuerti uellent. alterum
si tarraconem peterent. Hec consultantibus eis: nūtiatur aqua/
tores ab equitatu premi nostro. Qua re cognita crebras statōes
disponunt equitum: & cohortum alariarū: legionariasq; inter/
mittūt cohortes: uallumq; ex castris ad aquam ducere incipiūt.
ut intra munitionē sine timore: & sine statōibus aquari possent.
Id opus inter se Petreius atq; Afranius partiuntur: ipsiq; persi/
ciendi operis causa: longius progrediūtur. Quorū discessu liberā
nacti milites colloquiorum facultatem: uulgo procedūt: & quē
quisq; in castris notum: aut municipem habebat: conquirunt. atq;
uocat. Primum igitur agunt gratias omnes omnibus: q̃ sibi per/
territis pridie pepercissent. eorum se beneficio uiuere. Deinde
imperatoris fidem querūt: recte ne se illi sint commissuri? & qđ
non ab initio fecerint: armaq; cum hominibus necessariis & con/
sanguineis contulerint: conqueruntur. His prouocati sermōibus
fidem ab imperatore de Petreii & Afranii uita petunt: ne in se
scelus concepisse: neu suos prodidisse: uideātur. Quibus cōfirmati
rebus: se statim signa translaturōs confirmant. Legatosq; de
pace primorū ordinū centuriones ad Cæsarem mittunt. interim
alii suos in castra inuitādi causa adducunt. alii ab suis adducunt.
adeo ut ima castra iam facta uiderentur. Compluresq; tribuni
militum: & centuriones ad Cæsarem ueniunt: seq; ei commendāt.
Hoc idē fit a principibus hispanie: quos illi euocauerant. & secū
in castris habebāt obsidū loco. u. suos notos hospitesq; querebāt:

per quem quisq; eorum aditum commendationis haberent ad
Cesarē: Afraniū etiā filius adolescens: de sua & parentis sui salute
per Sulpitium legatū agebat. erant plena leticia: & gratulatōe
omnia: eorum qui tanta pericula uitassent: & eorum: qui sine
uulnere tantas res confecisse uidebantur. magnumq; fructum
sue pristinae lenitatis: omnium iudicio Cesar ferebat. consiliumq;
eius a cunctis probabatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio: ab
instituto opere discedit. seq; in castra recipit. sic paratus ut uide/
batur: ut quicunq; accidisset casus: hunc quieto: & equo animo
ferret. Petreius uero non deserit sese. armat familiam. cum hac
& pretoria cohorte cetratorū: barbarisq; equitibus paucis: bene/
ficiariis suis: quos sue custodie causa: habere consuevit: impro/
uiso ad uallum aduolat. colloquia militum interrumpit. nostros
repellit ab castris. quos deprehēdit: interficit. reliq; coeunt inter
se: & repētino piculo exterriti: sinistras sagis inuoluūt. gladiosq;
distringunt. atq; ita se a cetratis equitibus defendunt. castrorum
propinquitate confisi: seq; in castra recipiunt. & ab his cohorti/
bus que erant in statione ad portas defenduntur. Quibus rebus
cōfectis flens Petreius manipulos circuit: militesq; appellat: neu
se: neu Pompeium absentem imperatorem suum: aduersario ad
supplicium tradant: obsecrat. Fit celeriter concursus in pretoriū
postulat ut iurent omnes: se exercitum ducesq; non deserturos:
neq; prodituros: neq; sibi separatim a reliquis cōsilium capturos.
Princeps in hec uerba iurat ipse: idem iusiurandum adigit Afra/
nium: subsequuntur tribuni militum centurionesq; centuriatim
producti milites idem iurant. edicūt penes quem quisq; sit miles
Cesaris: ut producāt: productosq; palā in pretorio interficiant.
sed pleriq; quos ceperant: celant. noctuq; per uallum emittunt.
Sic terrore oblato a ducibus: crudelitas i supplicio. noua religio
iusiurandi: spem presentis deditiois sustulit. mentesq; militum
conuertit. & rem ad pristinam rationem belli redegit. Cesar mi/
lites aduersariorum: qui in castra per tempus colloqui uenerāt:
summa diligentia cōquiri: & remitti iubet. Sed ex numero tri/
bunorum militum: centurionūq; nonnulli: sua uoluntate apud
eum remanserunt. quos ille postea magno in honore habuit.
Centuriones ampliorisq; ordinis equites romanos: in tribunitiū
restituit honorem. Premebantur afraniāni pabulatione: aqua/
bantur egre. frumenti copiam legionarii nonnulli habebant.

q̄ dierum uigintiduorū ab ilerda frumētum iussi erant efferre. Cetrati auxiliareſq; nullam quorū erant facultateſ ad parandū exigue: & corpa inſueta ad onera portanda. itaq; magnuſ eorū quottidie numeruſ ad Ceſarem perſugiebat. In hiſ erat āguſtuſ reſ: ſed propoſitiſ conſiliſ duobuſ explicitiuſ uidebatur ad ilerdā reuerti: q̄ ibi paulum frumenti reliquerant. ibi ſe reliquum cōſiliuſ expleturoſ confidebant. Tarraco aberat longiuſ. quo ſpatio pluſ rem poſſe caſuſ recipere intelligebant. Hoc p̄bato conſilio ex caſtriſ proficiſcuntur. Ceſar equitatu premiſſo: qui nouiſſimuſ agmē carperet: atq; impediret: ipſe cum legiōibuſ ſubſequitē. nullū intercedebat tempuſ quin extremi cū eq̄tibuſ p̄liarent: Genuſ erat hoc pugne expedite cohorteſ: nouiſſimū agmen claudebant. pluſq; in lociſ campeſtribuſ ſuſtinebant. ſi mōſ erat aſcendēduſ: facile ipſa loci natura periculū repellebāt: q̄ ex lociſ ſuperioribuſ q̄ antecceſſerant ſuoſ aſcēdētēſ p̄tegebāt. cū ualliſ aut locuſ decliuſ ſuberat: neq; ii qui antecceſſerant: morantibuſ opem ferre poterant. equiteſ uero ex loco ſuperiore: in aduerſarioſ tela conuiciebant: tum magno erat in periculo reſ: tum inquirebant: ut cum eiuſmodi eſſet lociſ appropinquatum: legionuſ ſigna cōſiſtere iuberent. magnoq; impetu equitatuſ repellerent. Eo ſū moto: repēte incitati curſu: ſeſe ī ualleſ uerſi dimitterent. atq; ita tranſgreſſi: ruruſ in lociſ ſuperioribuſ conſiſterent. nam t̄m ab equitū ſuorum auxiliuſ aberant: quoruſ numeꝝ habebāt magnū: ut eoſ ſuperioribuſ perterritoſ p̄luſ in mediū recipient agmē. ultroq; eoſ tuerēt. quorū nulli ex itinere excedere licebat quin ab equitatu Ceſariſ exciperetur. tali dum pugnatur modo: lente ac paulatim proceditur. crebroq; ut ſint auxilio ſuiſ ſubiſtūt. ut cum accidit. milia enim p̄greſſi q̄ttuor uehementiuſq; peragitati ab equitatu: montē excelluſ capiūt. ibiq; una fronte contra hoſtem caſtra muniunt. neq; iumentuſ onera deponunt. Vbi Ceſariſ caſtra poſita: tabernaculaq; conſtituta: & dimiſſoſ equiteſ pabulandi cauſa animaduertunt: ſeſe ſubito pripiūt. hora circiter ſexta eiūſdē diei: & ſpē naſti more: diſceſſu noſtroꝝ eq̄tū: iter facere incipiunt. Qua re aīma duerſa Ceſar: relictiſ legiōibuſ ſubſequitē: preſidio impedimētū paucaſ cohorteſ relinquit. hora decima ſubſequi pabulatoreſ: equiteſq; reuocari iubet. celeriter eq̄tatuſ ad quottidianū itineriſ effitiū reuertitē. pugnatē acriter ad nouiſſimū agmē: adeo ut pene terga

conuertant. compluresq; milites: etiā nōnulli centuriones inter/
ficiuntur. Instabat agmen Cesaris: atq; uniuersum imminebat.
Tum uero neq; ad explorandum idoneum locum castris: neq;
ad progrediēdum data facultate: cōsistūt necessario: & procul
ab aqua & natura iniquo loco castra ponunt. Sed hisdem de/
causis Cesar: que supra monstrate: prelio amplius non laceffit. &
eo die tabernacula statui passus nō est. quo paratiores eēnt ad
insequendum omnes: siue noctu siue interdiu erumperent. Illi
animaduerso uitio castrorum: tota nocte munitiones pferūt.
castraq; castris cōuertūt. hoc idē postero die a prima luce faci/
unt. totumq; in ea re diem consumunt. sed quantum opere pro/
cesserant: & castra protulerant: tanto aberant ab aqua longius.
& p̄senti malo aliis malis remedia dabant. Prima nocte aquādē
causa nemo egreditur castris. Proximo die presidio in castris
relictō: uniuersas ad aquā copias educūt. pabulatum emittitur
nemo. His eos supplices malis: Cesar necessariā subire deditionē:
q̄m prelio decertare malebat. conatur tamen eos uallo: fossaq;
circūmunire: ut q̄maxime repentinas eorū eruptiones demoret
quo necessario descensuros existimabat. illi & inopia pabuli ad/
ducti: & quo essent ad id expeditiores: om̄ia sarcinaria iumēta
interfici iubent. In his operibus consilijsq; biduum consumitur.
tertio die magna iā pars operis Cesaris pcesserat. Illi impediēde
rei: que munitiōis causa fiebat: hora circiter octaua signo dato
legiones ducunt. aciemq; sub castris instruunt. Cesar ab opere
legiones reuocat. equitatū om̄nē conuenire iubet. acie instruit.
cōtra opinionem enim militum: famamq; omnium: uideri p̄lio
diffugisse: magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de causis
que sunt cognite: quominus dimicare uellet: mouebat. atq; hoc
etiam magis: q̄ spatii breuitas: etiā in fugā cōiectis aduersariis:
non multum ad summam uictorie iuuare poterat. Non enim
amplius pedum milibus duobus: ab castris castra distabāt. Hinc
duas partes acies occupabant. Tertia uacabat ad incursum atq;
impetum militum relictā: si prelium committeretur. ppingtas
castrorū: celerē superatis ex fuga preceptū dabat. Hac de causa
constituerat signa inferētibus resistere: p̄or prelio non laceffere.
Acies erat Afrani duplex. legio quinta & tertia: in subsidis locū
alarie cohortis obtinebat. Cesaris triplex. sed primā aciem qua/
terne cohortes ex quinta legione tenebāt. has subsidarie terne:

& rursus alie totidē: sue cuiusq; legiōis subsequebant. sagittarii funditoresq; media continebant acie. equitatus latera cingebat. tali instructa acie tenere uterq; propositum uidebatur. Cæsar ut nisi coactus prelium non committeret. ille ut opera Cæsaris impediret. producitur tamen res: aciesq; ad solis occasum continentur. Inde utrinq; in castra discedunt. Postero die munitōes institutas Cesar parat perficere. illi uadū fluminis sicoris tēptare si transire possent. Qua re animaduersa Cesar: germanos leuis armature equitumq; partem flumen traucit. Crebrasq; in ripis custodias disponit. tādē omnibus rebus obsessi: quarto iam die sine pabulo retētis iumētis: atq; ligni & frumētī inopia: colloquū petunt. & si fieri possit: semoto a militibus loco. ubi id a Cesare negatum: & palam si colloqui uellent: cōcessum est. dat obfidis loco: Cesari filius Afrani. uenitur ī eum locum quem Cæsar delegit. Audiente utroq; exercitu loquitur Afranius: nō esse: aut ipsi: aut militibus succēdendum: q̄ fidem erga imperatorē suum. Cn. Pompeium conseruare uoluerūt. sed satis iam fecisse officio: satisq; supplicii tulisse: perpeffos omnium rerum inopiam. Nunc uero: pene ut feminas circumuentos: prohiberi aqua: prohiberi ingressu. neq; corpore dolorem: neq; animo ignominiam ferre posse. itaq; se uictos confiteri: orare atq; obsecrare: si quis locus misericordie relinquatur: ne ad ultimum supplicium p̄gredi necesse habeat. Hec q̄mpotest dimittissime atq; subiectissime exponit. Ad ea Cesar respōdit: nulli hominum has partes uel querimonie: uel miserationis minus conuenisse. reliquos enim omēs suum offitium prestitisse: qui etiam bona conditione: & loco: & tempore equo configere noluerint: ut q̄integerrima essent ad pacem oīa. exeratū suū qui etiā iuria accepta: suisq; interfectis quos ī sua potestate habuerit: cōseruarit: & texerit. Illius deniq; exercitus milites: qui per se de concilianda pace egerint. Qua in re omnium suorū uite consulendū putarūt: sic omnium ordinū partes: in misericordiam cōstitisse: ipsos duces a pace abhorruisse. eos neq; colloquit: neq; induciarū iura seruasse: & hostes impitos: & per colloquium deceptos: crudelissime interfecisse. Accidisse igit̄ his quod plerunq; hōibus nimia pertinacia atq; arrogātia accidere soleat: uti eo recurrant: & id cupidissime petant: quod paulo ante cōtempserint. neq; nunc se illoꝝ hūanitate: neq; aliq̄ tēporis opportunitate postulare: qbus rebus augeant opes sue:

sed eos exercitus: quos contra se multos iam annos aluerint: uelle
 dimitti. Neque enim sex legiones alia de causa missas in hispaniam
 septimamque ibi conscriptam: neque tot rãtasque classes paratas: neque
 sumissos duces rei militaris pitos: nihil horum ad pacandas hispanias:
 nihil ad usum prouintie prouisum: que propter diuturnitatem
 pacis nullum auxilium desiderarit. Omnia hec iam pridem contra
 se parari. in se noui generis imperia constitui: ut idem apportans
 urbanis presidia rebus: & duas bellicosissimas prouintias absens
 tot annos obtineat: in se iura magistratuum commutari: ne ex
 pretura: & consulu: ut semper sit: per paucos probati & electi in prouintias
 mittantur: in se etatis excusationem nihil ualere: quod superioribus
 bellis probati ad obtinendos exercitus euo centur in se uno non
 seruari. Quod si omnibus datum semper imperatoribus ut rebus felici-
 ter gestis: aut cum honore aliquo: aut certe sine ignominia: domum
 reuertantur: exercitumque dimittant. que tamen omnia & se tulisse patienter
 & esse laturum. neque nunc id agere ut ab illis abductum exercitum
 teneat ipse: quod tamen sibi difficile non sit: sed ne illi habeant: quo
 contra se uti possint. proinde ut esset dictum: prouintias excederent.
 exercitumque dimitterent. sed si id sit fecim se nociturum nemini. hanc unam
 atque extremam pacis esse conditionem. Id uero militibus fuit per gratum
 & iucundum: ut ex ipsa significatio potuit cognosci. ut quod aliquid
 uicti incommodi expectauissent. ultro inde premium missiois ferret.
 Nam cum de loco & tempore eius rei controuersia inferret: & uoce:
 & manibus: uniuersi ex uallo ubi constituerant significare ceperunt:
 ut statim dimitterent. neque enim interposita fide firmum esse posse: si
 in aliud tempus differret. paucis cum esset in utramque partem uerbis
 disputatum: res hic deducit: ut utique habeant domiciliu: aut posses-
 siones in hispaniam statim: reliqua ad uarum flumen dimittantur. necui
 de his noceat: neque quod inuitus sacramento dicere cogat a Cesare
 cauetur. Cesar ex eo tempore dum ad flumen uarum ueniat: dum
 se frumentum daturum pollicetur: addit etiam: ut quod quisque eorum
 in bello amiserit: que sint penes milites suos: ut quod amiserint resti-
 tuat. militibus equa facta existimatione pecuniam pro his rebus
 soluit. Quascunque postea controuersias inter se milites habuerant:
 sua sponte ad Cesarem introduxerunt: Petreius atque Afranius cum
 stipendium ab legionibus pene seditione facta flagitare: cuius illi
 diem nondum uenisse dicerent: Cesar ut cognosceret: postulatum
 est. Eoque utrique quod statuit contenti fuerunt. Parte circiter

tertia exercitus eo biduo dimissa: duas legiones suas antecedere: reliquas subsequi iussit: ut non longo inter se spacio castra facerent. et negotio. Q. Fulvium Calenum legatum praefecit. Hoc eius praescripto ex hispania ad uarum flumen est iter factum. atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. Iulij Caesaris eiusdem belli Commentarius Secundus.

Dum haec in hispania geruntur. C. Trebonius legatus qui ad oppugnationem massilie relictus erat: duabus ex partibus aggerem: uineas: turreseque ad oppidum agere instituit: una erat proxima portui naualibusque: altera ad partem qua est aditus ad Galliam: atque hispaniam: ad id mare: quod adigit ad ostium rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus: mari abluitur. reliqua quarta est: quae aditum habet a terra. huius quoque spatii pars ea: quae ad arcem pertinet: loci natura: & ualle altissima munita: longam & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera. C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem: ex omni prouincia uocat. uimina: materiamque: comportari iubet. Quibus comparatis rebus aggerem in altitudinem pedum octuaginta extruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus: tantaque multitudo tormentorum: ut eorum uim nullae contextae uiminibus uineae sustinere possent. asseres enim pedum duodecim cuspidibus praefixi: atque hi maximis balistis: per quattuor ordines cratium in terra defigebantur. Itaque pedalibus lignis coniunctis inter se porticus intuebantur: atque hac agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum sexaginta: equandi loci causa facta. item ex fortissimis lignis euoluta: omnibus rebus: quibus ignis iactus: & lapides defendi possent. sed magnitudo operum: muri altitudo: atque turrium: multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. crebro tamen per Albicos: eruptiones fiebant ex oppido. ignesque aggeri & turribus inferebantur. quae facile nostri repellebant milites. magnisque ultro illatis detrimentis: eos qui eruptionem fecerant: in oppidum reuocabant. Interim. L. Nasidius ab. Cn. Pompeio cum classe nauium sedecim. in quibus paucae erant erate. L. Domitio massiliensibusque subsidio missus:

freto sicilie imprudente: atq; inopinante curiore puehit: appullisq;
 messanam nauibus: atq; inde propter repentinū terrorē prīcipū
 ac senatus: fuga facta ex nauibus eorū unā deducit. Hac adiūcta
 ad reliquas naues cursum massiliā uersus perficit: premissaq; clam
 nauicula domitium massiliensesq; de suo aduentu certiores facit.
 eosq; magnopere hortatur: ut rursus cum Bruti classe additis suis
 auxiliis confligāt. Massilienses post superius incommodū ueteres
 ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant.
 summaq; industria amauerant. remigum gubernatorūq; magna
 copia suppetebat: piscatoriasq; adiecerāt: atq; cōtexerant: ut eēnt
 ab ictu telorū remiges tuti. Has sagittariis tormentisq; cōpleuerāt
 tali modo instructa acie omnium seniorum matrum famularum:
 uirginūq; precibus: et fletu excitati: ut extremo tempore ciuitati
 subuenirent: non minore animo ac fiducia: q̄ ante dimicauerant:
 naues conscendunt: cōmuni enim fit uicio nature: ut inuisis lati/
 tantibusq; atq; incognitis rebus magis confidamus: uebementiusq;
 exterreamur: ut tum accidit: aduentus enī. L. Nasidu summa spe
 et uoluntate ciuitatem complerat. nacti enim idoneum uentum:
 ex portu exeunt: et tauercenta: quod est castellū massiliensium:
 ad Nasidium perueniunt. Ibiq; naues expediūt: rursusq; se ad cō/
 fligendum animo confirmant. et consilia communicāt: dextra p̄
 massiliensibus attribuitur: sinistra Nasidio. Eodē Brutus cōtendit
 aucto nauium numero. Nam ad eas: que facte fuerant arelate:
 per Cesarem captiue massiliensium accesserant sex. Has superio/
 ribus refecerat diebus. atq; omnibus rebus instruxerat. Itaq; suos
 exhortatus quos integros superauiſſent: ut uictos contemnerēt:
 plenus spei bone atq; animi aduersus eos proficiscitur. facile erat
 ex castris. C. treboni: atq; omnibus superioribus locis prospicere
 in urbem: ut omnis iuuentus que in oppido remanserat: omnesq;
 superioris etatis cum liberis atq; uxoribus ex publicis custodis: aut
 muro: ad celum manus tenderent: aut templa deoꝝ immortalium
 adirent: & ante simulacra proiecti uictoriam ab his exposcerēt.
 Neq; erat quis q̄ omnium: qui nō in eius diei casu: suarum omnū
 fortunarum euentum consistere: existimaret. Nam et honesti ex
 iuuetute: & cuiusq; etatis amplissimi nominati euocati: atq; ob/
 secrati: naues conscenderant: ut siquid aduersi accidisset: ne ad cō/
 nandum quidē sibi quicq; reliqui fore uiderēt. Si suprauiſſent: uel
 domesticis opibus: uel extraneis auxiliis: de salute urbis cōfiderēt.

Có misso plio massiliensibus res nulla ad uirtutē defuit: sed meōres
eorū preceptorū: que paulo ante ab suis acceperant: hoc animo
decertabant: ut nullū aliud tēpus ad conandū habituri uiderent:
et quibus in pugnando uite periculum accideret: non ita multo se
reliquorum ciuium fatum antecedere: existimarent. quibus urbe
capta: eadē esset belli fortuna paciēda: diductisq; nostris paulatī
nauib; et artificio gubernatorū: mobilitati nauium locus dabat
et si quando nostri facultatem nāsti ferreis manibus iniectis nauē
religauerant: undiq; suis laborantibus succurrebāt. Neq; uero cō/
iuncti albicis cominus pugna deficiebant: neq; multum cedebant
uirtute nrī: simul ex minoribus nauibus magna uis eminus missa
telorū: multa nostris de improviso imprudentibus: atq; impeditis:
uulnera inferebāt. Conspiciteq; naues triremes due: nauē. o. Bruti
que ex signo facile agnosci poterat: duabus ex partibus se in eā
incitauerant: sed tanta re preuisa Brutus celeritate nauis usus ē: ut
paruo momento antecederet. Ille adeo grauius inter se incitate
confluxerunt: ut uehementissime utreq; ex concursu laborarent:
altera uero p̄facto rostro tota collabifieret. Qua re aī aduersa:
que proxime ei loco ex Bruti classe naues erant: in eas impeditas
impetū faciunt: celeriterq; ambas dep̄munt. Sed nasidiane naues
nulli usui fuerunt: celeriterq; pugna excesserunt. Non enim aut
respectus patrie: aut propinquorum precepta ad extremum uite
periculum adire cogeāt. Itaq; ex eo numero nauium nulla desi/
derata ē: ex massiliensiu classe quīq; sunt dep̄sse: q̄ttuor capte: una
cum nasidianis p̄fugit: que omnes citiorem hispaniā petiuerūt.
At ex reliquis una p̄missa massiliam: huius nuntii p̄ferendi gratia:
cū iam appropinq̄ret urbi: omnis sese multitudo ad cognoscendū
effudit. Hac re cognita tantus luctus excepit: ut urbs capta ab
hostibus eodē uestigio uideret. Massilienses tamen nihilo segnius
ad defensionem urbis reliqua apparare ceperunt. Est aut aī mad/
uersus locus ab legionariis: qui dexteram partē opis admīstrabāt:
ex crebris hostium eruptionibus: magno sibi esse presidio posse: si
pro castello ac receptaculo turrim ex latere sub muro fecissent:
quam primo ad repentinos incursus humilem: paruamq; fecerant.
huc se referebant. hinc si q̄ maior oppresserat uis: propugnabant:
hinc ad repellēdum et prosequendū hostem procurrerāt: patebat
hec quoquo uersus pedes. xxx. sed parietum crassitudo pedū. v.
postea uero: ut est omniū rerū magister usus: hominum adhibita

solertia. Inuentum est: magno eē usui posse: si hec esset in altitu/
 dinem turris elata. Id hac ratione perfectū est: ubi turris altitudo
 perducta est: id contabulationis causa in parietes instruxerūt ita:
 ut capita tignorū extrema: parietum structura tegerent: neqd
 emeretur: ubi ignis hostiū adberesceret: hanc insup contignationē
 quātū tectum plutei: ac uinearū passum est: laterculo astruxerūt
 supraq; eum locum duo tigna transuersa iniecerunt: ut nō longe
 ab extremis parietibus: quibus suspenderent eam cōtignationem:
 que turri tegumento esset futura: supraq; ea tigna directo trans/
 uersas trabes iuecerūt: easq; asseribus religauerūt: has trabes paulo
 longiores: atq; eminentiores. q̄ extremi parietes erant: effecerunt:
 ut esset ubi tegumenta perpendere possent: ad defendendos ictus:
 ac repellendos. Cū inter eam cōtignationem parietes extruerent:
 eamq; contabulationem summam lateribus lutoq; constrauerūt:
 nequid ignis hostium nocere posset: centonesq; insuper iniecerūt:
 ne aut tela tormentis missa: tabulationem perfringerent: aut saxa
 ex catapultis lateritum discuterent: scorias autem ex funibus an/
 chorarū. iiii. in longitudinem parietū: turris lateras. iiii. pedes fecerūt
 easq; ex tribus partibus: que ad hostes uergebant: eminentibus trabi/
 bus circū turrē prependentes religauerūt: qđ unū genus tegumēti
 aliis locis erant experti: nullo telo: neq; tormento traici posse. ubi
 uero ea pars turris: que erat pfecta: tecta atq; munita est: ab omī
 ictu hostium: pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum
 per se ipsum prehensionibus et contignatione prima suspendere ac
 tollere ceperunt. Vbi quantum scoriarū demissio patiebatur: tū
 eleuabant intra hec tegumenta abditi: atq; muniti. parietes lateri/
 bus expeuebant: rursusq; aliam prehensionem ad edificādum sibi
 locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebat
 tigna item ut primo tecta: extremis lateribus instruebant. Exq;
 ea contignatione rursus summā cōtabulationē: scoriasq; leuabāt.
 Ita tuto: ac sine ullo uulnere: ac piculo: sextabulata extruxerūt:
 fenestrasq; qbus in locis uisum est: ad tormenta mittēda instruēdo
 reliquerunt. Vbi ex ea tueri que circū essent: opera: tueri se posse
 confisi sunt: musculum pedibus. lx. longum: ex materia bipedali:
 quem a turri lateritia: ad hostium turrem: murumq; perducerēt:
 facere instituerunt: cuius musculi hec erat forma: due p̄mū trabes:
 in solo: eque longe distantes: inter se: pedes q̄ttuor collocantē. Inq;
 eis columelle pedū in altitudinē. v. defigunt. has inter se capolis

molli fastigio coniungunt: ubi tigna que musculi tegēdi cā ponāt: collocentur. eo super tigna bipedalia inuiciūt: eaq; laminis: clauisq; religant: ad extremūq; musculi tectū: trabesq; extremas q̄dratas regulas. iiii. patētes dgitos defigunt: que lateres: qui sup musculos struantur cōtineāt. Ita fastigato atq; ordinatim structo: trabes que erant in capreolis collocate. In lateribus luto: musculus ut ab igne qui ex muro iaceretur: tutus esset: contegitur. Super lateres coria inducunt: ne canalibus aqua immissa lateres deluere posset. Coria autem ne rursus igni: ac lapidibus corrumpantur: cētonibus contegūtur. Hoc opus omne tectum uineis ad ipsam turrē p̄ficiūt: subitoq; inopinātibus hostibus machinatiōe nauali: phalāgis subiectis: ad turrē hostium admouent: ut edificatio iungatur: quo malo p̄territi subito oppidani: saxa q̄ maxima possunt: uectibus promouent. precipitataq; muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materie sustinet: & q̄cqd fastigio icidet musculi delabitur. Id ubi uidēt: mutant consiliū. Cupas teda ac pice refertas incēdūt easq; de muro in musculum deuoluunt. Inuolute labūtur. delapse ab lateribus longurū: furasq; ab opere remouentur. Interim sub musculo milites: uectibus infirma saxa turris hostium: q̄bus fūda/menta continebantur: conuellunt. Musculus ex turri lateritia a nostris telis tormentisq; defenditur. Hostesq; ex muro ac turribus submouentur. non datur libera muri defendendi facultas: cōpluribus iam lapidibus ex ea que suberat turri subductis. repentina ruina pars eius turris concidit: pars reliqua cōsequens: procūbebat. Tū hostes turris repentina ruina cōmoti: inopinato malo turbati deorum ira perculsi: urbis direptione p̄territi. Inermes cū infulis sese porta foras uniuersi proripiunt. Ad legatos: atq; exercitum supplices manus tendūt. Qua noua re oblata omnis administratio belli consistit: militesq; auersi a prelio ad studiū audiendi: et cognoscendi feruntur. Vbi hostes ad legatos exercitumq; puenerūt: uniuersi se ad pedes p̄ticiunt. Orant ut aduētus Cesaris expectet captam suā urbem uideri: opera perfecta: turrem subrutam: itaq; a defensione desistere: nullam exoriri moram posse: quo minus cū uenisset: si imperata non facerent: ad nutum e uestigio diriperēt. docent si omnino turris concidisset: nō posse milites cōtineri. quin spe prede in urbem irrumperent: urbemq; delerent: hec atq; eius / modi generis q̄ plura ut ab hoībus doctis: magna cū misericordia p̄teruq; pronūciant. Quibus rebus commoti legati: milites ex ope

deducunt: oppugnatione desistunt: operibus custodias relinquit.
 Induciarum quodā genere misericordia facto: aduentus Cesaris
 expectatur: nullum ex muro: nullū a nostris mittitur telum: ut
 re confecta: omnes curam et diligentiam remittunt. Cesar enim p
 litteras Trebonio magnopere mandauerat: ne per uim oppidum
 expugnari pateretur: ne grauius permoti milites et defectionis
 odio: et contemptione sui: et diutino labore omnes puberes inter/
 ficerent: quod se facturos minabantur: egreque tunc sunt retenti:
 quin oppidum irrumperent: grauiusque eam rem pertulerunt: quā
 stetisse per trebonium: quo minus oppido potirentur: uidebatur.
 At hostes sine fide: tempus: atque occasionē fraudis ac doli querūt.
 Interiectisque aliquot diebus nostris languentibus: atque animo re/
 missis: subito meridiano tempore: cū alius discessisset: alius ex diu/
 tino labore: in ipsis operibus quieti se dedisset: omnia uero arma
 reposita: contemptaque essent: portas se foras erumpunt: secundo
 magnoque uento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit uetus
 uti uno tempore agger: plutei: testudo: turris: tormenta: flammā
 acciperent: et prius hec omnia consumerentur: quam quemadmodum
 accidisset: animaduerti posset. Nostri repentina fortuna permoti:
 arma que possunt: arripiunt. Alii ex castris sese incitant: fit in hostes
 impetus eorum: sed muro sagittis tormentisque fugientes persequi
 prohibentur: illi sub murum se recipiunt: ibique musculum: turrimque
 lateritiam libere incendunt: ita multorum mensium labor hostium
 perfidia: et ui tempestatis pūcto temporis interit. Temptauerunt
 hoc idem massilienses: postero die eandē nocti tempestatem: ma/
 iori cū fiducia ad altā turrem aggeremque eruptione pugnaverunt:
 multūque ignem intulerunt. Sed ut superioris temporis cōtentionē
 nostri omnem remiserant: ita proximi diei casu admoniti: omnia
 ad defensionem parauerant. Itaque multis interfectis: reliquos in/
 fecta re: oppidū repulerunt Trebonius ea que sunt amissa multo
 maiore studio militū administrare: et reficere instituit. Nam ubi
 tantos suos labores: et apparatus male cecidisse uiderunt: inducisque
 per scelus uiolatis: suam uirtutē irrisui fore perdoluerunt: quod unde
 agger omnino comparari posset: nihil erat reliquum: omnibus ar/
 boribus longe lateque in finibus massiliensium excisis: et conuectis:
 aggerem noui generis: atque inauditum ex latericis duobus muris:
 senum pedum crassitudine: atque eorum murorum contignationē
 facere constituerunt: equa fere latitudine: atque ille congestus ex

materia fuerat agger. Vbi aut spatium iter muros: aut imbecillitas materie postulare uideret: pile interponuntur. transuersaria tigna inuiciuntur: que firmamento esse possint. Et quicquid est contiguum cratibus consternit. cratesque luto integunt. Subtexto miles dextra: atque sinistra: muro tectus aduersus plutei obiecto operi: quecumque usus sunt sine periculo supportat. celeriter res administratur. diuturni laboris detrimentum sollertia: et uirtute militum breui reconciliatur: porte quibus locis uidetur: eruptionis causa: in muro relinquuntur. Quod ubi hostes uiderunt: ea que diu longoque spatio refici non posse sperassent: paucorum dierum opera: et labore ita perfecta: ut nullius perfidie: neque eruptionis locus esset: neque quicquam omnino relinqueretur: quo aut ui militibus: aut igni operibus noceri posset: eodemque exemplo sentiunt totam urbem qua sit aditus ab terra: muro turribusque circumnueniri posse: sic ut ipsis consistendi. In suis munitionibus lacus non esset: cum pene edificata in muris ab exercitu nostro mentia uideretur: ac tela conicerentur: suorumque tormentorum usum: quibus ipsi ui magna superauissent: spatio propinquitatis interiore: parique conditione e muro ac turribus bellandi data: uirtute se nostris adequare non posse intelligunt: ad easdem deditiois conditiones recurrunt. M. Varro in ulteriore hispania initio cognitis his rebus amicissime de Cesare loquebatur. Preoccupatum sese legatione ab. Cn. Pompeio teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nibilo minorem cum Cesare intercedere. neque se ignorare quod esset officium legati: qui fiduciarum operam obtineret: que uires sue: que uoluntas erga Cesare totius prouintie. Hec omnibus referebat sermonibus: neque se in ullam partem mouebat. Postea uero cum Cesare ad massiliam detineri cognouit: copias petrei cum exercitu Afranii esse coniunctas: magna auxilia conuenisse: magna esse in spe: atque expectare: et consentire omnem citeriorem prouintiam: queque postea acciderant. Deque angustus ad ilderam rei frumentarie accepit: atque ad eum latius: atque inflatus Afranius prescribat: se quoque ad motum fortune mouere cepit: delectum habuit tota prouintia. legionibus completis duabus: cohortes circiter triginta alarias addidit: frumenti magnum numerum coegit: quod massiliensibus. Item quod afranio petreioque mitteret: naues longas. x. gaditanis ut facerent: imperauit. Copiosius preterea in hispani faciendas curauit: pecuniam omnem: omniaque ornamenta ex fano Herculis: in oppidum gadis contulit.

Eo sex cohortes presidii causa: ex prouintia misit. C. q; galloniū
 equitem romanum familiarem domitiū: qui eo procurande here/
 ditatis causa uenerat: missus a domitio: oppido gadibus prefecit.
 arma omnia priuata et publica in domum Galloni contulit. Itē
 habuit graues in Cesarem contiones. Sepe ex tribunali p̄dicauit:
 aduersa Cesarem prelia fecisse: magnum numerum ab eo militum
 ad Afranium perfugisse. Hec se certis nuntiis: certis autoribus cō/
 perisse. Quibus rebus perterritos ciues romanos eius prouintie sibi
 ad rempublicam administrandam cohortes. clxxx. et argentei
 pondo. xx. milia tritici modios. cxx. milia: polliceri coegit. Quas
 Cesari esse amicas ciuitates arbitrabatur: uis grauiora onera iūge/
 bat: qui uerba atq; orationem aduersus rempublicam habuissent
 eorum bona in publicum adducebat. presidiaq; eo deducebat: et
 iudicia in priuatos reddebat. prouintiam omnē in sua et Pompeii
 uerba: per iusiurandum adigebat. Cognitis his rebus: que sūt geste
 in citeriore hispania: parabat bellum. Ratio autem hec erat belli:
 ut se cum duabus legionibus gades conferret: naues frumētumq;
 omne ibi contineret. Prouintiā enim omnē Cesaris rebus fauere
 cognouerat. In insula frumento nauibusq; comparatis: bellū duci
 nō difficile existimabat. Cesar etsi multis necessariusq; rebus in ita/
 liam reuocabatur: tñ constituerat nullam partē belli in hispanis
 relinquere: q; magna esse Pompeii beneficia: et magnas clientelas
 in citeriore prouintia sciebat. Itaq; duabus legiōibus missis in ul/
 teriorem hispaniam cum. Q. Cassio. tri. ple. ipse cum equitibus de
 magnis itineribus progreditur: edictumq; premitte: ad quā diem
 magistratus principesq; omnium ciuitatū sibi esse presto cordube
 uellet. Quo edicto tota prouintia promulgato: nulla fuit ciuitas
 quin ad id tempus partem senatus cordubam mitteret. Nullus ue
 ciuis romanus paulo notior: quin ad statutum diem conueniret.
 Simul ipse cordube conuentus per se portas Varroni clausit: cus/
 todias uigiliasq; in muro turribusq; disposuit. Cohortes duas que
 colonice appellabantur: cū eo: casu uenissent: tuendi oppidi causa
 apud se retinuit. Hisdem diebus carmonenses: que est longe fir/
 missima totius prouintie ciuitas: deductis tribus cohortibus: positas
 in arce oppidi a Varrone presidio: per se cohortes eiecit: portasq;
 preclusit. Hoc uero magis properare Varro: ut cum legionibus
 q̄primum gadis cōtenderet ne itinere: aut traiectu intercluderet
 tanta ac tam secunda in Cesarem uoluntas prouintie repiebatur.

Progresso ei paulo longius: littere a gadibus reddunt: simul atq;
sit cognitum de edicto Cesaris. Consensisse gaditanos principes cū
tri. cohortium: que essent ibi in presidio: ut Galloniū ex oppido
expellerent. Urbem insulamq; Cesari seruarent. Hoc inito con/
silio: denuntiāuisse Gallonio: ut sua sponte: dū sine piculo liceret:
excederet gadibus: si id non fecisset: sibi consilium capturos. Hoc
tumore adductum Gallonium: gadibus excessisse. His cognitis
rebus: altera ex duabus legionibus: que uernacula appellabatur:
ex castris Varronis astante: et inspectate ipso: signa sustulit: seseq;
hispalim recepit: atq; in foro et porticibus sine maleficio cōsedit:
quod factum adeo eius conuentus ciues romani: cōprobauerunt:
ut domū ad se quisq; hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus
perterritus Varro: cum itinere conuerso sese in italiam uenturum
promississet: certior a suis factus est: preclusas esse portas: tum uero
omni interclusus itinere: ad Cesarem mittit: paratum se eē legionē:
cui iussisset tradere. ille ad eum sex Cesarem mittit: atq; huic tradi
iubet. Tradita legione Varro cordubam ad Cesarem uenit: re/
latis ad eum publicis rationibus cū fide: quod penes eum ē pecunie
tradit: et quod ubiq; habebat frumenti: ac nauum ostendit. Cesar
habita contio e cordube: omnibus generatim gratias agit ciuib;
romanis: q; oppidum in sua potestate studuissent habere. hispalis:
q; presidia expulissent. Gaditanis: q; conatus aduersariorum in/
fregissent: seq; in libertatē uindicassent. tri. militū centuriōibusq;
qui eo presidi causa uenerant: q; eorum consilia sua uirtute con/
firmauissent: pecunias que erant in publicum Varroni a ciuib;
roma. pollicite: remittit. Bona restituit is: quos liberius loquutos:
hanc penam tulisse cognouerat: tributis quibusdam publicis: pri/
uatisq; premis: reliquos in posterum bona spe complet. biduumq;
cordube cōmoratus gades proficiscit: pecunias monumentaq; que
ex Fano herculis collata erant in priuatam domum: referri in tē/
plum iubet. prouit. Q. Cassium prefecit. huic quattuor legiōes
attribuit: ipse his nauibus: quas. M. Varro: quisq; Gaditani iussu
Varrōis fecerant. Tarraconem paucis diebus peruenit. ibi totius
fere citerioris prouintie legatiōes Cesaris aduentū expectabant.
Eadem ratione priuatim ac publice quibusdā ciuitatibus habitis
honoribus Tarracone discedit: pedibusq; Narbonam: atq; inde
massiliam peruenit. ibi legem de dictatore latam: seseq; dictatōrē
dictū a. M. lepidō pretore cognoscit. Massilienses omnibus defess

malis: rei frumentarie ad summā inopiā adducti: bis prelio nauali
superati: crebris eruptionibus fusi: graui etiam pestilētia cōfliccati:
ex diutina conclusionē et mutatiōe uictus: panico enim uetere:
atq; hordeo corrupto omnes alebantur. quod ad huiusmodi casus
antiquitus paratum in publicum contulerant. deiecta turri: labe/
facta magna parte muri: auxilium prouintiarū: et exercituum de/
speratis: quos in Cēsaris potestati uenisse cognouerant: sese dedere
sine fraude constituūt. Sed paucis ante diebus. L. domitius cog/
nita massiliensium uoluntate: nauibus tribus comparatis: ex quibus
duas familiaribus suis attribuerat: unam ipse conscenderat: nactus
turbidam tempestatem: est profectus: hunc cōspicite naues: que
iussu Bruti cōsuetudine quotidiana ad portum excubabant: sub/
latis anchoris sequi ceperunt. Ex his unū ipsius nauigiū cōtendit:
et fugere pseuerauit: auxilioq; tempestatis e conspectu abiit. duo
perterrita conuersa nostrarum nauium: sese in portū receperūt.
Massilienses arma: tormenta q; ex oppido: ut est imperatum: p/
ferunt. Naues ex portu: naualibusq; educūt: pecuniā ex publico
tradunt. Quibus rebus confectis Cēsar magis eos: pro nomine ue/
rustatis: q̄ pro meritis in se ciuitatis conseruans: duas ibi legiones
presidio reliquit: ceteras in italiam mittit. ipse ad urbem pficiscit.
Hisdem temporibus. C. Curio in africam profectus: ex sicilia: etiā
ab initio copias. P. acti uari despiciens: duas legiones ex quattuor:
q̄s a Cēsare acceperat: et. cl. equites transportabat: biduoq; et noc/
tibus tribus: nauigatione consumptis: appulit ad eum locum: qui
appellatur aquilaria. Hic locus abest a clupeis passuū uigintiduo
milia: habetq; non incommodam estate statiorē: et duobus emi/
nentibus promontoriis continetur. Huius aduentum. L. Cēsar
filius cum decem longis nauibus ad clupeam prestolās: quas naues
utice ex predonum bello subductas. P. actius reficiendas: huius
belli causa curauerat: ueritusq; nauium multitudinem: ex alto re/
fugerat. Appulsusq; ad proximum littus trireme constrata et in
littore relicta: pedibus adrummentum profugerat. Id oppidum. C.
Confiduis longus unius legionis p̄sidio tuebatur. Reliquae Cēsaris
naues eius fuga adrummentum se receperunt. Hunc sequutus. M.
Ruffus questor: nauibus duodecim: quas p̄sidio oneratus nauibus
Curio ex sicilia eduxerat: postq̄ relicta in littore nauē cōspexit
hāc remulco abstraxit. ipse ad Curionem cum Classe redit. Curio
Martiuū uticā nauibus premitit: ipse eodem cū exercitu pficiscit:

biduitq; iter pgressus: ad flumen bagradā peruenit. Ibi. C. Gantiū
legatum cum legionibus reliquit: ipse cum equitatu antecedit ad
castra exploranda corneliana: q; his locus peridoneus castris ha/
beatur. Id autem est iugum directum: eminens. In mare utraq;
ex parte preruptū atq; asperum: sed tamē paulo leniore fastigio
ab ea parte: que ad uticam uergit. abest directo itinere ab utica
paulo amplius passus mille: sed hoc itinere est fons quo mare suc/
cedit longius: lateq; is locus restagnat: que si quis uitare uoluerit:
sex milium circuitu in oppidum perueniet. Hoc explorato loco:
Curio castra uari conspiciit: muro: oppidoq; coniuncta ad portā
que appellatur bellica: ad modum munita natura loci: una ex pre
ipso oppido utica: altera theatro: quod ē ante oppidū subtruc/
tionibus eius operis maximis: aditu ad castra difficili: et angusto
simul animaduertit multa undiq; portari: atq; agi plenissimis uis:
que repentini tumultus timore: ex agris in urbem conferebātur.
huc equitatū mittit: ut diriperet: atq; haberet loco prede. eo dēq;
tempore his rebus subsidio sexginti equites electi numide ex op/
pido: peditesq; cccc. mittuntur a Varo quos auxilii causa rex
iuba paucis diebus ante uticam miserat. Huic et paternum hos/
pitium cum Pompeio: etsi multas cum Curtione intercedebat: q;
tri. ple. legem promulgauerat: qua lege regnū Iube publicauerat:
concurrunt equites inter se: neq; uero primum impetum nostrorū
numide ferre potuerunt. sed interfectis ciriter. cxx. reliqui se in
castra ad oppidum receperunt. Interim aduentu longarū nauū:
Curio pronuntiari onerariis nauibus iubet: que stabant ad uticā
numero creciter. cc. se in hostiū habiturum loco qui nō euestigio
ad castra corneliana uela duxissent: qua pronuntiatione facta:
temporis puncto sublati anchoris: omnes uticam relinquunt: et
quo imperatum est: transeūt. que res omnium rerum copia com/
pleuit exercitum. His rebus gestis Curio se in castra ad bagradam
recepit. Atq; uniuersi exercitus conclamatione imperator appel/
latur. Postero die uticam exercitū ducit: et prope oppidū castra
ponit. Nondum opere castrorum perfecto. equites estatiōe nū/
tiant: magna auxilia equitum: peditūq; ab rege missa uticā ueire:
eodēq; tempore uis magna pulueris cernebatur: et e uestigio tps
primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus:
premittit equites: qui primum impetum sustineant ac morent.
Ipsē celeriter ab opere deductis legionibus: aciem instruit: eqtesq;

comittunt prelium: et priusq̃ plane legiones & explicari cōsistere possent: tota auxilia regis impedita: ac perturbata: q̃ nullo ordine: et sine timore iter fecerant. In fugā se conuiciunt. equitatuq; om̃i fere incolumi: q̃ se per littora celeriter in oppidū recepit. magnū peditū numerū interficiunt. Proxima nocte Centuriones Marſi duo: ex castris Curionis: cum manipularibus suis uiginti duo ad Actium Varum profugunt. ii. seu uere: quam habuerant opini/ onem ad eum perferunt: siue etiam auribus Vari seruiunt. Nam que uolumus: et credimus libenter: et que sentimus ipsi: reliquos sentire speramus. Confirmant certe: totius quidē exercitus animos alienos esse a Curione. maximeq; opus esse in conspectu exercitū uenire: et colloquendi dare facultatem: qua opinione adductus Varus postero die mane legiones ex castris educit: facit idē Curio: atq; una ualle non magna interiecta: suas uterq; copias instruit. Erat in exercitu Vari: sex Quintilius Varus: quem fuisse Corfini supra demonstratū est. Hic dimissus a Cesare in africanam uenerat. Legionesq; eas traduxerat: quas superioribus temporibus Corfi/ nio receperat. Cesar adeo: ut paucis mutatis centurionibus: uidem ordines manipuliq; constarent. Hanc nactus appellatiōis causam Quintilius circuire aciem Curionis: atq; obsecrare milites cepit: ne primam sacramēti: quod apud Domitium: atq; apud se Questorē dixissent memoriam deponerent. Neu contra eos arma ferrent: qui eadem essent usi fortuna: eademq; in obsidione perpeſsi. Neu pro his pugnarent: a quibus in contumeliam: perfuge appellarent. His pauca ad spem largitionis addidit: que ab sua liberalitate: si se atq; actium sequuti essent: expectare deberēt. Hac habita orōe nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atq; ita suas uterq; copias reducit. atq; in castris Curionis magnus oīm incessit timor. Nā si uariis hominū sermonibus celeriter auget. Vnusq; enim opinioes fingeat. et ad id: quod ab alio audierat: sui aliquid timoris addebat. Hoc ubi uno autore ad plures pmanauerat: atq; illi alii ediderant: plures autores eius rei uidebantur. ciuile bellum: genus hominum: q̃ liceret libere facere: et sequi: quod uellēt: legi/ ones he: que paulo ante apud aduersarios fuerant. Nam etiam Cesaris beneficium mutauerat consuetudo: qua offerentur mu/ nicipia etiam diuersis partibus coniuncta. Neq; enim ex marſis pelignisq; ueniebant. ut qui superiore nocte in contubernis: cō/ militesq; nōnulli grauioreſ sermōes militū uulgo durius accipiebāt

Nonnulla etiā ab iis: qui diligentiores uideri uolebant: fugebant. quibus de causis consilio conuocato: de summa rerum deliberare incipit. Erant sententie: que conandum omnibus modis: castraq; Vari oppugnanda: censerent: q̄ hi militum consilii oculū maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo prestare dicebant per uirtutem in pugna belli fortunam experiri: q̄ deserto set circum/ uentos a suis: grauissimū supplitium pati: porro erant qui cēserēt de tertia uigilia: in castra corneliana recedendū: ut maiore spatio temporis interiecto militum mentes sanarentur: simul siquid gra/ uius accidisset: magna multitudine nauium: et tutius: et facilius: in siciliam receptus daretur. Curio utrunq; improbanis consiliū: q̄cum alteri sententie deesset animi: tantum alteri superesse dicebat: hos turpissime fuge habere rationem: illos etiam iniquo loco dimicā/ dum putare. Qua enī inquit fiducia: et opere: et natura loci mu/ nicissima castra expugnari posse confidimus: aut etiā qd p̄ficimus si accepto magno detrimēto: ab oppugnatiōe castrorū discedimus. quasi non felicitas rerum gestarum exercitibus beniuolentiam imperatoris: et res aduersae odia concilient. Castrorū aut mutatio: quid habet nisi turpem fugam: et desperationem omnium: et ali/ enationem exercitus. Nam neq; prudentes suspicari oportet: sibi parum credi. Neq; improbos: scire sese timeri: q̄ illis licentiā timor augeat: nostris studia diminuat. Quod si iā inquit hec explorata habeamus: q̄ de exercitus alienatione dicuntur. Que quidem ego aut omnino falsa: aut certe minora esse confido: quanto hec dis/ simulari: et occultari: q̄ p̄ nos confirmari: prestat. An uero uti cor/ poris uulnera: ita exercitus incommoda sunt tegenda? Ne spem aduersarius augeamus? Aut etiam ut media nocte proficiscamur. Addunt: quo maiorem credo licentiam habeant: qui peccare co/ nentur. Nanq; huiusmodi res aut pudore: aut metu tenent: q̄bus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neq; tanti sum animi: ut sine spe castra oppugnanda censeam: neq; tanti timoris: ut ipse deficiam. Atq; omnia prius experienda arbitror: magna q; ex pre/ tam me una uobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso concilio: contionem aduocat militum: commemorat quo sit eorū usus studio ad Corfinium Cesar: ut magnam partem italie bene/ ficio atq; autoritate eorum suam fecerit. Vos enī factūq; uestrū inquit: omnia deinceps municipia sunt sequuta. Neq; sine causa et Cesar amicissime de uobis: illi grauissime iudicarūt. Pompeius

enī nullo prelio pulsus: uestri facti preiudicio: demotus: italia ex/cessit Cesar me: quem sibi carissimum habuit: prouiciamq; siciliam: atq; african. sine quibus urbem atq; italiā tueri non potest: uestre fidei commisit. adsunt qui uos hortentur: ut a nobis desciscatis. qd enim est illis optacius: q̄ uno tempore: et nos circumuenire: et uos nefario scelere obstringere? aut qd irati grauius de uobis sentire possent: q̄ ut eos prodatis: qui se uobis omnia debere iudicant. Et in eorum potestātē ueniat: qui se per uos perisse existimant? An uero in hispania res gestas Cesaris non audistis? duos pulsos exer/citus: duos superatos duces? duas receptas prouincias? Hec acta diebus. xl. quibus in cōspectum aduersariorum uenerit Cesar? An qui incolumes resistere nō potuerunt: perditū resistant? Vos autē certa uictoria Cesarem sequuti: diuicata iā belli fortuna: uictū sequimini? cum uestri officii premia percipere deberis: desertos enim se ac proditos a uobis dicunt: et prioris sacramenti mentionē faciūt. Vos ne uero. L. Domitium: an uos. L. Domitius deseruit? non ne extremam pati fortunam paratosq; proiecit? ille sibi clam: non uobis: salutem fuga petiuit: non ne proditi per illum: Cesaris beneficio estis conseruati? Sacramento enim uos tenere q̄ potuit: cum proiectis fastibus: et deposito imperio priuatus: et captus: in alienam uenisset potestātē? Relinquit noua religio: ut eo neg/lecto sacramento: quo nunc tenemini: respiciatis illud: qd deditiōe ducis: et capitis diminutione: sublatum est. At credo si Cesarem p/batis: iam me offenditis: qui de meis in uos meritis preiudicaturus nō sum: que sunt adhuc: et mea uoluntate: et uestra expectatiōe leuiores. Sed tamen sui laboris milites semper euentu belli: premia petiuerunt: qui qualis sit futurus: ne uos quidem dubitatis: diligē/tiā quidē uestram aut quē ad finē adhuc res processit fortunamq; cur preteream? An penitet uos: q̄ saluum: atq; incolumem exer/citū: nulla omnino naue desiderata: traduxerim? q̄ classē hostiū primo impetu adueniēs profligauerim? q̄ bis per biduū equestri prelio superauerim? q̄ ex portu sinuq; aduersariorum. cc. naues oneratas adduxerim? Eoq; illos cōpulerim: ut neq; pedestri itinere neq; nauibus comeatu iuuari possint. Hac uos fortuna: atq; his ducibus repudiatis: confinensem ignominiam. In italie fuga: an in hispaniaz deditiōe: an in africa belli preiudicio: sequimini? Eqdē me Cesaris milicē dici uolui: uos me imperatoris noīe appellauistis: cuius si: uos penitet: uestrum uobis beneficium remitto: mihi meū

restituere nomen: ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini.
Qua oratio e permoti milites: crebro etiam dicentē interpellabāt:
ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere uiderēt.
Discedentem uero ex contione: uniuersi cohortantur: magno sit
animo: neu dubitet prelium committere: et suam fidē uirtutemq;
experiri: quo facto et commutata omniū uoluntate: et opinioe
consensu suo constituit Curio: cum primum sit data potestas: p̄lio
rem committere. Postero die productus loco eodem: quo supe/
rioribus diebus cōstiterat: ī acie collocat. Ne Varus quidē Actius
dubitat copias producere: siue sollicitandi milites: seu si equo loco
dimicandi detur occasio: ne facultatem pretermittat. Erat uallis
inter duas acies: ut supra demonstratum est: non ita magno: aut
difficili: et arduo ascensu. Hanc uterq; si aduersariorū copie trā/
sire conarētur: expectabat. quo equiore loco preliū cōmitteret.
simul a sinistro cornu Actiu equitatus om̄is: et una leuis armatura
et interiecti complures: cum se in uallem dimitterent. cernebant.
Ad eos Curio equitatum: et duas mauruciorum cohortes mittit.
quorum primum impetum equites hostium nō tulerunt. Sed a/
missis equis: ad suos refugerūt: relictī ab his: qui una procurrerāt.
leuis armature: circumueniebātur. atq; interficiebant ab nostris.
Huc tota Vari conuersa acies suos fugere: atq; concidi: uidebat.
Tunc Rebilus legatus Cesaris: quem Curio secum ex sicilia dux/
erat: q̄ magnum habere usum in re militari: sciebat: perterritum
inquit hostē uidet Curio: qd dubitas uti tēporis opportunitate?
Ille unum eloquutus: ut memoria tenerent milites: ea que pridie
sibi confirmassent: sequi se iubet: et precurrit ante omnes. adeoq;
erat impedita uallis: ut in ascensu nisi subleuati a suis primi: nō fa/
cile eniterentur. Sed preoccupatis animis Actianorum militum:
tempore: et fuga: et cede suorum: nihil de resistendo cogitabant.
omnesq; iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. Itaq; p̄/
usq; telum abiici posset: aut nostri propius accederēt: omnis Vari
acies tergauertit: seq; in castra recepit: q̄ in fuga Fabius Pelignus
quidam ex infimis ordinibus: de exercitu Curionis: primū agmē
fugientium consequutus. magna uoce Varum nomine appellans:
requirebat: uti unus esset ex eius militibus: et monere aliquid uelle:
ac dicere uideretur. Vbi ille sepius appellatur: aspexit: ac restitit:
et quis esset: aut quid uellet: quesit. Humerum apertum gladio
appetit: paulumq; abfuit: cum Varum interficeret. q̄ ille piculū:

sublato ad eius conatum: scuto: uitauit. Fabius a proximis militibus
 circumuēctus interficitur: ac fugientiū multitudine ac turba porte
 castrorum occupātur: atq; iter impeditur: pluresq; in eo loco sine
 uulnere q̄ in prelio: aut fuga intereūt. Neq; multum abfuit: quin
 etiam castris pellerentur: ac non nulli protinus eodē cursu in op/
 pidum contenderunt. Sed cum loci naturarum munitio castrorū:
 aditum prohibebant: q̄ ad preliū egressi Curionis milites: his rebus
 indigebant: que ad oppugnationem castrorum erant usui. Itaq;
 Curio exercitum in castra reducit: suis om̄ibus preter Fabium in/
 columibus. Ex numero aduersarioꝝ circiter sexcentis interfectis:
 atq; uulneratis: qui omnes discessu Curionis: multiq; preterea per
 simulationem uulnerum: ex castris in oppidum: propter timorem
 sese recipiunt. Qua re animaduersa. Varus et terrore exercitus
 cognito Buccinatore in castris: et paucis ad speciem tabernaculis
 relictis: de tertia uigilia silentio exercitum in oppidum reducit.
 Postero die Curio uticam obsidere: et uallo circumuenire iſtituit.
 Erat in oppido multitudo insolens belli: diuturnitate oc̄i: et uti/
 cēses pro quibusdam Cesaris in se beneficiis illi amicissimi erant. Cū
 etiam ex uariis generibus constaret terror ex superioribus preliis
 magnus. Itaq; de deditiōe omnes palam loquebantur. Et cum. P.
 Actio agebant: ne sua pertinacia omnium fortunas perturbare
 uellet. Hec cum agerentur: nunci premissi ab rege Iuba uenerūt
 qui illum cum magnis copiis adesse dicerent. et de custodia ac defē/
 sione urbis adhortarētur. Que res eorum perterritos animos cō/
 firmauit. nuntiabantur hec eadem Curioni: sed aliquandiu fides
 fieri non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam. Itaq;
 Cesaris in hispaniam res secunde. In african nuntus ac litteris p/
 ferebantur. Quibus omnibus rebus sublatus: nihil contra se regē
 Niserū existimabat. Sed ubi certis autoribus comperit minus. v.
 et. xx. milibus lōge ab utica eius copias abeē: relictis munitiōibus
 sese in castra cornelia recepit. Huc frumētū comportaret: castra
 munire: materiam conferre: cepit. Statimq; in siciliā misit uti due
 legiones: reliquusq; equitatus: ad se mitterentur. Castra erant ad
 bellum ducendum aptissima natura: et loci munitione: et maris
 propinquitate: et aque et salis copia. cuius magna uis iam ex px/
 imis erat salinis eo congesta: non materia multitudine arborū: nō
 frumentū cuius erant plenissimi agri: deficere poterat. Itaq; suorū
 omniū consensu Curio: reliquas copias expectare: & bellū ducere

parabat. His cōstitutis rebus probatisq; cōsiliis: ex pfugis qbusdā oppidanis audit Iubam reuocatū finitimo bello: et cōtrouersis leptitanorum restitisse in regno. Saburam eius prefectum cum mediocribus copiis utice appropinquare. His autoribus temere credens consilium commutat: et prelio rem committere cōstituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat adolestia: magnitudo animi: superioris temporis prouentus: fiducia rei benegerende. his rebus impulsus equitatum omnem prima nocte ad castra hostiū: mittit ad flumen bragadam: quibus preerat dabura: de quo ante erat auditum. Sed rex cum omnibus copiis insequabatur: et sex milium passuum interuallo a Sabura confederat: equites missi nocte iter conficiunt. Imprudentes atq; inopinantes hostes aggrediunt. Numide enī quadā barbara consuetudine nullis ordinibus passim confederant. Hos oppressos somno: et dispersos adhorti: magnū eorū numerū interficiunt: multi perterriti perfugiūt: quo facto ad Curionem equites reuertuntur: captiuosq; ad eum reducunt. Curio cum omnibus copiis q̄rta uigilia exierat: cohortibusq; castris p̄sidio relictis: progressus milia passuum sex equites cōuenit: rem gestam cognouit: ex captiuis querit: quis castris ad bragadam presit: respondent Saburam. reliqua studio itineris conficiendi querere pretermittit: proximaq; respiciens signa. Videtis ne inquit milites captiuorum orationem perfugis conuenire abesse regem: exiguas esse copias missas: que paucis equitibus pares esse non potuerunt. Proinde ad predam: ad gloriam properate: ut iam de premis uestris: et de referenda gratia cogitare incipiamus: erant per se magna: que gesserant equites: presertim cū eorum: exiguus numerus cum tāta multitudine numidarum conferretur. Hec tñ ab his inflatus commemorabātur: ut de suis homines laudibus insolenter quidem: sed libenter predicant. multa enī preterea spolia preferebantur. capti homines: equitesq; producebantur. ut qcqd intercederet temporis: hoc omne uictoriam morari uideretur. Ita spei Curionis: militum studia non deerant. equites sequi iubet sese. iterq; accelerat: ut q̄maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis confecto: subsequi non poterant. Atq; alii alio loco resistebant: ne hec quidem res Curionē ad spem morabat. Iuba certior factus a Sabura de nocturno prelio: duomilia hispanorum: et gallorum equitum: quotquot sue custodie causa circum se habere consueuerat: et peditum eam partem: cui maxime

confidebat. Sabure submitte: ipse cum reliquis copus elephantisq;
 xl. lentius subsequitur: suspicatus premissis equitibus ipsum affore
 Curionem. Sabura copias equitū peditūq; instruit: atq; imperat:
 ut simulatione timoris paulatim cedāt: ac pedem referant: sese cū
 opus esset: signum prelii daturum: et quod rem postulare cogno/
 uisset: imperaturum. Curio ad superiorem spem addita presentis
 temporis opinione: hostes fugere arbitratus: copias ex locis supe/
 rioribus in campū deducit: quibus ex locis cū longius esset pgressus
 confecta iam labore exercitu. xvi. milium spatio: consistit: dat
 signū suis Sabura: acie constituit: et circuire ordines atq; hortari
 incipit: sed peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur. Equites
 in aciem mittit: nō deest negotio Curio: suosq; hortatur: ut spem
 omnem in uirtute reponāt: nec militibus quidem: ut defessis: neq;
 equitibus: ut paucis: et labore confectis: studium ad pugnādum
 uirtusq; deerat. Sed u numero ducēti. Reliqui in itinere subsiste/
 rant: qui quamcūq; in partē impetū fecerant hostes loco cedere
 cogebant. Sed neq; longius fugientes prosequi: nec uehementius
 equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroq; cornu
 circuire acie nostram: et aduersarios pterere incipit. Cū cohortes
 ex acie procurrissent: numide integri: celeritate: impetū nostrorū
 effugebant: rursusq; ad ordines suos se recipientes: circuibant: et
 ab acie excludebant. Sic neq; in loco manere: ordinesq; seruare:
 neq; procurrere et casum subire: tutum uidebatur. hostium copie
 summissis ab rege auxiliis crebro augebantur. nostris uires lassit/
 tudine deficiebāt. simul u q uulnera acceperāt: neq; acie excedere
 neq; in locum tutū referri poterant: q̄ rota acies equitatu hostiū
 circūdata tenebat. Hi de sua salute desperantes: ut extremo uite
 tempore homines facere consuerūt: aut suam mortē miserabātur:
 aut parentes suos commendabāt: si quos ex eo periculo fortuna
 seruare potuisset. Plena erant omnia timoris: et luctus. Curio ubi
 perterritis omnibus neq; cohortationes suas: neq; preces audiri in/
 telligit: unam ut in reliquis rebus spem reliquam salutis arbitratus:
 proximos colles capere uniuersos: atq; eo inferri signa iubet. Hos
 quoq; preoccupat missus a Sabura equitatus. Tū uero ad summā
 desperationem nostri perueniunt: et partim fugiētes ab equitatu
 interficiuntur: partim integri procumbunt. Hortatur Curionē
 Cn. Domitius p̄fectus equitū: cū paucis eq̄tibus circūstēs ut fuga
 salutem petat: . . . tq; in castra contendat: et se ab eo nō discessurum

pollicetur. At Curio nunq̃ amisso exercitu: quē a Cesare fidei cō/
missum acceperat: se in eius conspectu reuersurum: cōfirmat: atq;
ita prelians interficitur: equites perpauca ex prelio se recipiunt.
Sed ii quos ad nouissimum agmen: equorum reficiendorū causa:
substitisse demonstratum est: fuga totius exercitus procul animad/
uersa: se incolumes in castra conferunt: militesq; ad unum omnes
interficiuntur. His rebus cognitis. M. Ruffus Questor in castris
relictus a Curione cohortatur suos. ne animo deficient: illi orant
atq; obsecrant: ut in siciliam nauibus reporcentur: pollicetur ma/
gistrisq; imperat nauū: ut primo uespere omnes scaphas ad litus
appulas habeant. Sed tantus fuit oīm terror: ut alii adesse copias
Iube dicerent: alii cum legionibus instare Varum: iamq; se pul/
uerem uenientium cernere: quarū rerum nihil omnino acciderat:
alii classem hostium celeriter aduolaturam suspicarētur. Itaq; p/
territis omnibus sibi quisq; consulebat: qui in classe erant proficisci
properabāt. Horum fuga nauium onerariarum magistrōs inci/
tabat. Pauci lenunculi ad officium imperiumq; conueniebant: sed
tanta erat completis lictoribus contētio: qui potissimū ex magno
numero conscenderent. ut multitudine: atq; onere nonnulli de/
primerentur. reliqui hoc timore propius adire tardarentur: qbus
rebus accidit: ut milites pauci: patresq; familie: qui aut gratia: aut
misericordia ualerēt: aut naues adnare possent: recepti in siciliam
incolumes peruenirent: relique copie missis ad Varum noctu le/
gatis cum centurionibus sese ei dediderunt: quoz cohortes militū
Iuba postero die ante oppidum conspiciatus: suam esse predicans
predam magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in
regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo ledi quereretur:
neq; resistere auderet. ipse equo in oppidū uectus: prosequētibus
compluribus senatoribus: quō in numero erat. Ser. Sulpicius: et
Licinius Damasippus paucis diebus: que fieri uellet utice cōstituit:
atq; imperauit: diebusq; eque post paucis: se in regnū cū omnibus
copis recepit.

C. Julij Cesaris eiusdem belli Commentarius Tertius:

Dictatore habēte comitia Cesare cōsules creāt
 Iu. Cesar. et. P. Seruilius. Is enim erat annus
 quo per leges ei cōsulem fieri liceret. His rebus
 confectis: cum fides tota italia esset angustior
 neq; credite pecunie soluerentur: constituit ut
 arbitri darentur: per eos fierent estimationes
 possessionum: et rerum: quanti queq; earū ante
 bellum fuissent: atq; ea creditoribus traderent. Hoc et ad timorē
 nouarum tabularum tollendum: minuendumq; qui fere bellum:
 et ciuiles dissensiones sequi consuevit. Et ad debitorum tuendam
 estimationē esse aptissimum: existimauit. Item pr. tri. q. ple. ro/
 gationes ad populū ferentibus: nonnullos ambitus Pompeia lege
 damnatos: illis temporibus: qbus in urbe presidia legionū Pōpeiū
 habuerat: que iudicia aliis audientibus iudicibus: aliis sententiam
 ferentibus: singulis diebus erant perfecta. In integrum restituit: q
 se illi odio ciuilis belli obtulerant: si sua opera in bello uti uellet.
 perinde estimans ac si usus esset: quoniam suffecissent potestatem:
 statuerat enim hos prius iudicio populi debere restitui: q̄ suo be/
 neficio uideri receptos: ne aut ingratus in referenda gratia: aut
 arrogans in precipiendo populi beneficio: uideretur. His rebus: et
 feris latinis comitisq; omnibus perficiendis. xi. dies tribuit: dicta/
 turaq; se abdicat: et ab urbe proficiscitur: brundisiumq; peruenit.
 Eo legiones. xii. equitatum omnem uenire iusserat. Sed tantum
 nauium repperit: ut anguste. xv. milia legionariorū militum et
 quingenti equites transportare possent. hoc unum: inopia nauū.
 Cesari ad conficiendi belli celeritatem: defuit. Atq; he ipse copie
 hoc frequentiores quoq; imponuntur: q̄ multi gallicis tot bellis
 defecerant: longūq; iter ex hispania magnū numerū diminuerat:
 et grauis autumnus in apulia: circumq; brundisiū: ex saluberrimis
 gallie et hispanie regionibus: omnem exercitum ualitudine temp/
 tauerat. Pompeius anni spatium ad comparandas copias: nactus:
 qd̄ uacuū a bello: atq; ab hoste ociosum fuerat: magnam ex asia
 cycladibusq; insulis: corcira: athenis: ponto: bithynia: syria: alicia:
 phenice: egypto coegerat classem. magnam in omnibus locis edi/
 ficandā curauerat: magnā imperatam asie: syrie: regibusq; oibus:
 et dynastis & tetrarchis: et liberis achaie populis: pecuniā exegerat
 magnas societates earum prouintiarum: quas ipse obtinebat: sibi
 numerare coegerat. Legiones effecerat: ciuū. ro. viii. quinque ex

italia quas traduxerat. unam ex sicilia ueteraniam: quam factam
ex duabus Gemellam appellabat. unam ex creta: et Macedonia
ex ueteranis militibus: qui dimissi a superioribus imperatoribus.
In his prouintis confederant: duas ex asia: quas Lentulus consul
conscribendas curauerat. Preterea magnū numerum ex thessalia:
boetia: achaia: epiro q: supplementi nomine. In legiones distribuerat.
His Antonianos milites admiscuerat. preter has expectabat cum
Scyptone ex syria legiones duas: sagittarios ex creta: lacedemone:
ponto: atq: syria: reliquisq: ciuitatibus: in numero habebat fun/
ditorum cohortes sex. delectorum equitum septem milia: ex quibus
sexcentos gallos Deiotarus adduxerat quingentos Ariobarzanes
ex cappadocia ad eundem numerum Cotus ex thracia dederat: &
Sasalam filium miserat. Ex macedonia. cc. erāt: quibus rascipolis
preerat: excellenti uirtute quingentos ex gabinianis alexandria:
gallos germanosq: quos ibi. A. Gabinius presidii causa: apud regē
Ptolemeū reliquerat. Pompeius filius cū classe adduxerat. d. ccc.
quos ex seruis suis pastorumq: suorum coegerat. Tarcundarius
Castor: et Donilaus: ex gallogrecia tantundem dederunt. Horū
alter una uenerat: alter filium miserat. cc. ex syria a comageno
antiocho: cui magna premia Pompeius tribuit: missi erant. In his
pleriq: hippotoxote. Huc dardanios: bessos: partim mercenarios:
partim imperio: aut gratia cōparatos. Item macedones: thessalos:
et reliquarum gentium: et ciuitatum: adiecerat: atq: eū quē supra
demonstrauimus numerum expleuerat. frumenti uini maximam
ex thessalia asia: egypto creta: cyrenis: reliquisq: regionibus com/
parauerat. Hyemare Dyrachio: appollonie: omnibusq: oppidis
maritimis cōstituerat: ut mare Cesarem transire prohiberet: eiusq;
rei causa omni in ora maritima classem disposuerat. preerat egypt/
tis nauibus Pompeius filius. Asiaticis: Decius: Lelius: et. C. triarius
Syriacis. C. Cassius: Rhodus. C. Marcellus: cum. C. Pompeio li/
burnice: atq: achaeae classi Trebontus Libo et Octauius: toti tñ
officio maritimo. M. Bibulus prepositus: cuncta administrabat.
adhuc summa imperii respiciebat. Cesar ut brūdusium uenit: cō/
tionatus apud milites: quoniam prope ad finē laborū: ac piculorū
esset peruentum: equo ut animo mancipia: atq: impedimenta in
italia relinquerent: ipsi expediti: naues conscenderent: quo maior
numerus militum posset imponi: omniaq: ex uictoria: et ex sua
liberalitate sperarent. Conclamantibus omnibus: imperaret: quod

uellet quodcunq; imperauisset: se equo animo esse facturos pridie
 nonas ianuar. naues soluit: impositis: ut supra demonstratum est.
 legionibus. vii. postridie terram attigit. Germanorum saxa inter
 et alia loca periculosa quietam naetus stationem: et portus om̃s
 timēs: quos teneri ab aduersariis arbitrabatur: ad eum locum qui
 appellat̃ pharsalia: omnibus nauibus: ad unā incolumibus: milites
 exposuit. Erat Orici: Lucretius Hispilo: et Minutius Ruffus cū
 asiaticis nau. xviii. quibus iussu. d. Leli. preerat. M. Bibulus cum
 nauibus ex corcyre: sed neq̃q̃ u sibi confisi ex portu prodire sunt
 ausi: cū Cesar omnino. xii. naues longas presidio duxisset. In q̃bus
 erat etiam ipse: illi neq; Bibulus: impeditis nauibus: dispersisq; re/
 migibus: satis mature occurrit: q̃ p̃us ad continentē uisus est Cesar
 q̃ de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. ex/
 positis militibus naues eadē nocte Brūdusiū a Cesare remittuntē
 ut relique legiōes: equitatusq; transportari possent. Huic officio
 prepositus erat Fufius Calenus Legatus: qui celeritatem in trans/
 portandis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectę naues:
 neq; use nocturna aura: in redeundo offenderunt. Bibulus enim
 corcyre certior factus de aduentu Cesaris: sperans se alicui parti
 bonistarum nauum occurrere posse: nauibus occurrit: et naetus
 circiter. xxx. In eas diligentie sue ac doloris iracūdia erupit: om̃sq;
 incēdit: eodemq; igne nautas: dominosq; nauum interficit: mag/
 nitudine pene reliquos deterrere sperans. Hoc confecto negotio
 a Salonis ad Orici portum: stationes: litto raq; om̃ia longe lateq;
 classibus occupauit: custodisq; diligentius dispositis: ipse grauissima
 hyeme in nauibus excubabat: neq; ullū laborem: aut munus de/
 spiciens: neq; subsidium expectans: si in Cesaris complexū ueniret.
 Sed post discessum liburnarum ex illyrico. M. Octauius cum us/
 quas habebat nauibus: Salonas puenit: ibiq; concitatis Dalmatis:
 reliquisq; barbaris hissam a Cesaris amicitia auertit: conuentumq;
 Salonis: cum neq; pollicitationibus: neq; denuntiatione periculi:
 permouere posset: oppidum oppugnare instituit. Est autem op/
 pidum: et loci natura: & colle munitum. Sed celeriter ciues romani
 ligneis effectis turribus: his sese munierunt: et cum essent infirmi
 ad resistendum propter paucitatem hominum: crebris confecti
 uulneribus ad extremum auxilium descenderunt: seruosq; om̃es
 puberes liberauerunt: et prefectis om̃iū mulierum: criminibus: tor/
 menta effecerunt: quoꝝ cognita sententia Octauii quinque castris

oppidū circūdedit: atq; uno tēpore obsidione et oppugnationibus
eos premere cepit. Illi omnia perpetuari: maxime a re frumē/
taria laborabant: qui remissis ad Cesarem legatis: auxilium ab eo
petebant. reliqua ut poterant per se incommoda sustinebant: et
longo interposito spatio: cum diuturnitas oppugnationis negli/
gentiores: Octavianos effecisset: nacti occasionem meridiani tēp/
discessu eorū: pueris: mulieribusq; in muro dispositis: nequid quo/
tidiane consuetudinis desideraretur: ipsi manu facta: cum eis: quos
nuper manumissos liberauerant. In proxima Octauii castra ir/
ruperunt. His expugnatis: eodem impetu altera sunt adorti. Inde
tertia: et quarta: et deinceps reliqua: omnibusq; eos castris expu/
lerūt: et magno numero interfecto: reliquos: atq; ipsū Octaviū
in naues confugere coegerunt. Iamq; hyems appropinquabat: &
tantis detrimentis receptis Octavius: desperata oppugnatione op/
pidi. Dyrrachium sese ad Pompeium recepit. Demonstrauimus. L.
Bibulum Ruffum Pompeii prefectum: bis in potestatem puenisse
Cesaris: atq; ab eo esse dimissum. Semel ad Corfinium. Iterum in
hyspaniam. Hunc pro suis beneficiis Cesar iudicauerat idoneum:
quem cum mandatis ad. Cn. Pompeium mitteret. eundemq; apud
Cn. Pompeium auctoritatem habere itelligebat. Erat autem hec
summa mandatorum: debere utrunq; pertinacie finem facere: et
ab armis discedere: neq; āplius fortunā periclitari: satis esse magna
utrinq; incommoda accepta: que pro disciplina: et preceptis: habere
possent: ut reliquos casus timerēt. illum ab italia expulsum: amissa
sicilia: & sardinia: duabusq; hispaniis: et cohortibus: italia atq; his/
pania ciuium romanorum centum: atq; triginta: morte Curiois:
et detrimento Afraniani exercitus tanto. militumq; deditioe ad
corcyram. proinde sibi ac reipublice parcerent: quātumq; in bello
fortuna posset: iam ipsi incommodis suis satis essent documento.
Hoc unum esse tempus de pace agendi: dum sibi uterq; cōfideret
et pares ambo uiderentur. Si uero alteri paululum tribuisset for/
tuna: non esse usurum conditionibus pacis eum: qui superior uideret.
neq; fere equa parte contentum: qui se omnia habiturum: confi/
deret. Conditiones pacis: quoniam antea conuenire nō potuissent
Rome a senatu: et a populo romano peti debere. Interea et rei/
publice: et ipsis placere oportere: si uterq; in contione statim uenisset
se triduo proximo exercitum dimissurum: depositisq; armis auxi/
liisq; quibus nunc confiderent: necessario populi senatusq; iudicio

fore utrunq; contentum. Hec quo facilius Pompeio probari possent: omnes suas terrestres: urbiumq; copias dimissurū. Bibulus his expositis corcyre nō minus necessariū eē existimauit: de repentino aduentu Cesaris Pompeiū fieri certiozem: uti ad id consiliū capere possit. anteq; de mandatis agi inciperet. Atq; ideo cōtinuato et nocte et die itinere: atq; omnibus copiis mutatis: ad celeritatem iumentis ad Pompeiū contendit: ut adesse Cesarē nūtiaret. Pompeius erat eo tempore in candavia: iterq; ex macedonia in hyberna. Apolloniam Dyrachiūq; habebat. Sed re noua pturbatus: maioribus itineribus Apolloniā petere cepit: ne Cesar ore maritime ciuitates occuparet. At ille expositis militibus: eodem die Oricum proficiscitur: quo cū uenisset. L. Torquatus: qui iussu Pompeii oppido preerat: consiliumq; ibi pertinorum habebat: conatus portis clausis oppidum defendere: grecos murum ascendere: atq; arma capere iubet. Illi autē cum se contra imperiū populi romani pugnaturus eē negarēt oppidani autem sua sponte Cesarem recipere conarentur: desperatis omnibus auxiliis: portas aperuit: et se. atq; oppidū Cesarī dedit: incolumisq; ab eo conseruatus est: recepto Cesar Orica nulla interposita mora Apolloniam proficiscitur eius aduentu audit. L. Straberius: qui ibi preerat. Aquam cōportari in arcē atq; munire obsidesq; ab Apolliniatibus exigere cepit. Illi uero daturus se negare: neq; portas Consuli preclusuros. neq; sibi iudicium sumpturos contra id: quod omnis italia populusq; ro. iudicauisset: quorum cognita uoluntate: clam profugit. Apollonia Straberius. illi ad Cesarem legatos mittunt: oppidoq; recipiunt. Hos sequuntur bellidenses: amatini quoq; et relique finitime ciuitates: totaq; epreus: et legatis ad Cesarem missis: que imperaret: facturos se pollicentur. At Pompeius cognitis his rebus: que erant Orica: atq; Apollonie geste: Dyrachio timens: diurnis eo nocturnisq; itineribus contendit: simul ac Cesar appropinquare dicebatur: tantus terror incidit eius exercitui: q; properans noctem diei coniunxerat: neq; iter intermiserat: ut pene omnes in Epiro finitimisq; regionibus: signa relinquerēt. complures arma reuerēt: ac fuge: simile uideretur iter. Sed cū prope Dyrachiū Pompeius constitisset: castraq; metari iussisset perterriti etiā cū exercitu: princeps Labienus procedit: iuratq; eum non deserturum: eundemq; casum subiturum: quencunq;

ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant legati. Hos. Tri. mil. centurionesq; sequuntur: atq; idem omnis exercitus iurat. Cesar profecto occupato itinere ad Dyrachiu: finem prope/ randi facit: castraq; ad flumen habus supponit in finibus apol/ loniatu: ut castellis beneficisq; emerite ciuitates tute eet psidio. ibiq; reliquarum ex italia legionum aduentum expectare: et sub pellibus hyemare constituit. Hoc idem Pompeius fecit: et trans flumē thapsum positis castris. eo copias omnes auxiliaq; conduxit. Calenus legionibus equitibusq; Brundisii in naues impositis: ut erat preceptum a Cesare: quantum nauium facul/ tatē habebat. naues soluit: paulūq; a portu progressus: litteras a Cesare accipit: quibus ē certior factus: portus: littoraq; omnia classibus aduersarioꝝ teneri: quo cognito se in portum recipit: nauesq; omnes reuocat: una ex his que perseuerauit: neq; impio Caleni obtēperauit: q; erat sine militibus: priuatoq; consilio ad/ ministrabatur: delata Oricum: atq; a Bibulo expugnata est: q; de seruis liberisq; omibus ad impuberes supplicium sumit: et ad/ unū interficit. Itaq; exiguo tempore: magnoq; casu: totius ex/ ercitus salus constitit. Bibulus ut supra demonstratum est: erat cum Classe ad Oricū et sicut mari: portubusq; Cesare phibebat ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur. Presidius .n. dispositis: omnia littora a Cesare tenebantur: neq; lignadi: neq; aquandi: neq; naues ad terram religandi: potestas fiebat. Erat res in magna difficultate: summisq; angustis rerum necessariarq; premebantur: adeo ut cogerentur: sicuti reliquum com meatu: ita ligna atq; aquā corcyra nauibus onerariis supportare. Atq; etiam uno tempore accidit: ut difficilioribus usi tempestatibus: ex pellibus: quibus erāt recte naues nocturnum excipere rorē cogerentur inuiti: quas tamen difficultates patienter: et equo animo ferebant: neq; sibi nudanda littora: et relinquendos por/ tus: existimabāt. Sed cū essent in qbus demonstraui angustis: ac se Libo cum Bibulo coniunxisset. Loquūtur ambo ex na/ uibus cū. M. Acilio: et Statio murco legatis: quorū alter oppidi muris: alter presidius terrestribus preerat: uelle se de maxis rebus cum Cesare loqui: si sibi eius facultas detur. Huc addūt pauca rei confirmande causa: ut de compositione acturi uiderentur. Interim postulat: aut sint inducie: atq; ab his impetrant: magnū enim quod afferebant: uidebatur. Et Cesare id summe sciebāt

cupere: et perfecturum aliquid de Bibuli mādatis existimabat. Cesar eo tempore cum legione una profectus erat ad recipi/ endas ultiores ciuitates: et rem frumentariam expediēdam: qua anguste utebatur. Erat autē ad Butrotū: oppidū corcyres: ibi ab Acilio certior: et Murco p litteras factus: de postulatīs Libonis: et Bibuli regionem relinquit: ipse Oricum reuertit: eo cum uenisset: euocantur illi ad colloquiū: prodit Libo: neq; excusat Bibulū: q; si iracundia summa erat: inimiciasq; habebat etiam priuatas cum Cesare: ex edilitate: et pretura conceptas. ob eam rem colloquium uitasse: ne res maxime spei: maximeq; utilitatis: eius iracundia impedirentur. Pompei summam esse: ac fuisse semper uoluntatem: ut componerentur: atq; ab armis discederetur. Sed potestatem se eius rei nullā habere. propterea q; de consiliū sententia: summam belli: rerumq; omniū Pompeio pmiserunt: sed postulatīs Cesaris cognitīs: missuros ad Pompeiū atq; illum reliqua per se acturū hortantibus ipsīs. Interea ma/ nerēt inducie: dū ab illo rediri posset. ne ue alter alteri noceret. Huc addit pauca de causa: et de copis: auxiliisq; suis. Quibus rebus: neq; tum respondendum Cesar existimabat: neq; nunc ut memorie prodatur: satis cause putamus. Postulabat Cesar: ut legatos sibi ad Pompeiū sine periculo: mittere liceret. Idq; ipsi fore reciperent aut acceptos per se: ad eum perducerent: qd ad inducias pertineret: sic belli rationē esse diuisam: ut illi Classe naues auxiliaq; sua impedirent: ipse ut aqua terraq; eos probi/ beret: et si hoc sibi remitti uellent: remitterent ipsi: de maritimis custodiis: si illud tenerent: se quoq; id retenturum: nihilominus agi posse de compositione: ut hec non remitterentur. neq; hāc rem illis esse impedimētū loco: neq; legatos Cesaris recipere: neq; periculum prestāre eorum: sed totam rem ad Pompeiū re/ uocare. Vnum instare: de induciis: uehementissimeq; cōtendere. que ubi Cesar intellexit: presentis periculi: atq; inopie uitande causa omnem orationem instituisse: neq; ullam: aut conditiōis pacem afferre: ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bi/ bulus multos dies terra phibitus: et grauiore morbo: et frigore ac labore implicitus: cum neq; curari posset: neq; susceptum of/ ficiū deferere uellet: uim morbi sustinere nō potuit. eo mortuo ad neminem unum summa imperii: sed separatim suam quisq; classē ad arbitriū suū admīstrabat. Vibullius sedato tumultu:

quem repentinus aduentus Cesaris concitauerat. Vbi primum
rursus adhibito Libone: et. L. Luceio: et Theophane: quibus
communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat. de ma/
dati Cesaris agere instituit. Eum ingressum in sermonem Pompeius
interpellauit: et loqui plura prohibuit. Quid mihi inquit: aut
uita: aut ciuitate opus est: quam beneficio Cesaris habere uide/
bor? Cuius rei opinio tolli non poterit: nisi cum in Italiam ex qua
perfectus sum reductus existimabor: bello perfecto. Ab his Cesar
hec dicta cognouit: qui sermoni interfuerunt. Conatus tamen
nihilominus est aliis rationibus per colloquia de pace agere: ut
inter bina castra Pompeii atque Cesaris unum flumen tantum
intererat Thapsus: crebraque inter se colloquia milites habebant.
neque ullum interim telum per pacationes colloquentium traui/
ciebatur. mittit. P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis:
qui ea: que maxime ad pacem pertinere uiderentur: ageret. et
crebro magna uoce pronuntiaret: liceret ne ciuibus: ad ciues: de
pace: duos legatos mittere: quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrneo:
perdonibusque licuisset: presertim ut id agerent: ne ciues cum ciuibus
armis decertarent. multa suppliciter loquutus: ut de sua: atque
omnium salute debebat: silentioque ab utrisque militibus facto: au/
ditum responsum est ab altera parte. A Varrone profiteri se altera
die: ad colloquium uenturum. atque una etiam utrinque admodum
tuto: legati uenire: et que uellent exponere possent: certumque
ei rei tempus constituitur. quo cum esset postero die uentum:
magna utrinque multitudo conuenit. magnaque erat eius rei ex/
pectatio: atque omnium intenti animi ad pacem esse uidebantur:
qua ex frequentia. T. Labienus producit: summissa oratione loquitur
de pace: atque altercari cum Vatino incipit: quorum mediam o/
rationem intercipiunt undique subito tela immissa: que ille obiectus
armis militum uitauit. Vulnerantur tamen complures. In his
Cornelius Balbus. M. Plotius. L. Tiburtius centuriones: militesque
non nulli. Tum Labienus: desinite ergo de compositione loqui.
Nam nobis nisi Cesaris capite relato: pax esse non potest. His
temporibus. M. Caelius Rufus: pretor causa debitorum suscepta:
initio magistratus: tribunal suum iuxta. C. Treboni Pretoris
Urbani sellam collocauit: et si quis appellauisset de estimatione:
et de solutionibus: que per arbitrum fierent: ut Cesar presens
constituerat: fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat egrate decretum:

et humanitate Trebonii qui his rebus clementer: et moderate
 ius hoc dicendum existimabat: ut reperiri non posset: a quibus
 initium appellandi nasceretur. Nam fortasse inopiā excusare:
 et calamitatem: aut propriam suam: aut temporū queri et dif-
 ficultates auctionandi proponere: etiam mediocris est animi.
 Integra uero tenere possessiones: qui se debere fateantur: cuius
 animi: aut cuius impudentie est. Itaque qui hoc postulare: repe-
 riebatur nemo: atque ipsis ad quorum commodum pertinebat.
 durior inuentus ē Celiū: et ab hoc profectus initio: ne frustra
 ingressus turpem causam uideret: legē promulgauit: ut sexies
 feni dies: sine usuris credite pecunie soluatur. Cū resisteret Ser-
 uilius Consul: reliqui que magistratus: et minus opinione sua ef-
 ficeret: ad hominū excitanda studia: sublata priore lege: duas
 promulgauit. Vnam: qua mercedes habitationum annuas cō-
 ductoribus donauit. aliam tabularum nouarum impetuque multitudinis
 in. C. Treboniū facto: et nonnullis uulneratis: eū de tribunali
 deturbauit: de quibus rebus Seruilius Consul ad Senatum re-
 tulit. Senatusque Celium ab republica remouendum censuit. hoc
 decreto: eum Consul Senatu prohibuit: et cōcionari cōntem-
 de rostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus: palam se
 proficisci ad Cesarem simulauit: clam nuntius ad Milonē missus:
 qui Clodio interfecto: eius nomine erat damnatus. Atque eo in
 Italiam euocato: quod magnis muneribus datis gladiatorie familie
 reliquas quas habebat: sibi coniunxit. atque eum in Turinū ad
 sollicitandos pastores premisit. Ipse cum Cassilinū ueniret: unoque
 tempore signa eius militaria: atque arma capue essent compressa:
 et familia neapoli uisaque perditione oppidi appareret: patefactis
 consiliis: exclusus capua: et periculum ueritus: quod conuētus arma
 ceperat: atque eum hostis loco habendum existimabat: consilio
 destitit. atque eo itinere sese auertit. Interim Milo dimissis circū-
 municipia lris: ea que faceret: iussu atque impio facere Pompeii:
 que mandata ad se per Bibulū delata essent: quos ex ere alieno
 laborare arbitrabatur: sollicitabat: apud quos cum proficeret
 nihil: quibusdam solutis ergastulis. Cosam in agro Turino op-
 pugnare cepit. Is cum a. Q. Pedio Pretore cum legione lapide
 ictus esset ex muro: perit: et Celiū profectus: ut ipse tunc dic-
 titabat. ad Cesarē puenit Turios: ubi cū quosque eius municipii
 sollicitaret: equibusque Cesaris gallis: atque hispanis:que ab eo p'dandi

causa missi erant: pecuniam pollicitaretur: ab his ē interfectus.
Itaq; magnarum initia rerum: que occupatione magistratuū:
et temporum sollicitā italiā habebant: celerem et facilē exitū
habuerunt. Libo profectus ab Orico cum Classe: cui preerat:
nauum quinquaginta Brundisium uenit. Insulamq; que cōtra
Brūdusinū portum est: occupauit: q̄ prestare unum locum ar/
bitratur: qua magis necessarius nostris erat egressus q̄ omniū
littora: ac portus: custodia clausos teneri. Hic repētino aduētū
naues onerarias quasdam nactus: incendit: et unam frumento
onustam abduxit: magnumq; nostris terrorē iniecit: et noctu
militibus et sagittariis in terram expositis presidium equitū de/
iecit: et adeo loci opportunitate profecit ut ad Pompeium lit/
teras mitteret: naues reliquas si uellet subducti: et refici iuberet.
sua Classe auxilia sese Cesaris prohibiturum. Erat eo tempore
Antonius Brundisii: qui uirtuti militum cōsiliis: scaphas nauū
magnarum circiter sexaginta cratibus pluteisq; contexit: eisq;
milites delectos imposuit: atq; eos in litore: pluribus locis sepe/
ratim disposuit: nauesq; triremes duas: quas Brundisii faciendas
curauerat: propter causam exercendorum remigum: ad fauces
portus prodire iussit. His cum audacius progressas Libo ui/
disset: sperans intercipi posse: quadriremes quinq; ad eas misit:
que cum nauibus nostris appropinquassent nostri ueterani in
portum refugiebant. Illi studio incitati incautius sequebātur.
Nā ex omībus partibus subito Antoniane scapbe: signo dato:
se in hostes incitauerunt. primoq; impetu unam ex his quadri/
remem: cū remigibus defensoribusq; suis ceperūt. reliq̄s turpiter
refugere coegerunt. ad hoc detrimentum accessit: ut equitibus
per oram maritimā: ab Antonio dispositis: aquari prohiberent:
qua necessitate: et ignominia p̄motus Libo: discessit a Brūdusio
obsidionemq; nostrorum omisit. Multi iam menses transierāt:
et hyems iam precipitauerat: neq; Brundisio naues legiōesq; ad
Cesarem ueniebant: ac nonnulli eius rei pretermisse occasiones
Cesari uidebant. q̄ certe sepe flauerant uenti: quibus necessario
committendū existimabat. Quanto q; eius amplius processerat
temporis: tanto erant alacriores ad custodias: qui classibus pre/
erant: maiorēq; fiduciā prohibendi habebāt: et crebris Pōpei
litteris castigabantur: qm̄ primo ueniētem Cesarem nō phibu/
issent: ut reliquos eius exercitus impedirent: duriusq; quotidie

tēpus ad transportandū lenioribus uentis expectabāt. Quibus
 rebus permotus Cesar Brundisium ad suos seuerius scripsit: ut
 nacti idoneum uentum: ne occasionem nauigandi dimitterēt.
 siue ad littora Apollinacium cursum dirigere: atq; eo naues eli/
 cere possent. Hec a custodibus classium loca maxime uocabāt.
 q̄ se longis portibus committere non auderēt. Illi adhibita au/
 dacia et uirtute administrātibus. M. Antonio et Fusio Caleno
 multum ipsis militibus hortantibus: neq; ullum periculum pro
 salute Cesaris recusantibus: nacti austrum naues soluunt. atq;
 altera die apolloniam dyrachiumq; peruehuntur: qui cū essent
 ex continenti uisi. Q. Coponius qui dyrachu classi rhodte pre/
 erat: naues ex portu educit: et cum iam nostri remissione uēto
 appropinquassent. Idem auster increbuit: nostrisq; presidio fuit.
 Neq; uero ille ob eam causam conatu desistebat. sed labore et
 perseuerantia nautarū: se uim tempestatis superare posse spe/
 rabat: preteruectosq; dyrachiū magna ui uenti: nihilo segnius
 sequebatur. Nostri uis fortune beneficio: tantū impetū classis
 timebant: si forte uentus remississet: nacti portum qui appellat
 nympheum: ultra Lyssum milia passuum tria: eo naues intro/
 duxerunt: qui portus ab africo tegebatur: ab austro non erat
 tutus. Leuiusq; tempestatis q̄ classis periculum existimauerūt:
 quo simul atq; intus est itum. Incredibili felicitate auster: qui
 per biduum flauerat: in africanum se uertit. hic subitam commu/
 tationem fortune uidere licuit: qui modo sibi timuerant: hos
 tutissimus portus recipiebat: qui nostris nauibus periculum in/
 tulerant: de suo timore cogeantur. Itaq; timore commutato:
 tempestas et nostros texit: et naues Rhodias afflixit: ita ut ad
 unam rostrate omnes numero. xvi. eliderentur: et naufragio
 interirent: et ex magno remigum propugnatorumq; numero:
 pars ad scopulos elisa interficeretur: pars a nostris distraheret.
 quos omnes conseruatos Cesar: domū remisit. nostre naues due
 tardius cursu confecto in noctem coniecte: cū ignorarent quē
 locum relique cepissent: contra Lyssum in anchoris cōstiterūt.
 Has scaphis minoribusq; nauigis compluribus sumptis: Octa/
 cilius Crassus qui Lyssi preerat expugnare parabat: simul de
 deditione eorum agebat: et incolumitatem deditis pollicebat.
 Harū altera nauis ducentiuginti ex legioe tyronū sustulerat:

altera ex ueterana paulominus ducentis se compleuerat. His cognosci licuit quantum esset hominibus presidii in animi fortitudine. Tyrones enim multitudine nauium perterriti: et salo nausaeque cōfecti: iureiurando accepto: nihil his nocituros hostes se Octacilio dediderūt. qui omnes ad eum perducti: cōtra religionem iurisiurandi in eius conspectu crudelissime interficiunt. Ac ueterane legionis milites: itē conflictati: et tēpestatis et sentinae uitis: non ex pristina uirtute remittendum aliquid putauerunt. Sed tractandis conditionibus: et simulatione ditionis: extracto primo noctis tēpore gubernatorem in terram nauem eucere cogunt: ipsi idoneum locū nacti: reliquā noctis partem ibi confecerūt. et luce prima missis ad eos ab Octacilio equitibus: qui eā partē ore maritime obseruabant: circiter. cccc. quiq; eos armati ex presidio secuti sunt: se defenderunt: et nō nullis eorum interfectis: incolumes ad nostros sese receperunt. Quo facto conuentus ciuiū romanoꝝ: qui Lyssem obtinebat quod oppidum his antea Cesar attribuerat: muniendumq; curauerat. Antonium recepit: omnibusq; rebus iuuit. Octacilius sibi timens: oppido fugit: et ad Pompeium peruenit. Ex oībus copus Antonius: quarum erat summa ueteranorum trium legionum. Vniusq; tyronum et equitum octingentorum: plerasq; naues in italiam remittit: ad reliquos milites equitesq; trāsportandos. Pontones quod est genus nauium gallicarū: Lysse relinquit: hoc consilio: ut si forte Pompeius uacuam existimans italiam eo traiecisset exercitum: quae opinio erat edita. in uulgus: aliquā Cesar ad insequendum facultatem haberet: nuntiosq; ad eum celeriter mittit: quibus legionibus exercitum exposuisset: et qd militum transuexisset. Hoc eodē fere tempore Cesar atq; Pompeius cognoscunt. Nam preteruectas apolloniam dyrachiumq; naues uiderant. ipsi iter secundū eas terras direxerūt. Sed quo essent ee quattuorcente delate: primis diebus ignorabant: cognitaq; re: diuersa sibi ambo consilia capiūt. Cesar ut q̄primum se cū Antonio coniūgeret. Pompeius ut uenientibus in itinere se opponeret. Et sic imprudentes ex insidiis adoriri posset: eodemq; die uterq; eorum ex castris statiuis: ex flumine Thapso exercitum educunt. Pompeius clam et noctu: Cesar palā atq; interdiu. Sed Cesari circuitu maiore: iter quippe erat longius:

aduerso flumine: ut uado transire posset. Pompeius quia expe/
dito itinere flumen ei transeundum non erat: magnis itineribus
ad Antonium contendit: atque ubi eum appropinquare cognouit:
idoneum locum nactus: ibi copias collocauit. Suosque omnes cas/
tris continuit: ignesque fieri prohibuit: quo occultior esset eius
aduentus. Hec ad Antonium statim per grecos deferuntur. Ille
missis ad Cesarem nuntius: unum diem sese castris tenuit. Altero
die ad eum peruenit Cæsar. Cuius aduentu cognito Pompeius:
ne duobus circumclauderetur exercitibus: ex eo loco discedit.
omnibusque copiis ad Asparagum: dyrachium peruenit: atque ibi
idoneo loco castra ponit. His temporibus Sappio detrimentis
quibusdam circa montem amanum acceptis: sese imperatorem
appellauerat: quo facto ciuitatibus: tyrannisque magnas impe/
rauerat pecunias. Itē a publicanis sue prouintie debitam bien/
nui pecuniam exegerat: et ab eisdem in sequentis anni mutuam
acceperat: equitesque toti prouintie imperauerat: quibus coactis
finitimis hostibus: parthis: post se relictis: paulo ante M. Crassum
imperatorem interfecerant: et M. Bibulum in obsidionem ha/
buerant: legiones equitesque ex syria deduxerat: summaque solli/
citudine: at timore parthici belli in prouintiam cum uenisset: ac
nonnulli militum uoces tum audirentur: sese contra hostem si/
ducerentur: ituros: contra ciuem: et consule: arma non laturos:
deductis pergamum: atque in locupletissimas urbes hiberie legi/
onibus: maximas largitiones fecit: et confirmandorum militum
causa diripiendas his ciuitates dedit. Interim acerbissime impe/
rate pecunie tota prouintia exigebatur: multa preterea gene/
ratim ad auaritiam excogitabantur. In capita singula seruorum
ac liberorum tributum imponebatur: columnaria: hostiaria:
frumentum: milites: remiges: arma: tormenta: uecture: impera/
bantur. cuiusmodi rei nomen reperiri poterat: hoc satis esse ad
cogendas pecunias uidebatur. non solum urbibus: sed pene uitis
castellisque singulis: cum imperio preficiebantur: qui horum quid
acerime crudelissimeque fecerat: is et uir: et ciuis optimus habe/
batur. Erat plena licitorum et imperiorum prouintia: conferta
preceptis: atque exactoribus: qui preter imperatas pecunias: suo
etiam priuato imperio: compendioque seruebant. Dictitabant
enī se domo patriaque expulsos: omnibus necessariis egere rebus:

ut honesta prescriptione: rem turpissimam tegerent. Accede-
bant ad hec grauissime usure: quod in bello plerumq; accidere
consuevit. In uniuersis pecuniis: quibus in rebus prolationem
dier: donationem esse dicebant. Itaq; et alienū prouintie eo bi-
ennio multiplicatum est: nec minus ob eam causam ciuib; ro-
eius prouintie. sed in singulos conuentus: singulasq; ciuitates:
certe pecunie imperabantur: mutuasq; ex illo se consulto exigi
dictitabant. Publicanis uti in sorte fecerant: insequentis anni
uectigal pro mutuo. Preterea Ephesi a Phano Diane: depo-
sitas antiquitus pecunias: Scipio tolli iubebat. ceterasq; eius dec-
statuas: cum in Phanium uentum esset: adhibitis compluribus
Senatoru ordinis: quos aduocauerat Scipio: littere ei reddunt
a Pompeio mare transisse cum legionibus Cesarem: properaret
ad se cum exercitu uenire: omnibusq; que haberet. His litteris
acceptis: quos aduocauerat: dimittit. Ipse iter in macedoniā pa-
rare incipit: paucisq; post diebus est profectus. hec res Ephesie
pecunie salutem attulit. Cesar Antonii exercitu coniuncto: de-
ducta Orico legione: quā tuēde ore maritime causa posuerat:
tentandas sibi prouintias: longiusq; procedendum existimabat:
et cum ad eum legati uenissent ex thessalia: etoliaq; qui p̄sidio
missi pollicerentur: earum gentiū ciuitates: imperata facturas
L. Crassum longinum: cum legione tyronum: que appellabat
uicesima septima: atq; equitibus ducentis in thessaliā ire mādāt:
et C. Caluissium Sabinum cum cohortibus quicq; paucisq; equi-
tibus in etoliam misit: maxime: eo q̄ erant propinque regiōes
de re frumentaria ut prouiderent: hortatus est. Cn. Domitium
Calumum cum legionibus duabus undecima: et duodecima: et
equitibus quingētis in macedoniam proficisci iubet: cuius pro-
uintie ab ea pte: que libera appellabatur. Menedemus princeps
earum legionum: missus legatus omnium suarum studium ex-
cellens profitebatur. Ex his Caluissius primo aduentu summa
omnium etolorum receptus uoluntate: presidus aduersariarū
Calidone: et Naupacto relictis: omni etolia potitus ē. Cassius
in thessaliā cum legione preuenit. Hic cum essent factiones
due uaria uoluntate ciuitatum utebat. Egēsaretos ueteris ho-
mo potentie. Pompeianis rebus studebat. peretreius summe
nobilitatis adulescēs. Suis ac suorum opibus: Cesarem enixe iu-

uabat: eodemq; tempore Domitius in macedoniam uenit: et cū
 ad eum frequentes ciuitatum legiones conuenire cepissent: nū/
 tiatum est adesse Scipionem: cum legione: magna et opinione
 et fama omnium. Nam plerunq; in nouitate fama antecedit.
 Hic nullo in loco macedonie moratus: magno impetu cōtendit
 ad Domitium: et cum ab eo milia passuum uiginti abfuisset: su/
 bito se ad Cassium Longinum in thessaliā cōuertit. Hoc adeo
 celeriter effectit: ut simul adesse: et uenire nuntiaret: et quo iter
 expeditius faceret. M. Fauonium ad flumen a Lemonem: qđ
 macedoniam a thessalia diuidit: cum cohortibus octo presidio
 impedimentis legionis reliquit. Castellumq; ibi muniri iussit: eo/
 dem tempore equitatus regis Cotti: ad castra Cassi aduolauit:
 qui circum thessaliam eē consueuerat. Tum timore perterritus
 Cassius: cognito Scipionis aduentu: uisq; equitibus quos Sci/
 pionis esse arbitrabatur: ad montes se conuertit. qui thessaliam
 cingunt: atq; ex his locis Ambrachiam uersus iter facere cepit:
 At Scipionem properantem sequi: littere sunt sequeute a .M.
 Fauonio: Domitium cum legiōibus adesse: nec se presidium ubi
 constitutus esset: sine auxilio Scipionis tenere posse: quibus lit/
 teris acceptis consilium Scipio iterq; commutat. Cassium sequi
 desistit. Fauonio auxilium ferre contendit. Itaq; die ac nocte
 continuato itinere ad eum peruenit: tam opportuno tempore
 ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur: et primi ante
 cursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio: industria Domiti
 Fauonio: Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio in castris
 statuius biduo moratus: quod inter eum: et Domiti castra flu/
 ebat alisicam: tertio die prima luce exercitū uado transducit.
 et castris positis postero die mane copias ante frontē castrorū
 struit. Domitius tum quoq; sibi dubitandum non putauit: quin
 productis legiōibus prelio decertaret. Sed cum esset inter bina
 castra campus: circiter milia passuum ui. Domitius castris Sci/
 pionis aciem suam subiecit. ille uero a uallo nō discedere perse/
 uerauit. Attamen egre retentis Domitiani militibus: est factū:
 ne prelio contenderent: et maxime qđ riuus difficilibus ripis:
 castris Scipionis subiectus: progressus nostrorum impediēbat:
 quorū studium alacritatemq; pugnandi: cū cognouisset Scipio
 suspicatus fore: ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur:

aut magna cum infamia in castris se cōtineret: qui cum magna expectatione uenisset: temere progressus: turpem habuit exitū et noctu neq; conclamatis quidem uasis: flumen transit: atq; in eandem partem: ex qua uenerat: redit. Ibiq; prope flumen: edito natura loco: castra posuit: paucis diebus interpositis: noctu insidias equitum collocauit. quo in loco superioribus fere diebus: nostri pabulari consueuerant: et cū quottidiana consuetudine. Q. Varus: prefectus equitum Domitii: uenisset: subito illi ex insidiis consurrexerūt: sed nostri fortiter eorum impetū tulerunt: celeriterq; ad suos quisq; ordines redit: atq; ultro uersi in hostes impetum fecerunt. Ex his circiter octuaginta interfectis: reliquis in fugam coniectis: nostri duobus amissis: in castra se receperūt. His rebus gestis Domitius sperans Scipionē ad pugnam elici posse: simulauit sese angustus rei frumentarie adductum: castra mouere: uasisq; militari more conclamatis: progressus milia passuum tria: loco idoneo: et occulto: omnem exercitum: equitatumq; collocauit. Scipio ad sequendum paratus: equitatum: magnamq; partem leuis armature ad explorandum iter Domitii: et cognoscendum: premisit: qui cum essent progressi primeq; turme insidias intrauissent: ex fremitu equorum illata suspitione: ad suos se recipere ceperunt: quiq; hos sequebantur: celerem eorum receptum restiterunt. Nostri cognitis hostium insidiis: ne frustra reliquos expectarent: duas nocti turmas: exceperunt. In his fuit. M. Optimus pater eques: reliquos omnes earum turmarum: aut interfecerunt: aut captos ad Domitium deduxerūt. Deductis ore maritime presidis Cesar: ut supra demonstratum est: tres cohortes Orici: oppidi tuendi causa: reliquit: usq; custodiam nauium longarum tradidit: quas ex italia traduxerat. Huic officio oppidoq; Caninius legatus preerat. Is naues nostras in interiorem partem: post oppidum reduxit: et ad terram deligauit. faucibusq; portus nauem onerariam submersam obiecit: et huic alteram coniunxit: super q̄s turrim effectam: ad ipsum introitum portus opposuit: et militibus compleuit. tuendamq; ad omnes repētinos casus tradidit. Quibus cognitis rebus. Cn. Pompeii filius: qui classi egyptie p̄erat: ad Oricum uenit: summersamq; nauum remulco: multisq; colligās funibus abduxit: atq; alterā nauē: que erat ad custodiā

ab Acilio posita: pluribus aggressus nauibus: in quibus ad libram fecerat curre: ut ex superiori pugnant loco. integrosque defatigatis summittens: et reliquis partibus simul ex terra scalis: et classe: mentia oppidi temptans: ut aduersariorum manus diduceret. Labore et multitudine telorum nostros uicit: defectisque defensoribus: qui omnes scaphis excepti refugerant: etiam nauem expugnauit. eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem: obiectamque pene insulam contra oppidum effecerat: quattuor bireremes subiectis scutulis: impulsas uectibus: in interioriorem partem transduxit. Ita ut ex utraque parte naues longas agrederetur: que erant deligate ad terram: atque naues quattuor ex his abduxit: reliquas incendit. Hoc confecto negotio. D. Lellium ab asiatica classe deductum reliquit: qui comenatus Biblide: atque Mantinea importari in oppidum prohibebat. Ipse Lellium profectus: naues onerarias triginta a. M. Antonio relictas: intra portum aggressus: omnes incendit: Lellium expugnare conatus: defendentibus ciuibus romanis: qui eius erant conuentus: militibusque: quos presidii causa miserat Cesar: triduum moratus: paucis in oppugnatione amissis: re infecta inde discessit. Cesar postquam Pompeium ad Asparagum esse cognouit: eodem cum exercitu profectus: et expugnato in itinere oppido partinorum. In quo Pompeius presidium habebat: tercio die in macedoniam ad Pompeium peruenit: iuxtaque eum castra posuit: & postridie eductis omnibus copiis: acie instructa: decertandi potestatem Pompeio fecit. Vbi illum suis locis se tenere animaduertit: reducto in castra exercitu: aliud sibi consilium capiendum: existimauit. Itaque postero die omnibus copiis: magno circuitu: difficili: angustoque itinere: Dyrachium profectus est: sperans Pompeium aut Dyrachium compelli: aut ab eo intercludi posse: quod omnem comenatum: totiusque belli apparatus eo contulisset: ut accidit. Pompeius enim primo ignorans eius consilium: quod diuerso ab ea regione itinere profectum uidebat: angustus rei frumentarie compulsum discessisse existimabat. postea per exploratores certior factus: postero die castra mouit: breuiore itinere se occurrere ei posse sperans: quod fore suspicatus Cesar: militesque adhortatus ut equo animo laborem ferrent: parua parte noctis itinere intermisso: mane Dyrachium uenit. Cum primum agmen Pompeii procul cerneretur: cum ibi

castra posuit. Pompeius interclusus Dyrrachio: ubi propositum tenere non potuit: secundo usus consilio: edito loco: qui appellatur petra: aditūq; habet nauibus medio crē: atq; eas a quibusdā protegit uentis: castra communit: eo partem nauium longarū conuenire: frumentum: com meatumq; ab alia: atq; omnibus regionibus: quas tenebat: comportari imperat. Cesar longius bellum ductum iri existimans: et de italicis cō meatibus despirans: q; tanta diligentia omnia littora a Pompeianis tenebant. classesq; ipsius: quas hyeme in sicilia gallia. Italia fecerat: morabantur: in Epirum rei frumentarie causa. Quintiliū: et. L. Camuleium legatū misit: q; q; he regiones aberant longius: locis certis horrea constituit: uecturasq; frumenti finitimis ciuitatibus descripsit. Item Lisso: pratinisq; & omnibus castellis: quod esset frumenti: conquiri iussit. Id erat perexiguū: cum ipsorum agrorum natura: q; sunt asperi: et montosi: ac plerunq; utitur frumento importato. Tum q; Pompeius hec prouidebat: et superioribus diebus prede loco prati nos habuerat: frumentumq; omne cōquesitum: spoliatis: effossisq; eorum domibus: per eques comportauerat. Quibus rebus cognitis Cesar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompei: permulti editi atq; asperi colles. Hos primū presidis tenuit: castellaq; ibi communit inde: ut loci cuiusq; natura ferebat: ex castello in castellum perducta munitione: circumuallare Pompeium instituit. Hoc expectans q; angustia rei frumentarie utebatur: q; q; Pompeius multitudine equitum ualebat: quo minore periculo undiq; frumentum: com meatumq; exercitui supportari posset: simul uti pabulatione Pompeium prohiberet: equitūq; eius ad rem gerendam: inutilem efficeret. Tertio ut autoritatē: qua ille maxie apud exteras nationes niti uidebat: minueret: Cum fama per orbem terrarum: percrebruiſſet: illum a Cesare obsideri: neq; audere prelio dimicare. Pompeius neq; a mari dyrrachioq; discedere uolebat: q; omnem apparatus belli: tela: arma: tormenta: ibi collocauerat: frumentumq; exercitui nauibus supportabat: neq; munitiones Cesaris prohibere poterat nisi prelio decertare uellet: quod eo tempore statuerat nō esse faciendum. Relinquebatur ergo: ut extremam rationem belli sequens: q̄ plurimos colles occuparet: et q̄ latissimas regiones

presidium teneret. Cesarisq; copias q̄maxie posset distineret: idq; accidit. Castellis enim. xxiii. effectis. xv. milia passus circuitu amplexus. Hoc spatio populabatur. Multaq; erant intra eum locum manufacta: quibus interim iumenta pascerentur: atq; ut nostri perpetuas munitiones uidebant perductas ex castellis in proxima castella: nequo loco erúperent Pópeiani: et nostros post tergum adorirentur: timebāt. Ita illi in minore spatio ppetuas munitiones efficiebant: nequo loco nostri intrare: atq; ipsos a tergo circumuenire possent. Sed illi operibus uincebant q̄ et numero militum prestabāt: et interiore spatio minorem circuitum habebant: que tum erant loca Cesari capienda: etsi prohibere Pompeius totis copis: et dimicare non constituerat: tamen suis locis sagittarios: funditoresq; mutabat: quorū magnū habebat numerū. multiq; ex nostris uulnerabantur: magnisq; incesserat timor sagittarū: atq; omnes fere milites: aut ex subcoactis: aut ex centonibus: aut ex coris: tunicas: aut tegmenta fecerant: quibus tela uitarent. In occupandis presidis magna uiuterq; utebatur. Cesar ut q̄angustissime Pompeium contineret. Pompeius ut plurimos colles q̄maxie circuitu occuparet. crebraq; ob eam causam prelia fiebāt. In his cum legio Cesaris nona presidium quoddā occupauisset: et munire cepisset: huic loco propinquum: et contrarium collem Pompeius occupauit: nostrosq; ope prohibere cepit: et cū una ex pte prope equū aditum haberet: primum sagittariis: funditoribusq; circūiectis postea leuis armature magna multitudine missa: cormētisq; p̄latis: munitiones impediebat. Neq; erat facile nostris uno tpe propugnare: et munire. Cesar cum suos ex omnibus partibus uulnerari uideret: recipere se statuit: et loco excedere: erat perdediue receptus. Illi autem hoc acrius instabant: neq; regredi nostros patiebantur: q̄ timore adducti locum relinquere uidebant. Dicit eo tpe glorians apud suos Pompeius dixisse: nō recusare se: quin nullius usus īperator existimaret: si sine maxio detrīto legiōes Cesaris sese recepissent inde: quo temere eēnt progressę. Cesar receptui suorum timens: crates ad extremum tumulū cōtra hostē proferri: et aduersas locari. Inter has medio cri latitudine fossam: rectis militibus obduci iussit: locūq; in om̄i pte q̄maxie īpediri. Ipse idoneis locis funditores īstruxit: ut p̄sidio nostris se recipiētib; eēnt. His rebus cōpletis legiōes

reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius: atq; audacius: nostros premere et instare ceperunt: cratesq; pro munitione obiectas: propulerunt: ut fossas transcenderent. Quod cum animauertisset Cesar: ueritus ne non reducti: sed reiecti uiderentur: maiusq; detrimentum caperet: a medio fere spatio suos per Antonium: qui ei legioni praeerat: cohortatus tuba signum dari: atq; in hostes impetum fieri iussit: milites legionis nonne subito conspicati pila coniecerunt: et ex inferiore loco aduersus pilum incitati cursu precipites Pompeianos egerunt. quibus ad recipiendum crates directe: longurumq; obiecti: et institute fossae magno impedimento fuerunt. Nostri uero: qui satis habebant sine detrimento discedere: compluribus interfectis: quinque omnino suorum amissis: quietissime se receperunt pauloque circa eum locum morati: alius comprehensis collibus: munitiores profecerunt: erat noua et inusitata belli ratio: cum tot castellorum numero: tantoque spatio: et tantis munitionibus: et tanto obsidionis genere: tum etiam reliquis rebus. Nam quicumque alterque obsidere conati sunt: percussos atque infirmos hostes adorti: aut praefixo superatis: aut aliquid offensionis: continuerunt. Cum ipsi numero militum equumque prestarent: causa autem obsidionis haec fere esse consuevit: ut frumento hostes prohibeantur. At contra integras: atque incolumes copias: Cesar inferiore militum numero: continerebat: cum illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie. n. magnus undique nauium numerus conueeniebat: quae commeatum supportarent. neque ullus flare uentus poterat: quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. Ipse autem consuptis omnibus: longe lateque frumentis: summis erat in angustiis: sed tamen haec singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim eadem se superiore anno in hispania perpressos. Laborem & patientiam maximum bellum confecisse. meminerant ad alexandriam maximam se inopiam perpressos: multo etiam maiorem ad Auaricum: maximamque se gentium uictores discessisse. Non illis hordeum cum daretur: non legumina recusabant. pecus uero: cuius summa erat ex epiro copia: magno in honore habebant: est etiam genus radicis inuentum ab illis: quae fuerant cum Valerio: quod appellatur chara: quod admixtum lacte: multum inopiam leuat. Id similitudinem panis efficiebat: eius erat magna copia: ex hoc effectos panes: cum in colloquiis Pompeiani famem nostris obiectarent: uulgo in eos iaciebant: ut spem eorum minueret. Iamque frumenta maturescere incipiebant: atque ipsa spes inopiam sustentabat: quod celeriter se habituros copiam confidebant.

Crebroq; uoces militū in uigiliis colloq; audiebantur: prius se
 cortice ex arboribus uicturos: q̄ Pompeiū e manibus dimissuros.
 libenter etiā ex pfugis agnoscebāt: equos eorū tolerari. reliq; uero
 iumenta interisse: uti autē ipsos ualitudine nō bona: cū angustis
 loci: et odore tetro: et multitudine cadauerū: et quottidianis la/
 boribus insuetos operum: tum aque sūma inopia affectos. omnia
 enim flumina: atq; omnes riuos: qui ad mare p̄tinebāt. Cesar aut
 auerterat: aut magnis opibus obstruxerat: atq; ut erāt loca mō/
 tosa et ad specul angustie uallium: has sublicis in terram dimissis:
 p̄seperat terramq; aggeserat: ut aquā continerent. Itaq; illi loca
 necessario p̄seq demissa: ac palustria: aut puteos fodere: cogebāt:
 atq; hūc laborē ad quottidiana opa addebāt: q̄ tñ fōtes a qbus/
 dam p̄sidis aberāt lōgius: celeriter estibus exarescebāt. At Cesaris
 exercitus optima ualitudie: sūmaq; aque copia utebat. tū cō me/
 atus omī genere: p̄ter frumenti abūdabat. qbus quottidie melius
 succedere tēpus: maiorēq; spem: maturitate frumentorum: pponi
 uidebāt. In nouo genere belli: noue ab utrisq; bellandi rationes
 reperiabantur. Illi cum animaduertissent ex ignibus: nocte co/
 hortēs nostras ad munitiones excubare: silentio aggressi: uniuersā
 intra multitudinem: sagittas coniciebant: et se confestim ad suos
 recipiebant. quibus rebus nostri usu docti hec repiebāt remedia:
 ut alio loco ignes facerent. Interim certior factus. P. Sylla: quem
 discedens castris prefecerat Cesar: auxilio cohorti uenit: cum le/
 gionibus duabus: cuius aduentu facile sunt repulsi pōpeiani. neq;
 uero conspectum: aut impetum nostrorum tulerūt. primisq; de/
 iectis: reliqui se uerterūt: et loco cesserūt. sed insequentēs nrōs: ne
 lōgius p̄sequerent: Sylla reuocauit. At pleriq; existimāt: si acrius
 inseq uoluisset: bellū eo die potuisse finire: cuius consiliū rep̄hen/
 dendū nō uidet. Alie. n. sūt legati p̄tes: atq; impatoris: alter omnia
 agere ad p̄scriptū: alter libere ad sūmā rex cōsulere debet. Sylla a
 Cesare castris relictus: liberatis suis: hoc fuit contētus: neq; prelio
 decertare uoluit. Que res tñ fortasse: aliquē recipet casum: ne im/
 patorias sibi p̄tes sūplisse uideret. Pōpeianis magna res ad receptū
 difficultatē afferebat. nā ex iniquo progressi loco: in summo cō/
 stiterant: si p̄ decliue sese reciperēt: nrōs ex superiore insequētēs loco
 uerebantur: neq; multū ad solis occasum t̄pis supererat. Spe enim
 cōficiendi negotii: prope in noctē rem duxerant. Ita necessario:
 atq; ex tempore capto consilio. Pompeius cumulum quendam

occupauit: qui tantum aberat a nostro castello: ut telum tormē/
tumue missum adigi non posset: hoc consedit loco: atq; eum cō/
muniuit: omnesq; ibi copias continuit: eodem tempore duobus
preterea locis pugnatum est. Nam plura castella: Pópeius piter:
distinēde manus causa: tēptauerat. ne ex proximis presidis succurri
posset. Vno loco Volcatius Tullius impetum legionis sustinuit
cum cohortibus tribus: atq; eam loco depulit. Altero germani
munitiones nostras aggressi: compluribus interfectis sese ad suos
incolumes receperūt. Ita uno die sex preliis factis: tribus ad dyra/
chium tribus admunitiōes: cum horum omnium ratio haberetur
ad duorum milium numero ex pompeianis cecidisse replebamur.
euocatos: et manipulares: centuriōesq; complures. In eo fuit nu/
mero Valerius Flaccus. L. filius: eiusq; pretor asiam obtinuerat:
signaq; sunt sex militaria relata: nostri nō amplius q̄. xx. om̄ibus
sunt preliis: desiderati. sed in castello nemo fuit omnino militum:
quin uulneraret: quattuorq; ex una cohorte centuriones oculos
amiserunt: et cū laboris sui periculiq; testimoniū afferre uellent:
milia sagittarum circiter triginta in castellū coniecta: Cesari re/
nuntiauerūt. Scutoq; ad eū relato sceue cēturiōis: inuēta sunt: in
eo foramina. ccxxx. quem Cesar: ut erat de se meritis: et de repu/
blica donauit milibus ducentis eris: atq; ab octauis ordinibus ad
primipilum se traducere pronuntiauit. Eius enim opera castellū
conseruatū esse magna ex parte constabat: cohortem postea du/
plici stipendio: frum̄tione: et spetiaris militaribusq; donis amplis/
sime donauit. Pópeius noctu magnis additis munitionibus: reliq;
diebus turrex extruxit: et in altitudinem pedum. xv. effectis o/
peribus uineis eam partē castrorū obtexit: et quinq; intermissis
diebus: alteram noctem subnubilam nactus: extructis omnibus
castrorum portis: ad impediendum obiectis: tertia inita uigilia:
silentio exercitū eduxit: et se in antiquas munitiōes recepit. Eto/
lia: acarnania: amphilocris: per Cassium Longinum: et Caluissium
Sabinū: ut demonstrauiimus receptis tēptādam sibi Achaia: ac
paulo longius progrediendū existimabat. Cesar itaq; eo Fusium
Calenū misit. Et. Q. Sabinū: et Cassiū cum cohortibus adiungit:
quorum cognito aduentu Rutilius Lupus qui Achaia missus a
Pópeio obtinebat. Scrimū premunire instituit: ut Achaia Fusū
phiberet. Calenus Delphos Thebas: et Orto meniū: de uolūtate
ipsarū ciuitatum recepit: nonnullas urbes per uim expugnauit.

reliquas ciuitates circūmissis legatōibus aīcia Cesaris recōciliare
 studebat. In his rebus fere erat fusiū occupatus. Omībus deīceps
 diebus Cesar exercitū in aciē equum in locū produxit: si Pōpeiū
 prelio decertare uellet: ut pene castris Pompei legiōes subiceret:
 tantumq; a uallo eius prima acies aberat: ut ne in eam telo tor/
 mento ue adigi posset. Pompeius autem ut famam: & opinionē
 hominum teneret: sic pro castris exercitū constituebat: ut tertia
 acies uallum contingeret. omnisq; eius instructus exercitus telis
 ex uallo abiectis protegi posset. Hec cum in achata: atq; apud
 dyrachium gererentur: Scipionemq; in macedoniam uenisse cō/
 staret: non oblitus pristini instituti Cesar: mittit ad eū Clodium
 suum: atq; illius familiarē: quē ab illo traditū initio: & cōmēdatū
 in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat
 litteras: mandataq; ad eum: quorum hec erat summa. sese omnia
 de pace expertum. nihil adhuc arbitrari uitio factum eorū: quos
 eē autores eius rei uoluisset: q; sua mādāta pferre nō opportuno
 tempore ad Pompeium uererentur. Scipionem ea autoritate eē:
 ut non solum libere: que probasset: exponere: sed etiā ex magna
 parte compelleret: atq; errantem regere posset. Preesse autē suo
 nomīe exerat. ut preter autoritatē: uires quoq; ad coercendū
 haberet. quod si fecisset: quietem italie: pacem prouintiarum: sa/
 lutem imperio: uni omēs acceptam relaturol. Hec ad eū mādāta
 Clodius refert. ac primis diebus: ut uidebatur libenter auditus:
 reliquis ad colloquium non admittitur. Castigato Scipione a
 Fauonio: ut postea cōfecto bello repiebamus. Infectaq; re sese
 ad Cesarem recepit. Cesar quo facilius equitatum Pompeianum
 ad Dirachiū contineret: & pabulatione prohiberet: aditus duos:
 quos esse angustos demonstrauimus: magnis operibus premuniuit.
 castellaq; his locis posuit. Pompeius ubi nihil proficere equitatū
 cognouit. paucis intermissis diebus: rursus eum nauibus ad se itra
 munitiones recipit. Erat summa: inopia pabuli: adeo ut folus
 ex arboribus strictis: et teneris arundinū radicibus cōtusis: equos
 alerent. Frumēta. n. que fuerāt intra munitiōes sata cōsūpserūt.
 et cogeantē corcyra: atq; acarnania: lōgo interiecto nauigatōis
 spatio: pabulū supportare: quoq; erat eius rei minor copia: hor/
 deo adaugere. atq; his rationibus equitatum tolerare. Sed non
 modo bordeum pabulumq; omnibus in locis herbeq; defecte: sed
 etiā fructus ex arboribus deficiebāt. corruptis eqs macie conādū

sibi aliqd Pompeius de eruptione existimauit. Erāt apud Cesarē ex equitum numero Allobroges duo fratres: Roscius et Egius Aduicilli filii. qui principatum ī ciuitate multis ānis obtinuerat: singulari uirtute homines: quorum opera cesar omnibus gallicis bellis: optima fortissimaq; erat usus. His domi ob eas causas amplissimos magistratus mandauerat: atq; eos extra ordinē in senatū legendos curauerat. agrosq; ī gallia ex hostibus captos: premiaq; rei pecuniarie magna tribuerat. locupletesq; ex egentibus effecerat. Hi propter uirtutem non solum apud Cesarem in honore erant: sed etiam apud exercitum cari habebantur: sed freti aīcicia Cesaris: & stulta: et barbara: arrogantia despiciebant suos: stipēdiumq; equitum fraudabant: et predam omnē domū auertebāt. quibus illi rebus permoti uniuersi Cesarem adierunt: palamq; de eorum iniuriis sunt questi. et ad cetera addiderunt: falsum ab his equitum numerum deferri: quorum stipendiū auerterent. Cesar neq; tempus illud aīaduersionis esse existimans: & multa uirtuti eorum concedens: rem distulit totam. illos secreto castigauit: q; questui equites haberet. monuitq; equites: ut ex sua amicicia omnia expectarent: et ex preteritis suis offitiis reliqua sperarent: magnam tamen hec rei illis offensionem: et cōtemptionē ad omīs attulit. Idq; ita esse: cū ex aliorū obiectatōibus: tū ex domestico iudicio: atq; animi cōscientia: intelligebāt. quo pudore adducti: & fortasse se non liberari: sed in aliud tempus reseruari arbitrati: discedere a: nostris: & nouā temptare fortunam: nouasq; ex piri amicicias: constituerunt: et cum paucis colloquuti clientibus suis: quibus tantum facinus committere audebāt: primum conati sūt prefectum equitum. C. Volusenum interficere: ut postea bello confecto cognitum est: ut cū munere aliquo perfugisse ad Pompeium uiderēt. postq̃ id difficilius uisū est. neq; facultas pficiēdi dabatur: quammaximas potuerūt pecunias mutuati: perinde ac suis satiffacere: et fraudata restituere uellent: multis coemptis eqs ad Pompeiū transierunt: cū is quos sui cōsiliū participes habebāt. Quos Pōpeius: q; erant honesto loco nati: & instructi liberaliter: magnoq; comitatu: et multis iumentis uenerant: uiriq; fortes habebantur: et in honore apud Cesarē fuerant: q; nouū et preter consuetudinem acciderat: omnia sua presidia circumduxit: atq; ostentauit. Nam ante id tempus nemo: aut miles: aut eques: a: Cesare ad Pompeium transierat. cū pene quotidie a: Pompeo ad

Cesarē pfugerēt. Vulgo uero ī epiro atq; etolia cōscripti milites:
 earumq; regionum oīm que a Cesare tenebantur. sed hi cognitis
 omnibus rebus: seu quid in munitionibus perfectum nō erat: seu
 quid a peritioribus rei militaris desiderari uidebat: temporibusq;
 rerum: et spatii locorum: et custodiarū uera diligētia aī aduersa
 p ut cuiusq; eorum: qui negotiis preerant: aut natura: aut studiū
 ferebant: hec ad Pompeiū omnia detulerūt. quibus ille cognitis:
 eruptionisq; iā ante capto consilio: ut demonstratum ē: tegmēta
 galeis milites ex uiminibus facere: atq; aggerē comportare iubet.
 His peractis rebus: magnū numerum leuis armature: & sagittari/
 orū: aggerēq; omnē noctu in scaphas et naues actuarial īponit.
 et de media nocte cohortes sexaginta ex maximis castris p̄sidisq;
 deductas: ad eam partem munitionum ducit: que pertinebant ad
 mare: lōgissimeq; a maximis castris Cesaris aberant. Eodē naues
 quas demonstrauius aggere: & leuis armature militibus cōpletas:
 quasq; ad Dyrachiū naues longas habebat: mittit. et qd a quoq;
 fieri uelit: precipit: ad eas munitiones Cesar lentulū Marcellinū
 quēstorem: cum legione nona positū habebat. huic: q; ualitudie
 minus cōmoda utebatur: fuluium posthumū adiutorē sūmiserat.
 Erat eo loco fossa pedum. xv. & uallum contra hostē in altitu/
 dinē pedū. x. Tantumdēq; eius ualli agger ī latitudinē patebat.
 ab eo ītermisso spatio pedū sexcentoz. alter cōuersus in cōtrariā
 partē erat uallo humilior paulo munitus. Hoc enī supioribus
 diebus timens Cesar ne nauibus nostri circūuenirentur: duplicem
 eo loco fecerat uallū: ut si ancipiti prelio dimicaret: posset resisti:
 sed operum magnitudo: & continens omnium dierum labor: quo
 milia passuū in circuitu. xviii. munitioes erat cōplexus: pficiēdi
 spatium non dabat. Itaq; contra mare transuersum uallum q; has
 duas munitiones contingeret: nondum perfecerat. que res nota
 erat Pompeio delata per allobroges perfugas. magnumq; nostris
 attulit īcommodum. Nam ut ad mare nostre cohortes none le/
 gionis excubuerāt: accessere subito p̄ma luce Pōpeiāni exeratus:
 nouusq; eorum aduētus extitit: simulq; nauibus circūuecti milites
 in interiorem uallum tela iaciebant. fosseq; aggere cōplebantur:
 et legionariū interioris munitionis defensores scalis admoti: tor/
 mentisq; cuiusq; generis: telisq; terrebant: magna; multitudo sa/
 gittariorum ab utraq; parte circumfundeatur. Multum autem
 abiectu lapidum: quod unū nostris erat telū uimine tegumēta

galeis imposita defendebant. Itaque cum omnibus rebus nostri premerentur: atque egre resisterent: animaduersum est uicium munitionis: quod supra demonstratum est: atque inter duos uallos: quo perfectum opus non erat: per mare nauibus expositis: in aduersos nostros impetum fecerunt: atque ex utraque parte munitione detectos terga uertere: coegerunt. hoc tumultu nuntiato Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summittit. que ex castris fugientes conspiciantur: neque illos suo aduentu confirmare potuerunt. neque ipsi hostium impetum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio: id corruptum timore fugientium: terrores et periculum augebat. Horum enim multitudine receptus impediabatur. in eo prelio cum graui uulnere esset affectus aquilifer: & uiribus deficeret: conspicatus equites nostros: hanc ego inquit & uiuus multos per annos magna diligentia defendi: et nunc moriens eadem fide Cesari restituo. Nolite ergo committere: quod ante in exercitu Cesaris non accidit: ut rei militaris dedecus admittatur: incolumemque ad eum referte. hoc casu aquila conseruatur: omnibus prime cohortis centurionibus interfectis: preter principem priorum. Iamque Pompeiani magna cede nostrorum castris Marcellini appropinquabant: non mediocri terrore illato reliquis cohortibus et. M. Antonius qui proximum locum tenebat presidiorum: ea re nuntiata: cum cohortibus. xii. descendens ex loco superiore cernebat. cuius aduentus pompeianos compressit. nostrosque firmauit: ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cesar significatione per castella fumo facta: ut erat superioris temporis consuetudo: deductis quibusdam cohortibus ex presidio eodem uenit: qui cognito detrimento: cum aduersisset Pompeium extra munitiones egressum: castra secundum mare: ut libere pabulari posset: nec minus aditum nauibus habere: commutata ratione belli: quoniam propositum non tenuerat iuxta Pompeium munire iussit. qua perfecta munitione: aduersum est a speculatoribus Cesaris: cohortes quasdam: quod instar legionis uideretur: esse post siluam: et in uetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus: cum se noua legio Cesaris obiecisset pompeianis copulis: atque opera ut demonstrauius circummuniret: castra eo loco posuit. Hec siluam quandam contingebant. neque longius a mari passibus. cccc. aberant. post mutato consilio quibusdam de causis Cesar: paulo ultra eum locum castra transtulit. paucisque intermissis diebus hec eadem Pompeius occupauerat. et quod eo loco

plures erat legiones habiturus: relicto interiore uallo: maiorem adiecerat munitionē. Ita minora castra inclusa maioribus: castella atq; arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionē ad flumē perduxerat circiter passus. cccc. quo liberius ac sine periculo milites aquarentur. Sed is quoq; mutato cōsilio: quibusdam decausis: quas commemorari necesse non est: eo loco excefferat. itaq; complures dies manserant castra. munitōes q̄dem integre omnes erant: eo signo legionis illato speculatores Casari renuntiarent. Hoc quidam uisum ex superioribus quibusdā castellis cōfirmauerant. Is locus aberat nouis Pompei castris circiter passus. d. Hāc legionē sperans Cesar opprimere posse se: et cupiens eius diu detrimentum sarcire: reliquit in opere cohortes duas: que speciem munitōis preberent. ipse diuerso itinere q̄ potuit occultissimē: reliq̄s cohortes numero. xxxiii. in quibus erat legio nona multis amissis cēturiōibus: diminutoq; militū numero: ad legionē Pompei: castraq; mīora duplici acie duxit: neq; eū prima opinio fefellit. Nam & peruenit priusq̄ Pōpeius sentire posset. etsi erāt munitiones castrorum magne: tamen sinistro cornu: ubi erat ipse Cesar celeriter aggressus: Pompeianos ex uallo deturbauit. erat obiectus portis eritius: hic paulisper est pugnatum: cum irrūpere nostri conarētur. illi castra defenderent fortissime. T. Puleione: cuius opera proditum exercitum. C. Antonii demonstraui: eo loco propugnante. Sed tamen nostri uirtute uicerunt. excisoq; eritio: primo in maiora castra: post etiam ī castellum: quod erat inclusum maioribus castris irruerunt. et q̄ eo pulsa legio sese receperat: nōnullos sibi repugnantes interfecerūt. Sed fortuna que plurimū potest cum in reliquis rebus: tū precipue ī bello: paruis momentis magnas rerum commutationes efficit: ut cum accidit. Munitionē enim quam pertingere a castris ad flumen supra demonstraui: dextrum Cesaris cornu cohortes ignorantia sunt sequeute. cum portam quererent castrorum: q̄ eam munitionem esse arbitrarentur. quod cum esset animaduersum: coniunctā esse flumini: protinus his munitōibus defendente nullo trāscenderūt: omnisq; noster eqtatus eas cohortes ē sequutus. Interim Pōpeius hac longa satis interiecta mora: et re nuntiata. v. legionem ab opere deductam: subsidio suis duxit: eodemq; tempore eqtatus eius nostris eqtibus appropinq̄bat: & acies instructa a nostris qui castra occupauerāt: cernebat. oīaq; sūt subito mutata: pōpetiana

enī legio celerī spe subsidii cōfirmata: ab decumana porta resistere
conat. atq; ultro ī nostros impetum faciebat equatus Cesaris q̄
āgusto itinere p̄ aggeres ascēdebat: receptui suo timēs: initū fuge
faciebat. Dextrum cornu: quod erat a sinistro seclusum: terrore
hominum animaduerso: ne intra munitionem opprimeretur: ex
parte ex q̄ pruebat: sese recipiebat. ac pleriq; ex us ne ī angustias
inciderent. x. pedum munitionis sese ī fossas precipitant: primisq;
oppressis: reliqui per horū corpora salutē sibi atq; exitū pariebāt.
Sinistro cornu milites: cum ex uallo Pompeium ladesse: et suos
fugere cernerent: ueriti: ne angustus intercluderentur: cum extra
et ītus hostem haberent: eodē quo uenerāt: recessu sibi cōsulebāt.
omniaq; erant tumultus: timoris: fuge: plena: adeo ut cum Cesar
signa fugientium manu prehenderet: et consistere iuberet: alii di/
missis equis eundem cursum conficerent: alii ex metu etiam signa
dimitterent: neq; quis q̄ omnino consisteret. His tantis malis nec
subsidia succurrebant: quominus omnis deleteretur exercitus. Sed
Pompeius insidias timens: credo q̄ hoc preter spem eius acciderat:
qui paulo ante ex castris fugiētēs suos cōspexerat: munitionibus
appropinquare aliquandiu non audebat: equitesq; eius angustis
portis atq; us a cesaris militib; occupatis: ad insequēdū tardabant.
Ita parue res: magnum in utrāq; partem momētum habuerunt:
munitiones enim a castris ad flumen perducte: expugnatīs iam
castris Pompei: propriam et expeditā Cesaris uictoriā interpel/
lauert. eadem res celeritate sequentium tardata: nostris salutē
attulit. Duobus his unius diei preliis Cesaris desiderati sunt milites
.dccc. lx. et noti equites ro. cccc. et Tutianus gallus senatoris filius:
et a: placentia. c. & a puteolis. c. et a capna. x. sacri uiri. et decem
tribuni militum: & centuriones xxxii. Sed horum omnium pars
magna in fossis munitionibusq; et fluminis ripis: oppressa suorum
terrore ac fuga: sine ullo uulnere: interit. Signaq; sunt militaria
xxxii amissa. Pompeius eo prelio imperator ē appellatus. Hoc
nomen obtinuit: atq; ita se saluari passus est. Sed neq; in litteris
quas scribere est solitus: neq; in fascibus insignia lauree protulit.
At Labienus: cū ab eo īpetrauisset: ut sibi captiuos tradi iuberet:
omnesq; deductos ostentationis: ut uidebat de causa: quo maior
perfugis fides haberetur: commilitones appellans: & magna uer/
borū contumelia interrogans: solerent ne ueterani milites fugere?
In omnium conspectu: interficit. His rebus tantum fiducie: ac

spiritus accessit: ut non de ratione belli cogitarent. Sed uicisse iā
 sibi uideretur: nō illi paucitatem nostrorum militū: nō iniquitatē
 loci: atq; angustias: in preoccupatis castris: & ancipitem terrorem
 intra: extraq; munitiones: non abscissum in duas partes exercitū:
 cū alter alteri auxilium ferre non posset: cause fuisse cogitabāt.
 non hec addebant: nō ex cōcursu acris facti: nō prelio dimicatū:
 sibiq; ipsos multitudine atq; angustus maus attulisse detrimentū:
 q̄ ab hoste accepissent. Non deniq; cōmunes belli casus recorda/
 bant: quoz q̄ paruule sepe cause: uel false suspitōis: uel terroris
 repentini: uel obiecte religionis: magna detrimenta intulissent:
 quotiens uel culpa ducis: uel tribuni uitio: ī exercitū eēt offensū.
 Sed p̄inde ac si uirtute uicissent: neq; ulla cōmutatio rerū posset
 accidere p̄ orbē terraz fama: ac litteris: uictoriā eius diu cōcele/
 brabāt. Cesar a superioribus consiliis depulsus: omnē sibi cōmutādā
 belli rationē existimauit. Itaq; uno tpe: p̄sidis om̄ibus deductis:
 et oppugnatiōe dimissa: coactoq; in unū locū exercitu cōtione
 apud milites habuit. hortatusq; est: ne ea que accidissent: grauius
 ferrent: ne ue his rebus terrentur. multisq; secundis preliis unum
 aduersum: & id mediocre opponerent. Habēdā fortune gratiā:
 q̄ italiā sine aliquo uulnere accepissent. q̄ duas hispanias belli/
 colissi oz hoīm: pitissimis atq; exercitatisimis ducibus pacauissēt:
 q̄ finitimas frumentariasq; prouincias in potestatem redigissēt.
 deniq; recordari debere: qua facilitate inter medias hostiū classes:
 oppletis nō solū portubus: sed etiā littoribus: om̄is incolumis essēt
 transportati. si non omnia cederent: secūda fortunā esse īdustria
 subleuandam. quod esset acceptum detrimenti: exercitus potius q̄
 sue culpe debere tribui: locum securū ad dimicādū dedisse. potitū
 esse se hostiū castris: expulisse ac superasse pugnātes: sed siue ipoz
 pturbatio: siue error aliq; siue etiā fortuna: paratā iā: presentēq;
 uictoriā interpellasset. dandam omnibus operam: ut acceptum
 icōmodū uirtute sarciret. Quod si eēt factū: detrimentū in bonū
 uerterent: uti ad geruouiam accidisset: atq; is: q̄ ante dimicare ti/
 muisset: ultro se prelio offerret. Hac habita contione: nōnullos
 signiferos ignominia notauit: ac loco mouit. Exercitui quidem
 omni tantus incessit ex incōmodo dolor: tantūq; studiū infamie
 sarciente: ut nemo aut tribuni. aut centuriōis imperiū desideraret.
 et sibi quisq; etiā pene loco: grauiores imposeret labores: simulq;
 omnes arderent cupiditate pugnandi. cum superioris etiā ordinis

nōnulli oratiōe p̄moti: manendū eo loco: et rem p̄lio cōmittēdā
existimarent. Contra ea Cesar. neq; satis militibus perterritis cōfi/
debat. spatiumq; interponendum ad recreandos animos putabat.
relictisq; munitionibus magnopere rei frumentarie timebat.
Itaq; nulla interposita mora: sauciorum modo: & egrorum ha/
bita ratione: impedimenta omnia silētio prima nocte ex castris
Apolloniam premisit: ac conquietare ante iter confectū uetuit.
His una legio missa presidio est. his explicitis rebus: duas ī castris
legiones retinuit. reliq; de q̄rta uigilia cōpluribus portis eductas:
eodem itinere premisit: paruoq; spatio intermisso: ut & militare
institutum seruaretur: et ne citissima eius profectio cognoscere:
cōclamari iussit. statimq; egressus: et nouissimū agmē cōsequutus:
celeriter e conspectu castrorum decessit. Neq; uero Pompeius:
cognito consilio eius: moram ullam ad insequendum intulit. Sed
eadem spectans: si itinere impeditos: & perterritos deprehendere
posset. exercitū e castris eduxit. equitatūq; premisit ad nouissimū
agmē demorandum. Neq; consequi potuit: q̄ multum expedito
itinere antecesserat Cesar. sed cum uentum esset ad flumē genusū:
quod ripis erat impeditis: consequutus eq̄tatus nouissimos p̄lio
decinebat. Hinc suos Cesar equites opposuit: expeditosq; antesign/
anos admisit. cccc. qui tantum perfecerunt: ut equestri p̄lio
cōmisso: pellerent omēs: cōpluresq; interficerent: ip̄iq; incolumes
se ad agmē reciperent. Cōfecto iusto itinere eius diei qđ p̄posu/
erat Cesar: traductoq; exercitu flumē genusum: ueteribus suis in
castris cōtra Sparagiū consedit. militesq; omēs intra uallū castrorū
continuit: equitatumq; per causam pabulandi emissum: cōfestim
decumana porta: in castra se recipere iussit. Simili ratione Pōpeius
confecto eiusdem diei itinere: in suis ueteribus castris ad Sparagiū
consedit. eiusq; milites: q̄ ab opere integris munitiōibus uacabāt:
alii lignādi: pabulādiq; causa longius progrediunt: alii q̄ subito
consilium profectiōis ceperant: magna parte impedimentorum
et sarcinarum relictā: ad hec repetenda iuitati propinquitate su/
periorum castrorum: depositis in contubernio armis: uallum
relinquebant. quibus ad sequendum impeditis Cesar quod fore
preuiderat: meridiano fere tempore: signo profectiōis dato: ex/
ercitum educit. duplicatoq; eius diei itinere. viii. milibus passuum
ex eo loco procedit. quod facere Pompeius: discessu militum non
potuit. Postero die Cesar: similiter p̄missis p̄ma nocte īpedimētis:

de quarta uigilia ipse egreditur. ut si qua imposita esset dimicandi necessitas: subitum casu expedito exercitu subiret. Hoc idē reliquos fecit diebus: quibus rebus perfectum est: ut altissimis fluminibus atque impeditissimis itineribus nullū acciperet incommodū. Pompeius enim primi diei mora illata: et reliquorum dierum frustra labore suscepto: cum se magnis itineribus extenderet: et progressos consequeretur: quarta die finem sequendi fecit. atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. Cesari ad saucios deponendum: stipendiū exercitui dandum: socios confirmandos: presidium urbibus relinquendum: necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit: quantum erat properanti necesse. timensque Domitio ne aduentu Pompei preoccuparetur: ad eum omni celeritate et studio incitatus ferebatur. totius autem rei consiliū his rationibus explicabat: ut si Pompeius eodem contenderet: abductum illum a mari: atque ab his copulis quas Dyrachii comparauerat: frumētum ac commeatu: distractum: pari conditione belli secum decertare cogeret. Si in Italiam transfiret: coniuncto exercitu cum Domitio per illyricū Italiae subsidio perficeretur. Sin Apolloniā Oricūque oppugnaret: et si omni maritima ora excludere conaretur: obsessum tamen Scipione: necessario illum suis auxiliū ferre cogeret. Itaque premissis nuntius ad Cn. Domitium Cesar scripsit. et quod fieri uellet ostendit. presidioque Apollonie cohortibus quattuor. Lissi: una. tribus Orici relictis: quique erant ex uulneribus egri depositis: per Epirum: atque Acarnaniam iter facere cepit. Pompeius quoque de Cesaris consilio coniectura iudicans: ad Scipionem properandum sibi existimabat: si Cesar iter illo haberet: ut subsidium Scipioni ferret. Si ab ora maritima corcyraque discedere nolleret: quod legiones: equitatumque ex Italia expectaret: ipse ut omnibus copulis Domitiū aggrederetur. His de causis uterque eorum celeritati studebat: ut suis esset auxilio: ad opprimendos aduersarios: ne occasio temporis deesset. Sed Cesarem Apollonia a directo itinere auerterat. Pompeius per candauiam iter in macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improuiso aliud incommodum. quod Domitius quod dies complures castris Scipionis: castra collata habuisset: rei frumentarie causa ab eo discesserat. et Heraciam Senticam: que est subiecta candauiæ iter fecerat: ut ipsa fortuna illū obicere Pompeio uideretur. Hec ad id tempus Cesar ignorabat. Simul a Pompeio litteris per omnes prouincias ciuitatesque dimissis: quibus prelio ad Dyrachium

facto: latius inflatusq; multo: q̄ referat gesta: fama prebruerat:
pulsam fugere Cesarem: pene omnibus copiis amissis. Hec itinera
infesta reddiderant. Hec ciuitates nonnullas ab eius alicia auer/
terant. quibus accidit rebus: ut plurimis: amissis itineribus: a Cesare
ad Domitiū: & a Domitio ad Cesarem: nulla ratione iter cōficere
possent. Sed Allobroges: et contonici: atq; eorū familiares: quos
perfugisse ad Pompeium demonstrauius: conspicati in itinere
exploratores Domitii: seu p̄stina sua cōsuetudine: q̄ una in gallia
bella gesserāt: seu gloria illati: cuncta ut erāt acta: exposuerūt:
et Cesaris profectiōem: et aduentum Pompei docuerūt: a quibus
Domitius certior factus: uix. iiii. horarū spatio antecedenē: hostiū
beneficio: periculum uitauit. et ad Eginium: quod est obiectum
oppositumq; Thessalie Cesari uenienti occurrit. coniuncto ex/
ercitu Cesar gomphos peruenit. qd̄ est oppidum primū Thessalie
uenientibus ab Epiro. que gens paucis añ mēribus ultro ad Cesarē
legatos miserat: ut suis omnibus facultatibus uteretur. presidium q;
ab eo militum petierat. Sed eo fama iam precurrebat: quam supra
docuius: de prelio Dyrachino: qd̄ multis anxerat partibus. Itaq;
Androsthenes pretor Thessalie: cū se uictorie Pompei comitem
esse mallet: qm̄ socium Cesaris in rebus aduersis: omnem ex agris
multitudinem seruorum ac liberorum in oppidum cogit. portasq;
precludit. et ad Scipionē Pompeiumq; nuntios mittit: ut sibi sub/
sidio ueniant. se confidere munitionibus oppidi: si celeriter non
succurrant: longinquam oppugnationem sustinere non posse.
Scipio discessu exercituum a Dyrachio cognito. larissā legiōem
adduxerat. Pompeius nondum thessalie appropinquabat. Cesar
castris munitis: scalas musculosq; ad repentinam oppugnationem
fieri: et crates parari: iussit. quibus rebus effectis cohortatus milites
docuit: quantum usum haberet ad subleuandum omnium rerum
inopiam: potiri oppido pleno: atq; opulēto. Simul reliquis ciui/
tatibus urbis huius exemplo inferre terrorem. et id fieri celeriter
prius q̄ auxilia occurrerent. Itaq; usus singulari militum studio:
eodem quo uenerat die: post horam nonam oppidum altissimis
menibus oppugnare aggressus: ante solis occasum expugnauit.
et ad diripiendum militibus concessit. Statimq; ab oppido castra
mouit: & metropolim uēit: sicut nūcios expugnati oppidi: famāq;
antecederet. Metropolitae eodem p̄mum usi consilio: uisdē p̄moti
rumoribus: portas clausērūt: murosq; armatis compleuerunt. Sed

postea casu ciuitatis comprehēsis ex captiuis cognito: quos Cesar
 ad murum producendos curauerat: portas aperuerunt: quibus di-
 ligētissime conseruatis: collata fortuna metropolitum cum casu
 gompheñtū: nulla thesalie fuit ciuitas: p̄ter larisēos: qui magnis
 exercitibus Scipiois tenebāt: qn̄ cesari pareret. atq; ip̄ata faceret.
 Ille segetis idoneū locū in agris nactus: q̄ ppe iā matura erant:
 ibi aduentū expectare Pōpei: ac omnē rationē belli cōferre cō-
 stituit. Pōpeius paucis post diebus ī thessaliā puenit: cōcionatusq;
 apud cunctū exercitū suis agit gratias. Scipiois milites cohortat:
 ut parata iā uictoria p̄de ac p̄miorū uelint eē p̄cipēs. receptisq;
 omnibus in una castra legionibus: suū cū Scipione honorē p̄tē.
 classicūq; apud eū cani: et alterū illi iubet pretoriū tendi: auctis
 copiis Pōpei. duobusq; magnis exercitibus cōiunctis: p̄stima oīm
 cōfirmatē opinio: & spes uictorie auget: a deo ut q̄cqd̄ intercederet
 t̄p̄is: id morari reditū in italiā uideret. & si qñ qd̄ Pōpeius tardius:
 aut cōsideratiū faceret: unius eē negotiū diei: sed illum delectari
 imperio: et cōsulares: p̄toriosq; seruoꝝ habere numero: dicerent.
 Iāq; inter se palā de p̄miis ac sacerdotis cōtēdebāt: in ānosq; cō-
 sulatū definiebāt. alii domos bonaq; eoꝝ: q̄ in castris erāt Cesaris
 petebāt. magnaq; inter eos in consilio fuit cōtrouersia: oporteret
 ne. L. Hirtius: q̄ is a Pōpeio ad parthos missus eēt: p̄ximis comitibus
 pretoris: absētis rationē haberi. cū eius necessariū fidē implorarēt
 Pōpeius: ut prestaret: qd̄ p̄ficiēti p̄misisset: ne p̄ eius autoritatē
 deceptus uideret. reliqui in labore pari: ac piculo: ne unus omnes
 añcederet: recusarēt. Iā de sacerdotio Cesaris. Domitius: Scipio:
 sp̄interq; Q. Lētilus: quotidianis contētionibus ad grauissimas
 uerboꝝ cōtumelias palā descēderūt. Cū Lentulus etatis honorem
 ostētaret. Domitius urbanā gratiā dignitatēq; iactaret. Scipio
 affinitate Pōpei cōsideret. Postulauit etiā. L. Afraniū. p̄ditiois
 exercitus Actius Ruffus apud Pompeiū: qd̄ gestum in hispania
 diceret. & L. Domitius ī cōsilio dixit: placere sibi bello cōfecto:
 ternas tabellas dari ad iudicādū n̄s q̄ ordinis essēt Senatorii. belloq;
 una cū ip̄is non interfuissent. sentētiasq; de singulis ferrēt: q̄ rome
 remanissēnt. quiq; inter presidia Pōpei fuissent. neq; operā in re
 militari p̄stitissēnt. unā fore tabellam. q̄ liberandos oīm periculo
 censerent. Alterā: q̄ capitis dānarēt. Tertiā: q̄ pecunia mulctarēt.
 Postremo omnes: aut de honoribus suis: aut de premis pecunie:
 aut de p̄sequēdis inimicis agebāt. Nec q̄bus ratiōibus superare

possent: sed quēadmodū uti uictoria deberent: cōgitabāt. Re
frumentaria preparata: cōfirmatisq; militibus: & satis lōgo spatio
tpis a Dyrachinis plius ītermisso: qđ satis p̄spectū habere uideret:
tentādū Cesar existimauit: qđ nā Pōpeiū ppositi aut uolūtatis
ad dimicādū haberet. Itaq; ex castris exercitū eduxit. acieq; in/
struxit: ppius suis locis: pauloq; a castris Pompei longius. cōti/
nētibus uero diebus ut p̄grederet a castris suis: collibusq; pōpeianis
aciem subuceret. que res in dies confirmatiōe eius efficiebat ex/
eritū. Supius tñ īstitutū in eq̄tibus: qđ demōstrauimus: seruabat.
ut qm̄ numero multis partibus eēt inferior: adolescētēs atq; expe/
ditos ex antesignanis: electos milites: ad perniciatē: armis inter
eq̄tes p̄liari iuberet: q̄ quotidiana cōsuetudine usū quoq; generis
p̄liorū p̄ciperent. His erat rebus effectū: ut eq̄tes mille aptioribus
etiā locis: vii. milia pompeianorū militū: cū adesset usus: sustinere
auderēt. neq; magnopere eorū multitudīe terrerēt. Nā etiā p̄ eos
dies p̄liū secūdum equestre fecit. atq; unū Allobrogē ex duobus:
quos p̄fugisse ad pōpeiū supra docuimus: cū quibusdā interfecit.
Pompeius castris in colle habitis: ad infimas radices montis acie
instruebat. semp ut uidebat: expectans: si iniquis locis Cesar se
subuceret. Cesar nulla ratōe ad pugnā elici posse Pōpeiū existimās
hāc sibi cōmodissimā belli rationē iudicauit: uti castra ex eo loco
moueret. sempq; esset ī itineribus: hoc sperans: ut mouēdis castris:
pluribusq; adeūdis locis: cōmodiore passim frumētaria re uteret.
simulq; ī itinere: ut aliquā occasionē dimicādū nāsceret. & īsolitū
ad laborē Pōpei exercitū quotidianis itineribus defatigaret. His
cōstitutis rebus: signo iā profectiōis dato: tabernaculisq; incensis:
aī aduersū ē paulo ante extra quotidianā cōsuetudinē. lōgius a
uallo eē acie Pōpei p̄gressā: ut nō iniquo loco posse dimicari ui/
deret. Tūc Cesar ad suos: cū iā eēt agmē in portis: differendū est
inquit iter in p̄ntia nobis: & de prelio cogitandum. Sicut enī semp
depoposcimus: aīo sumus ad dimicādū parati. nō facile occasionē
postea repiemus. Confestimq; expeditas copias educit. Pōpeiū
quoq; ut postea cognitū est: suoz oīm hortatu statuerat prelio
decertare. Nāq; etiā in consilio sup̄ioribus diebus dixerat: p̄us q̄
cōcurrerent acies. fore ut exercitus Cesaris pelleret. Id cum essent
pleriq; admirati: scio me inquit pene incredibilem rē polliceri: sed
rationē cōsili mei accipite: quo firmiore aīo in preliū prodeatis:
persuasi eq̄tibus nostris: id quod mihi facturos confirmauerūt: ut

cum propius sit accessum: dextrū Cesaris cornu ab latere aperto aggredierent: ut circūuēta ab tergo acie: p̄us p̄turbatū exercitū expellerent: q̄ a nobis: telum in hostem iaceretur. Ita sine piculo legionū & pene sine uulnere: bellū conficiemus. Id autē difficile nō est: cū tantū eq̄tatu ualeamus. simul denūtiavit: ut esset aīmo parati ī preliū. & qm̄ fieret dimicādi potestas: ut sepe cogitauissēt ne usu: manuq; reliquorū opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit: ut cū Cesaris copias despiceret. Pōpei cōsiliū sūmis lau/ dibus efferret: noli inquit existimare Pōpei hunc eē exercitū: q galliā germaniāq; deuicerit. omnibus interfui preliis: neq; temere incognitam rē pronūtio. p̄ exigua pars illius exercitus superest. magna pars deperit: quod accidere tot preliis fuit necesse: multos iterim autūni pestilētia ī italia cōsūpsit. multi domū discesserūt. multi sunt relictī incōtinēti. An nō audistis ex iis: qui per causam ualitudinis remāserūt: cohortes eē Brūdusi factas. He copie quas uidetis ex delectis horū annoz: in citeriore gallia sunt resecte. et pleriq; sūt ex colonis trāspadanis. Attamē qd̄ fuit roboris duobus preliis Dyrachinis interit. Hec cū dixisset: iurauit se: nisi uictorē in castra nō reuersurū. reliquosq; ut idē facerēt: hortatus ē. Hoc laudans Pōpeius idem iurauit. nec uero ex reliquis fuit quis q̄ qui iurare dubitaret. Hec cum facta essent in consilio: magna spe et leticia oīm discessum ē. & iā aīo uictoriā p̄cipiebāt: q̄ de re tāta & a tā perito impatore nihil frustra cōfirmari uidebat. Cesar cū Pompei castris appropinq̄ssset: ad hūc modū acie eius instructā aīaduertit. Erant in sinistro cornu legiones due tradite: a Cesare initio dissensiois: ex. S. C. quarū una p̄ma: altera tertia: appella/ batur. In eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cilicēsis legio cōiuncta cū cohor/ tibus hispanis: q̄s traductas ab Erantio docuimus. in dextro cornu erāt collocatę. has firmissimas se habere Pōpeius existabat. Re/ liquos inter acie mediā: cornuaq; iteriecerat. numeroq; cohortes. Cx. expleuerat. Hec erant milia. lvi. euocatorū circiter duo: que ex bñfitiariis supiorū exercituū ad eū cōuenerāt. que tota acie disperse erant: reliquas cohortes. vii. castris: propinquisq; castellis presidio disposuerat. Dextrū cornu eius riuus qdā impeditis ripis muniebat: quā ob causā cunctū equitatū: sagittarios: fūdioresq; omnes in sinistro cornu obiecerat. Cesar superius: institutū seruās: decimā legionē in dextro cornu. nonā in sinistro collocauerat.

tam & si erāt Dyrachinis plūs uehementer attenuate. huic adiūxit
sic octauam: ut pene unā ex duabus efficeret: atq; alteram alteri
presidio esse iusserat. Cohortes in acie. lxxx. cōstitutās habebat.
que hoīum summa erat. M. xxii. cohortes duas in castris presidio
reliquerat. Sinistro cornu Antoniū. dextro. P. Syllā. media acie
. Cn. Domitiū preposuerat. Ipse cōtra Pōpeiū cōstitit. Simul his
rebus aīaduērsis q̄s demonstraui mus: timent: ne a multitudīe eq̄tū
dextrū cornu circūuēiret: celeriter ex tertia acie: singulas cohortes
detraxit: atq; ex his quartā instituit. eq̄tatuq; opposuit. & quid
fieri uellet: ostendit. monuitq; eius diei uictoriam ī eaz; cohortiū
uirtute constare. simul tertiē aciei totiq; exercitui imperauit: ne
iniussu suo cōcurreret. Secū id fieri uellet: uexillo signū daturū.
exercitum cum militari more ad pugnā cohortaret: suaq; in eū
p̄petui t̄p̄is offit̄ia predicaret: imprimis cōmemorauit testibus se
militibus uti posse: q̄nto studio pacem petisset. que p̄ Vatiniū in
colloquiis: que per. A. Claudiū cū Scipione egisset. Quibus modis
ad Oricū cū Libone in mittendis legatis cōtendisset. neq; se unq̄
abuti militum sanguine. Neq; rem. p. alterutro exercitu priuare
uoluisse. hac habita orōe exposcētibus militibus: & studio pugne
ardentibus: tuba signū dedit. Erat Crastinus euocatus ī exercitu
Cesaris: q̄ superiore āno apud eum primū pilū in legione decima
duxerat: uir singulari uirtute. hic signo dato: sequimini me inquit
manipulares mei: q̄ fuistis: et uestro īpatori quā cōstitui stis op̄a
date. Vnū hoc preliū supest: quo confecto: et ille suā dignitatē:
& nos nostrā libertatē recuperabimus. simul respiciens ad Cesarē:
faciā inq̄t hodie imperator: ut aut uiuo mihi: aut mortuo gratias
agas. Hec cū dixisset: primus ex dextro cornu p̄currit: atq; eum
milites electi circiter. cxx. uolūtarie eiusdē centurie sūt p̄sequuti.
inter duas acies tantū erat relictū spatii: ut satis esset ad cōcursum
utriusq; exercitus. Sed Pōpeius suis predixerat: neu Cesaris īpetū
exciperent: ne ue se loco mouerent. aciemq; eius distrahi paterēt.
idq; admonitu. C. Triarii fecisse uidebat: ut primus excursus: usq;
militum infringeretur: aciesq; distenderet: atq; in suis ordinibus
dispositi: dispersos adorirentur. leuiusq; casura pila sperabat ī loco
retentis militibus: q̄ si ipsi immissis telis occurrissent. Simul fore: ut
duplicato cursu Cesaris milites existimarentur: & lassitudine cō/
ficerent: qđ nobis quidem nulla ratōe factū a Pompeio uidetur:
propterea q̄ ē quedam animi incitatio: atq; alacritas naturaliter

innata omnibus: qui studio pugne incenduntur. Hâc nō rep̄mere
 sed augere: imperatores debent. neq; frustra antiquus institutum
 est: ut signa undiq; cōcurrerēt: clamorēq; uniuersi tollerēt. qbus
 rebus et hostes terreri: & suos incitari existimauerūt. Sed nostri
 milites dato signo cū infestis pilis procurrissent: atq; aīaduertissēt
 non occurrī a pompeianis: usu periti: ac superioribus pugnis ex/
 eritati: sua sponte cursum represserūt: et ad mediū fere spatium
 constitērunt: ut nō consūptis uiribus appropinquarent: paruoq;
 intermisso tempis spatio: ac rursus renouato cursu pila miserunt.
 celeriterq; ut erat preceptum a Cesare: gladios strinxerūt. Neq;
 uero pōpeiani huic rei defuerunt. Nam & tela missa exceperūt.
 & impetū legionū tulerūt. et ordines cōseruauerūt. pilisq; missis
 ad gladios redierūt. Eodem equites tpe a sinistro Pompeii cornu
 intenti: ut erat imperatū: uniuersi pcurrerūt. omnisq; multitudo
 sagittariorum se pfudit: quoꝝ impetū noster eq̄tatus non tulit:
 sed paulum loco motus cessit. equitesq; pōpeiani hoc acius istare.
 et se turmatim explicare: aciemq; nostram a latere apto circuire
 ceperūt. quod ubi Cesar aīaduertit: quarte aciei quā instituerat
 ex cohortiū numero: dedit signum. Illi celeriter procurrerūt. in/
 festisq; signis tāta ut in Pōpei eques impetū fecerūt. ut eoꝝ nemo
 consisteret. omnesq; cōuersi nō solū loco excederēt: sed protinus
 incitati fuga montes altissimos peterent. quibus sūmoris: omnes
 sagittarii: fūdioresq; destituti inermes: sine p̄sidio: interfecti sūt.
 Eodem impetu cohortes sinistrū cornu oppugnantes: & iam tum
 resistētes: in acie pompeiana circuiērūt. eosq; a tergo sunt adorti.
 Eodē tpe tertiā aciem Cesar: que q̄ta fuerat. et se ad id tempus
 loco tenuerat: procurrere iussit. Ita cū recētes atq; integri defessis
 successissent: alii autē a tergo adorirentur: sustinere pōpeiani nō
 potuerūt. atq; uniuersi terga uerterūt. Neq; uero Cesarē fefellit:
 quin ab his cohortibus: que cōtra eq̄tatū. in quarta acie collocate
 essent initiū uictorie oriretur. ut ipse ī cohortādīs militibus pro/
 nuntiauerat. Ab isdē acies pōpeiana a sinistra pte erat circūuēta:
 atq; initiū fuge factū. Sed Pōpeius ut eq̄tatū suum pulsū uidit:
 atq; eā partē cui maxime confidebat: p̄territā aīaduertit: aliisq;
 q̄ maxime diffusus: acie excessit. p̄tinusq; se in castra equo cōtulit:
 et us centurionibus: quos in statioe ad pretoriam portā posuerat:
 clare: ut milites exaudirent: tue animi inquit castra: & defendite
 diligenter: siquid durius acciderit: ego reliquas portas circūeo: et

castrorum presidia cōfirmo. Hec cū dixisset: se in p̄torii cōculit:
sūme: rei diffidēs. et tñ euentū exspectās. Cesar pōpeianis ex fuga
itra uallū cōpulis: nullū spatiū p̄territis dare oportere: existimās:
milites cohortatus ē: ut beneficio fortune uterentur. castraq; op/
pugnarēt. qui et si magno estu fatigati: nā ad meridiem res erat
perducta: tñ ad omnē laborē aīo parati: īperio paruerūt: castra
a cohortibus: que ibi presidio erāt relicte: industria defendebant:
multo etiā acrius a thracibus: barbarisq; auxiliis. Nā q; acie refu/
gerant milites: et aīmo p̄territi: ac lassitudine cōfecti: missis pleriq;
armis: signisq; militaribus: magis de reliqua fuga: q̄ de castrorum
defensione: cogitabāt. Neq; uero diutius: qui in uallo cōstitērāt:
multitudinē telorum sustinere potuerūt. sed cōfecti uulneribus:
locum reliquerunt. Protinusq; omnes ducibus usi centurionibus:
tribunisq; militum: in altissimos montes: qui ad castra pertinebāt:
cōfugerūt. In castris Pōpei uidere licuit trichilas stratas. magnū
argēti pōdus expositū: recētibus cespitibus. tabernacula cōstrata.
L. etiā lentuli: & nō nullo q; tabernacula protecta hedera. multa
p̄terea: que nimā luxuriā: & uictorie fiduciā designarēt. ut facile
existimari posset. Nihil eos de euentu eius diei timuisse? quin: nō
necessarias congrerent uoluptates. atq; ii miserrimo ac potētissio
exercitui Cesaris: luxuriem obiciebant: cui semper oīa ad neces/
sarium usum defuissent. Pōpeius iā cū intra uallū nostri uersarēt
equū nactus: detractis insignibus imperatoris: decumana porta se
ex castris eiecit. p̄tinusq; equo citato. larissam cōtendit. Neq; ibi
cōstitit. sed eadē celeritate paucos suos ex fuga nactus: nocturno
itinere non intermisso: comitatu equitū. xxx. ad mare peruenit.
nauemq; frumētariā concendit. sepe: ut dicebat querens: tantū se
opinionē fefellisse: ut a quo genere hoīm uictoriā sperasset. ab eo
initio fuge facto pene pditus uideretur. Cesar castris potitus: a
militibus contēdit. ne in preda occupati: reliq; negotii gerendi fa/
cultatē dimitterent: q̄ re impetrata: montem opere circummunire
instituit. Pompeiani: q̄ is mons erat sine aq; diffusi ei loco: relicto
monte: uniuersi simul larissam uersus se recipere ceperunt. qua re
aduersa Cesar: copias suas diuisit. partemq; legionum in castris
Pōpei remanere iussit: partē in sua castra remisit. quattuor secū
legiones duxit: cōmodioremq; itinere pōpeianis occurrere cepit. et
progressus milia passuum. vi. acie instruxit. quare animaduersa
pompeiani in quodā monte constiterunt. Hunc montē flumen

sublebat. Cesar milites cohortatus est: & si totius diei cōtinēti la-
 bore erāt cōfecti. noxq; iam suberat: tñ munitiōe flumē a mōte
 seclusit: ne noctu pōpeiani aquari possent. quo perfecto ope lili
 de deditiōe missis legatis agere ceperunt. pauci ordinis senatorū:
 qui se cū iis cōiunxerant: nocte fuga salutē petierunt. Cesar p̄ma
 luce omnes eos: q; in mōte cōfederāt: ex sup̄ioribus locis in planiciē
 descēdere: atq; ad terrā arma pucere: iussit: qđ ubi sine recusatiōe
 fecerūt: passisq; palmis proiecti ad terram flētes ab eo petierunt
 salutē: cōsolatus consurgere iussit: et pauca apud eos de lenitate
 sua loquutus: quo minore esset timore om̄s cōseruauit. militibusq;
 suis cōmendauit: neq; eorū uiolarentur. Neu quid sui desiderarēt.
 Hac adhibita diligētia: ex castris sibi legiones alias occurrere: &
 eas: quas secum duxerat inuicem requiescere: atq; ī castra reuerti
 iussit. eodēq; die larissā peruenit. in eo prelio nō amplius ducētos
 milites desiderauit. sed cēturiones fortes uiros: circiter. xxx. amisit.
 Interfectus ē etiā fortissime pugnans crastinus: cuius mentionem
 supra fecimus: gladio in os aduersum cōiecto. Neq; id fuit falsū:
 quod ille in pugnā pficiscens dixerat. Sic enī Cesar existimabat
 eo prelio excellentissimā uirtutem Crastini fuisse: optimeq; eū de
 se meritum iudicabat. Ex pōpeiano exercitu circiter milia. xv.
 cecidisse uidebant. sed in deditiōē uenerūt amplius milia. xxiii.
 nāq; etiā cohortes: que p̄sidio ī castellis fuerāt: sese Sylle similiter
 dediderūt. multi prēterea in finitimas ciuitates refugerūt. signaq;
 militaria ex prelio ad Cesarē sunt relata. Clxxx. et aqle. lvi. iiii.
 L. Domitius ex castris in montē refugiens: cū uires eius lassitudie
 defecissēt. ab eq̄tibus ē interfectus. Eodē tpe. D. Lelius. cū classe
 ad Brundisiū uenit: eadēq; ratioe: q̄ factū a libone antea demō/
 strauimus: insulam obiectam portui Brundisino tenuit. Similiter
 Vatinius q; Brūdusio p̄erat. testis īstructisq; scaphis elicit: naues
 Ielianas. atq; ex his lōgius pductā unā quinquemē: & mīores
 duas in angustis portus cepit. Itēq; p̄ eq̄tes dispositos: aq; phibere
 classarios īstituit. Sed Lelius tpe āni cōmodiore usus ad nauigā/
 dū: onerariis nauibus: corcyra dyrachioq; aquā suis supportabat.
 neq; appposito deterrebat. neq; āte preliū in thessalia factū: aut
 ignominia amissaz; nauū: aut necessariū rerū inopia: ex portu
 isulaq; expelli potuit. hisdē fere tpius Cassius cū Classe assyriorū:
 et phenicū: & cilicū: in siciliā uenit. et cū eēt Cesaris classis diuisa
 in duas partes: & dimidie parti p̄esset. P. Sulpicius p̄tor Lubonē

ad fretū. dimidie. M. Pópei ad messanā: p̄us Cassius ad messanā
nauibz aduolauit: q̄ Pomponius de eius aduentu cognosceret.
perturbatumq; eum nactus: nullis custodibz: neq; ordinibz certis:
magno uento & secūdo cōpletas onerarias naues: teda: & pice: et
stupa: reliquisq; rebus: que sunt apte ad incendia: in pomponianā
classē imisit. atq; omnes naues incendit. xxxv. e qbus erant. xx.
rostrate: tantusq; eo facto timor incessit: ut cū esset legio p̄sidio
messane: uix oppidū defenderēt. et nisi eo ipso tpe qdā nuntiu: de
Cesaris uictoria: p̄ dispositos eqtes essēt allati: existimabāt pleriq;
futurum esse: uti iā amitteret. Sed opportunissime nuntius allatus:
oppidū fuit defensū. Cassiusq; ad Sulpitianā inde classē p̄fectus
est: Iubonē: applicatisq; nostris ad terrā nauibz: propter eundē
timorē: pari ut antea ratōe egit. Cassius secundū nactus uentum:
onerarias naues circiter. xl. preparatas ad incēdiū imisit. & flāma
ab utroq; cornu cōprehensa: naues sūt cōbuste quinq;. Cūq; ignis
magnitudine uenti latius serpet: militesq; ex ueteribz legiōibz
erant relictī p̄sidio nauibz: ex numero agroꝝ ignominia non
tulerūt: sed sua spōte naues cōcēderūt: et a terra soluerūt: īpetuq;
facto in cassianā classē: quinquere mes duas: in quaz; altera erat
Cassius: ceperunt. Sed Cassius exceptus scapha refugit. Preterea
due sunt deprehenſe triremes: neq; multo post de prelio facto in
thessalia cognitū est: ut ipsis pōpeianis fides fieret. Nam ante hoc
tempus fingi id a legatis amicisq; Cesaris arbitrabantur. Quibus
rebus cognitis ex his locis: Cassius cū classe discessit. Cesar omnibus
rebus relictis: persequendū sibi Pompeiū existimauit. quascunq;
in partes ex fuga se recepisset. ne rursus copias comparare alias: et
bellū renouare posset. & quantūcunq; itineris eqtatu efficere po-
terat: quotidie p̄grediebat. legionēq; unā minoribus itineribus
subsequi iussit. Erat edictū Pōpei noīe: amphipoli propositū: uti
omnes eius prouintie iuniores greci: ciuesq; ro. iurandi causa con-
uenirent. Sed utrū auertēde suspicionis causa Pōpeius p̄posuisset:
ut q̄ diutissime lōgioris fuge cōsiliū occultaret: an nouis delectibus:
si nemo premeret: macedoniam tenere conaretur: existimari nō
poterat. ipse ad anchoram una nocte constitit: & uocatis ad se
amphipoli hospitibus: & pecunia ad necessarios sumptus irrogata:
cognitoq; aduentu Cesaris: ex eo loco discessit. & mitilenas paucis
diebus uenit. biduum tempestate retentus: nauibusq; aliis additis
actuaris in ciliciam: atq; inde in cyprum peruenit. Ibi cognoscit

consensu oīm Anthiocheniū: ciuiū q; rō. q; illic negotiarent: arcē
 añ captā eē: excludendi sui causa: nuntiosq; dimissos ad eos: q; se ex
 fuga ī finitimas ciuitates recepisse dicerent: ne antiochiā adirēt.
 id si fecissent: magno eorū capitis periculo futurū. Idem hoc. L.
 Lentulo: q; superiore āno consul fuerat. et. P. Lentulo cōsulari:
 ac nōnullis aliis acciderat Rhodi. Nā qcunq; ex fuga Pōpeium
 sequerentur: atq; ī insulam uenissent: oppido ac portu recepti nō
 erant. missisq; ad eos nuntius: ut ex his locis discederent: cōtra uo/
 luntatem suā naues soluerūt. Iamq; de Cesaris aduentu fama ad
 ciuitates pferebat. qbus cognitis rebus: Pōpeius deposito adeūde
 syrie consilio: pecunia sotietatis sublata: et a quibusdam priuatis
 sumpta: et eris magno pōdere ad militarem usū in naues īposito:
 duobusq; milibus hoīum armatis: p̄m quos ex familiis sotietatū
 delegerat. partim a negotiatoribus coegerat. quosq; ex suis quisq;
 ad hāc rem idoneos existimabat: Pelusium puenit. ibi casu Rex
 erat Ptolemeus: puer etate: magnis copiis cum sorore Cleopatra
 gerens bellum. quā paucis ante mēsis per suos propinquos atq;
 aīcos regno expulerat. castraq; Cleopatre nō lōgo spatio ab eius
 castris distabant. Ad eum Pōpeius misit: ut p̄ hospitio atq; aīcia
 patris Alexandria reciperetur. Atq; illius opibus a Calamitate ce/
 gere. Sed q; ab eo missi erant: confecto legatiōis offitio: liberius
 cū militibus regis colloq; ceperūt. Eosq; hortari ut suū offitium
 Pompeo prestarent. ne ue eius fortunā despicerent. In hoc erāt
 numero cōplures Pompei milites: quos ex eius exercitu acceptos
 in syria: Gabinius Alexandriā traduxerat. belloq; confecto apud
 Ptolemeū: patrem pueri: reliquerat. His tunc cognitis rebus: aīci
 regis: q; propter etatem eius in p̄curatione erant regni: siue timore
 adducti: ut postea predicabāt: ne sollicitato exercitu regio Pō/
 peius Alexandriā: egyptūq; occuparet: siue despecta eius fortuna
 ut plerūq; ī calamitate ex aīcis inimici existunt: usq; erāt ab eo
 missi: palā liberaliter responderūt. eūq; ad Regē uenire iusserūt.
 Ipsi clam consilio inito. Achillā prefectū regiū singulari hoīem
 audacia: et. L. Septimiū tri. militū: ad interficiendū Pōpeū mi/
 serūt. ab his liberaliter ipse appellatus: & quadā Septimii noticia
 productus: q; bello predonū apud eū ordinē duxerat: nauiculā
 paruulā conscendit: cū paucis suis: & ibi ab Achilla & Septimio
 interficiē. Itē. L. Lentulus cōprehenditur a rege: & in custodia
 necat. Cesar cum in asiam uenisset: reperibat. T. Appium conatū

esse tollere pecunias ex Epheso ex phano Diane. Eiusque rei causa Senatores omnes ex puincia uocasse. ut his testibus summa pecunie uteretur. Sed interpellatum aduentu Cesaris perfugisse. Ita duobus temporibus ephesie pecunie Cesar auxiliu tulit. Item constabat elide in templo Minerue repetitis atque enumeratis diebus: quo die prelium secundu Cesar fecit: simulacru uictorie: quod ante ipsa Minerua collocatum erat: et ante ad simulacrum Minerue spectabat: ad ualuas se templi: limenque conuertisse. Eodem die Antiochie in Syria bis: tantus exercitus clamor: et signorum sonus exauditus est: ut in muris armata ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. pergamum in occultis ac remotis templis: quo preter sacerdotes adire fas non est: que greci addita appellant: tympana sonuerunt. Item tralibus in templo uictorie: ubi Cesaris statuam consecrauerat: palma per eos dies in tecto: iter coagmēta lapidu ex pauimento extitisse ostendebat. Cesar paucos dies in asia moratus: cum audisset Pompeiu Cypri uisum cōiectansem in egyptu iter habere: propter necessitudines regni: reliquaque eius loci opportunitate: cum legionibus: una quam ex thessalia se sequi iusserat: et altera: quam ex achaia a Fusio legato euocauerat: equibusque octingentis: & nauibus longis rhodis decem: et asiaticis paucis: Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum tria milia ducenti. Reliqui uulneribus ex prelio: et labore: ac magnitudine itineris confecti conseq non poterant. Sed Cesar confusus fama rerum gestarum: infirmis auxilium proficisci non dubitauerat. omnem sibi locum tutu fore existimans. Alexandrie de Pompei morte cognoscit. Atque ibi primum e nauis egrediens clamorem militu audit. quos rex in oppido presidii causa reliquerat. & concursu ad se fieri uidet: quod fasces afferrent. In hoc omnis multitudo maiestatem regiam minui predicabat. Hoc sedato tumultu: crebre continuis diebus: ex concursu multitudinis concitationes fiebant. compluresque milites huius urbis omnibus partibus interficiebant. quibus rebus aduersis: legiones sibi alias ex asia adduci iussit. quas ex pompeianis militibus confecerat. Ipse enim necessario etesius tenebat: quod nauigantibus Alexandria: sunt aduersissimi uenti. Interim controuersias Regu ad populu romano. & ad se quidem: ut ad consulē pertinere existimans: eo magis officio suo conuenire sciebat: quod superiori consulatu: cum patre Ptolemeo: & lege: & senatus consocietas erat facta. ostendit sibi placere Regem Ptolemeu atque sorore eius Cleopatram exercitus quos habebant: dimittere: & de controuersis iure apud se potius quam

inter se armis deceptare. Erat in procuratione regni: propter etatē
 pueri: nutritius eius Eunuchus noīe Photinus. Is primū inter suos
 queri: atq; indignari cepit: Regē ad dicendā causā euocari. Deīde
 adiutores quosdā conscios sui nactus ex regis amicis: exercitū a
 Pelusio clam alexandriā euocauit. atq; eūdē Achillā cuius supra
 meminimus: omnibus copis prefecit. Hunc incitatū suis: & regis
 inflatū pollicitatōibus: que fieri uellet litteris: nūtūsq; edocuit. in
 testamento Ptolemei patris heredes erant scripti: ex duobus filiis
 maior: et ex duabus: ea que ātecedebat. hec uti fierēt p omīs deos:
 p q; federa: que rome fecisset: eodē testamēto Ptolemeus po. ro. ob/
 testabat. Tabula testamēti una p legatos eius romā erāt allate:
 ut in erario ponerent: que cū ppter publicas occupatōes poni nō
 potuissēt: apud Pōpeiū sūt deposite. Altere eodē exēplo relicte:
 atq; obsignate alexandrie proferebāt. De his rebus cū ageretur
 apud Cesarē: isq; maxie uellet: p cōmuni amico atq; arbitro: cō/
 trouersias Regū cōponere: subito exercitus regius: equitatusq;
 omnis uenire alexandriā nuntiatur. Cesari copie nequa q; erant
 tātē: ut eis extra oppidū si esset dimicādū: cōsideret. relinquebat:
 ut se suis locis oppido teneret: cōsiliūq; Achille cognosceret. milites
 tamen omnes in armis esse iussit. Regemq; hortatus ē: ut ex suis
 necessariis: quos haberet maxie autoritatis: legatos ad Achillam
 mitteret. et qd eēt sue uolūtatis oīderet. A quo missi Dioscorides
 et Serapion q ambo legati Rome fuerant. magnāq; apud patrē
 Ptolemeū autoritatē habuerāt: ad Achillā peruenerūt. quos ille
 cum in cōspectu eius uenissent: prius q; audiret: aut cuius rei causa
 missi essēt: cognosceret: corripit: ac interfici iussit. Quorū alter ac/
 cepto uulnere: occupatus p suos: p occiso sublatu: alter iterfectus
 ē: quo facto regē ut in sua prāte haberet: Cesar effecit. magnāq;
 regiū nomē apud suos autoritatē habere existimāsi: et ut potius
 p uato paucoꝝ & latronū. cōsilio: q; regio: susceptū bellū uideret.
 Erāt cū Achilla copie: ut neq; numero: neq; genere hominum: neq;
 usu rei militaris: cōtemnēde uiderentur. Milia. n. uiginti in armis
 habebat: hi cōstabāt ex Gabinianis militibus: q; iā in cōsuetudinē
 alexandrine uite atq; licētie uenerāt. et nomē disciplināq; populi
 ro. didicerāt. uxoresq; duxerāt: ex qbus pleriq; liberos habebāt.
 hic accedebant collecti ex pdonibus: latronibusq; Syrie cilicieq;
 prouintie: finitimazq; regionū. Multi preterea capitis damnati:
 exulesq; conuenerant. Fugitiuisq; omnibus nostris: certus erat.

alexandrie receptus. certaq; uite cōditio: ut dato nomine militū
essent numero. quorū si quis a domino comprehenderet: consensu
militū eripiebat. q; uim suorū: q; in simili culpa uersabant: ipsi pro
suo periculo defendebāt. Hi regū amicos ad mortē deposcere. hi
bona locupletū diripere: stipendiū augendi causa: Regis domum
obsidere: regno expellere alios: alios accersere: uetere quodam a/
lexandrini exercitus instituto: cōsueuerāt. Erant preterea eqtū
milia duo: q; inueterauerāt. Hi omēs cōpluribus Alexādie bellis:
Ptolemeū patrē in regnū reduxerant. Bibuli filios duos iterfe/
cerāt. Bella cū egyptus gesserant. Hūc usū rei militaris habebāt:
His copis uidens Achillas: paucitatemq; militū Cesaris despiciens:
occupabat alexandriā. preterea oppidi partem: quam Cesar cum
militibus tenebat. primo ipetu domū eius irrūpere conatus ē. Sed
Cesar dispositis per uias cohortibus: impetū eius sustinuit: eodēq;
tpe pugnātū est ad portū. ac longe maximā ea res attulit dimi/
cationē. Simul enī deductis copis compluribus uis pugnabat. et
magna multitudie naues lōgas occupare hostes conabāt. Quarū
erāt. l. auxilio misse ad Pōpeiū. prelioq; in thessalia facto domū
redierant. Ille triremes omnes: & quinquereemes apte instructeq;
omnibus rebus ad nauigādū. preter has. xxii. erāt: que p̄sidii causa
alexandrie eē cōsueuerūt. cōstrate omnes: q̄si si occupassent: classe
Cesaris erepta: portū: ac mare totū in sua prāte haberēt. cōmeatu
auxiliūq; Cesarē phiberēt. Itaq; tāta ē cōtentione actū: quanta
agi debuit. cū ille celerē in ea re uictoriā: hiq; salutē suā cōsistere
uiderēt. Sed rem obtinuit Cesar. omnesq; eas naues: & reliq̄s: que
erant in naualibus incendit. q; tam late tueri: et tā parua manus
nō poterat. cōfestiq; ad pharū nauibus milites exposuit. pharus
est in insula turris magna altitudine: mirificis operibus extructa:
que nomē ab insula accepit. Hec insula obiecta alexandrie portū
efficit. Sed a superioribus regionibus: in longitudinem passuum
nongentorū in mare iactis molibus angusto itinere: & ponte: cū
oppido cōiungit. In hac sūt insula domicilia egyptiorū. & uicis
oppidi magnitudine: queque ubiq; naues: si imprudētia aut tem/
pestate paululū suo cursu decesserūt: has more predonū diripere
cōsueuerūt. his aut inuitis: a quibus pharus tenetur: nō potest esse:
propter angustias nauibus itroitus in portū. hoc tū ueritus Cesar
hostibus in pugna occupatis: militibusq; expositis pharon appre/
hendit. atq; ibi p̄sidiū posuit. quibus est rebus effectum: uti tuto

frumentū: auxiliaq; nauibus ad eū supportari possent. deduxit enī circū omnes propinquas regiones atq; inde auxilia euocauit. reliquis oppidi partibus: sic ē pugnatū: ut equo p̄lio discederet. et neutri pellerentur. Id efficiebāt angustie loci paucisq; utrinq; interfectis. Cesar loca maxime necessaria est. complexus noctu premunit. Nec tractu oppidi parserat regia exigua. in quā ip̄e habitādi causa initio erat inductus. et theatrū coniunctū domus erat. q̄ arcti tenebat locū aditusq; habebat ad portū. & ad reliq; naualia. has munitiōes insequentibus auxit diebus: ut pro muro obiectas haberet. Ne u pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemei Regis uacuum possessionem regni sperans: ad Achillā se ex regia traiecit. Vnaq; bellum administrare cepit. sed celeriter ē inter eos de principatu cōtrouersia orta. que res apud milites largitiones auxit. Magnis enim iacturis sibi quisq; eorum animos conciliabat. Hec dum apud hostes gerunt: Photinus nutritius pueri: & procurator regni: ī parte Cesaris: cum ad Achillā nuntios mitteret: hortareturq; ne negotio desisteret: ne ue animo deficeret: indicatis: deprehensisq; inter nuntius a Cesare est interfectus. Hec initia belli alexandrinī fuerunt.

C. Julij Cesaris belli Alexandrini Opus aut Hirtij Commentarius quartus.

Bello Alexandrino cōflato: Cesar Rhodo atq; ex syria: ciliciaq; omnem classem accersit. Creta sagittarios. eq̄tes ab Rege Nabatheorū Malco euocat. tormenta undiq; conqueri: & frumentū mitti: auxilia adduci: iubet. Interim munitiōes quottidie operibus augent. atq; omnes oppidi p̄tes: que minus firme eē uiderent: testudinibus atq; musculis aptantur. ex edificiis autem per foramina ī p̄xima edificia arietes immittuntur. quantumq; aut ruinis deicitur: aut per uim recipitur loci. in tantū munitiones p̄ferunt. Nā incēdio fere tuta ē alexandria. quod sine contignatione ac materia sunt: edificia. et structuris: atq; fornicibus cōtinent. tecta q; sūt rudere: aut pauimentis. Cesar studebat maxime: ut q̄ angustissimā partē oppidi: quam palus a meridie interiecta efficiebat: hāc operibus uineisq; agendis: a reliqua parte urbis excluderet. illud expectās primum: ut cum esset in duas partes urbs diuisa: acies uno consilio atq; imperio administraret. deinde ut laborantibus succurreret: atq;

ex altera oppidi parte auxiliū ferri posset. In primis uero: ut aq̃
pabuloq; abundaret: quoz; alterius rei copiam exiguam: alterius
nullā oīno facultatē habebat. quodq; utrūq; palus large p̃bere
poterat. Neq; uero alexandrinis in gerendis negotiis cōtatio ulla:
aut mora: inferebatur. Nā in omnes partes per quas fines egypti:
regnūq; pertinet: legatos: cōquisitoresq; delectus habendi causa:
miserant. Nec minus in urbe maxime armorū erant institute of/
ficine. Seruos p̃terea puberes armauerant. qbus dñi locupletiores:
uictum quotidianum: stipendiūq; prebebant. Hac multitudine
disposita munitiones semotarum partium tuebantur. Veteranas
cohortes uacuas in celeberrimis urbis locis habebant: ut quacunq;
regiō e pugnaretur: integris uiribus: ad auxiliū ferendū opponi
possent. omnibus uis atq; angiporis undiq; triplicem uallum ob/
duxerāt. Erat aut̃ q̃drato exstructus saxo. nec minus q̃dragita
pedum altitudinis habebat. queq; partes urbis inferiores erāt: has
altissimis turribus denorū tabulatorū: munierant. Preterea alias
ambulatorias totidē tabulatorum confixerāt. subiectisq; eis rotis
funibus iumentisq;: obiectis directis pluteis: in quācunq; erat uisū
partem: mouebāt. urbs fertilissima et copiosissima omniū rerum
apparatus sugerebat. ipsi hoīes ingeniosissimi: atq; acutissimi: que
a nobis fieri uiderant: ea sollertia efficiebant: ut nostri illorum
opera imitari uiderentur. & sua sponte multa reperiebant: unoq;
tempore: & nostras munitiones infestabant. et suas defendebant.
atq; hec principes in consiliis cōtationibusq; agitabant. populū. ro.
paulatim in consuetudinē eius regni uenire occupādi. paucis ānis
antea Gabiniū fuisse in egypto. Pompeiū: se ex fuga eodē re/
cepisse: ac Cesarem uenisse cum copiis: neq; morte pompeii quicq;
profectum: quo minus Cesar apud se commoraretur. quē si non
expulissent: futurū dicebant: ex regno prouintiam. Idq; agendū
mature Namq; eum interclusū tempestatibus: propter āni tēpus
recipere transmarina auxilia non posse. Interim dissensione orta
inter Achillā qui ueterano exercitui preerat: & Arsinoen: Regis
Ptolemei minorem filiam: ut supra demonstratū est: cum uterq;
utriq; insidiaret: & summā imperii ipse obtinere uellet: p̃occupat
Arsinoe: per Ganymedem: Eunuchū nutritiū suū: atq; Achillā
interficat. Hoc occiso: ipsa sine ullo sortio & custode: omē īperiū
obtinebat. exercitus Ganymedi traditur. hic suscepto officio lar/
gitionem in milites auget. Reliqua pari diligentia administrat.

Alexandria est fere tota suffossa. specusq; habet ad nilū ptinētes: quibus aqua in priuatas domos inducit. que paulatim spatio tpiſ liqueſcit ac ſubſidet. hac uti domini edificiōrū: atq; eorū familie conſueuerūt. Nam que flumīe Nilo fertur: ad eo eſt limoſa: atq; turbida: ut multos uariosq; morbos efficiat. Sed ea plebs ac multitudo contenta ē neceſſario: q̃ ſons urbe tota nullus eſt. hoc tamē flumen in ea parte urbis erat: que ab alexandrinis tenebat. Quo facto eſt amonitus Ganymedes: poſſe noſtros aqua interdudi: qui diſtributi munitionum tuendarum cauſa: uicatim ex p̃uatis edificiis: ſpecubus et puteis extracta aqua utebantur. hoc p̃bato conſilio: magnum ac difficile opus aggredit. Interſeptis enī ſpecubus: atq; omnibus urbis partibus excluſis: que ab ipſo tenebant: aque magnam uim ex mari rotis ac machinationibus exprimere cōtendit. Hanc locis ſuperioribus fundere in partem Ceſaris nō intermittebat. Quamobrem ſaliſior paulo preter conſuetudinem aq̃ trahēbat ex primis edificiis: magnāq; hominibus admirationē prebebat. Quā ob cauſā id accidiffet. Nec ſatis ſibi ipſi credebant. Cum ſe inferiores euſdem generis ac ſuperioris aqua dicerent uti: atq; antea cōſueuerant. uulgoq; iter ſe cōferebāt: & deguſtādo: quantū inter ſe differrent aque: cognoscebant. paruo uero tpiſ ſpatio hec propior bibi non poterat omnino. Illa inferior corruptior iam: ſaliſiorq; reperiēbatur. quo facto dubitatōe ſublata: tantus inceſſit timor: ut ad extremū caſum omnes deducti uiderentur. Atq; alii morari Ceſarem dicerent: quin nauē cōſcendere iuberet. Alii multo grauius extimeſcerent caſum: q̃ neq; celari alexandrinis poſſēt: in apparāda fuga: cum hi: tam paruo ſpatio ab ipſis. neq; illis imminētibus: atq; inſequentibus: ullus in nauē receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorū in parte Ceſaris: quam domiciliū ipſorū non mouerat: q̃ ea ſe fidelē palam noſtris eſſe ſimulabat. et diſceſſiſſe a ſuis uidebatur ut tum mihi defendendi eſſent Alexandrini q̃ neq; fallaces eſſent: neq; temerarii: multa oratio fruſtra abſumerent. Cū uero uno tempe et natio eorū: et natura cognoscatur: aptiſſimum eſſe hoc genus ad prodicionem: nemo dubitare poteſt. Ceſar ſuorum timorem conſolatione et ratioe minuebat. Nam puteis: foſſisq; aquā dulcē poſſe reperiri: affirmabat. Omnia enim littora naturaliter aque dulcis uenas habere. q̃ ſi alia eſſet littoris egypti natura atq; oīum reliquorum: tamē quoniā mare libere tenerent: neq; hoſtes clāſſē

haberēt: p̄hibere sese nō posse quominus quotidie aquā nauibus
petere: uel a sinistra parte: a paretonio uel a dextra ab īsula: que
diuerse nauigationes nunquā uno tēpore aduersis uentis preclu/
derentur. fuge uero nullum esse consilium. non solū uis qui primā
dignitatem haberent: sed ne uis quidem: qui nihil: preterq̄ de uita
cogitarēt. magno negotio impetus hostium aduersos ex muni/
tionibus sustineri. quibus relictis: nec loco: nec numero pares esse
possent. dicebat autē magnam moram & difficultatem ascensum:
in naues habere: presertim ex scaphis. summā esse contra: in alex/
andrinis uelocitatem. locorumq; et edificiorum noticiam. Hos
precipue in uictoria insolentes: p̄cursuros: & loca excelsiora: atq;
edificia occupaturos. ita fuga nauibusq; nostros prohibitu-
ros: proinde eius consiliū obliuiscerent: atq; omni ratione eē uicendū:
cogitarent. Hac oratiōe apud eos habita: atq; omnium mētibus
excitatis dat centuriōibus negotium: ut reliquis operibus omissis
ad fodiendū puteos: aīum conferāt. ne ue quā partē nocturni
temporis intermittāt. quo suscepto negotio: atq; omnium aīmis
ad laborem īcitatis: magna una nocte uis aque dulcis inuēta est.
ita operosis alexandrinoꝝ machinationibus: maximisq; conatibus
non longi temporis labore: occursum est. eo biduo legio. xxxvii.
ex dedititis pōpeianis militibus: cū frumēto: armis: telis: tormētis:
impositis ī naues a Domitio caluino ad littora africe: paulo supra
alexandriā delata est. He naues Euro: qui multos dies cōtinēter
flabat: portum capere prohibebantur. Sed loca sunt egregia oīm
illa regione: ad tenendas anchoras. hi cum diu retinerentur. atq;
aque inopia premerentur: nauigio actuario Cesarem faciunt
certiorem. Cesar: ut per se cōsilium caperet: qd faciendū uideret:
nauium conscendit: atq; omnem classem se seq̄ iussit. nullis nostris
militibus impositis: quod cum longius paulo discederet: munitiōes
nudare nolebat. Cumq; ad eum locum accessissent qui appellatur
cherronnesus: aquandi causa: remiges in terram exposuit: nō nulli
ex eo numero: cum longius a nauibus predatū concessissent: ab
eq̄tibus hostiū sūt excepti. ex uis cognouerūt Cesarē ipsū in classe
uenisse: nec ullos milites ī nauibus habere. Qua re compta magnā
sibi facultatem fortunam obtulisse benegerende rei crediderunt.
Itaq; naues omnes quas paratas habuerant ad nauigandum pro/
pugnatoribus instruxerunt. Cesarq; redeunti cum classe occur/
rerūt. q̄ duabus de causis eo die dimicare nolebat. q̄. nullos milites

in nauibus habebat: et q̄ post horam decimā diei res agebat. nox autem allatura uidebatur maiorē fiduciā illis: qui locoꝝ fiducia confidebant sibi etiam hortandi suos auxiliū defuturū: q̄ nulla satis idonea esset hortatio: que neq̄ uirtutem posset notare: neq̄ inertiam. quibus ex causis naues quas potuit Cesar ad terram detraxit: quem in locum illos successuros nō existimabat. erat una nauis rhodia in dextro Cesaris cornu: lōgeq̄ ab reliq̄ collocata. Hāc cōspicati hostes nō tenuerunt sese. magnoq̄ impetu q̄ttuor ad eam constrate naues et complures aperte contenderunt. cui coactus ē Cesar ferre subsidiū: ne turpiter in cōspectu cōtumeliā acciperet. q̄nq̄ si qd illi grauius accidisset: merito casurū iudicabat. prelium commissum est magna contentione rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus: & scientia et uirtute prestitissent: tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabāt. neq̄ suorum culpa detrimentum acceptū uideretur. Ita preliū secundissimū est factum. capta ē una hostium quadriremis. depressa ē altera: alteraq̄ perturbata. deinde om̄es epibatis nudate: magna preterea multitudo ī reliq̄ nauibus propugnatoꝝ est interfecta: q̄ nisi nox prelium diremisset: tota classe hostium Cesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus: aduerso uento leniter flante: naues onerarias Cesar remulco utricubus suis: alexandriā deducit. eo detrimento adeo sunt fracti alexandrini: cum non iā uirtute ppugnatorū: sed scientia classiarioꝝ se deuictos uiderēt. quibus et superioribus locis subleuabantur: ut ex edificiis defendi possent. et materiam cunctā obicerent: q̄ nostre classis oppugnationem etiam ad terram uerebant. Idem postea Ganymedes in consilio cōfirmauerat: sese eas: que essent amisse restitutum: et numerum adaucturum: magna spe fiduciaq̄ ueteres reficere naues: accuratiusq̄ huic rei studere: atq̄ inseruire: constituerunt. Actam et si amplius ex nauibus longis in portu naualibusq̄ miserant. tamen reparande classis cogitationem deposuerūt. uidebāt enim non auxilia Cesaris: nō cōmeatus supportari posse: si classe ipsi ualerent. p̄terea nautici homines: & urbis: et regiōis maritime: quotidiano usu a pueris exercitati: ad naturalem et domesticum usum refugere cupiebant. et quantum paruulis nauigis p̄fecisset: sentiebant. Itaq̄ omni studio ad parandam cassē incubuerunt. Erant in omnibus ostus portuum nili: custodie exigēdi portorii causa: dispositae. naues ueteres erant in occultis regionis naualibus:

quibus multis annis ad nauigandum nō erant usi. Has reficiebāt: illas alexandriam reuocabant. deerant remi: porticus: gymnasia: publica edificia: detegebant. assēs remorum usum obtinebant. aliud naturalis sollertia: aliud urbis copia submīstrabat. postremo non longam nauigationem parabant. sed presentis temporis necessitati seruiebant: & in ipso portu confligendum uidebāt. Itaq; contra omnium opinionem q̄drirēmes uiginti duas: qnquerēmes quinque confecerunt. ad has minores apertas complures adiecerūt. et in portu periclitati remigio. quid queque earū efficere posset: idoneos milites imposuerunt. seq; ad confligendum om̄ibus rebus parauerūt. Cesar rhodias naues nouem habebat. Nā decē missi: una ī cursu: littore egyptio defecerat pontias octo. lyceas qnq; ex asia. xii. ex his erant quinquēmes. et quadrirēmes. x. relique infra hanc magnitudinem. et plerēq; aperte. tamē uirtute militū confusus. cognitis hostium copis: se ad dimicandū parabat. Post q̄ eo uentum est: ut sibi uterq; eorū confideret: Cesar Pharon classe circumuebitur. aduersasq; naues hostibus constituit. In dextro cornu rhodias collocat. In sinistro ponticas. Inter has spatium qn/gentorum passuum reliquit. quod satis esse ad explicandas naues uidebatur. Post hūc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quam quisq; sequatur: et cui subueniat: constituit: atq; imperat. Non dubitanter Alexandrini classē producunt. atq; instruūt. In fronte collocant. xxii. reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum preterea numerum minorum nauigioꝝ: et scaphas decem producunt: cum malleolis: ignibusq;. siquid ipsa multitudo: et clamor: et flamma: nostris terroris asferre possent. Erant inter duas classes uada transitu angusto: que pertinent ad regionem africe. satisq; diu inter ipsos est expectatum: a quibus transeundi fieret initium. Propterea q̄ eis: qui transissent: ad explicandam classē: & ad receptum: si durior accidisset casus: expeditiores fore uidebantur. rhodus nauibus preerat Euphranor. animi magnitudine: ac uirtute magis cum nostris hominibus: quā cum grecis comparandus. Hic ob notissimam scientiam: animiq; magnitudinem delectus ē ab rhodis: q̄ imperiū classis obtineret: qui ubi Cesaris animum aduertit: uideris inquit Cesar: uereri si hec uada primus nauibus itraueris: ne p̄us dimicare cogaris: q̄ reliquā classē possis explicare: nobis rē cōmitte: nos preliū sustinebimus. Neq; tuum iudicium fallemus: dum reliqui subsequantur. Hos

quidem diutius in nostro conspectu gloriari: magno nobis: & de/
 decori: et dolori est. Cesar illū adhortatus: atq; omnibus laudibus
 prosequutus: dat signum pugne: progressas ultra uadū: quattuor
 rhodias naues circumsistūt alexandrini. Atq; in eas impetū faciūt.
 Sustinent illi: atq; arte: sollertiaq; se explicāt. ac tantū doctrina
 potuit: ut in dispari numero: nulla transversa hosti obiceretur.
 nullius naues decederent: sed semper uenientibus aduerse occur/
 rerent. Interim sunt relique subsequute. Tum necessario discessū
 ab arte est: propter angustias loci. atq; omne certamē in uirtute
 constitit. Neq; uero alexandrie fuit quis q̄: aut nostrorum: aut
 oppidanorum: qui aut in opere: aut in oppugnatione occupatū
 animum haberet. quin altissima tecta peteret. Minime autē erat
 par plū certamē. Nostris enī pulsis: neq; terra: neq; mari: effugiū
 dabatur uictis. omniaq; uictoribus erant futura in incerto. Illi si
 superassent nauibus: omnia tenerēt. si inferiores fuissent: reliquā
 fortunam periclitaretur. Simul illud graue ac miserum uidebat:
 per paucos: de summa: ac de salute omnium: decertare. Quorum
 si quis aut animo: aut uirtute cessisset: reliquis etiam esset cauēdū:
 quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hec superioribus
 diebus sepenumero Cesar suis exposuerat: ut hoc maiori animo
 contenderent: q̄ omnium salutem sibi commendatam uiderent.
 eadem sibi quisq; contubernalem amicum: notum prosequens: erat
 obtestatus ne suā: atq; omnium falleret opinionē. quoz iudicio
 delectus ad pugnam pfisceretur. Itaq; hoc animo ē decertatū
 ut neq; maritimis: nauticisq; sollertia: atq; ars presidū ferret. neq;
 numero nauium prestantibus multitudo prodesset. neq; flexi ad
 uirtutem ex tanta multitudine hostium uiri: uirtuti nostrorum
 possent adequari. capiuntur hoc prelio. x. biremes: cum defenso/
 ribus remigibusq; et deprimunt tres: nostris incolumibus omnibus:
 reliqui propinquā fugam ad oppidū capiunt. quas protexerūt
 ex molibus: atq; edificiis imminetibus. & nostros adire propius
 prohibuerūt. Hoc ne sibi sepius accidere posset: omī ratione cesar
 contendendum existimauit. ut insulam: molemq; ad insulam per/
 tinentem in suam redigeret potestatem. perfectis enī magna ex
 parte munitionibus: & oppidum: & illam: & urbem: uno tempore
 temptari posse cōfidebat. quo capto consilio cohortes. x. & leuis
 armature electos: quos idoneos: ex equitibus gallis arbitrabatur
 in nauigia minora: scaphasq; imponit: inq; alteram isule partem:

distinende manus causa: cum cōstratis nauibus aggreditur. p̄mis
magnis propositis: qui primi insulam cepissent. ac primo impetum
nostrorum pariter sustinuerūt. Vno enim tempore: et ex tectis
edificiis oꝝ propugnabant. & littora armati defendebāt. q̄propter
asperitatem loci nō facilis nostris aditus dabatur. et scaphis: nauib;
busq; longis. v. mobiliter: et scienter: angustias loci tuebant. Sed
ubi locis primū cognitis: uadisq; pertentatis: pauci nostri ī littore
constiterunt: atq; hos sunt alii subsequuti: constanterq; in eos qui
in littore equo insteterant: impetū fecerūt: omnes p̄harite terga
uerterunt. His pulsis: custodia portus relicta: ad littora et uicū
applicauerunt. seq; ex nauibus: ad tuenda edificia eiecerunt. neq;
uero diutius ipsi: ex munitione se continere potuerunt. Erat non
dissimile alexandrie genus edificiorum: ut minora: maioribus cō/
ferantur. turresq; edite: et coniuncte muris: locū obtinebant. neq;
nostri: aut scalis: aut cratibus: aut reliquis rebus parati uenerant:
ad oppugnandum. sed terrore hominibus mentē: consiliūq; eripit.
et membra debilitat: ut tunc accidit. qui se in equo loco ac plano
parē esse cōfidebāt: uidem perterriti fuga suorū: et cede paucorū:
triginta pedum altitudine: in edificis constare ausi non sunt. seq;
per molem in mare precipitauerunt. & octingentorum passuum
interuallo: ad oppidum enatauerunt: multi tamen ex his capti:
interfectiq; sūt. Sed numerus captiuorum omnino fuit sexcenti.
Cesar preda militibus concessa: edificia diripi iussit. castellumq; ad
pontem: qui propior erat p̄haro communiuit: atq; ibi presidium
posuit. Hunc fuga p̄harite reliquerant: certiorē illum: p̄priorēq;
oppido alexandrini tuebantur. sed cum postero die: simili ratioe
aggreditur: q̄ his obtentis duobus: omnem nauigiorum excursū:
& repentina latrocinia sublatū iri uidebātur. Iamq; eos: q̄ p̄sidio
eum locū tenebāt: tormentis ē nauibus: sagittisq; depulerant. atq;
in oppidum redegerant. & cohortium trium instar: in terram ex/
posuerant. Non enim plures consistere: angustie loci patiebant.
relique copie in nauē stationem obtinebant: quo facto imperat
pōtem aduersus hostē preuallari. & q̄ exitus nauibus erat fornice
extructo: quo fons sustinebatur: lapidibus impleri: atq; obstrui.
quorū altero opere effecto. nulla omnino scapha egredi posset:
altero instituto: omnes alexandrinorū copie ex oppido se eiecere:
et cōtra munitiones pontis: latiori loco constiterūt. Eodēq; tpe
que consueuerant nauigia p̄ pontes: ad incendiam onerariarum

emittere ad molem constituerunt. Pugnabat a nobis ex ponte:
 ex mole ab illis: exq; area: que erat aduersus pontē: & ex nauibus
 contra molem. In his rebus occupato Cesare militesq; hortāte:
 remigū magnus numerus: & classiariorū: ex lōgis nauibus nostris:
 in molem se erexit. Pars eorū studio spectādi ferebat. Pars etiam
 cupiditate pugnādi. hi primū nauigia hostiū lapidibus ac fūdis:
 a mole repellebant. Ac multū proficere multitudine telorū uide-
 bantur. Sed postq̃ ultra eū locū ab latere eorū aperto: ausi sunt
 egredi ex nauibus: alexandrini pauci: ut sine signis: certisq; ordi-
 nibus: sine ratione p̃dierant: sic temere in naues refugere ceperūt.
 Quorum fuga incitati alexandrini: plures ex nauibus egrediebāt.
 nostrosq; acius perturbatos: insequabantur. Simul q; in nauibus
 longis remanserāt: scalas rape: nauesq; a terra repellere p̃perabāt:
 ne hostes nauibus potirent. quibus om̃ibus rebus p̃turbati milites
 nostri: cohortium trium: qui ī ponte ac prima mole constiterāt:
 cū post se clamorē exaudirent: fugam suorum uiderent: magnā
 uim telorum aduersi sustinerēt: ueriti: ne ab tergo circūuenirent:
 et discessu nauium oīno reditu itercluderēt: munitionē in pontē
 institutā: reliquerūt. et magno cursu incitati: ad naues cōtenderūt.
 Quorū pars p̃ximas nacta naues: multitudie hoīm: atq; onere
 depressa ē. pars resistens: et dubitans: qd eēt capiendum cōsiliū: ab
 alexandrinis interfecta est. Nōnulli feliciore exitu: expeditas
 ad anchoras naues cōsequuti: incolumes discesserūt. Pauci eleuati
 scutis: et animo ad conandū nixi: ad p̃xima nauigia adnatarūt.
 Cesar quoad potuit: cohortando suos: ad pontem: & munitiones
 cōtendere: eodem ī periculo uersatus est. Postq̃ uniuersos cedere
 aīaduertit: in suū nauigiū se recepit. quo multitudo hoīm inse-
 quuta cum irrūperet: neq; administrādi: neq; repellendi a terra:
 facultas daret: fore: qd accidit: suspicatus: sese ex nauigio eiecit:
 atq; ad eas: que longius constiterāt: naues adnatauit. Hinc suis
 laborantibus subsidio scaphas mittens: nōnullos cōseruauit. Na-
 uigiū qdem eius multitudine depressū militū: una cū hominibus
 iteruit. Hoc p̃lio desiderati sūt ex numero legionarioz militū:
 circiter .cccc. et paulo post eū numez classiariorū: et remiges. Alex-
 andrini eo loco castellū magnis munitionibus: multisq; tormētis:
 cōfirmauerūt. atq; egestis ex mari lapidibus: libere sūt usi postea:
 ad mittēda nauigia. Hoc detrimēto milites nostri: t̃m abfuerūt:
 ut perturbarentur: ut incensi: atq; incitati: magnas accessiones

fecerint in operibus hostium expugnandis. In preliis cotidianis
quicunque fors obtulerat: procurrētib; & erūpentib; alexandrinis
manum comprehendendi multum operibus: et ardentibus studiis
militū. Nec divulgata Cesaris hortatio subsequi legionum aut
laborem: aut pugnandi poterat cupiditatē: ut magis deterrendi:
et continendi: a periculosissimis essent dimicationibus: q̄ incitandi
ad pugnandum alexandrinis: cū romanos: et secundis rebus con/
firmari: & aduersis incitari: uiderēt: neq; ullū belli tertium casum
nosset: quo possent esse firmiores: ut cōiectura cōseq̄ possumus:
aut admoniti a regis amicis: q̄ in cesaris erant presidis: aut suo pre
consilio: per occultos nuntios Regis probato: legatos ad Cesarem
miserunt: ut dimitteret Regē: transireq; ad suos pateret. Paratā
enim omnem multitudinem esse confectā tedio puellae fiduciaris
regno: dñatione crudelissima Ganymedis: facere: id quod Rex
imperasset. Quo si autore in Cesaris fidem amicitiaq; uentū esset:
nullius piculi timorem multitudini fore impedimento: quo minus
se dederent. Cesar & si fallacem gentem: semperq; alia cogitantē:
alia simulantē: bene cognitā habebat: tñ petentibus dare ueniam
utile esse statuit. Quod si quo facto sentirent ea: que postularēt:
mansurū in fidem: dimissum regem credebat. Sin id quod magis
illorum nature conueniebat. ducem ad bellum gerendum: Regē
habere uellent: splendidius atq; honestius se: contra Regē: q̄ cōtra
cōuennarum: ac fugitiuorum manū: bellū esse gesturū. Itaq; Regē
cohortatus: ut consuleret regno paterno: parceret preclarissime
patrie: que turpibus incendiis: & ruinis esset deformata. Cuius suos
primū ad sanitatem reuocaret: deinde conseruaretur fidē populo
romano: Sibiq; prestaret: cum ipse tantū ei crederet: ut ad hostes
armatos eū mitteret: dextra dextrā tenens dimittere cepit adultū
iam etate puerū. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus:
ne a gentis sue moribus degeneraret: flens orare contra Cesarem
cepit: ne se dimitteret. Non enim regnum ipsum sibi conspectu
Cesaris esse iucundius. Compressis pueri lachrymis Cesar ipse cō/
motus: celeriter si illa sentiret: fore eum secum affirmans: dimisit.
Ille ut ex carceribus in liberū cursum emissus: adeo contra Cesarē
acriter bellum gerere cepit: ut lachrymas: quas in colloquio pro/
iecerat: gaudio uideretur profudisse. Accidisse hec cōplures cesaris
legati: amici centuriones militesq; letabātur: q̄ nimia bonitas eius
fallacis pueri delusa fuerit. q̄ si id Cesar bonitate tantū adductus:

et nō prudentissimo consilio fecisset: cū duce assūpto alexādrini: nibilo se infirmiores factos ac languidiores romanos aīmaduer/ terēt. Eludentibusq; militibus regis etatē atq; īfirmitatē magnū dolorem acciperent: neq; se quicq; proficere uiderent. rumoresq; existerent magna Cesaris p̄sidia: terrestri itinere Syria Ciliciaq; adduci quod non auditum Cesari erat. Commeatum qui nostris mari supportabatur: intercipere statuerunt. Itaq; expeditis nauibus: locis idoneis ad Canopum in statione dispositis nauibus: insidiabantur nostris commeatibus. Quod ubi Cesari nūtiatum est: classem iubet expediri atq; instrui. Preficit huic Tyberium ne rationem proficiscuntur: in ea classe rhodie naues: atq; in his Euphranor: sine quo nulla unq; dimicatio maritima parū etiam feliciter confecta est. At fortuna que plerūq; eos: quos plurimis beneficiis ornauit: ad duriores casum reseruat superiorū tēporū dissimilis: Euphranorem persequabatur. Nam cum ad Canopū uentum est: instructaq; utrinq; classis esset: & confluxisset: et sua consuetudine Euphranor prius preliū cōmisisset: et illic triremē hostiū p̄forasset ac demersisset. p̄ximā lōgius īsequutus: paucos celeriter īsequētib; reliq; circūuentus ab alexādrinis ē. cui subsidium nemo tulit. siue q; in ipso satis p̄sidii p̄ uirtute ac felicitate eius putarent esse: siue q; ipsi sibi timebant. Itaq; unus ex omnibus eo prelio bene rem gessit. solus cum sua quadriremi uictrice perit.

Sub id tempus Mithridates Pergamenus: magne nobilitatis domi: scientieq; in bello: et uirtutis: fidei dignitasq; ī amicitia Cesaris: missus in Syriā: Ciliciamq; initio belli alexādrini: ad auxilia accersenda: cum magnis copiis: quas celeriter: et propensissima ciuitatum uoluntate. et sua diligentia confecerat: itinere pedestri: quo cōiungitur: egyptus Syrie: Pellusium adducit. Idq; oppidū firmo p̄sidio occupatū ab Achilla: propter oportunitatē loci. Namq; tota egyptus maritimo accessu: Pharo: pedestri: Pelusio: uelut castris munita: existimat. repente magnis circundatū copiis: multiplici p̄sidio pertinaciter propugnātibus: & copiarū magnitudīe: q̄s integras uulneratis defessisq; subiciebat: & p̄seuerātia constantiaq; oppugnandi: quo die est aggressus: in suam redegit potestatem. P̄sidiumq; ibi suum collocauit. Inde re bene gesta ad Cesarem contendit. omnesq; eas regiōes: per quas iter faciebat: auctoritate ea: que plerunq; adest: uictori placarat. Atq; in aīciā Cesaris redegerat. locus ē fere regionum illarum nobilissimus: nō

longe ab alexadria: qui nominat delta: quod nomē a similitudine littere cepit. Nam pars quedam fluminis nili deriuata iter se duobus itineribus paulatim mediū inter se spatium relinquens diuersissimo ad litus interualla: a mari adiungitur. Cui loco cum appropinquare mithridatē rex cognouisset. & transeū dū ei flumē sciret: magnas aduersus eum copias misit. quibus uel superari: deleri: mithridatē uel sine dubio retinere posse: credebat. quē admodū aut optabat eum uinci: sic satis habebat: interclusum a Cesare: se retineri. Que prime copie flumen a delta transire: et mithridati occurrere potuerunt: prelium commiserunt. festinantes preripere subsequētibz uictorie societatem. Quorum impetum mithridates magna cum prudentia: consuetudine nostra castris uallatis sustinuit. Cū uero incaute: atque insolēter succedere eos munitōibus uideret: eruptōe undique facta magnum numerum interfecit. quod nisi loco & noticia reliqui se texissent: partimque in naues: quibus flumen transierant: recepissent funditus: deleti essent. qui ut paululum ab illo timore se recrearunt: adiunctis uis qui subsequēbātur: rursus mithridatē oppugnare ceperunt. mittitur a mithridate nuntius Cesari: qui rē gestam perferret. cognoscit ex suis: hec eadem accidisse. ita pene sub idem tempus: & Rex ad opprimendū mithridatē proficiscitur: et Cesar ad recipiendum: celeriori fluminis nili nauigatōe ē usus. in qua magnam et paratam classē habebat. Cesar eodem itinere uti noluit: ne nauibus in flumine dimicaret. Sed circūuectus eo mari: quod africe partis esse dicitur: sicuti supra demonstraui: prius tamen regis copias occurrit: quod is mithridatem aggredi posset. eumque ad se uictorem incolumi exercitu recepit. Confederat cum copiis rex loco natura munito. quod erat ipse excelsior: plantae ex omnibus partibus subiecta. Tribus autem ex lateribus uariis genere munitionibus regebatur. Vnū latius erat adiectum flumini nilo. alterū editissimo loco ductū in partem castrorum obinebat. Tertium palude cingebatur. Inter castra Regis et Cesaris iter flumen intercedat angustum altissimis ripis: quod in nilū effluebat. Aberat autem ab Regis castris milia passuum circiter septe. Rex cum hoc itinere uenire Cesarem comperisset: equitatum omnem expeditosque delectos pedites: ad id flumen misit: quod transitu Cesarē prohiberent. et eminus ex ripis prelium impar inirent. Nullum enim processum uirtus habebat: aut periculum ignauia subibat. que res incendit dolore milites: equitesque nostros: quod tam diu pari

prelio cum alexādrinis certaretur. Itaq; eodem tempore equites germani dispersi: uada fluminis querentes: partim demissioribus ripis flumen tranarunt. et legionari magnis arboribus excisis: que longitudine utranq; ripā contingerent proiectis: repētinoq; aggere iniecto: flumē transferūt. quozq; impetū adeo ptinuerūt hostes: ut in fuga spem salutis collocarent. Sed id frustra. nāq; ex ea fuga pauci ad Regē refugerunt. pene omni reliq; multitudie interfecta. Cesar re preclarissime gesta: cum subitū aduentū suum iudicarent: magnum terrorē alexandrinis iuectuz: ptinus uictor ad Regis castra contendit. Hec cum et opere magno uallata: et loci natura munita: aduerteret: cōfertāq; armatorū multitudinē: collocatamq; in uallo uideret: lassos itinere ac preliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit. Itaq; nō magno interuallo relicto ab hoste: castra posuit. Postero die castellum quod Rex in pximo loco: non longe a suis castris munierat: brachisq; cū ope castrorū cōiunxerat: uici obtinēdi causa: Cesar aggressus omnibus copis expugnat. Non q; id minori numero militū cōseq; difficile factu putaret. sed ut ab ea uictoria perterritis alexandrinis: ptinus castra Regis oppugnaret. Itaq; eo cursu: quo refugientes alexādrinos: ex castello in castra sūt milites insequuti: munitionibus successerunt. acerrimeq; eminus preliari ceperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur. una q; liberum accessum habere demonstraui. altera que mediocre iterualū inter castra: et flumen nilū habebat. maxia et electissima alexandrinorum multitudo defendebat eā partē: que facillimū aditum habebat. plurimū aut proficiebant hostes in repellendis uulnerandisq; nostris: qui in regione fluminis nili propugnabant. Diuersis enī telis nostri figebāt: aduersi ex uallo castrorū: auersi. ex flumine: in quo multe naues instructe funditoribus: & sagittariis nostros impugnabant. Cesar cū uideret milites acrius plari non posse: nec tñ multū profici: propter locorum difficultatem. Cūq; animum aduerteret: excelssimumq; locū castrorū relicto esse ab alexandrinis uideret: q; & per se munitus esset: et studio partim pugnādi: partim spectandi decurrissent: in eū locū: in quo pugnabat: cohortes illos circūire castra: et summū locū aggredi iussit: hisq; Carfulenū pfecit: et animi magnitudie: et rei militaris scientia uirū prestantē. quo ut uentum est: paucis defendentibus munitionē: nostris cōtra militibus acerrime pugnantibus: diuerso

clamore: et prelio perterriti: alexandrini: trepidantes in omnes
partes castrorum discurrere ceperunt. quorum perturbatio nostrorum
animi adeo sunt incitati: ut pene eodem tempore: ex omnibus partibus.
primi tamen editissimum locum castrorum caperent. ex quo decurrerent:
magnam multitudinem hostium interfecerunt. quod periculum plerique
alexandrini fugientes: aceruatim se de uallo precipitauerunt in eam
partem: que flumini erat adiuncta. horum primis: in ipsa fossa munitionis
magna ui oppressis: ceteri faciliorem fugam habuerunt. Costat
fugisse ex castris Regem ipsum: receptumque in nauem. & multitudinem
eorum: qui ad proximas naues adnatabant: demerso nauigio: perisse:
re felicissime celerrimeque gesta Cesar magne uictorie fiducia pro
terrestri itinere: alexandriam cum equibus contendit. Atque ea parte
oppidi uictor intravit: que presidio hostium tenebatur. Neque enim
consilium suum fefellit. quin hostes eo prelio audito: nihil iam de bello
essent cogitaturi. dignum aduenientis fructum uirtutis: et animi magnitudinis
tulit. Omnis enim multitudo oppidanorum: armis prociis
munitionibusque suis relictis: ueste ea sumpta: quam supplices dominantes
deprecari consueuerunt: sacrisque omnibus prelati: quorum religione
procarum offensos: iratosque animos Regum erant soliti: aduenienti Cesari
occurrerunt. seque ei dederunt. Cesar in fidem receptos consolatus:
per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione
uenit suorum. qui non tamen bellum ipsum: ac dimicationem: sed etiam talem
aduentum eius felicem fuisse letabantur. Cesar egypto atque alexandria
potitus: reges constituit: quos Ptolemeus testamento scripserat. atque
obtestatus erat. populo romano. ne mutarentur. Nam maiore ex duobus pueris
Rege amisso: minori tradidit regnum. maiori ex duabus filiis
Clopatre: que manserat in fide: presidiisque eius. minorem Arsinoen
cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus:
deducere ex regno statuit. nequa rursus noua dissensio: prius quam diu-
uturnitate confirmarentur regis imperia: per homines sediciosos
nasceretur. legio ueterana: sexta secum deducta: ceteras ibi reliquit:
quo firmitus esset eorum regnum: et imperium. qui neque amoris suorum
habere poterant: quod fideliter permanerant in Cesaris amicitia: neque
uetustatis auctoritatem paucis diebus reges constituti. simul ad im-
perii nostri dignitatem: utilitatemque publicam pertinere existimabat: si
permanerent in fide Reges: presidiisque eos nostris esse tutos. & hos
si esset ingrati posse. hisdem presidis coerceri. Sic rebus omnibus
confectis: & collocatis: ipse itinere: terrestri profectus est in Syriam.]

Dū hec in egypto gerūt: Rex Deiotarus ad Domitiū Calu-
 nū: cui cesar aliā finitimasq; puitas administrādas tradiderat: uēit
 oratū. ne Armeniā miorē: regnū suū: ne ue cappadociā regnū
 Ariobarzani possideri: uastariq; pateret: a Pharnace. quo malo
 nisi liberaret impata se facere: pecuniāq; pmissā Cesari: nō posse
 persoluere. Domitius non tm ad explicādos sūptus rei militaris:
 cum pecuniā necessariā esse iudicaret: sed etiam turpe populo. ro.
 et Cesari uictori: sibiq; infame esse statueret: regna sotorū: atq;
 amicorū ab externo Rege occupari: nūtiōs confestim ad Phar-
 nace misit: Armenia Cappadociaq; decederet: ne ue occupatōe
 belli ciuiliū populi ro. ius: maiestātēq; temptaret. Hanc denunti-
 ationē: cū maiorē uim habere existimaret: si ppius eas regiōes cū
 exercitu accessisset: ad legiones profectus: unā ex tribus. xxxvi:
 secum ducit. duas ī egyptū ad Cesare mittit: litteris eius euocatas.
 Quarū altera in bello alexandrino non occurrit: q; itinere ter-
 restri p Syriā erat missa. Adiūgit. Cn. Domitius legiōi. xxxvi.
 duas a Deiotaro: q; ille disciplina atq; armatura nostra cōplures
 annos constitutas habebat. eqtesq; centū: totidemq; ab Ariobar-
 zane sumit. mittit. P. Sestium ad .C. Pretorium Questorem: ut
 legionē adduceret: que ex tumultuariis militibus ī pōto cōfecta
 erat. Q. q; patissium in cilicia: ad auxilia arcersenda: que copie
 celeriter omnes iussu Domiti cōuenerūt. Interim legati a Phar-
 nace responsum referunt: cappadocia se decessisse. Armoniam mi-
 norem se recepisse. quam paterno nomine iure obtinere deberet.
 Deniq; eius regni causa integra Cesari seruaret. Paratum enim se
 facere: quod i statuisset. P. Domitius cum animaduertisset eum
 Cappadocia decessisse: non uoluntate abductum: sed necessitate:
 quod facilius Armeniā defendere posset: subiectam suo regno: q;
 Cappadociā longius remotā: q; q; omnes tres legiones adductuz
 Domitium putasset. Ex quibus cum duas ad Cesarem missas au-
 disset: audaciusq; in armenia substitisset: perseuerare cepit: ut eo
 quoq; regno decederet. Neq; enim aliud ius eē Cappadocie: atq;
 Armenie: nec iuste eū postulare: ut in Cesaris aduentu res integra
 differretur. Id enim esse integrum: quod ita esset: ut fuisset. His
 responsis datis: cū ius copus: q; suprascripti: pfectus ē in Armeniā.
 locisq; superioribus iter facere instituit. Nā ex ponto a Comanis
 iugū editū siluestre ptingens ī Armeniā miorē: quo Cappadocia
 finit ab Armenia: cuius itineris he erāt certe opportunitates q; in

locis superioribus nullus impetus repetitus accidere hostium poterat. et quod Cappadocia his iugis subiecta. magnam comineatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit: que de pace agerent. regiaque munera Domitio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur. nec quicquam sibi fore antiquius: quam dignitatem populi romani. et regna sociorum recuperare: legatis respondebat. magnis et continuis itineribus confectis: cum aduentaret ad nicopolim: quod oppidum in Armenia minore positum est: plano loco: montibus tamen altis: ab duobus lateribus obiectis: satis magno intervallo: ab oppido remotis: castra posuit longe a nicopoli circiter milia passuum septem. Quibus ex castris cum locus angustus ac impeditus esset transeundus: Pharnaces in insidis delectos pedites: omnesque pene disposuit equites. Magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit. paganosque et oppidanos in his locis obuersari: ut siue amicus siue inimicus Domitius eas angustias transiret: nihil de insidis suspicaretur. Cum in agris et pecora et homines animaduerneret uersari. tanquam amicorum aduentu greges. Sin uero ut in hostium fines ueniret: preda diripienda: milites dissiparentur. Dispersique cederentur. Hec cum administraret: nunquam tamen intermittebat: legatos de pace: atque amicitia: mittere ad Domitium. cum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi: attulit causam. Ita Pharnaces missa proximi temporis occasione: cum uereretur: ne cognoscerentur insidie: suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit. castraque oppido contulit. que dum muniunt nostri: Pharnaces aciem instruxit suo more: atque instituto. In fronte enim simplici directa acie: cornua trinis firmabantur subsidis: eadem ratione medie collocabantur acies duobus dextra: sinistraque intervalis: simplicibus ordinibus instructis: perfecit inceptum castrorum opus Domitius: parte copiarum pro uallo instructa. proxima nocte Pharnaces interceptis tabellariis: qui de alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant: cognoscit Cesarem magno in periculo uersari. flagitareque a Domitio: ut quam primum sibi subsidia mitteret. propiusque ipse alexandriam per Syriam accederet. quam cognita re Pharnaces: uictorie loco ducebat si trahere tempus posset: cum discedendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido qua facillimum accessum: et equissimum ad dimicandum

nostris uidebat: fossas duas directas: non ita magno medio inter-
 uallo relicto: quattuor pedum altitudinis: in eum locum deduxit.
 quo longius constituerat: suam non producere aciem. Inter has
 fossas aciem semper instruebat. equestratum autem ab lateribus omnem
 extra fossam collocabat. qui neque aliter utilis esse poterat. & mul-
 tum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem cum
 Cesaris magis periculo quam suo commoueret: neque se tuto discessurum
 arbitraret: si conditiones quas reiecerat: rursus appeteret: aut sine
 causa discederet: ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit.
 tricesimam sextam legionem in dextro cornu collocauit. ponticam
 in sinistro. Deiotari legiones in media aciem contulit: quibus tamen
 angustissimum frontis reliquit interuallum. reliquis cohortibus in
 insidiis collocatis. sic utrinque acie instructa processum est ad dimicandum.
 Signo sub idem tempus ab utroque dato: concurrere acriter. uarieque
 pugnatur. Nam tricesima sexta legio cum extra fossam in equestratum
 regis impetum fecisset: adeo secundum prelium fecit: ut menibus
 oppidi succederet. fossamque transiret: aduersusque hostes aggredere-
 ret. At pontica ex altera parte legio: cum paululum auersa hostibus
 cessisset: fossam autem circuire acies secundo conata fuisset: ut ap-
 latere aggredereetur hostem: in ipso transitu fosse confixa & op-
 pressa est. Deiotari uero legiones uix impetum sustinuerunt. Ita
 uictrices regis copie: cornu suo dextro: mediaque acie: conuerterunt
 se ad tricesimam sextam legionem: que tamen fortiter uincantium
 impetum sustinuit. magnis copiis hostium circumdata: presentissimo
 animo pugnas: in orbem se recepit ad radices montium: quo phar-
 naces insequi: propter iniquitatem loci noluit. Ita pontica legio
 pene tota amissa: magna parte Deiotari militum interfecta: tri-
 cesima sexta legio in loca se superiora contulit. non amplius ducens
 quinquaginta desideratis. Ceciderunt eo prelio splendidi: ac illustres
 uiri: nonnulli equites romani. Quo tamen incommodo Domitius
 accepto: reliquias exercitus dissipati collegit. itineribusque tutis per
 cappadociam in asiam se recepit. Pharnaces rebus secundis elatus:
 dum de Cesare ea que optabat: speraret: pontum omnibus copiis
 occupauit. Ibique & uictor: & crudelissimus rex: cum sibi fortunam
 paternam feliciore euentu destinaret: multa oppida expugnauit.
 bona ciuium romanorum: ponticorumque diripuit. supplicia constituit
 in eos: qui aliquam forme atque etatis commendationem habebant:
 eaque que morte essent miseriora. pontumque nullo defendente: paternum

regnum se recepisse glorians obtinebat. Sub id tempus in illyrico est incommodum acceptum: quæ prouintia superioribus mensibus retenta: non tantum sine ignominia: sed etiam cum laude erat. Nanq; eo missus estate cum duabus legionibus Cornificius Cæsaris questor propretore: quanquam erat prouintia minime copiosa ad exercitus alendos: & finitimo bello: ac dissensionibus uastata: & confecta: tamen prudentia ac diligentia sua magnam curam suscipiebat: nequo temere progredieretur: & recepit: & defendit. Nanq; & castella complura: locis editis posita: quorum opportunitas: castellanos impellebat ad decursiones faciendas: & bellum inferendum: expugnauit. Ea q; preda milites donauit. Quæ etsi erat tenuis: tamen in tanta desperatione erat grata: presertim uirtute parta. & cum Octavius ex fuga farsalici prelii magna classe in illum se sinum contulisset: paucis nauibus iadest/norum: quorum semper in rempublicam singulare constiterat officium: dispersis octauianis nauibus: erat positus: ut uel classe dimicare posset. adiunctis captiuis nauibus sotiory. & cū diuersis/lima parte orbis terrarum. Cn. Pompeium uictor Cæsar seque/retur: compluresq; aduersarios in illyricum: propter macedoniæ propinquitatem: se reliquis ex fuga collectis: compulisse audiret. Litteras ad Gabinium mittit: uti cum legionibus tyronum: quæ nuper erant conscripte: proficisceretur in illyricum. coniunctisq; copiis cum Cornificio: siquod periculum prouintiæ inferretur: depelleret. Sin ea nō magnis copiis tuta esse posset. in macedoniā legiones adducerent. Omnem enim illā partem regionemq; uiuo. Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinius uenit: hiberno tempore anni ac difficili siue copiosior/rem prouintiam existimās: siue multum fortune uictoris Cæsaris tribuens: siue uirtute & scientia sua confusus: quibus sepe in bellis periclitatus: magnas res: & secundas: ductu: ausuq; suo gesserat. neq; prouintie facultatibus subleuabatur: que partim erat exinanita: partim infidelis. neq; nauibus intercluso mari tempestatibus: cō/meatus supportari poterat: magnisq; difficultatibus coactus nō ut uolebat: sed ut necesse erat: bellum gerebat. ita cum durissimis tempestatibus: propter inopiam castella expugnare cogeretur. crebra incommoda accipiebat. adeoq; est a barbaris contemptus: ut solonam se recipiens in oppidum maritimū: quod ciues romani fortissimi fidelissimiq; incolebāt: in agmine dimicare sit coactus.

Quo prelio duobus milibus militū amplius amissis centurionibus
 .xxxviii. tribuni. iiii. cū reliquis copis solonā se recepit. Sūmaq;
 ibi difficultate rerū omniū pressus: paucis mensibus morbo perit.
 cuius & infelicitas uiui: & subita mors in magnam spem Octaviū
 adduxit puintie petiunde. quem tamē diutius in rebus secundis: &
 fortuna: que plurimum in bellis potest: diligentiaq; Cornifici: &
 uirtus Vatini: uersari passa nō est. Vatinius Brundisii cum esset:
 cognitis rebus que geste erant in illyricum: cū litteris Cornifici: ad
 auxiliū prouintie ferendū euocaretur: & M. Octaviū audiret:
 cum barbaris foedera percussisse: compluribusq; locis nostrorum
 tyronū & militū oppugnare presidia: partim classe per se: partī
 pedestribus copis per barbaros: etsi graui ualitudine affectus uix
 corporis uiribus animū sequebatur: tamē uirtute uicit incōmodū
 nature. difficultatesq; hyemis: & subite pparationis. Nam cum ipse
 paucas in portu naues lōgas haberet: litteras i achatā ad Calenū
 misit: uti sibi classem mitteret. quod cū tardius fieret: q̄ periculum
 nostrorū flagitabat: qui sustinere impetum Octauii nō poterāt:
 nauibus actuariis: qnarū numerus erat satis magnus: magnitudine
 satis iusta ad p̄liandū rostra ipse imposuit. Has adiūctas nauibus
 longis: & numero classis aucto. militibus ueteranis impositis: quorū
 magnā copiā habebat: ex omnibus legionariis: q numero egroz
 relictī erant Brundisii: cū exercitus in greciā transportarentur:
 pfectus ē in illyricū: maritimasq; nō nullas ciuitates: que defecerāt
 Octauiōq; se tradiderant: partim recipiebat: partim remeantes in
 suo consilio: preteruehebat: nec sibi illius rei moram necessitatēq;
 iniungebat: quin q̄celererrime posset ipsū Octaviū persequerē.
 Hunc oppugnantē epidaurum terra: mariq;: ubi nostrum erat
 presidium: aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit. pre/
 sidiumq; nostrū recepit. Octavius enim cum Vatiniū classem
 magna ex parte cōfectam ex nauiculis actuariis habere cognō/
 uisset: confusus sua classe: substitit ad insulā thauridē: qua regione
 Vatinius insequens nauigabat. nō q̄ Octaviū ibi restitisse sciret:
 sed q̄ eum longius progressum insequi decreuerat. Cum propius
 thauridē accessisset: distensis suis nauibus: q̄ & tempestas erat tur/
 bulenta: & nulla suspitio hostis accessisset: repente aduersum ad se
 uenientem nauem: antennis ad medium malum demissis instructā
 propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit: celeriter
 uela subduci: dimittiq;: antennas iubet: & milites armari. & uexillo

sublato: quo pugnādi dabat signū: que p̄ me naues subsequabant̄:
idem ut facerent: significabat. parabant se uatiniāni repente op/
pressi: parati deinceps octauiāni ex portu procedebant. Instruit̄
utrinq; acies: ordine disposita magis octauiāna: paratior: militū
animis uatiniāna. Vatinius cum aduēteret: neq; nauū se mag/
nitudine: neq; numero parem esse fortune dimicationi: fortune
rem cōmittere maluit. Itaq; p̄mus sua quinq; remi in quadriremē
ipsius Octauii impetum fecit. celerrime: fortissimeq; cōtra illo re/
migante: naues aduerse rostris concurrunt: adeo uehementer: ut
nauis octauiāna rostro discusso ligno contineretur. cōmittitur
acriter reliquis locis preliū: cōcurriturq; ad duces maxime. nā cū
suo quisq; auxiliū ferret: magnū cominus in angusto mari plium
factū est. Quantoq; cōiunctis magis nauibus: cōfligendi potestas
dabatur: tanto superiores erant uatiniāni: qui admiranda uirtute
ex suis nauibus in hostium naues: transilire nō dubitabant. & di/
micatione equata: longe superiores uirtute rem feliciter gerebant:
deprimitur ipsius Octauii quadriremis: multe preterea capiuntur.
aut rostris perforate mergūtur. ppugnatores octauiāni partim
in nauibus iugulantur. partim in mare precipitātur. Ipse Octa/
uius se in scapham confert in quam plures confugerant. depressa
scapha: uulneratus tñ adnatat ad suū Myoparonem eo receptus:
cum prelium nox dirimeret: tempestate magna uelis profugit: se/
quuntur hunc sue naues nonnullae: quas casus ab illo periculo
uendicarat. At Vatinius re bene gesta receptui cecinit: suisq; oibus
incolumibus: cum se portum recepit: quo ex portu classis octa/
uiāna ad dimicandū processerat. Capit ex eo prelio pentiremem
unā: triremes duas: dyerotas octo. cōpluresq; remiges octauiānos
posteroq; ibi die fuit: dum suas captiuasq; naues reficeret. post diē
tertiū contendit in insulā issā: q̄ eo se recepisse ex fuga credebat
Octauium. erat meum nobilissimum regionum earum oppidum
cōiunctissimūq; Octauiō: quo ut peruenit: oppidani supplices se
Vatinio dederūt. Comperitq; ipsum Octauiū: paruis paucisq;
uauigis uento secūdo regionē grecie petisse: inde ut siciliā deinde
ut africam caperet. Ita breui spatio re p̄clarissime gesta. punitia
recepta: & Cornificio reddita: classe aduersariorum: ex illo toto
sinu expulsa: uictor se Brundisium incolumi exercitu: & classe
recepit. His autem temporibus: quibus Cesar ad Dyrachiū Pom/
peiū obsidebat: & Paleophasali rem feliciter gerebat Alexādrīeq;

cum periculo magno: cum etiā maiore periculi fama dimicabat: Cassius Longinus in hispania propretore prouintie ulterioris obtinende causa relictus: siue consuetudine nature sue: siue odio quod ī illam prouintiam susceperat: questor ex insidiis ibi uulneratus: magnas odi sui fecerat accessiones. quod uel ex conscientia sua: cum de se mutuo sentire prouintiā crederet: uel mutuis signis & testimonius eorum: qui difficulter odia dissimulāt: ad aduertere poterat. & compensare offensionem prouintie: exercitus amore cupiebat. Itaq; cum primum in unum locum exercitū cōduxit: sestertia. C. militibus est pollicitus. nec multo postq̃m in lusitania medobregam oppidum: montemq; herminium expugnasset. quo medobrugenses cōfugerant: ibi imperator appellatus: iterū sestertius. C. milites donauit. multa preterea: & magna premia singulis concedebat: que speciosum reddebant presentē exercitus amorē. Paulatim tamen & occulte militarem disciplinam seueritatemq; minuebāt. Cassius legionibus in hyberna dispositis ad ius dicendū cordubam se recepit. Contractumq; in ea es alienum grauissimis oneribus prouintie constituit exoluere. & ut largitionis postulat consuetudo: per causam liberalitatis speciosā: plura largitori querebātur. pecunie locupletibus imperabantur. quas Longinus sibi expēsas ferri: nō tantū patiebatur: sed etiam cogebat. in gregem locupletiu: simultatū cause tenues conuiciebant. neq; ullū genus questus: aut magni & euidētis: aut minimi & sordidi p̃termittebat quo domus & tribunal imperatoris uacaret. nemo erat: qui modo aliquā iacturā facere posset: quin aut uadimonio teneretur: aut inter reos referretur. Ita etiam magna sollicitudo periculorū ad iacturas & detrimēta reifamiliaris adiungebant. Quibus de causis accidit ut cū Lōginus impator eadē faceret: que fecerat questor. Similia rursus de morte eius prouintiales consilia inirent. Horū odium cōfirmabant nōnulli familiares eius: qui cū in illa societate uersarentur rapinarū. nihilominus tamen oderant eum in cuius nomine peccabant. sitiq; quod rapuerant acceptū ferebāt. quod interciderat aut erat interpellatum Cassio assignabant. quintam legionem nouam conscribit. augetur odium: & ex ipso delectu: & sumptu addite legionis: complentur equitum tria milia: maximisq; ornātur impensis. nec prouintie datur ulla requies. Interim litteras accepit a cesare: ut in africanam exercitum traiceret: perq; mauritaniam ad fines numidie pueniret. q̃ magna Cn. Pompeio

Iuba rex miserat auxilia: maioraq; missurus existimabat. quibus litteris acceptis insolenti uoluntate efferebatur: q; sibi nouarum prouinciaru: & fertilissimi regni: tanta oblata esset facultas. Itaq; ipse in lusitania proficiscitur ad legiones accersendas: auxiliaq; adducenda. certis hominibus dat negotium: ut frumentum: nauesq; centum prepararentur: pecunieq; describerent: atq; imperarent. nequa res cum redisset: moraretur. reditus eius fuit celerior omniu opinione. no enim labor aut uigilantia cupienti presertim aliqd Cassio deerat. exercitu coacto in unum locum: castris ad corduba positis pro cotione militibus exponit: quas res Cesaris iussu gerere deberet. polliceturq; us cum in mauritaniam traiecisset: sextertia se daturum. Quintam fore in hispania legionem. ex contione se cordubam recepit. eoq; ipso die meridiana hora cu in basilica iret: quidam Minutius Silo cliens. L. Racili: libellu: quasi aliqd ab eo postulare: ut miles ei tradidit. deinde post Raciliu nam is latus Cassi tegebat: quasi respouum ab eo peteret: celeriter dato loco: cum se insinuasset: sinistra corripit eum: dextraq; bis ferit pugione. clamore sublato: fit a coturatis impetus: uniuersis Minutius Flaccus proximum gladio traiecit lictorem. Hoc interfecto Cassium legatum uulnerat. Ibi. T. Valsus & L. Mergilio simili confidentia Flaccum municipem suum adiuuant. Erant enim omnes italicenses. ad ipsum Longinum. L. Licianus Squillus inuolat. Iacentemq; leuibus sauciat plagis. concurritur ad Cassiu defendendum. Semper enim Verrones: compluresq; euocatos cum telis habere consueuerat. a quibus ceteri intercluduntur. qui ad cedem faciendam subsequerentur. quo in numero fuit Calpurnius Saluianus: & Manilius. Tusculus Minutius iter saxa: que iaciebantur: in itinere fugiens opprimitur. & relato ad domum Cassio ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert: dum certum cognosceret: confectus ne Cassius esset. L. laterensis: cum id non dubitaret: accurrit letus in castra: militibus uernaculis: & secunde legionis: quibus odio sciebat precipue Cassium ee gratulatur. Tollitur a multitudine tribunal ptor appellatur. Nemo enim aut in prouincia natus: aut uernacule legionis miles: aut diuturnitate iam factus prouincialis. quo in numero erat secunda legio: non cum omni prouincia consenserat in odio Cassi. Nam legiones trigessimam: & uigesimam primam: paucis mensibus in italia scriptas: Cesar attribuerat Longino.

Quinta legio ibi nuper erat confecta. Interim nuntiat laterensi uiuere Cassium. quo nuntio dolore magis permotus: q̄ aīmo per-
 turbatus: reficit celeriter se: et ad Cassiū uisendū proficiscitur. Re-
 cognita trigesima legio: signa Cordubā infert ad auxiliū ferendū
 imperatori suo. Facit hoc idem uigesimaprima. Subsequitur has
 quinta. Cum due legiones relique essent in castris: secūdanū ueriti-
 ne soli relinquerent: atq; ex eo quid sensissent: indicaretur: secuti
 sunt factū superiorū. permansit in sententia legio uernacula. nec
 ullo timore de gradu delecta est. Cassius eos qui nominati erant
 consen cedis: iubet cōprehendi. Legionē q̄ntām in castra remittit.
 cohortibus. xxx. retentis. Inditio Minuti cognoscit. L. Raciliū
 et. L. laterēsem: et Anniū Scapulam maxime dignitatis & glorie:
 prouintialem hoīem: sibiq; tam familiarem: q̄ laterensem: in eadē
 fuisse cōiuratione. Nec diu moratur dolorem suū: qn̄ eos interfici
 iubeat. Minutiū libertis tradit excruciantum. Item Calpurnium
 Saluiānū: qui profitetur inditium: cōiuratorūq; numerū auget:
 uere ut qdam existimant. ut nōnulli queruntur: coactus. Iisdem
 cruciatibus affectus a. L. Mergillio Squillus: noīat plures. quos
 Cassius interfici iubet. exceptis is qui se pecunia redemerūt. Nam
 palam sestertius decem cum Calpurnio paciscitur. et cū. Q. Sestio
 q̄nquaginta. Qui si maxime nocentes sunt mulctati: tñ periculū
 uite: dolorq; uulnerū: pecunia remissus: crudelitātē cum auaritia
 certasse significabat. Aliquot post diebus litteras a Cesare missas
 accipit. qbus cognoscit Pōpeiū in acie uictū. amissis copiis fugisse.
 Qua re cognita. mixtā dolore uoluptatē capiebat. uictorie nū-
 tius leticiam exprimebat. confectum bellum licētiam temporum
 intercludebat. Sic erat dubius aīmi: utrum nihil timere: an omnia
 licere mallet. Sanatis uulneribus: accersit omnes qui sibi pecunias
 expensas tulerant. acceptasq; eas iubet referri. qbus parū uidebat
 imposuisse oneris: ampliorem pecuniam imperat. Quē autē rome
 delectū instituit: quosq; ex oībus cōuētibus: colonisq; cōscriptos
 transmarina militia p̄territos ad sacramētū redemptionē uocabat:
 Magnū hoc fuit uectigal. maius tamen creabat odiū. His rebus
 confectis totū exercitū lustrat. Legiōes quas in africa ducturus
 erat: et auxilia mittit ad traiectum. Ipse classē quā parabat: ut
 inspiceret: hispalim accedit. ibiq; moratur. propterea q̄ edictum
 tota prouintia proposuerat: ut quibus pecunias imperasset: neq;
 contulissent: se adirent. Quē euocatio uehemēter omēs turbauit.

Interim. L. Titius: q̄ eo tēpore tri. mili. legiōis uernacule fuerat: nūciat fama legionem trigessimam quā. Q. Cassius legatus simul ducebat: cum ad oppidum leptim castra haberet: seditione facta centuriōibus aliquot occisis: q̄ signa tolli nō patiebant: discessisse et ad secundam legionem contendisse: que ad fretum alio itinere ducebat. Cognita re noctu cū qnq; cohortibus undeuicesimanorū egreditur. mane peruēit. Ibi eū diem ut quid ageretur: respiceret moratus. Carbonam contendit. Hic cū legiōes trigesima & uigesima p̄ma: et tres cohortes ex secūda legione. et q̄nta legio totusq; cōuenisset equitatus: audit q̄ttuor cohortes a uernaculis opp̄ssas ad obuculam: cū his ad secūdam peruenisse legiōē: om̄esq; ibi se coniunxisse. et. T. Torium: italicensem ducem delegisse. Celeriter habito consilio: Marcellū cordubā: ut eam in potestate retineret. Q. Cassium legatum hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur cōuentum cordubēsem ab eo defecisse. Marcellūq; aut uolūtate: aut necessitate adductū: nanq; id uarie nūciabatur: consentire cū cordubēsis. duas cohortes legionis quinq; que fuerant cordube in presidio idem facere. Cassius his rebus incensus. mouet castra. et postero die segouiam ad flumē silicense uenit. ibi habita cōtione: militum tentat animos: quos cognoscit nō sua: sed Cesaris absentis causa fidissimos eē. nullūq; periculum deprecaturus: dum per eos Cesari p̄uincia restitueretur. Interim Torius ad cordubā ueteres legiones adducit. Ac ne dissensiōis initium natum. seditiosa militū suaq; uideretur natura. Simul ut contra. Q. Cassium: qui Cesaris nom̄e maioribus uiribus uti uidebatur: eque potentē opponeret dignitatem. Cn. Pompeio se p̄uinciam recuperare uelle palam dictitabat. Et forsitan etiam hoc fecerit odio Cesaris: et amore Pompeii: cuius nomen multum poterat apud eas legiones: quas M. Varro obtinuerat. Sed id qua mēte commotus fecerit: coniectura sciri potest. Certe hoc pre se Torius ferebat. Milites adeo fatebantur: ut. Cn. Pompeii nomē in scutis inscriptum haberent. eiq; frequens legionum conuentus obuiam prodit. Neq; tantum uirorum: sed etiā matrū familiarū. ac pretextatorū. deprecaturq; ne hostili aduentu cordubam diriperent. Nam se contra Cassium cōsentire. cum om̄ibus contra Cesarem ne facere cogerent: orare. Tante multitudinis precibus: et lachrymis exercitus commotus: cū uideret ad Cassium persequēdum nihil opus eē. Cn. Pompeii noīe & memoria. tamq; om̄ibus cesarianis: q̄ pompeianis longinū

esse in odio: neq; se cōuentum: neq; M. Marcellū contra Cesaris causam posse perducere: nomen Pompeii ex scutis detraxerunt. Marcellum qui se Cesaris causam defensurum profitebat: ducem ascuerunt. pretorēq; appellarunt. et sibi cōuentum adiunxerūt. castraq; ad cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter q̄ttuor milia passuū a corduba citra flumē betim. ī oppidi cōspectu loco excelso facit castra. Litteras ad regē Bogudem in mauritaniam: et ad M. Lepidū procons. in hispaniam citeriorē mittit: subsidio sibi: prouintieq; Cesaris causa q̄primum ueniret. ipse hostili modo cordubensiu agros uastat. edificia incendit. Cuius rei deformitate atq; indignitate: legiones que Marcellū in ducem ceperant: ad eū concurrerunt: ut in aciem educerētur: orant. Priusq; confligendi sibi potestas fieret: q̄ cum tanta cōtumelia nobilissime carissimeq; possessiones cordubensium in cōspectu suo: rapinis: ferro: flāmaq; consumerentur. Marcellus cum confligere miserrimū putaret: q̄ et uictoris & uicti detrimētum ad eundem Cesarem esset redun/daturū: neq; sue potestatis esset: legiōes betim traducit: atq; aciem instruit. Cum Cassius cōtra pro castris suis aciem instruxisset loco superiore: causa interposita: q̄ is in equū nō descēderet: Marcellus militibus persuadet: ut se in castra recipiant. Itaq; copias reducere cepit. Cassius quo bene ualebat Marcellūq; infirmum eē sciebat. aggressus equitatu legionarios se recipientes: cōplures nouissimos in fluminis ripis interfecit. cū hoc detrimēto qd transitus fluminis uitu difficultatisq; haberet: cognitū esset: Marcellus castra betim transfert. crebroq; uterq; legiōes in aciem educit. neq; tamē con/fligitur ppter locorū difficultates. Erat copus pedestribus multo firmitior Marcellus. habebat enī ueteranas: multisq; prelus exptas legiones. Cassius fidei magis q̄ uirtuti legionis cōfidebat. Itaq; cū castra castris collocata essent: et Marcellus locum idoneū castello cepisset: quo prohibere aqua cassianos posset: Longinus ueritus ne genere quodam obsidionis clauderetur: in regionibus alienis: sibiq; infestis: noctu silentio ex castris proficiscitur. celeriq; itinere ulam contendit. quod sibi fidele eē oppidum credebat. ibiq; adeo coniuncta ponit menibus castra: ut est loci natura. nanq; ula in edito monte posita est. ut ipa munitione urbis undiq; ab oppug/natione tutus esset. Hunc Marcellus inseqtur: et q̄proxime pōt ulam: castra castris confert. locorūq; cognita natura: quo maxie rem deducere uolebat: necessitate ē adductus. ut neq; cōfligeret:

cuius si rei facultas esset: resistere incitatis militibus non poterat: neq; uagari Cassium latius pateretur: ne plures ciuitates ea paterent: que passi erant cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis opibusq; in circuitu oppidi continuatis: ulā Cassiūq; munitionibus clausit. que priusq̃ perficerentur: Longinus omnē suū equitatū emisit. q̃ sibi usui fore credebat: si pabulari frumētariq; Marcellū non pateretur. Magno autē impedimento: si clausus obsidione & inutilis: necessarium consumeret frumētum. Paucis diebus litteris Cassi acceptis: rex Bogud cū copis uenit. adiungitq; ei legionem: quā secum adduxerat. cōpluresq; cohortes auxilias hispanoz. nanq; ut in ciuilibus dissensionibus accidere cōsuevit: ita tēporibus illis in hispania nonnullae ciuitates rebus Cassi studebant: plures Marcello fauebāt. Accedit cū copis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. pugnat utrinq; acriter. crebroq; ut accidit fortuna sepe ad utrunq; transferente uictoriam. nec tamē unq̃ ab opibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriori prouincia cū cohortibus legionariis trigintaquinq; magno numero equitum: et reliquorum auxilioz uenit: ea mente ulam ut sine ullo studio tantū contentionē Cassi Marcelli q; componeret. Huic uenienti sine dubitatione Marcellus se credit atq; offert. Cassius contra suis se tenet presidis. siue eo q̃ plus sibi iuris deberi: q̃ Marcello existimabat: siue eo q̃ ne preoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarii: uerebatur. ponit ad ulam castra Lepidus. neq; habet a Marcello quicquā diuisi. ne pugnaretur interdictis. ad exeundum Cassium inuitat. fidemq; suā in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius: quid sibi faciendū: quidue Lepido esset credendū: neq; ullum exitum consilii sui reperiret: si permaneret in sentētia: postulat uti munitiones disicerentur. sibiq; liber exitus daretur. nō tantum inducias facerent: sed prope iam constituta opera cōplanarent. custodieq; munitionum essent deducte. Auxilia regis in id castellum Marcelli quod proximum erat regis castris: neq; opinantibus om̃ibus: si tamē in om̃ibus fuit Cassius: nam de huius conscientia dubitabatur: impetum fecerunt. cōpluresq; ibi milites oppresserūt. q̃ nisi celeriter indignatione & auxilium Lepidi preliū esset diremptum: maior calamitas esset accepta. Cum iter Cassio patefactum esset: castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodē tempore Marcellusq; cordubam cū suis proficiscitur. a corduba narbonem. Sub idem tempus Trebonius procōsul ad

prouintia obtinenda uenit. De cuius aduentu ut cognouit Cassius:
legiones quas secum habuerat: equitatumque in hyberna distribuit.
Ipse omnibus suis rebus celeriter correptis malacam contendit. ibique
aduerso tempore nauigandi naues conscendit: ut ipse predicabat:
ne se Lepido & Trebonio et Marcello committeret. et amici eius
dictitabant: ne per eam prouintiam minore cum dignitate iter
faceret. cuius magna pars ab eo defecerat. ut ceteri existimabant:
ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta: in potestatem cuiusque
ueniret. Progressus hyberna secunda tempestate: cum in hiberum
flumen noctis uitae causa se contulisset. Inde paulo uehementiori
tempestate nullo periculosius se nauigaturum credens: profectus
aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis in ipsius faucibus: cum
neque flectere nauem propter uim fluminis: neque directam tantis
fluctibus tenere posset: demersa nauis perit. Cum in syriam Caesar ex
egypto uenisset: atque ab his qui roma uenerant ad eum cognosceret:
litterisque urbanis animaduerneret: multa rome male & inutiliter
administrari: neque ullam partem reipublicae satis commode geri: quod et
contentionibus tribunitis praeuiose seditiones orirentur: et ambitione
atque indiligentia tribunorum militum: et qui legionibus preerant:
multa contra morem consuetudinemque militarem fierent: quae dis/
soluende discipline seueritatisque essent: eaque omnia flagitare aduentum
suum uideret: tamen preferendum existimabat: quas in prouintias
regionesque uenisset: eas ita relinquere constitutas: ut domesticis
dissensionibus liberarentur. Iura legesque acciperent. et externorum
hostium metum deponerent. Hec in syria cilicia Asia celeriter se
confecturum sperabat: quod haec prouintiae nullo bello premebatur.
In bithynia ac ponto plus oneris uidebat impedire sibi. non enim
excessisse ponto Pharnacem audierat. neque excessurum putabat:
cum secundo prelio esset uehementer inflatus: quod contra Domitium
Calpurnium fecerat. commoratus fere in omnibus ciuitatibus quae maiores
sunt dignitate: premia benemeritis & uiritum et publice tribuit. de
controuersis ueteribus cognoscit. ac statuit reges. leges dynastas
prouintiae: finitimisque omnes qui ad eum concurrerant: receptos in
fidem: conditionibus impositis prouintiae tuende ac defendende
dimittit. et sibi & populo romano amicissimos. Pauca diebus in ea pro/
uincia consumptis: Sex. Cesarem amicum & necessarium suum legionibus
syriaeque praefecit. Ipse eadem classe qua uenerat proficiscitur in ciliciam:
cuius prouintiae ciuitates omnes euocat Tarsum. quod oppidum fere

totius cilicie nobilissimū fortissimūq; est. ibi rebus omnibus punitie
et finitimarum ciuitatum constitutis: cupiditate proficiscendi ad
bellum nō diutius moratur. magnisq; itineribus per cappadociam
cōfectis: biduum mazace moratus uenit Comana: uetustissimū &
sanctissimū in cappadocia Bellone templū: quod tanta religione
colitur: ut sacerdos eius dee maiestate. imperio. et potētia secūsus
a rege: consensu gentis illius habeatur. Id hōi nobilissimo Nico/
medi bithynio adiudicauit. qui regio cappadocum genere ortus:
ppter aduersam fortunā maiorū suorū: mutationēq; generis iure
minime dubio: uetustate tñ intermisso: sacerdotium id repetebat.
Fratrem autē Ariobarzani Ariaratem: cum benemeritus uterq;
eorū de republica eēt: ne aut regni hereditas Ariaratē sollicitaret:
aut heres regni terreret: Ariobarzani attribuit. qui sub eius impio
ac ditione esset. ipse iter ceptum simili uelocitate conficere cepit.
cum propius pontum finesq; gallogrecie accessisset: Deiotarus te/
trarcha gallogrecie tūc quidem pene totius quod ei neq; legibus
neq; moribus cōcessum esset: et ceteri tetrarche cōtendebant: Sine
dubio autem rex armenie minoris ab senatu appellatus: depositis
regis insignibus: neq; tantū priuato uestitu: sed etiā reorū habitu:
supplex ad Cesarem uenit oratū: ut sibi ignosceret: q; in ea parte
positus terrarum: que nulla presidia Cesaris habuisset: exercitibus
imperisq; in. Cn. Pōpei castris fuisset. neq; enī se iudicē debuisse
esse cōtrouerfiarū populi romani. sed parere presentibus imperis.
Contra quem Cesar cum plurima sua commemoraret officia: que
consul ei decretis publicis tribuisset: cumq; defensionem eius nullā
posse excusationem sue imprudētie recipere coarguisset: q; homo
tante prudentie ac diligētie scire potuisset: quis urbem italiamq;
teneret: ubi senatus populusq; ro. ubi respublica esset: quis deinde
post. L. Lentulum. M. Marcellum consul esset. sed tamē se con/
cedere id factum superioribus suis beneficiis: ueteri hospitio: atq;
amicicie: dignitati: etatiq; hominis: precibus eorum qui frequētes
concurrissent hospites atq; amici Deiotari ad deprecandum. De
controuerfiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit. regiū
uestitum ei restituit. Legionem autē eam: quā ex genere ciuium
suorū Deiotarus natura disciplinaq; nostra constitutam habebat:
equitatūq; omnē ad bellum gerendū adduci iussit. Cum in pontū
uenisset: copiasq; omnes in unum locū coegisset: que numero atq;
exercitatione bellorum mediocres erant: excepta enim legione

sexta: quā secum adduxerat alexandria ueteranā: multis meritis
 laboribus piculisq; fūctam: multisq; militibus partim difficultate
 itinerum ac nauigationū: partim crebritate belloꝝ adeo diminutā
 ut minus mille hominū in ea esset: relique erant tres legiones una
 Deiotari: due que in eo prelio quod. Cn. Domitium fecisse cum
 Pharnace scripsimus fuerant. Legati a Pharnace missi Cesarem
 adeunt. atq; imprimis deprecantur: ne eius aduentus hostilis esset.
 Facturū enim omnia Pharnacem que imperata essent: maximeq;
 comēorabāt: nulla Pharnacem auxilia contra Cesarem Pompeio
 dare uoluisse: cū Deiotarus qui dedisset: tamē ei satisfecisset. Cesar
 respōdit: se fore equissimū Pharnaci sique polliceretur represen/
 taturus ēēt. monuit aut ut solebat mitibus uerbis legatos: ne aut
 Deiotarum sibi obicerent: aut nimis eo gloriaretur beneficio: q;
 auxilia Pompeio nō misissent. nā se neq; libentius facere quicq; q;
 supplicibus ignoscere. neq; puuntiarū publicas iniurias cōdonare
 uis posse: q; non fuissent in se officiosi. Id ipm quod comemorasset
 officium utilius Pharnaci fuisse qui prouidisset: ne uinceretur: q;
 sibi: cui du immortales uictoriam tribuissent. Ita ipse magnas &
 graues iniurias ciuium romanorū: qui in ponto negotiati essent:
 quoniā in integrū restituere nō posset: cōcedere Pharnaci. Nam
 neq; interfectis amissam uitam: neq; exectis uirilitem restituere
 posse. quod qdem suppliciū grauius morte ciues romani subissent.
 Ponto uero decederet cōfestim. fāliasq; publicanorū remitteret.
 ceteraq; restitueret totis ciuibsq; romanis: que penes eum essent.
 Si bene fecisset: iam tunc sibi mitteret munera ac dona: que bene
 rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuescent. Miserat
 enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis. legatos re/
 misit. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus cum festinantem ac
 properantē Cesarem speraret: libentius etiā crediturū suis pmissis:
 q; res pateretur: quo celerius honestiusq; ad res magis necessarias
 proficisceretur: nemini enim erat ignotum: plurimis decausis ad
 urbem Cesarem reuocari: lentius agere. decedēdi diem postulare
 longiorem. pactiones interponere. in summa frustrari cepit. Cesar
 cognita calliditate hominis: q; aliis temporibus natura facere cō/
 fueuerat: tunc necessitate fecit adductus: ut celerius oīm opiniōe
 manum conferret. Zela ē oppidum in ponto positum: ipm ut in
 plano loco satis munitū. tumulus enī naturalis uelut māufactus:
 excelliore undiq; fastigio sustinet murum. Circompositi sūt huic

oppido magni multaq; intercisi uallibus colles: quorū editissimū:
q; ppter uictoriā Mithridatis: et infelicitatē Triariū: detrimentūq;
exercitus nostri: superioribus locis atq; itineribus pene cōiunctus
oppido: magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo
longius milibus passuū tribus abest ab zela. Hūc locū Pharnaces
ueteribus paternorum felicium castrorum relictis operibus copis
omnibus suis occupauit. Cesar cum ab hoste milia passuum quinque
castra posuisset. uideretq; eas ualles qbus regia castra munitur.
eodē interuallo sua castra muniturus. si modo ea loca hostes pri-
ores non cepissent: que multo erant ppiora regis castris: aggerem
comportari iubet intra munitiōes. Quo celeriter collato: ppxima
nocte uigilia quarta: legionibus omnibus expeditis impedimētisq;
in castris relictis: prima luce nō opinantibus hostibus ipm locum
cepit. In quo Mithridates secūdū bellū aduersus Triariū fecerat.
Huc omnē comportari aggerem e castris. seruitiaq; agi: iussit: ne
quis ab opere miles discederet: cū spatio nō amplius mille passuū
intercisa uallis castra hostium diuideret ab opere incepto Cesaris
castrorum. Pharnaces cū id repente prima luce animaduertisset:
copias suas omīs p castris instruxit: quas interposita tanta locorū
iniq̃tate: consuetudine magis puulgata militari: credebat instrui
Cesar uel ad opus suum tardandū: quo plures in armis tenerent:
uel ad ostentationem regie fiducie: ne munitione magis q̃ manu
defendere locū Pharnaces uideretur. deterritus nō est: quo minus
prima acie p uallo instructa: reliqua pars exercitus opus faceret.
At Pharnaces impulsus siue loci felicitate: siue auspiciis: et religio-
nibus inductus: qbus obtemperasse eum postea audiebamus: siue
paucitate nostrorū: qui in armis erant comperta: cū more operis
quotidiani: magnam illorū seruorum multitudinē que aggerem
portabat: milites eē credidisset: siue etiā ueterana fiducia exercitus
sui: quē cum legione. xxii. in acie conflixisse. et uicisse legati eius
gloriabantur. siue contemptu exercitus nostri. quem pulsum a se
Domitio duce sciebat: inito cōsilio dimicandi: descēdere prerupta
ualle cepit. Cuius aliquā diu Cesar irridebat inanem ostētationē.
et eo loco militum cohortationē quē in locū nemo sanus hostis
subiturus esset: Cum interim Pharnaces eodē gradu quo in preliū
descēderat: uallē ascendere aduersus arduū collē instructis copis
cepit. Cesar incredibili eius uel temeritate: uel fiducia motus: neq;
opinans: imparatusq; oppressus: eodē tempore milites ab operibus

uocat. arma capere iubet. legiones opponit. aciem instruit. Cuius
 rei subita trepidatio magnum terrorem attulit: nostris nondum
 ordinibus instructis: falcate regie quadrigae permixtos milites per-
 turbant. quae tamē celeriter multitudine telorum opprimuntur.
 Insequitur has acies hostiū. et clamore sublato confligit. multum
 adiuuante natura loci. plurimū deorum immortalū benignitate:
 qui cum omnibus casibus bellis intersunt. tam precipue eis: quibus
 nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri prelio facto:
 cominus dextro cornu quo ueterana legio erat collocata: initiū
 uictorie natū est. ex ea parte cū in proclui detruderent hostes.
 Multo tardius sed tamen uisdem diis adiuuantibus: sinistro cornu
 mediaque acie tote profligantur copiae regis: quae quā facile suberant
 iniquū locum: tam celeriter gradu pulse premebant loci iniquitate.
 Itaque multis militibus partim interfectis: partim suorum ruina op-
 pressis: quae uelocitate effugere poterant: armis tamē proiectis: uallē
 transgressi nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. Ac
 nostri uictoria elati: subire iniquū locum. munitionesque aggredi
 non dubitarunt. Defendentibus autem his cohortibus castra: quas
 Pharnaces presidio reliquerat: celeriter castris hostiū sunt potiti.
 Interfecta multitudine omni: aut capta suorum: Pharnaces cum
 paucis equitibus profugit. Cui nisi castrorum oppugnatio facultatē
 attulisset liberius profugendi: uiuus in Caesaris potestatem adductus
 esset. Tali uictoria totiens uictor Caesar incredibili est leticia af-
 fectus: quod maximum bellum tanta celeritate confecerat. quodque subiti
 periculi recordatio ē letior. quod uictoria facilis ex difficillimis rebus
 acciderat. Ponto recepto: praeda omni regia militibus condonata:
 postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur. Legionem
 sextam decedere ad premia. atque honores accipiendos in Italiam
 iubet. Auxilia Deiotari domum remittit. duas legiones cum Celio
 Minutio in ponto relinquit. Ita per gallogreciam bithyniamque in
 asiam iter facit. omniumque earum prouintiarum de controuersis
 cognoscit. et statuit. Iura in tetrarchas. reges. ciuitates disposuit.
 Mithridatem Pergamenū quo rem feliciter celeriterque gestam in
 egypto supra scripsimus regio genere ortum. disciplinis etiā regis
 educatum. nam eū Mithridates rex asiae totius: propter nobilitatē
 pergamo paruulū secum asportauerat in castra. multosque tenuerat
 annos. Regem bosphori constituit. quod sub imperio Pharnacis
 fuerat. prouintiasque populi romani a barbaris atque inimicis regibus:

interposito amicissimo rege muniuit. Eidem tetrarchiam legibus gallogrecorum: iure gentis & cognationis adiudicauit occupatam: et possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus ē: quā necessitas urbanarū seditionū pati uidebat. Rebus felicissime celerrimeque cōfectis. in italiam celerius omnium opinione uenit.

C. Iulij Cesaris belli Africae Opus aut Hirtij Commentarius quintus.

Cesar itineribus iustis cōfectis: nullo die intermisso: ad. xiiii. kal. ianuari. lilybeum peruenit. statimque ostendit sese naues uelle conscendere: cum non amplius legionem tyronum haberet unam. equitesque uix sexcentos. Tabernaculum secundū litus ipsū constituit: ut prope fluctus uerberaret. Hoc eo consilio fecit: ne quis more quicquid fere speraret. et ut omnes in dies horasque parati eēnt. Incidit per id tempus: ut tempestates ad nauigandū idoneas nō haberet. Nihilō tamē minus in nauibus remiges militesque cōtinere. et nullā pretermittere occasionē profectionis. cū presertim ab incolis eius prouintie nūtiarentur aduersariorum copie. equitatus infinitus. legiones regie tres. leuis armature magna uis. Scriptoris decē. elephāti centū uiginti. classesque esse complures: tamē nō deterrebat animo. et spe cōfidebat. Interī indies & naues lōge adaugeri. et onerarie complures eodem concurrere. et legiones tyronum conuenire. In his ueterana legio quinta. equitū ad duo milia. legiōibus collectis sex. et equitum duobus milibus: ut queque prima legio uenerat: in naues longas imponebatur. equites autē in onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iussit. et insulam petere aponianam que est a lilybeo. Ibi que cōmoratus bona paucorū uendit publice. Deinde Alieno pretori qui siciliam obtinebat: de omnibus rebus precipit. et de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis conscendit ad. vi. kalen. ianuar. et reliquas naues statim est consequutus. Ita uento certo celerique nauigio uectus: post diem quartam cū longis paucis nauibus in cōspectū africe uenit. Nam neque onerarie relique preter paucas uento disperse: atque errabūde: diuersa loca petierunt. clupeam classe preteruehit. deinde neapolim. cōplura preterea castella: et oppida nō longe a mari relinquit. Postquā adrumetum accessit: ubi presidium erat aduersariorum: cui

preerat. C. Confidius: et a clupea secundum oram maritimam cum equitatu adrumeti. Cn. Piso cū mauris circiter tribus milibus apparuit. Ibi paulisper Cesar ante portum cōmoratus: dum relique naues cōuenirent: exponit exercitū. Cuius numerus in presentia fuit peditum tria milia. equitum centumquingenta. Castrisq; ante oppidum positis: sine iniuria cuiusq; consedit. cohibetq; omnes a preda. Oppidani interim muros armatis coplent. ante portam frequentes confidunt ad se defendendū. quorū numerus duarum legionum intus erat. Caesar circum oppidum uestus natura loci perspecta: redit in castra. Non nemo culpe eius imprudentieq; as/ signabat: q; neq; circū loca gubernatoribus pfectisq; qd peteret: preceperat. neq; ut more ipsius cōsuetudo superioribus tēporibus fuerat: tabellas signatas dederat: ut in tempore his perlectis locum certum peterent uniuersi. quod minime Cesarem fefellerat. Nam neq; ullum portum terre africe quo classes decurrerent: pro certo tutū ab hostiū presidio fore suspicabatur. Sed fortuitu oblatam occasionē egressus aucupabatur. L. Plancus interim legatus petit a Cesare: ut sibi daret facultatē cū Confidio de pace agēdi: si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem. Itaq; data facultate litteras conscribit. et eas captiuo dat perferendas ad oppidū ad Confidiū. Quo simul atq; captiuus peruenisset: litterasq; ut erat mādātum Confidio porrigere cepisset: priusq; acciperet ille: unde inqt istas? Tum captiuus uenio a Cesare: Tunc Confidius: Vnus est inquit Scipio Impator hoc tēpore populi romani. Deinde in cōspectu suo captiuū interfici iubet. Litterasq; nōdum plectas: sicut erant signate: dat hōi certo ad Scipionem perferēdas. Postq; una nocte et die ad oppidū consumpta: neq; respōsum a Confidio dabatur. neq; ei relique copie succurrebant. neq; equitatu abundabat. et ad oppidum oppugnandū non satis copiarū habebat. et eas tyronū neq; primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat: et oppidi egregia munitio: difficilisq; ad oppugnandū erat ascēsus: et nūti/ abātur auxilia magna eqtatus oppidanis suppetias uenire. Non est uisa ratio ad oppugnandū oppidū cōmorandi. ne dū in ea re Caesar est occupatus: circumuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. Itaq; castra cū mouere uellet: subito ex oppido erupit multitudo atq; eqtatus subsidio uno tempore eis casu succurrit: qui erat missus a Iuba ad stipēdium accipiendum. Castraq; unde Cesar egressus iter facere ceperat: occupat. et eius agmē extremū

insequi ceperunt. Que res cū animaduersa esset: subito legionari
consistunt: et equites quanq̃ erant pauci: tamen contra tantam
multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis: ut
equites minus triginta galli: maurorum equitum duo milia loco
pellerent. fugerentq; in oppidum. Postq̃ compulsi & cōiecti erant
intra munitiones: Cesar iter constitutū ire contendit. Quod cum
sepius facerent: et modo insequerētur: modo rursus ab equitibus
in oppidū repellerentur: cohortibus paucis ex ueteranib; quas secū
hēbat in extremo agmine collocatis: et parte eqtatus: iter leniter
cū reliquis facere cepit. Itaq; q̃to lōgius ab oppido discedebatur:
tāto tardiores ad insequendū erant numide. Interim in itinere ex
oppidis & castellis legationes uenire. polliceri frumentū. paratosq;
esse que imperasset facere. Itaq; eo die castra posuit ad oppidum
ruspinam kal. ianuar. inde mouit: et peruenit ad oppidū leptim
liberam ciuitatem: et immunē. Legati ex oppido ueniūt obuiā:
libenter se oīa facturos: que uellet: pollicētur. Itaq; centuriōibus
ad portas oppidi & custodib; impositis: ne quis miles in oppidum
introiret: aut iniuriam faceret cuipiā incole. Non longe ab op/
pido secūdum littus fecit castra. Eodem naues onerarie: et longe
nonnullae casu aduenerunt. Reliquae ut est ei nuntiatum incerte
locorū: uticam uersus petere uise sunt. Interea Cesar a mari non
digredi: neq; mediterranea petere ppter nauū errorē. equitatūq;
in nauibus omnē continere: ut arbitror: ne agri uastarent. aquā
in naues iubet comportari. Remiges interim q̃ aquatū e nauibus
exierant: subito equites Mauri adorti: nō opinantibus cesarianis:
multos iaculis cōuulnerauerunt. nōnullos interfecerunt. Latent
enim in insidis cum equis inter ualles: et subito exeunt: non ut in
campo cominus depugnent. Cesar interim in sardiniam nūtiōs cū
litteris: et in reliquis prouinciis finitimas dimisit: ut sibi auxilia:
commeatus: frumentumq; simul atq; litteras legissent: mittenda
curarēt. Exoneratisq; p̃tim nauibus longis: Rabiriū Posthumiū
in siciliam ad secūdum cōmeatum arcessendū mittit. Interim cum
.x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas: que
deerrassent: et simul mare tuēdum ab hostibus iubet pficisci. Item
.C. Salustium Crispum pretorē ad celerinam insulam uersus quā
aduersarii tenebant: cum parte nauium ire iubet: q̃ ibi magnum
numerum frumenti esse audiebat. Hec ita imperabat unicui q;
p̃cipiebatq;: ut si fieri posset: ne locū ullū excusatio haberet: nec

moram terguersatio. Ipse inetera ex pfugis: et incolis cognitis
 conditionibus Sapienis: et qui cū eo contra se bellum gerebant:
 miserari. Regiū enim equitatū in prouintia africa Sapiō alebat:
 tanta hoīum erat clementia: ut mallent regis esse uectigales: q̄ cū
 ciuibus in patria in suis fortunis eē incolūmes. Cesar ad. iiii. nonas
 ianuar. castra mouet. Leptiq; sex cohortium presidio cū Saserna
 relicto: ipse rursus unde pridie uenerat: ruspina cum reliquis copiis
 conuertit. ibiq; sarcinis exercitus relictis: ipse cum expedita manu
 proficiscitur circum uillas frumentatum. oppidanisq; imperat: ut
 plaustra: iumētaq; omnia sequātur. Itaq; magno frumēti inuēto
 numero. ruspina redit. Hoc eū idcirco existimo fecisse: ne mari/
 tima oppida post se uacua relinqueret. p̄sidiaq; firmata ad classis
 receptacula muniret. Itaq; ibi relicto. P. Saserna fratre eius: quē
 lepti proximo oppido reliquerat cum legione: iubet comportari
 ligna in oppidum q̄ plurima. Ipse cum cohortibus septem que ex
 ueteranis legiōibus in classe cū Sulpitio & Vatino rem gesserant:
 ex oppido ruspina egressus proficiscitur ad portum qui abest ab
 oppido milia passuū duo. Ibiq; classē sub uesperum cū ea copia
 conscendit. om̄ibus in exercitu inscūs: et requirentibus imperatoris
 cōsiliū magno metu: ac tristi sollicitabantur. Parua enim cum
 copia: et ea tyronum: neq; om̄i exposita in africa contra magnas
 copias: et insidiosae nationis: equitatūq; innumerabilē: se expositos
 uidebant. neq; quicq; solati in presentia: neq; auxilium in suorum
 consilio animaduertebant: nisi in ipsius imperatoris uultu: uigore
 mirabiliq; hilaritate. Animū enim altum et erectū pre se gerebat.
 Huic acquiescebant homines: et in eius scientia: et consilio: omnia
 sibi proclia: omnes fore sperabant. Cesar in nauibus una nocte
 cōsumpta. iam celo albescente: cū pficisci conaretur: subito nauū
 pars de qua timebat: ex errore eodem cōferebat. Hac re cognita
 celeriter de nauibus imperat omnes egredi: atq; armatos in litore
 reliquos aduenientes expectare. Itaq; sine mora nauibus eis in
 portum receptis: et aduectis militum equitumq; copiis: rursus ad
 oppidū ruspina redit. atq; ibi castris cōstitutis ipse cū cohortibus
 .xxx. frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum Cesaris
 consiliū. Ille cū classe: nauibus oneratis: que deerrassent: subsidio
 ire clam hostibus dicitur uoluisse: ne casu imprudentes sue naues
 in classē aduersarioꝝ inciderent. neq; eam rem eos uoluisse scire:
 qui in presidio relictis milites fuissent. ne propter suoꝝ paucitatem:

et hostium multitudinem: metu deficeret. Interim cum iam Cesar progressus esset e castris: circiter milia passuum tria per speculatores et antecessores equites: nuntiatur ei copias hostium haud longe a sese uisas: et hercle cum eo nuntio pulvis ingens conspici ceptus est. Hac re cognita Cesar celeriter iubet equitatum uniuersum: cuius copiam habuit in praesentia non magnam: et sagittarios: quorum paruus e castris exierat numerus accersi. atque ordinatim signa se leuiter consequi. ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque cum procul hostis conspici posset: milites in campo iubet galeari. et ad eam pugnam parari: quorum omnino numerus fuit. xxx. cohortium. cum equitibus .cccc. et sagittariis. Et hostes interim: quorum dux erat Labienus: et Duopacidius aciem dirigunt mirabili longitudine non peditum: sed equitum confertam. et inter eos leuis armature numidas: et sagittarios interposuerant. et ita condensauerant: ut procul Cesariani pedestres copias arbitrarerentur. et dextrum ac sinistrum cornu magnis copiis firmauerant equitatum. Interim Cesar aciem dirigit simplicem ut poterat: propter paucitatem. sagittarios ante aciem constituit. equites dextro: sinistroque cornu opponit. et ita praeparat ut puerent: ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur. Existimabat enim se cum pedestribus copiis acie instructa dimicaturum. Cum utrinque expectatio fieret: neque Cesar se remoueret: et cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis: quam uiribus decertandum uideret: subito aduersarioz equitatus se extendere: et multitudinem promouere: colleque complecti: et Cesaris equitatum extenuari: simulque ad circumueundum comparare se ceperant. Cesariani equites eorum multitudinem egre sustinebant. Acies interim medie cum concurrere conarentur: subito ex condensis turmis numide leuis armature cum equitibus praecurrunt. et inter legionarios pedites iacula coniciunt. Hic cum Cesariani in eos impetum fecissent: ad illorum equites refugiebant. pedites interim resistebant: dum equites rursus cursu renouato peditibus suis succurrerent. Cesar nouo genere pugne oblato: cum aduerteret ordines suorum in praecurrendo turbari: pedites enim dum equites longius a signis persequuntur: latere nudato a proximis numidis iaculis uulnerantur: Equites autem hostium pilum militis cursu facile uitabant: Edicit per ordines ne quis miles a signis quattuor pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni suorum multitudinem confusus: Cesaris paucitatem circumire conatur. et equites iuliani pauci multitudine hostium defessi:

equis cōuulneratis paulatim cedere. hostis magis magisque instare.
 Ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostiū eqtatu circū/
 uentis: Cesarisq; copus in orbem compulsis: intra cancellos omnes
 cōiecti pugnare cogebant. Labienus ī equo capite nudo uersari
 in prima acie simul suos cohortari: nonnunq̃ legionarios Cesaris
 ita appellare. Quid tu inq̃ miles Tyro tā feroculus es? uos quoq;
 iste uerbis infatuauit. in magnū me hercle uos periculū impulit.
 misereor uestri. Tum miles: nō sum inquit Tyro Labiene: sed de
 legione decima ueteranus. Tum Labienus non agnosco inquit
 signa decumanorū. Tum miles: iam me quis sim intelliges? Simul
 cassidem de capite deiecit: ut agnosca ab eo posset: atq; ita pilum
 uiribus cōtortum dū in Labienū mittere cōtendit: equi grauitate
 aduerso pectori affixit. Et ait Labiene decimum militem: qui te
 petit: scito esse. Oīm tamē animi in terrorem cōiecti: et maxime
 tyronū. Circūspicere enī Cesarem neq; amplius facere: nisi hostiū
 iacula uitare. Cesar interim cōsilio hostium cognito: iubet aciem
 in longitudinē q̃ maximā porrigi: et alternis cōuersis cohortibus:
 ut una post alteram ante signa tenderet: Ita coronam hostium
 dextro: sinistroq; cornu mediam diuidit. et unam partē ab altera
 exclusam: equitesq; intrinsecus adortus cū peditatu telis cōiectis
 in fugam uertit. neq; longius progressus ueritus insidias: se ad suos
 recipit. Idem altera pars equitū: peditūq; Cesaris facit. His rebus
 gestis: et procul hostibus expulsis: conuulneratisq; ad sua presidia
 sese sicut erat institutū: recipe cepit. Interim. M. Petreius: et Cn.
 Piso cum. ccc. equitibus numidis electis: peditatuq; eiusdē generis
 satis grandi ex itinere recto subsidio suis concurrunt. Hostes suis
 ex terrore firmatis: rursusq; renouatis animis: legionarios cōuersis
 equitibus recipientes nouissimos adoriri. et impedire ceperunt: quo
 minus se in castra reciperent. Hac re aī aduersa Cesar iubet signa
 cōuertere: et medio campo redintegrari prelium. Cum ab hostibus
 eodē modo pugnaretur: nec cominus ad manus rediretur: Cesa/
 risq; equites & iumenta ex nausea: recenti siti: langore: paucitate:
 uulneribusq; defatigati ad insequēdum hostem: perseuerandumq;
 cursum tardiores haberent: Dieiq; pars exigua iam reliqua esset:
 cohortibus eqtibusq; circumdati impat: ut uno ictu cōtenderent.
 neq; remitterēt: donec ultra ultimos colles hostes repullissent. atq;
 eoꝝ essent potiti. Itaq; signo dato: cum iam hostes languide: neg/
 ligenterq; tela mitterent: subito immittit cohortes turmasq; suos:

atq; uno puncto temporis: hostibus nullo negotio campo pulsif: post collemq; delectis: nacti locum. atq; ibi paulisper cōmorati: ita ut erant instructi: leniter se ad suas recipiūt munitiōes. Itemq; aduersariū male acceptū tum demū se. ad sua presidia contulerunt. Iterum ea re gesta: et prelio dirempto ex aduersariis pfuge plures ex omī hoīum genere: et preterea intercepti hostium complures equites: peditesq; ex quibus cognitū est cōsiliū hostium. eos hac mēte et conatu uenisse: ut nouo & inusitato genere plu tyrones: legionariūq; pauci perturbati: Curiōis exemplo ab equitatu circunuenti opprimerent. Et ita Iubam dixisse pro contiōe: tantam se auxiliorum multitudinem aduersariis subministraturū: ut etiā cedendo fatigati in ipā uictoria uincerētur: atq; a suis suparent. Quippe qui in nullo illorum sibi confideret. Primum q; audierat rome legiones ueteranas dissentire. neq; in africam uelle transire. Deinde q; triennio in africa suos milites consuetudine retentos: fideles iam sibi effecisset. maxima aut auxilia haberet numidarū: equitūq; leuis armature. Preterea ex fuga: prelioq; Pompei Labienus secū a brūdusio transportauerat eqtes germanos: gallosq; ibiq; postea ex hybridis libertinis: seruisq; conspserat: armauerat: equoq; frenato uti cōdocuerat. Preterea regia auxilia. elephanti centum. xx. equitatusq; innumerabilis. Deinde legiones conscripte ex cuiusq; modi generis amplius. xii. milibus. Hac spe: atq; ea audacia inflammatus Labienus cū equitibus gallis: germanisq; dccc. numidarum sine frenis. viii. milibus: Preterea petreiano auxilio adhibito equitibus dccc. peditum: ac leuis armature quater tātis: sagittariis: ac funditoribus: hippotoxotisq; compluribus: his copis pridie nonas ianuarias post diē tertiu: q̄ africam attigit: in capis planissimis: purissimisq; ab hora diei quinta: usq; ad solis occasum est decertatū. In eo prelio Petreius grauitē ictus ex acie recessit. Cesar enim interim castra munire diligentius: presidiaq; firmare maioribus copis: uallūq; ab oppido ruspina usq; ad mare deducere: et a castris alterum eodem quo tutius ultro citroq; cōmeare: auxiliaq; sine periculo sibi succurrere possent. Tela: tormentaq; ex nauibus in castra cōportare: remigū partem ex classe galloz: rhodiorūq; epibatorūq; armare: et in castra euocare uti si posset eadem rōe: qua aduersariū leui armatura interiecta inter equites suos interponerentur. sagittariisq; ex omnibus nauibus ichyreis: syrisq; et cuiusq; generisq; ductis ī castra cōpluribus frequētabat

suas copias: Audiebat enim Scipionem post diē tertium eius diei
 quo preliū factum erat: appropinquare copias suas cū Labieno
 et Petreio cōiungere: Cuius copie legionū octo equitum quattuor
 milia eē nūtiabant. officinas ferrarias instruere. sagitteq; telaq; uti
 fierent cōplura curare. glandes fundere. sudes cōparare. litteras in
 siciliam nūtiōsq; mittere ut sibi erates materiemq; congererent ad
 arietes: cuius inopia in africa esset. Preterea plurimū ferrū addu/
 ceretur. Et iā animaduertebat frumento se in africa nisi portato
 uti nō posse. Priore anno enim propter aduersariorum delectus:
 q; stipendiaru aratores: militesq; eēnt facti: messem nō esse factā:
 Preterea ex omī africa frumentū aduersarios in pauca oppida &
 bene munita comportasse: omnemq; regionem africe exinanisse
 frumēto. oppida p̄terea pauca: que ipsi suis p̄sidiis tueri poterant.
 reliqua dirui atq; deleri: et eorū incolās inter sua presidia coegisse
 cōmigrare: agros desertos ac uacuos esse. Hac necessitate Caesar
 coactus priuos ambiendo: et blande appellando: aliquantulum
 frumenti numerū in sua castra cōiecerat: et eo parato utebatur.
 Opera interim ip̄e quotidie circūire: et alteras cohortes in statiōe
 habere propter hostiū multitudinē. Labienus suatios suos: quorū
 maximus numerus fuit: iubet in plaustris deligatos adrumētum
 deportari. Naues interim Cesaris onerarie errabunde male ua/
 gabātur incerte locorū: atq; castrorū suorū: quas singulas scaphe
 aduersariorū complures adorte incenderant: atq; expugnabant.
 Hac re nuntiata: Cesar classes circum insulas portusq; disposuit:
 quo tutius cōmeatus supportari posset. M. Cato interim q; utice
 preerat: Cn. Pompeium filium multis uerbis: assidueq; obiurgare
 nō desistebat. Tuus inquit pater istius etatis cū esset: et aī aduer/
 tisset rempub. ab arduis: sceleratisq; ciuibz opp̄ssam: bonosq; aut
 interfectos: aut exilio multatos: patria: ciuitateq; carere: gloria
 et animi magnitudine elatus: priuatusq; adolescentulus paterni
 exercitus reliquis collectis: pene oppressam funditus: et deletam
 italiam: urbemq; romanā in libertatem uindicauit. Idemq; siciliā:
 africanā: numidiam: mauritanā mirabili celeritate armis recepit:
 quibus ex rebus sibi eam dignitatem: que est per gentis rarissima:
 clarissimāq; conciliauit. Adolescentulusq; atq; eques romanus tri/
 umphauit. Atq; ille non tam amplis rebus gestis patris: neq; tam
 excellenti maiōz dignitate parta: neq; tantis clientelis: nominisq;
 claritate peditus: in rempublicā est ingressus. Tu cōtra et patris

nobilitate: et dignitate: et per te ipse satis animi magnitudine: et
diligentia peditum: nonne niteris: et perficeris ad paternas clientelas:
et ad auxilium tibi reque publice atque optimo cuique efflagitatum. His
uerbis hominis grauissimi incitatus adolescens cum nauiculis cuiusque
modi generis. xxx. inibi paucis rostratis profectus ipse ab utica
in mauritaniam: regnumque Bogudis est ingressus. Expeditoque ex/
ercitu numero seruorumque liberorumque. ii. milium: cuius partem inermem:
partem armatam habuerat: ad oppidum ascurum accedere cepit.
in quo oppido presidium fuit regium. Pompeio adueniente oppidanum
usque eo passi propius eum accedere: donec ad ipsas portas ac murum
appropinquaret: subito eruptioe facta: prostratos porterritosque
pompeianos in mare passim: nauesque compulerunt. Ita re male gesta
Cn. Pompeius filius naues inde auertit. neque postea littus attigit.
Classemque ad insulas baleares uersus conuertit. Scipio interim cum
his copiis: quas paulo ante demonstrauius utice grandi presidio
relicto profectus: primum adrumenti castra ponit. deinde ibi paucos
dies commoratus: noctu itinere facto cum Petrei & Labieni copiis
se coniungit. atque unis castris factis. iii. milia passuum longe cumfidit.
Equitatus interim eorumque circum Cesaris munitiones uagari: atque eos
qui pabulandi: aut aquam gratia extra uallum progressi essent:
excipere. et ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare
cesariani graui annona sunt conflictati. ideoque nondum neque ab
sicilia: neque ab sardinia commeatus supportatus erat. neque per anni
tempus in mari classes sine periculo uagari poterant. neque amplius
milia passuum sex terre africe quaque uersus tenebant. pabuli que ino/
pia premebantur. Qua necessitate coacti ueterani milites: equesque
qui multa terra: marique bella confecerant: et periculis: inopiaque tali
sepe solent esse conflictati: alga in littore collecta: et aqua dulci
elota: iumentis exurientibus data uitam eorum producebant. Dum
hec ita fierent: rex Iuba cognitis Cesaris difficultatibus: copiarumque
paucitate: non est uisum dari spatium conualescendi: augendarumque
eius opum. Itaque comparatis equitum magnis: peditumque copiis
subsidio suis egressus: e regno ire contendit. P. Citius interim: et rex
Bogud coniunctis suis copiis: et cognito regis Iube egressu: propius
eius regnum copias ad mouere: Cirthamque oppidum eius regni opu/
lentissimum adorti: paucis diebus pugnando capiunt. et preterea duo
oppida getulorum: quibus cum conditionem ferrent ut oppido
excederent: idque uacuum traderent: conditionemque repudiassent:

postea ab eis capti interfectiq; sunt omnes: Inde progressi agros:
 oppidaq; uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis Iuba cum
 iam nō longe a Scipioe atq; eius ducibus abesset: capit consilium
 satius esse sibi: suoq; regno subsidio ire: q̄ dum ipse alios adiuturus
 proficisceretur: ipse regno expulsus forsitan utraq; re expelleret.
 Itaq; rursus se recepit: atq; auxilia a Scipioe etiam abduxit: suis
 rebus timens. Elephantisq; triginta relictis: suis finibus oppidisq;
 suppetias p̄fectus est. Cesar cū de suo interim aduentu dubitatio
 in prouintia eēt: neq; quis q̄ crederet ipsum: sed aliquem legatum
 cū copiis in africanam uenisse: conscriptis litteris circum prouintiam
 om̄es ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles ho/
 mines ex suis oppidis profugere: et in castra Cesaris deuēire: et de
 aduersarioꝝ suoꝝ acerbitate: crudelitateq; cōmemorare ceperūt.
 Quorum lachrymis querelisq; Cesar commotus: cum antea stare
 cōstitisset in statuis castris: estate imita cunctis copiis: auxiliisq;
 coactis: bellū cū aduersariis suis gerere instituit: litterasq; celeriter
 in siciliam ad Allienum & Rabiriū Posthumiū conscriptis: et per
 sathascopū missis: ut sine ulla mora: ac nulla excusatione hyemis:
 uentorūq; exercitus sibi q̄celerrime transportaretur: Africam p/
 uinciā perire: fūditusq; euerti a suis inimicis: q̄ nisi celeriter socus
 foret subuentū: preter ip̄am africanam terram nihil: ne tectū qdem
 quo se reciperent: ab eorū scelere insidisq; reliquū futurū: atq; ip̄e
 in tāta erat festinatioe: et expectatioe: ut postero die q̄ misisset
 litteras: nūtiūq; in siciliam: classem exercitūq; morari diceret:
 noctes diesq; mentem: atq; oculos ad mare dispositos: directosq;
 haberet. Nec mirum. Animaduvertebat enim uillas exuri. agros
 uastari. pecus diripi: trucidariq; oppida castellaq; dirui: desertiq;.
 principesq; ciuitatū aut interfici: aut in catenis teneri. liberos eoꝝ
 obsidum nom̄e in seruitutem abripi. His se miseris: suamq; fidem
 implorantibus: auxilio propter copiarū paucitatē esse nō posse.
 Milites interim in opere exercere: atq; castra munire: turresq; et
 castella facere: molesq; iacere in mare nō intermittere. Scipio in/
 terim elephantēs hoc mō conducere instituit. duas instruxit acies.
 Vnam funditoꝝ contra elephantos: que quasi aduersarioꝝ locū
 obtineret: et contra eorum frontem aduersam lapillos minutos
 mitteret. Deinde in ordinem elephantos cōstituit. Post illos autē
 aciem suā instruxit: ut cū ab aduersariis lapides mitti cepissent: et
 elephāti p̄territi se ad suos cōuertissent: rursus a sua acie lapidibus

missis eos conuerterent aduersū hostem. quod egre tardeq; fiebat. Audere enim elephanti multoꝝ annoꝝ doctrina: usq; uetusto uix edocti tamen cōmuni periculo in aciem producuntur. Dum hec ad ruspinam ab utrisq; ducibus administrantur. C. Vergilius Pretorius: qui capso oppido maritimo preerat: cū aīmauertisset naues singulas cū exercitu Cesaris incertas locoꝝ: atq; castrorum suoꝝ uagari occasionem nactus: nauim quā ibi habuit actuanā complet militibus: et sagittariis eidē schaphas de nauibus adiūgit: ac singulas naues cesarianas consecrari cepit: et cū plures ad ortus eēt pulsus: fugatusq; inde discessisset: nec tamē desisteret picitari. forte incidit in nauem in qua erant duo Titi hispani adolescētes: tribuni legionis. v. quoꝝ pater Cesar in Senatū legerat. et cū his .T. Salienus centurio legiōis eiusdem: qui. M. Messallam legatū obsederat messane: et seditiosissima oratiōe apud eū est usus: Idēq; et pecuniā & ornamēta triumphī Cesaris retinenda: et custodiēda curauerat: et ob has causas timebat sibi. Hic propter consciētiam peccatoꝝ suorum persuasit adulescentibus: ne repugnarent: seseq; Vergilio traderent. Itaq; deducti a Vergilio ad Scipionē custodibus traditi: et post diem terciū sunt interfecti. Qui cū ducerētur ad necem petisse dicitur maior Titus a centurionibus uti se priorē: q̄ fratrem interficerent: Idq; ab eis facile impetrasse atq; ita esse interfectos. Turme interim equitū: que p uallo in statiōibus esse solebāt: ab utrisq; ducibus quotidie mutuis preliis inter se pugnare nō intermittunt. Nonnunq̄ etiā germani: galli: labieniani cum Cesaris eqtibus fide data inter se colloquebāt. Labienus interim cū parte eqtatus leptim oppidū: cui p̄erat Saserna cū cohortibus tribus oppugnare: ac ui irrumperē conabatur. quod ab defensoribus ppter egregiā munitionē oppidi: et tormētoꝝ multitudinē facile & sine periculo defēdebatur. Quod ubi eius facere eqtatus sepius non intermittebat: et cum forte ante portam turma densa adstitisset: Scorpione accuratius missis: atq; eoꝝ decuriōe p̄cussis: et ad terram defixis: reliqui perterriti fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti oppidū tentare. Scipio interim fere quotidie nō longe a suis castris passibus. ccc. instruere aciem: ac maiore diei parte cōsumpta rursus se in castra recipere. Quod cū sepius fieret: neq; ex Cesaris castris quisq; prodiret: neq; ppius eius copias accederet: despecta patientia Cesaris: exercitusq; eius Iuba uniuersis copiis pductis: elephātisq; turritis. xxx. ante aciem

instructis: quā latissime potuit porrecta equum: peditūque multitudinem
 uno tempore progressus: haud ita longe a Caesaris castris constitit
 in campo. Quibus rebus cognitis Caesar iubet milites: qui extra
 munitiones processerant: quique pabulandi: aut lignandi: aut etiā
 muniendi gratia uallem petierant: quique ad eam rem opus erant:
 omnes intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu: aut
 terrore se recipere. atque in opere consistere. equitibus autē qui in
 statione fuerant: precipit ut usque eo locū obtinerent: in quo paulo
 ante constitissent: donec ab hoste missum telum ad se perueniret.
 quod si propius accederetur: quā honestissime se intra munitiones recipere.
 Alii quoque equitatus edicit: uti quisque suo loco paratus: armatusque
 presto esset. at hec non ipse per se coram: cum de uallo per specularetur:
 sed mirabili peritus scientia bellandi in pretorio sedens: per specu-
 latores: et nuntios imperabat: quae fieri uolebat. Animaduvertebat
 enim: quā magnis essent copiae aduersarii freti: tamen sepe a se fugatis:
 pulsis: territisque et concessam uitā: et ignota peccata. Quibus rebus
 nunquam tanta suppetere ex eorum inertia: conscientiaque animi uictorie
 fiducia: ut castra sua adoriri auderent. Preterea ipsius nomē auto-
 ritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam: cum
 egregie munitiones castrorum: et ualli: fossarūque altitudo: et extra
 uallū stili ceteri mirabilē in modū constiti: ut sine defensoribus aditū
 aduersarius prohiberent. Scorpionum: et catapultarum ceterorumque
 telorum: quae ad defendendum solent parari: magnā copiam habebat.
 Atque hec propter exercitus sui presentis paucitatem: et tyrocinium
 preparauerat: non hostium uirumque metu commotus: sapientem se timidūque
 hostium opinioni prebebat. Neque idcirco copias quam erant paucae:
 tyronūque non ducebat in aciem: quod uictorie suorum diffideret: sed
 referre arbitrabatur: cuiusmodi uictoria esset futura. Turpe enim
 sibi existimabat: tot rebus gestis: tantisque exercitibus deuictis: tot
 tam claris uictoris partibus: ab reliquis copiis aduersario suorum ex
 fuga collectis se cruentam adeptū existimari uictoriam: ita con-
 stituerat gloriam exultationemque eorum pati: donec sibi ueteranarum
 legionum pars aliquā in secundo comatu occurrisset. Scipio interim
 paulisper: ut ante dixi in eo loco commoratus: ut quasi despexisse
 Caesarē uideret: paulatim reducit suas copias in castra. et contione
 aduocata de terrore suo: desperationeque exercitus Caesaris uerba
 facit. et cohortatus suos uictoriam propriam se eis breui daturum
 pollicetur. Caesar iubet militem rursus ad opus redire: et per causam

munitionū tyrōnes in labore defatigare: non intermittit. Interim
numide: getulīq; diffugere quotidie ex castris Scipionis: et partis
in regnum se conferre: partim q̄ ipī maioresq; eorū beneficio. C.
Maru uli fuissent: Cesaremq; eius affinem esse audiebant: in eius
castra perfugere ceteruatim non intermittebant. Quorū ex nu/
mero electos hoīes illustriores getulos litteris ad suos ciues datis
cohortatus: ut manu facta se suosq; defēderēt: et ne suis inimicis:
aduersariisq; dicto audientes essent: mittit. Dum hec ad ruspīnam
fiunt legati ex Acilla ciuitate ueniunt libere etiam undi q; ad
Cesarem: seq; paratos quecunq; imperasset: et libenti animo polli/
centur facturos. tantū orare & petere ab eo: ut sibi presidīū daret:
quo tutius id: et sine periculo facere possent: Sed et frumentum:
et quecunq; res eis suppeteret: cōmunis salutis gratia subministra/
turos. Quibus rebus facile a Cesare impetratis: presidio q; dato. C.
Messiū edilitia fūctum potestate Acillā iubet proficisci. Quibus
rebus cognitis Considius Longinus: qui adrumēti cum duabus
legionibus: et equitibus. dcc. preerat: celeriter ibi parte presidii re/
licta: cū octo cohortibus Acillam ire contendit. Messius celerius
itinere cōfecto: prior Acillam cū cohortibus peruenit. Considius
interim cū ad urbem cū copis accessisset: et aīaduertisset presidīū
Cesaris ibi esse: non ausus periculo suo rem facere: nulla re gesta
pre multitudine hominum rursus adrumētum se recepit. Deinde
paucis post diebus equestribus copis ab Labieno adductis: rursus
acillitanos castris politis obsidere cepit. Per id tēpus. C. Salustius
Crispus: quē paucis añ diebus missum a Cesare cū classe demōstra/
uimus cerenīnā peruenit: cuius aduētum. C. Decimus Questorius
iur qui ibi cū grandi familie sue presidio preerat cōmeatui: puulū
nauigiū nactus cōscendit: ac se fuge cōmendat. Salustius interim
pretor a cerninatibus receptus magno numero frumētī inuento:
naues onerarias quarū ibi satis magna copia fuit: complet atq; ad
castra ad Cesarem mittit. Allienus interim proconsul e lilybeo in
naues onerarias imponit legiones. xiii: et. xiiii: et equites gallos
. dccc. funditorum sagittariorūq; mille: ac secūdum cōmeatum in
africam mittit ad Cesarem: que naues uētum scdm̄ nocte quarto
die in portum ad ruspīnam ubi Cesar castra habuerat: incolumes
peruenerunt. Ita Cesar duplici leticia ac uoluptate: uno tempore
auctus: frumento auxiliisq; tandē suis exhilaratis aīo: atq; leuata
solicitudine: deponit legiōes: equitesq; ex nauibus egressos iubet

ex langore nausea q; reficere: dimissos in castella munitionesq; disponit. Quibus rebus Scipio et qui cum eo erant: commirari et requirere. C. Cesarem: q; ultro consueffet bellū inferre: ac lacessere prelio: subito cōmutatū: illud nō sine magno cōsilio suspicabant. Ita ex eius patientia in magnū timorem cōiecti: ex getulis duos quos arbitrabantur suis rebus amicissimos: magnis premis pollicitationibusq; propositis: pro perfugis speculandi gratia in Cesaris castra mittunt. q; simul ad eū sunt deducti: petierūt ut sibi liceret sine periculo uerba p̄loqui. Potestate facta sepenumero inqūt. Imperator complures getuli: qui sumus clientes. C. Marii: et p̄pe modū omēs ciues romani: qui sunt in legione quarta et sexta ad te uoluimus. in tuaq; presidia confugere. sed custodis eq̄tum numidarum: quo id sine periculo minus faceremus: impediēbamur. Nunc data facultate pro speculatoribus missi a Scipione: ad te cupidissime uēimus: ut p̄spiceremus que fosse aut insidie elephātis ante castra portasq; ualli facte essent. simulq; cōsilia uestra cōtra easdem bestias cōparationēq; pugne cognosceremus: atq; eis renūtiaremus. Qui collaudati a Cesare stipendiq; donati ad reliquos perfugas deducunt. quoz; orationē celeriter ueritas cōprobauit. Nanq; postero die ex legionibus us: quas getuli nominauerunt: milites legionariū cōplures a Scipione in castra Cesaris p̄fugerūt. Dum hec ad ruspinam gerunt. M. Cato q; utice preerat delectus quotidie libertinoz; afroz; seruoq; deniq; et cuiusq; modi generis hominū: qui modo per etatem arma ferre poterant: habere: atq; sub manu Scipionis in castra submittere: non intermittit. Legati interim ex oppido tisdre ī quo tritici modia milia. ccc. cōportata fuerant a negotiatoribus italicis. oratores ad Cesarē uenere: q̄taq; copia frumēti apud se sit: docent simulq; orant: ut sibi presidium mittat: quo facilius & frumentū: et copie sue conseruent. Quibus Cesar in presentia gratias agit. presidūq; breui tempore se missurū dixit. cohortatos ad suos ciues iubet proficisci. P. Cicius interim cū copus numidie fines ingressus: castello in montes loco munito locato: in quod Iuba belli gerendi gratia & frumentum: et res ceteras que ad bellum usui solent esse: cōportauerat: in expugnando est potitus. Cesar postq̄ legionibus ueteranis duabus: equitatu leuiq; armatura: copias suas ex secundo com meatu auxerat. naues sex onerarias statim iubet lilybeū ad reliquū exercitū transportandū proficisci. Ipse. vi. kalēdas februar. circiter uigilia prima imperat

speculatores: apparitoresq; omnes: ut sibi presto eēnt. Itaq; omnibus
insecutus: neq; suspicantibus uigilia. iiii. iubet omnes legiones ex castris
educi ac se consequi ad oppidū ruspīnam uersus: in quo ipse presi-
dium habuit: et q; primū ad amicitia eius accessit: inde paruulam
procliuatē digressus: sinistra parte campi prope mare legiōes
educit. Hic campus mirabili planicie patet milia passuū. xv. quē
iugum ingens a mari ortū: neq; ita prelatum: uelut theatri efficit
spēm. In hoc iugo colles sunt excelsi pauci: in quibus singule turrel
speculeq; singule preueteres erant collocatē. apud quos ultimum
presidium: et statio fuit Scipionis. Postq; Cesar ad iugum de quo
docui: ascendit. atq; in unūquenq; collem turrel castellaq; facere
cepit. atq; ea minus semihora fecit. Et postquā non ita longe ab
ultimo colle turriq; fuit: que proxima fuit castris aduersariorum:
in qua docui eē presidiū: stationēq; numidarum: Cesar paulisper
comoratus: perspectaq; natura loci: equitatu in statioe disposito:
legionibus opus attribuit. brachiumq; medio iugo ab eo loco ad
quem peruenerat: usq; ad eum unde egressus erat iubet dirigi ac
muniri. Quod postq; Scipio Labienusq; animaduertērūt equitatu
omni ex castris educto: acieq; equestri instructa: a suis munitioibus
circa passus mille progrediūtur. pedestremq; copiam in secūda
acie minus passus. cccc. a castris suis constituunt. Cesar in opere
milites adhortari. neq; aduersariorū copias moueri. Iam cum non
amplius passuum mille inter hostium aciem: suasq; munitioes esse
animaduertisset: intellexissetq; ad impediendos milites suos: et ab
opere depellēdos: hostes ppius accedere: necesseq; haberet legiōes
a munitioibus deducere. imperat ut turma hispanoz; ad proximū
collem: propere occurrerent. presidiū q; inde deturbarent. locūq;
caperent. eodemq; iubet leuis armature paucos consequi subsidio.
Qui missi celeriter numidas adorti partim uiuos capiūt: nōnullos
equites fugientes cōuulnerauerunt. locoq; sunt potiti. Postquā id
Labienus animaduertit: quo celerius usq; auxilium ferret: ex acie
instructa equitatus sui prope totū dextrum cornu auertit. atq;
suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cesar cōspexit:
Labienū ab suis copiis longius iam abscessisse: equitatus sui alam
sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo ubi
ea res gerebatur: uilla p magna quattuor turribus extructa: que
Labieni prospectū impediēbat. ne posset animaduertere ab equitatu
Cesaris se intercludi. Itaq; non prius uidit turmas iulianas: q; suos

cedi a tergo sentit. Ex qua re subito in terrorem cōuerso equatu
numidarū recta in castra fugere contendit. Galli germaniq; qui
resisterant: ex superiore loco et post tergū circūuenti: fortiterq;
resistentes: concidūtur uniuersi. Quod ubi legiones Scipiōis que
pro castris erant instructe animaduenterunt: metu ac terrore ob/
cecate om̄ibus portis in sua castra fugere ceperūt. Postq̄ Scipiōe
eiusq; copus in campo collibusq; exturbatis: atq; ī castra cōpulsis:
cum receptui Cesar eam iussisset: equitatumq; omnem intra suas
munitiones recepisset: campo purgato aīmaduertit mirifica cor/
pora gallorū: germanorūq; qui partim eius autoritatē erant ex
gallia sequuti. partim precio pollicitationibusq; adducti ad eum
se contulerant. nōnulli qui ex curionis prelio capti conseruatq;
parē gratiā in fide partienda prestare uoluerant. Horū corpora
mirifica specie: amplitudineq; cesa toto campo: ac pstrata iacebāt.
His rebus gestis postero die Cesar ex omnibus presidis cohortes
deduxit: atq; om̄s suas copias in campo instruxit. Scipio suis male
acceptis: occis: uulneratisq; intra suas cōtinere se munitiōes cepit.
Cesar instructa acie scdm̄ infimas iugi radices propius munitiōes
leniter accessit. iamq; minus mille passuum ab oppido uzita: quod
Scipio tenebat: aberant legiones iuliane: cum Scipio ueritus ne
oppidum amitteret: unde adaquari reliquisq; rebus subleuari eius
exercitus cōsuerat: eductis om̄ibus copis q̄druplici acie instructa:
ex instituto suo p̄ma equestri turmatim directa: elephātisq; tur/
ritis interpotis: armatisq; suppetias ire contendit. Quod ubi Cesar
animaduertit: arbitratus Scipionem ad dimicandū paratum ad se
certo animo uenire in eo loco: quē paulo ante cōmemorauit: ante
oppidū constitit. suamq; aciem mediam eo oppido texit. Dextrū
sinistrūq; cornu ubi elephantis erant: in cōspectu patenti aduer/
sarioꝝ cōstituit. Cū iam prope solis occasū Cesar expectauisset:
neq; ex eo loco quo constiterat Scipionem progredi propius se
aīaduertisset: locoq; se magis defēdere: si res coegisset: q̄ in campo
cominus consistere auderet. nō est uisa ratio ppius accedendi eo
die ad oppidū: qm̄ ibi presidū numidarū grande esse cognouerat.
Hostesq; q̄ mediā aciem suā oppido texissent: sibi difficile factū
esse intellexit: simul et oppidum uno tempore oppugnare. et in
acie cornu dextro & sinistro: et ex iniquore loco pugnare: p̄sertim
cū milites a mane diei ieiuni sub armis stetissent defatigati. Itaq;
reductis suis copis in castra. postero die ppius eoꝝ aciem instituit

exporrigere munitiones. Interim Confidius qui Acillam & octo cohortes stipendiarias numidis getulisque obsidebat. ubi. C. Messius qui cohortibus preerat: diu multumque expertus: magnisque operibus sepe admotus usque ab opidanis incensis: cum proficeret nihil: subito nuntio de equestri prelio allato commotus: frumento cuius in castris copiam habuerat incenso: uino oleo ceterisque rebus que ad uictum parari solent: corruptis: Acillam quam obsidebat deseruit. atque itinere per regnum Iube factum: copias cum Scipione partitus adrumentum se recipit. Interea ex secundo comatu: quem a Sicilia miserat Alienus nauis una: in qua fuerat. Q. Cominius: et. L. Titida eques romanus ab residua classe cum errauisset: delataque esset uento ad thapson a Virgilio schaphis nauiculisque actuariis excepta est. et ad Scipionem deducta. Item altera nauis triremis ex eadem classe errabunda: ac tempestate ad egimurum delata a classe Vari & M. Octauus est capta: in qua milites ueterani cum uno centurione: et nonnulli tyrones fuerunt. Quos Varus asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui postquam ad eum peruenerunt: et ante suggestum eius constiterunt: Non uestra inquit sponte uos. certe scio: sed illius scelerati uestri imperatoris impulsu: et impio coactos: ciues & optimum quemque nepharie consectari. Quos quam fortuna in nostram detulit potestatem: si id quod facere debetis rempublicam cum optimo quoque defenditis: certum est uobis uitam & pecuniam donare: quapropter quid sentiatis proloquamini. Hac habita oratione Scipio: cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab usque gratias sibi actum iri: potestatem usque dicendi fecit. Ex his centurio legionis. xiiii. Pro tuo inquit summo beneficio Scipio tibi gratias ago. Non enim imperatorem te appello: quod mihi uitam incolumitatemque belli iure capto polliceris. et forsitan isto uterer beneficio: si non ei summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Cæsarem imperatorem meum: apud quem ordinem duxi: eiusque exercitum: pro cuius dignitate: uictoriaque amplius. xxxvi. annis depugnaui aduersus: armatusque consistam? Neque ego id facturum sum: et te magnopere ut de negotio desistas: adhortor. Contra cuius enim copias contendas: si minus antea expertus es: licet nunc cognoscas: elige ex tuis cohortem unam: quam putas esse firmissimam: et constitue contra me. Ego autem ex meis commilitonibus: quos nunc in tua tenes potestate: non amplius. x. sumam: tunc ex uirtute nostra intelliges: quid ex tuis copiis sperare debeas. Postquam hec centurio prestanti animo aduersus opinionem

eius est locutus: ira perculsus Scipio: atq; animi dolore incensus:
 annuit centurionibus quid fieri uellet: atq; ante pedes centurionē
 reliquosq; ueteranos a tyrōibus iubet secerni. Abducite inq; istos
 nephario scelere cōtaminatos. et cede ciuium saginatos. Sic extra
 uallū deducti sunt: et cruciabiliter interfecti. Tyrones aut iubet
 inter legiones dispartiri: et Cominiū cum Tīcida in conspectum
 suū prohibet adduci. Qua ex re Cesar cōmotus eos: quos in stati/
 onibus cum longis nauibus apud Tapsū custodie causa iusserat
 esse: ut suis onerariis longisq; nauibus p̄sidio eēnt ob negligentia:
 ignominie causa: dimittendos ab exercitu: grauissimumq; in eos
 edictū proponendū curauit. Per id tempus fere Cesaris exercitus
 res accidit incredibilis auditu. Namq; uigiliarum signo confecto:
 circiter uigilia secunda noctis nimbus cū saxorū grandine subito
 est exortus ingens: Ad hoc aut incōmodū accesserat: q; Cesar nō
 more superiorū impatorū in hybernīs exercitum cōtinebat: sed in
 tertio quartoue die p̄cedendo: p̄piusq; hostem accedendo: castra
 cōmuniebat. opeq; faciendo milites se circūspiciendi nō habebāt
 facultatem. Preterea ita ex sicilia exercitum transportauerat: ut
 preter ip̄m militem & arma: neq; uas neq; mancipium: neq; ullam
 rem que usu militi esse consueuit: in naues imponi pateretur. In
 africam autē nō modo sibi quicq; nō acq̄sierant: aut parauerant:
 sed etiam propter annone caritatem: ante parata cōsumpserant.
 Quibus rebus attenuati oppido perq̄pauci pellibus acquiescebāt:
 Reliqui ex uestimentis tentoriolis factis: atq; arūdinum copis
 rectis contextis permanebāt. Itaq; subito nimbo grandineq; cō/
 secuta: grauari pondere tenebris aquaq; omnes subruū: disiectiq;
 nocte intempesta ignibus extinctis: rebusq; ad uictū p̄tinētibus
 omnibus corruptis: per castra passim uagabantur: scutisq; capita
 cōtegebant. Eadem nocte. v. legiōis pilorū cacumina sua sponte
 arserunt. Rex interim Iuba de equestri prelio Scipionis certior
 factus: euocatoq; ab eodem litteris p̄fecto Saburre cum parte
 exercitus Sitio relicto: ut secum ip̄se aliquid autoritatis haberet
 exercitus Scipionis a terrore Cesaris: cū tribus legiōibus: eq̄tibusq;
 frenatis. dccc. numidis sine frenis peditibusq; eius armature grandi
 numero. elephātis. xxx. egressus e regno ad Scipionē est p̄fectus.
 Postq̄ ad eū peruenit castris regis seorsum positis: cum eis copis
 quas commemorauī haud ita longe a Scipione consedit. Erat in
 castris Scipiois superiori tempore magnus terror: et expectatōe

copiarum regiarum. exercitus eius magis suspensione animi ante
aduentum Iube commouebatur. Postquam uero castra castris contulit
despectus eius copis omnem terrorem deponit. Ita quam antea absens
habuerat auctoritatem eam omnem presens dimiserat. Quo facto
cuius facile fuit illatum Scipioni additum animus: fiduciamque regis
aduertu. Nam postero die uniuersas suas regisque copias cum elephantibus
.lx. productas in aciem spectatissime potuit instruxit. ac paulo/
longius progressus a suis munitionibus: haud ita diu commoratus: se
recepit in castra. Cesar postquam animaduertit Scipioni auxilia fere
que expectasset omnia conuenisse: neque moram pugnandi ullam fore:
per iugum summum cum copis progredi cepit. et brachia protinus
deducere. et castella munire. propiusque Scipionem capiendo loca
excelsa occupare contendit. Aduersarii magnitudine copiarum
confusi proximum collem occupauerunt. atque longius sibi progrediendi
eripuerunt facultatem. Eiusdem collis occupandi gratia Labienus
consilium ceperat. et quo propiore loco fuerat: eo celerius occur/
rerat. Erat conuallis satis magna latitudine: altitudine praerupta
crebris locis spelunca in modum subrutis: quae erant transeunda Caesaris:
antequam ad eum collem quem capere uolebat perueneretur. Ultraque
eam conuallem oliuetum crebris arboribus condensum. Hic cum
Labienus animaduertisset Cesarem: si uellet eum locum occupare:
prius necesse conuallem oliuetumque progredi: eorum locorum peritus
in insidus cum parte equitatus leuique armatura confedit: ut praeterea
post montem collaque subito se Caesari ostenderet. Equites in occulto
collocauerat: ut cum ipse ex improviso legionarios adortus esset:
ex colle se equitatus ostenderet: ut re duplici perturbatus Caesar:
eiusque exercitus: neque retro regrediendi: neque ultra praecedendi ablata
facultate: circumuentus concideretur. Cesar equitatu antepremissis:
in scius insidiarum: cum ad eum locum uenisset abusi: siue obliti pre/
ceptorum Labieni: siue ueriti ne in fossa ab equitibus opprimerentur:
rari ac singuli de rupe praedire: et summa petere collis. Quos Caesaris
equites consequuti partim interfecerunt: partim uiuorum sunt potiti:
Deinde protinus collem petere contenderunt. atque eum decusso
Labieni praesidio: celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitum
uita fuga sibi peperit salutem. Hac re per equites gesta Cesar le/
gionibus opera distribuit. atque in eo colle quo erat potitus: castra
muniuit. Deinde ab suis maximis castris per medium campum e
regione oppidi uictae: quod inter sua castra & planiciem positum erat.

tenebaturq; a Scipione: duo brachia instituit duci. et ita erigere: ut ad angulum dextrum sinistrūq; eius oppidi cōuenirent. Hoc hac ratio e opus instruebat: ut cū propius oppidū copias admo/ uisset: oppugnareq; cepisset: recta latera suis munitionibus hēret: ne ab eqtatus multitudine circumuentus ab oppugnatione deter/ retur. Preterea quo facilius colloca fieri possent: et siq; pfugere uellent: id quod ante sepe accidebat magno cū eoz periculo: tum facile & sine periculo fieret. Voluit etiā experiri: cū ppius hostē accessisset: haberet ne in alio dimicare. Accedebat etiā ad reliquas causas. q̄ il locus depressus erat: puteiq; ibi nōnulli fieri poterant. aquatione enim longa & angusta utebatur. Dum hec opera que ante dixi: fiebant a legionibus: interim pars aciei instructa ante opus sub hoste stabat: equites barbari leuissq; armature preliis mi/ nutis cominus dimicabāt. Cesar ab eo opere cū iam sub uesperum copias in castra reduceret: magno incurso cū omī equitatu: leuissq; armatura Iuba: Scipio: Labienus in legionarios impetū fecerūt. Eqtes cesariani ex ui uniuerse: subiteq; hostiū multitudinis pulsi parumper cesserunt. que res aliter aduersariis cedit: nanq; Cesar ex medio itinere copias reductis eqtibus suis auxiliū tulit. Eqtes autē aduentu legionum animo addito conuersis equis in numidas cupide insequentes: dispersosq; impetum fecerunt: atq; eos cōuul/ neratos usq; i castra regia repulerūt. multosq; ex his interfecerūt. Quod ni in noctem prelium esset cōiectum: puluisq; uēto flatu oīm p̄spectibus offecisset: Iuba cū Labieno capti in potestatem Cesaris uenissent: equitatusq; cū leui armatura funditus ad inter/ nitionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legiōibus quarta et sexta Scipiois milites diffugere partim in castra Cesaris: partim in quā quisq; poterat regionem peruenire. Itemq; equites curiani diffusi Scipioni eiusq; copias complures se eodem cōferebant. Dum hec circum uisitam ab utrisq; duabus administrantur: legiones due. viii. et. x. ex sicilia nauibus onerariis profecte: cum iam non longe a portu ruspine abessent cōspicati naues cesarianas: que in statione apud tapsum stabant: ueriti ne in aduersarioz insidiā di/ gratia ibi commorantium classem inciderent imprudentes uela in altum dederūt. ac diu multūq; iactati: tandē multis post diebus siti inopiaq; confecti ad Cesarem peruenerūt. Quibus legiōibus expositis memor in italia pristinae licentie militaris: ac rapinarum certoz hoīm paruulā modo causulam nactus Cesar: q̄ Autenus

trib. mil. x. legionis nauem commeatu familiaq; sua: atq; iumentis occupauisset. neq; militem unum ab sicilia sustulisset: Postero die de suggestu couocatis omniu legionum tribunis centurionibusq;. Maxime uellem inquit homines sue petulantie nimieq; libertatis aliquñ finem fecissent. meeq; lenitatis: modestie: patientieq; rōnem habuissent. Sed qm̄ ipi sibi neq; modū neq; terminum cōstituunt: quo ceteri dissimiliter se gerant. egometi p̄e documentū more militari constituam. Quapropter. C. Auiene: q; in italia milites poromani contra repub. instigasti: rapinasq; per municipia fecisti: q; mibi rei; pub. inutilis fuisti: et pro militibus tuam familiam iumenta; in naues imposuisti: tuaq; opera militibus; tempore necessario respublica caret. ob eas res ignom̄ie causa ab exercitu meo te remoueo. hodieq; ex africa abesse: et quantū potes pficisci iubeo. Itemq; te. A. Fonte: q; tribunus militū seditiosus: malusq; ciuis fuisti: te ab exercitu dimitto. Tusci Saliene: T. Alliene. M. tyro. C. Clusiane cū ordines in meo exercitu beneficio nō uirtute consequuti: ita uos gesseritis: ut neq; bello fortes: neq; pace boni aut utiles fueritis: et magis in seditione: cōcitandisq; militibus aduersariorum nostrorū imperatoris: q̄ pudoris modestieq; fueritis studiosiores: indignos uos esse arbitror: q in meo exercitu ordines ducatis. missosq; facio. et quātum potestis abesse ex africa iubeo. Itaq; tradidit eos centurionibus: et singulis non amplius singulos additis seruis: in nauis imponēdos sepatim curauit. Getuli interim pfuge: quos cū litteris mādatisq; a Cesare missos supra docuimus: ad suos ciues pueniunt. quorū autoritate facile adducti: Cesarisq; noīe persuasi: a rege Iuba desciscūt. celeriterq; cū eti arma capiūt. contraq; regem facere nō dubitant. Quibus rebus cognitis Iuba: distentus triplici bello: necessitateq; coactus: de suis copiis quas contra Cesarem adduxerat: sex cohortes in fines regni sui mittit. que eēnt presidio contra getulos. Cesar brachis pfectis p̄motisq; usq; eo: ut telū ex oppido abiici nō posset: castra munit. balistis scorpionibusq; crebris ante frontem castrorū: contraq; oppidum collocatis: defensores muri detertere nō intermittit. Easq; quinque legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata: illustriores notissimiq; conspectum amicorum propinquorumq; efflagitabant. atq; inter se colloquebantur. que res quid utilitatis haberet: Cesarem non fallebat. Nanq; getuli ex equitatu regio nobiliores: equitumq; pfecti: quorum partes cum Mario ante

manserant: eiusq; beneficio agris finibusq; donati post Sylle uic-
toriam: sub Hyempsalis regis erant dati potestate: occasiōe data:
nocte iam luminibus accensis: cū equis calōibusq; suis circiter mille
perfugiūt in Cesaris castra: que erant in campo proxime uzitte
locata. Quod postq; Scipio & qui cū eo erant cognouerunt: cum
cōmoti ex tali incōmodo essent: fere p id tempus. M. Aquiniū cū
.C. Saserna colloquētem uiderunt. Scipio mittit ad Aquiniū nil
attinere eū cū aduersariis colloqui. Cū autē nihilominus eiussē/
monē nuntius ad se referret: diceretq; ut reliq; que uellet: pageret:
uiator postea ab Iuba ad eū est missus: q; diceret audiēte Saserna:
uetat te rex colloqui. Quo nuntio perterritus: discessit. Et dicto
audiens fuit regi. Vñ uenisse hoc cui romano miror. et ei qui a
populo ro. honores accepisset: incolumi patria fortunisq; om̄ibus:
Iube barbaro potius obedientem fuisse: q̄ aut Scipiois obtempe-
rasse nuntio: aut Cesaris. eiusdem partis ciuib; incolumē reuer-
tente. Atq; etiā superioribus Iube factum non in. M. Aquinium
hominē nouum paruūq; senatorem: sed in Scipionē hominē illa
familia: dignitate: honoribusq; prestantē. Nam cū Scipio sagulo
purpureo ante regis aduentum uti solitus esset: dicitur Iuba cum
eo egisse nō oportere illum eodem uti uestitu: atq; ip̄e uteretur.
Itaq; factum est ilico ut Scipio ad aliū sese uestitum transferret.
et Iube hominē superbissimo inertissimoq; obtemperaret. Postero
die uniuersas omnium copias de castris om̄ibus deducunt. et super
aliū quendā excelsum natura locum: non longe a Cesaris castris
aciem constituūt. atq; ibi consistunt. Cesar item producit copias.
celeriterq; his instructis: ante suas munitiōes que erant in campo
cōstituit. Sine dubio existimās ultro aduersarios: cū tam magnis
copis auxiliisq; regis eēnt pediti: promptiusq; prosilissent: ante
se concursuros: ppiusq; se accessuros. et equo circūuectus legiōesq;
cohortatus: signo dato accessum hostium aucupabatur. Ip̄e enim
a suis munitiōibus longius nō sine ratione procedebat: q̄ in op-
pido uzitte quod Scipio tenebat: hostiū erant cohortes armate.
Eidem aut oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum.
Verebaturq; ne si pretergressus esset ex oppido: eruptiōe facta:
ab latere eum adorti conciderent. Preterea hec quoq; eum causa
cardauit: q̄ erat locus qdam perimpeditus ante aciem Scipionis:
quem suis impedimēto ad ultro occurrendum fore existimabat.
Non arbitror esse pretermittendū quēadmodū exercitus utriusq;

fuerunt in acie instructi. Scipio hoc modo acie direxit. collocabat in fronte suas & Iube legiones. postea aut numidas in subsidiaria acie: ita extenuatos: et in longitudinem directos: ut pcul simplex esse acies a legionariis militibus uideretur. In cornibus aut duplex esse existimabat. elephantos dextro sinistroque cornu collocauerat. equalibus inter eos interuallis interiectis. Post autem elephantos armaturas leues: numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu disposuerat. Sinistrum enim cornu oppido uicta claudatur. Neque erat spatium equitatus explicandi. Postea numidas leuisque armature infinita multitudinem ad dextram partem sue aciei opposuerat. fere interiecto non minus mille passuum spatio: et ad collis radices magis appulerat. longiusque ab aduersariis suisque copiis promouebat. Id hoc consilio ut cum acies due inter se concurrissent: initio certaminis paulo longius eius equitatus circumuentus: ex improviso clauderet multitudinem suam exercitum Cesaris: atque perturbatum iaculis configeret. Hec fuit ratio Scipionis ea die preliandi. Cesaris autem acies hoc modo fuit collocata: ut ab sinistro eius cornu ordiar: et ad dextrum eius perueniam. habuit in sinistro cornu legionem nonam & octauam. In dextro cornu trigessimam & uigesimam octauam. quartadecimam decimam tertiam: tricesimam tertiam & uicesimam sextam in media acie. Ipsum autem dextrum cornu secunda acie fere in earum legionum parte cohortium collocauerat. Preterea ex tyronum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat. et usque ad aciei sue mediam legionem porrexerat. et ita collocauerat ut suum dextrum latus munitionibus adiuuaretur. Sinistrum autem equitatus hostium multitudinem resistere posset. eodemque suum omnem contulerat equitatum. et quod ei parum confidebat: presidio his equitibus legionem quintam premiserat. leuemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie passimque locis certis: maximeque in cornibus collocauerat. Sic utrorumque exercitus instructi: non plus passuum trecentorum interiecto spatio: quod forte ante id tempus acciderat nunquam: quin dimicaretur: a mane usque ad horam decimam diei persistenter. Iamque Cesar dum exercitum recludere intra munitiones suas cepisset: subito uniuersus equitatus ulterior numidarum getulorumque sine frenis: ad dexteram partem se mouere: propiusque Cesaris castra que erant in colle: se conferre cepit. Frenati autem Labieni equites in loco permanere. legionesque distinere. Cum subito pars

equatus Cesaris cū leui armatura cōtra: getulos iniussu ac temere
 longius progressi: paludemq; transgressi: multitudinem hostium
 sustinere pauci non potuerunt. Leuiq; armatura deserti ac pulsi
 cōuulneratiq; uno equite amisso: multis eqs sautis leuis armature
 uigintisex occis: ad suos refugerunt. Quo secūdo equestri prelio
 facto: Scipio letus in castra nocte copias reduxit. Quod p̄priū
 gaudium bellātib; fortuna tribuere nō decreuit. Nanq; postero
 die Cesar cum parte equitatus sui leptim frumētī gratia misit. In
 itinere p̄datores equites numidas: getulosq; ex improviso adorti
 circiter centū partim occiderunt: partim uiuorū potiti sunt. Cesar
 interim quotidie legiones in campū deducere. aduersariorūq; ex
 cursionibus iter efficere non intermittit. Scipio item munitiones
 cōtra facere: et iugo: ne a Cesare excluderetur adproperare. Ita
 duces utriq; & in opibus occupati erant: et nihilomīus equestribus
 preliis inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem: quā
 antea utice hyemādī gratia subduxerat. cognito legionis septime
 et octaue ex sicilia aduentu: celeriter deducit. ibiq; getulis remi/
 gibus epibatisq; complet: insidiandi q; gratia ab utica progressus:
 adrumētū cū quinquagintaq; nauibus peruenit. Cuius aduentu
 inscius Cesar. L. Cispīū cū classe. xxvii. nauū ad thapsim uersus:
 in stationē presidii gratia cōmeatusq; sui mittit. Itēq; Q. Aquilam
 cū tredecim nauibus lōgis: adrumētum eadem de causa premittit.
 Cispīus quo erat missus. celeriter puēit. Aquila tēpestate iactatus:
 cū classe propius p̄mūtorium superare nō potuit. Atq; angulum
 quendā tutum a tempestate nactus: cū classe se longius a p̄spectu
 remouit. Reliqua classis in salo ad leptim egressis remigibus: pas/
 simq; in littore uagantibus: partim in oppido uictus sui mercandi
 gratia p̄gressis: uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus Varus
 ex perfugis cognitis: occasionē nactus: uigilia secūda adrumēto
 ex cothone egressus: p̄mo mane leptim cū uniuersa classe uectus:
 naues onerarias que longius a portu in salo stabant: incendit. et
 pentiremes duas: que longius erant uacuas a defensoribus: nullo
 repugnante cepit. Cesar interim celeriter per nuntios in castris cū
 opa circiret: certior factus: que aberāt a portu milia passuū. vi:
 equo admissis: omīssis omībus rebus celeriter peruenit leptim. ibiq;
 moratus omēs ut se naues consequerētur: primū ipse nauigiolum
 paruū conscendit. in cursu Aquilam multitudine nauigioꝝ per/
 territū atq; trepidantē nactus: hostiū classem sequi cepit. Interim

Varus celeritate Cesaris: audaciaq; motus: cū uniuerſa claſſe con-
uerſus: nauibus adrumētum uerſus fugere contendit. quē Caesar
in milibus paſſuū quattuor conſecutus: recuperata qnq; remi cum
om̃ibus ſuis epibatis: atq; etiā hoſtiū cuſtodibus. cxxx. in ea naue
captis: triremē hoſtiū p̃ximā que in repugnando erat cōmorata.
onustam remigum: epibatarumq; cepit. Relique naues hoſtium
promontoriū ſuperarunt: atq; adrumētū in cothonē ſe uniuerſe
contulerunt. Cesar eodem uento p̃montoriū ſuperare nō potuit.
atq; in ſalo ī anchoris ea nocte cōmoratus: p̃ma luce adrumētū
accedit. ibiq; nauibus oneratis que erant extra cothonē: incenſis
om̃ibusq; reliquis aliis: aut ſubductis: aut in cothonem compulſis:
pauliſp cōmoratus: ſi forte uellēt claſſe dimicare: rursus ſe recepit
in caſtra: In ea naue captus eſt. P. Veſtius equeſ romanus: et. P.
Ligarius Afranius: quē Cesar in hispania cū reliquis dimiſerat: et
poſtea ſe ad Pompeiū cōtulerat. inde ex p̃lio effugerat in africā:
et ad Varū uenerat. Quē ob periurū p̃fidiam Cesar iuſſit necari.
P. Veſtiū autē q; eius frater rome pecuniā impatā numerauerat:
et q; ip̃e cauſam Cesaris p̃bauerat: ſed Naſidū claſſe captū cū ad
necem duceretur: beneficio Vari eē ſeruatum: poſtea facultatem
ſibi nullam datam tranſeundi: ignouit. Eſt in africa conſuetudo
incolarū: ut in agris in om̃ibus fere uillis ſub terra ſpecus condendi
frumētī gratia clam habeant. atq; id p̃pter bella maxie hoſtiūq;
ſubitum aduentū preparent. Qua de re Cesar certior per indicem
factus: tertia uigilia legiones duas cū equitatu mittit a caſtris ſuis
milia paſſuū decem: atq; inde magno numero frumenti onuſtos
recepit in caſtra. Quibus rebus cognitis Labienus: p̃greſſus a ſuis
caſtris milia paſſuū. vii: per iugū & collem per quē Cesar pridie
iter fecerat: ibi caſtra duarum legionum facit. atq; ip̃e quotidie
exiſtimans Ceſarē eodem ſepe frumentandi gratia cōmeaturum:
cum magno equitatu leuiq; armatura inſidiaturus locis idoneis
cōſedit. Cesar interim de inſidus Labieni ex pfugis certior factus:
paucos dies ibi cōmoratus: dum hoſtes quotidiano inſtituto: ſepe
idem faciendo in negligentiam adducerent: ſubito mane imperat
porta decumana legiones ſe octo ueteranas cum parte equitatus
ſequi. atq; equitibus premiſſis: neq; opinātes inſidiatores: ſubito in
cōuallibus latentes: leui armatura concidit circiter. d. reliquos in
fugam turpiſſimā cōiecit. Interim Labienus cū uniuerſo eq̃tatu
fugietibus ſuis ſuppeditas occurrit. Cuius uim multitudinemq; cum

equites pauci cesariani substinere non possent: Caesar instructas legiones hostiū copias ostendit. Quo facto pterrito Labieno: ac retardato: suos eqtes recepit icolumes. Postero die Iuba numidas eos qui loco amisso fuga se receperant in castra: in cruce omnes suffixit. Caesar interim qm̄ frumētū inopia premebat: copias om̄s in castra cōcludit. atq; presidio lepte: ruspine Achille relicto: Crispo Aquileq; classe tradita: ut alter adrummentum: alter capsum mari obsideret: ip̄e castris incensis quarta noctis uigilia acie instructa: impedimentis in sinistra parte collocatis: ex eo loco proficiscitur. et peruenit ad oppidū agar: qđ a getulis sepe antea oppugnātū: summaq; ui per ip̄os oppidanos erat defensū: ibi in campo castris unis positis: ip̄e frumentatū circū uillas cū parte eqtatus pfectus: magno inuento border: olei: uini: fici numero: pauco tritici: atq; recreato exercitu: redit in castra. Scipio interim cognito Cesaris discessu: cū uniuersis copiis p iugū Cesarem subsequi cepit. atq; ab eius castris milia passuum. vi. longe trinis castris dispartitis copiis cōsedit. oppidū erat zetta qđ aberat a Scipione milia passuū. x. ad eius regionē & partem castrorū collocatū. a Cesare aut diuersum ac remotū: quod erat ab eo longe milia passuū. xviii. Huc Scipio legiones duas frumentanti gratia misit. Quod postquā Cesar ex perfugis cognouit: castris ex campo in collē ac tutiora loca collocatis: atq; ibi presidio relicto: ip̄e quarta uigilia egressus: preter hostiū castra proficiscitur cū copiis. et oppido potitur. Legiones Scipionis cōperit longius in agris frumētari. et cū eo contendere conaretur: aduertit copias hostiū ut legiōibus occurrere suppetual: que res eius impetū retardauit. Itaq; capto. C. Biotio Regino equite ro. Scipionis familiarissimo: qui ei oppido preerat: et. P. Atrio equite romano de conuentu uticensi: et camelis. xxii. regis adductis: presidio ibi cū oppido legato relicto: ip̄e se recipe cepit ad castra. Cum iam nō longe a castris Scipionis abesset: que eum necesse erat pretergredi: Labienus Afranniusq; cū omni equitatu leuiq; armatura ex insidiis adorti: agmini eius extremo se offerūt. atq; ex collibus primis existūt. Quod postq̄ Cesar animaduertit: equitibus suis hostiū in oppositis sarcinas: legionarios in aceruum iubet cōportare: atq; celeriter signa hostibus inferre. quod postq̄ ceptum est fieri: primo impetu legionis eqtatus: et leuis armatura hostiū: nullo negotio loco pulsa & delecta est de colle. Cum iam Cesar existimasset hostes pullos: deterritosq; finem lacessendi fac/

turos: et iter ceptū p̄gere cepisset: Iterū celeriter ex p̄ximis colli-
bus erumpūt: numide leuis armature mirabili uelocitate p̄mpti: q̄
inter equites pugnabant. et una pariterq; cū eq̄tib; accurrere: et
refugere cōsueuerant. Cū hoc sepius facerēt: et iulianos p̄fiscētes
insequerētur: et refugerent. stantes propius nō accederent: et sin-
gulari genere pugne uterentur. eosq; iaculis cōuulnerare satis esse
crederēt. Cesar itellexit nihil aliud illos conari: nisi ut se cogerēt
castra in eo loco ponere: ubi om̄ino aque nihil esset: ut exercitus
eius ieiunus: qui a quarta uigilia usq; ad horam decimā diei nihil
gustasset. ac iumenta siti perirent: Cum iam ad solis occasum eēt:
et nō totos centū passus in horis q̄ttuor esset progressus: equitatu
suo propter equorū interitum extremo agmine remoto: legiōes
inuicem ad extremum agmen euocabat. ita uim hostium placide
leniterq; procedens per legionariū militem cōmodius sustinebat.
Interim equitum numidarum copie: dextra sinistraq; per colles
currere: coroneq; in modū cingere multitudie sua Cesaris copias.
pars agmen extremum sequi: Cesariani interim non amplius tres
aut quattuor milites ueterani cum se cōuertissent: et pila uiribus
contorta in numidas infestos conguessissent: amplius duorū miliū
ad unū terga uertebant. ac rursus ad aciem passim cōuersis equis
se colligebāt. atq; in spatio cōsequebātur. et iacula in legionarios
conuiciebāt. Ita Cesar modo p̄cedendo: modo resistendo: tardius
itinere confecto: noctis hora prima om̄es suos ad unū in castris
saucis. x. factis reduxit. Labienus circiter. ccc. amissis: multis uul-
neratis: ac defessis instādo oībus: ad suos se recepit. Scipio interim
legiones p̄ductas cū elephantibus: quos añ castra in acie terroris
gratia: in conspectu Cesaris collocauerat reducit in castra. Caesar
contra eiusmodi hostium genera: copias suas non ut imperator
exercitum ueteranum: uictoremq; maximis gestis: sed ut lanista
tyrones gladiatoresq; condocet facere: quo pede se reciperent ab
hoste. et quēadmodum obuersi aduersarios: et in quātulo spatio
resisterent: modo procurrerēt: modo recederent: cōminarenturq;
impetum: ac prope e quo loco & quemadmodum tela mitterent:
precipit: mirifice aut hostium leuis armatura anxium exercitum
nostrū atq; sollicitū habebat. quia et equites deterrebat. prelium
inire propter equorum interitum: q̄ eos iaculis interficiebant. et
legionarium militem defatigabāt propter uelocitatem. Grauis
enī armature miles simul atq; ab his infectatus cōstiterat. in eosq;

impetū fecerat: illi ueloci cursu facile periculum uitabāt. Quibus
 ex rebus Cesar uehemēter cōmotus: q̄a quodcūq; preliū quotiens
 erat cōmissum: equitatu suo sine legionario milite hostiū eq̄tatu
 leuiq; armature: eoꝝ nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur
 aut̄ his rebus: q̄ nōdum hostiū legiones cognouerat. et quonam
 modo sustinere posset ab eorum equitatu leuiq; armatura: que
 erat mirifica: si legiones quoq; accessissent. Accedebat etiam hec
 causa: q̄ elephātorum magnitudo: multitudoq; militum animos
 detinebat in terrore. Cui uni rei tamē inuenerat remediū. Nanq;
 elephantos in italiā transportari iusserat: quos & miles nosset: spe/
 ciemq; et uirtutē bestie cognosceret. et cui parti corporis eius telū
 facile adigi posset. oneratusq; ac loricatus elephas cum eēt: que p̄
 eius corporis nuda sine tegmīe relinqueretur: ut eo tela cōucerēt.
 Preterea ut iumenta bestiarū odorem: stridorem: speciē: consue/
 rudine captarum non reformidarent. q̄bus ex rebus largiter erat
 consecutus. Nam et milites bestias manibus pertractabāt. earūq;
 tarditatē cognoscebāt. equitesq; in eos pila prepilata cōiciebant.
 atq; in consuetudinem equos ip̄arum bestiarum adduxerant. Ob
 has causas quas supra cōmemorauī sollicitabatur Cesar: tardiorq;
 et consideratior erat factus: et ex pristina bellandi cōsuetudine:
 celeritateq; excesserat. Nec mirum copias enim habebat in gallia
 bellare consueta: locis campestribus. atq; contra gallos homines
 apertos: minime insidiosos: qui per uirtutem nō per dolum dimicare
 consuerūt. Tum autē erat ei laborandū: ut consuefaceret milites
 hostiū dolos insidias: artificia cognoscerent. quid sequi: qd uitare
 conueniret. Itaq; quo hec celerius conciperent: dabat operam ut
 legiones nō in uno loco contineret: sed per causam frumentandi
 huc illuc raptaret. Ideo q̄ hostiū copias ab se suoq; uestigio non
 discessuras existimabat. Atq; post diē tertiu p̄ductas accuratius
 suas copias sicut instruxerat: hostiū castra p̄tergressus equo loco
 inuitat ad dimicandū. Postquā eos abhorrere uidet: reducit sub
 uesterū legiones in castra. Legati interim ex oppido Vacca: qd
 finitimum fuit zette: cuius Cesarem potitum esse demōstrauimus
 ueniūt. petunt et obsecrant: ut sibi presidū mittat. se res cōplures
 que utiles bello sunt: administraturos. Per id tempus de eoꝝ uo/
 luntate studioq; erga Cesarē transfugas suos ciues facit certiores:
 Iubam regem celeriter cum copis suis anteq̄ Cesaris presidium eo
 pueret: ad oppidū cucurrisse. atq; aduēiente multitudīe arcūdata

eo positum. omnibusque eius oppidi incolis adunum interfectis: dedisse oppidum diripiendum. delendumque militibus. Cesar interim lustrato exercitu: ad. xii. kal. aprilis. postero die productis uniuersis copiis: processus a suis castris milia passuum. v: a Scipione circiter duum milium interiecto spatio in acie constitit. Postquam satis diuque aduersarios a se ad dimicandum inuitatos: supersedere pugne animaduertit: reducit copias. postero die castra mouet. atque iter ad oppidum salsuram: ubi Scipio numidam habuerat presidium. frumentumque comportauerat: ire contendit. Quod ubi Labienus animaduertit: cum equitatu leuique armatura agmen eius extremum carpere cepit. Atque ita lixarum mercatorumqueque plaustris merces portabant: interceptis sarcinis: addito animo propius audaciusque accedit ad legiones. quod existimabat milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse. que res Cesare non fefellerat. Namque expeditos ex singulis legionibus tricenos milites esse iusserat. Itaque eos in equestrem Labieni immissos: turmas suorum suppetias mittit. Tum Labienus conuersis equis signorum conspectu perterritus: turpissime contendit fugere. multis eius occisus: compluribus uulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa: atque iter inceptum ire ceperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul subsequi non destitit. Postquam Cesar ad oppidum salsuram uenit: inspectantibus aduersariis: interfecto presidio Scipionis: cum suis auxilium ferre non auderent: fortiter repugnante. P. Cornelio Scipione euocato: qui ibi preerat: atque a multitudine circumuento: interfectoque oppido potitus. Atque ibi frumento exercitui dato: postero die ad oppidum tisdram puenit. in quo Confidius per id tempus fuerat: cum grandi presidio: cohorteque sua gladiatorum. Cesar oppidi natura perspecta: atque inopia ab oppugnatione eius deterritus: peritinus profectus circiter milia passuum quattuor ad aquam fecit castra: atque inde quarta uigilia egressus: redit rursus ad ea castra quarta die: que ad agar habuerat. Idem facit Scipio. atque in antiqua castra copias reducit. Thabeneses interim qui sub ditione & potestate Iube esse consueissent: in extrema eius regni regione maritima locati: interfecto regio presidio: legatos ad Cesarem mittunt. Rem male gestam docent. petunt orantque: ut suis fortunis presto quod boni meriti essent: auxilium ferret. Cesar eorum consilio probato. M. Crispum tribunum cum cohorte & sagittariis: tormentisqueque pluribus: presidio thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites: qui aut morbo impediti: aut comatu dato: cum signis non potuerant ante transire

in african: ad milia quattuor: equites. cccc. funditores sagittarii q. cc. uno comatu Cesari occurrerunt. Itaq. cum his copiis & omnibus legionibus eductis: sicut erat instructus. viii. milibus passuum a suis castris: ab Scipionis uero quattuor milibus passuum longe constitit in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis nomine tegea. ubi presidium equestre ciriter .cccc. hunc consuebat. Eo equatu dextra sinistraq. directo ab oppidi lateribus: ipse legionibus ex castris eductis: atq. iugo inferiore instructus: non longius fere mille passus ab suis munitionibus progressus: in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur: et tempus diei in ocio consumebatur: Cesar equitum turmas suas iubet in hostium equitatum: quod ad oppidum in statione erat: facere impressionem. Leueq. armatura: sagittarios: funditoresq. eodem summittit. Quod ubi ceptum est fieri: et equis comitatus iuliani impetum fecissent: Placidius suos eques exporrigere cepit in longitudinem. ut haberent facultatem turmis iulianis circumfundi. et nihilominus fortissime acerrimeq. pugnare. Quod ubi Cesar aduertit: trecentos quos ex legionibus hunc expeditos consuebat: ex proxima legione: que ei presidio in acie constiterat: iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria mittere. saucisq. ac defatis integros: recentioribusq. uiribus equites subministrare. Postquam eques iuliani. cccc. uim hostium: ad quattuor milia numero sustinere non poterant. et a leui armatura numidaz uulnerabant: minutatimq. cedebant. Cesar alteram alam mittit: qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto sui sublatis uniuersi in hostes impressione facta: in fugam aduersarios dederunt. multis occisis compluribus uulneratis: insequuti per tria milia passuum: usq. in colles hostibus adactis: se ad suos recipiunt. Cesar in hora. x. commoratus sicut erat instructus: se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. In quo prelio Placidius grauius pilo per cassidem caput ictus: compluresq. duces ac fortissimi quiq. interfecti uulneratiq. sunt. Postquam nulla conditione cogere aduersarios poterat: ut in equum locum descenderet: legionumq. periculum faceret: neq. ipse proprius hostem castra ponere: propter aque penuriam se posse aduenteret: aduersarios non eorum uirtute confidere: sed aquarum inopia fretos: despiciere se intellexit. Pridem nonas aprilis tertia uigilia egressus ab agar: xvi. milia passuum nocte progressus: ad castrum ubi Virgilius cum grandi presidio preerat: castra ponit. oppidumq. eo die circummunire cepit. locaq. idonea opportunaq. complura presidis occupare. ne hostes intrare ad se ac loca interiora capere possent. Scipio interim cognitis Cesaris consiliis: ad

necessitatē adductus dimicādū: ne p suū dedecus fidissimos suis rebus
thapsianos: et Virgiliū amitteret: cōfestim Cesarē per supiora loca
consequutus milia passuū octo: a thapso binis castris consedit. Erat
stagnū salinarum: inter quod & mare angustie quedā nō amplius
mille & quingentos passus intererāt: quas Scipio intrare et thapsianis
auxiliū ferre conabat: qđ futurū Cesarē nō fefellerat. Nanq; p die
in eo loco castello mūito: ibiq; trino p̄sidio relicto: ipse cū reliquis
copiis lunatis castris thapsū operibus circūmuniuit. Scipio inte/
rim exclusus ab incepto itinere: supra stagnum postero die & nocte
confecta: celo albescente nō longe a castris p̄sidioq; quod supra
cōmemorauimus mille quingētos passus ad mare uersus cōtendit: et
castra munire cepit. Quod postq̄ Cesari nūtiatum ē: milites ab ope
deductos castris p̄sidio Aspreante procōsule cū legionibus duabus
relicto: ipse cū expedita copia in eū locū citatim contendit. classisq;
p̄te ad thapsū relicta: reliq̄s naues iubet post hostiū tergū q̄maxie
ad littus appellit. signumq; suum obseruare: quo signo dato: subito
clamore facto: ex improviso hostibus auersis incuterent terrorē. ut
perturbati ac perterriti: respicere post terga cogerētur. Quo postq̄
Cesar uenit & aiaduertit aciem p uallo Scipiois: contra elephātōs
dextro sinistroq; cornu collocatam: et nihilominus partem militū
castra non ignauiter munire: Ipse acie tripliciter collocata: legione
decima secūdaq; dextro cornu: octaua & nona sinistro oppositis:
q̄nq; legionibus: in q̄rta acie ad ip̄a cornua: q̄nq; cohortibus contra
bestias collocatis: sagittariis: fūditoribus in utrisq; cornibus disposi/
tis: leuiq; armatura inter eq̄tes interiecta: ipse pedibus circū milites
concursum: uirtutesq; ueteranoꝝ p̄liaq; supiora cōmēorans: blādeq;
appellans aīos eorū concitabat. Tyrones aut q nūq̄ in acie dimi/
cassent: hortabat ut ueteranoꝝ uirtutē emularent: eorūq; famam
nomen locūq; uictoria parta cuperent possidere. Itaq; circūeundo
exercitū aiaduertit hostes circa uallū trepidare. atq; ultro citroq;
pauidos cōcursare. et modo se inter portas recipe: mō inconstanter
immoderateq; p̄dire. Cumq; idem a pluribus aiaduerti ceptū esset:
subito legati euocatiq; obsecrare Cesare: ne dubitaret signū dare.
Victoriā sibi p̄priā a diis immortalibus portendi. Dubitāte Cesare:
atq; eorum studio cupiditatēq; resistente: Sibiq; eruptione pugnari
nō placere clamitāte: et etiā atq; etiā aciem sustentāte: subito dex/
tro cornu iniussu Cesaris tubicen a militibus coactus canere cepit.
Quo facto ab uniuersis cohortibus signa in hostem cepere inferri.

Cum centuriones pectore aduerso resisterent: uiq; continerent milites ne iniussu imperatoris concurrerent. nec quicq; pficerent. Quod postq̃ Cesar intellexit: incitatis militū animis resisti nullo modo posse. Signo felicitatis dato: equo admissio in hostem cōtra principes ire contendit. A dextro interim cornu fūdiores sagittariq; concita tela in elephantos frequentes inuiciunt. quo facto bestie stridore fundarum saxoz; plumbiq; pterrite: sese cōuertere: et suos post se frequentes stipatosq; proterere: et in portas ualli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites: qui in eodem cornu: elephantis erant presidio: deserti: principesq; fugiunt. Ita celeriter bestiis circuitis: legiōes uallo hostiū sūt potite: et paucis acriter repugnantibus: interfectis: reliqui cōcitati: in castra: unde pridie erant egressi: confugiunt. Non uidetur esse p̃termittendū: de uirtute militis ueterani: q̃nte legiōis: nam cū in sinistro cornu elephas uulnere ictus: et dolore cōcitatus: in lixā inermē impetū fecisset: eūq; sub pede subditū: deinde genu innixus: pondere suo: p̃boscide erecta: uibrantiq; stridore maxio p̃meret: atq; enecaret: miles hoc non potuit pati: q̃n se armatū bestie offerret. quē postq̃ elephas ad se telo infesto uenire aīaduertit: relicto cadauere: militē p̃boscide circundat: atq; in sublime extollit armatū. Qui in eiusmodi piculo cū cōstanter agendū sibi uideret: gladio proboscide: quo erat circūdatus: cedere: quantū uiribus poterat: nō destitit. quo dolore adductus elephas: milite abiecto: maxio cū stridore: cursuq; conuersus: ad reliq̃s bestias se recepit. Interim Thapso: qui erant p̃sidio: ex oppido eruptionē porta maritima faciūt: et siue: ut suis subsidio succurrerēt: siue ut oppido deserto fuga salutem sibi parerent: egrediuntur. Atq; ita p̃ mare umbilici sine ingressi: terram petebant. Qui a seruicis puerisq; q̃ in castris erant: lapidibus pilisq; prohibiti terram attingere: rursus se ī oppidum receperunt. Interim Scipionis copis prostratis: passimq; toto campo fugientibus: cōfestim Cesaris legiōes conseq; spatiūq; nō dare colligēdi: q̃ postq̃ ad ea castra: que petebāt: pfugerunt: ut refectis castris: rursus sese defenderent: ducem aliquē requirunt: quē respicerēt. Cuius autoritate impioq; rem gererent: qui postq̃ aduerterunt: neminem ibi esse presidio: protinus armis abiectis: in regia castra fugere cōtendunt. Quo postq̃ peruenerūt: ea quoq; ab iulianis teneri uidēt. Desperata salute in quodā colle cōsistūt. atq; armis dimissis salutationē more militari faciūt. quibus miseris

ea res quo p̄sidio fuit. nanq; milites ueterani ira et dolore incēsi:
non modo ut parcerēt hosti: poterant adduci: sed etiam ex suo
exercitu: illustres urbanos: quos actores appellabant: complures
aut uulnerarūt aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius
Ruffus Questorius: qui pilo traiectus consule a milite: interit.
Item Pompeius Ruffus brachium gladio percussus: nisi celeriter
ad Cesarē accurrisset: interfectus esset. Quo facto cōplures eqtes
romani senatoresq; perterriti: ex p̄lio se receperunt: ne militibus:
qui ex tanta uictoria licentiam sibi assumpsissent: immoderate
peccandi impunitate: propter maximas res gestas: ab ipsis: quoq;
interficerētur. Itaq; omnes Scipionis milites: cum fidem Cesaris
implorarent: inspectante ipso Cesare: et a militibus deprecante: uti
eis parcerēt: ad unum sunt interfecti. Cesar trinīs castris potitus:
ocasisq; hostium decemmilibus: fatigatisq; compluribus: se recepit
quingenta militibus amissis: paucis sauiis: in castra. Statim ex
itinere ante oppidum thapsum constitit: elephantosq; sexagin /
taquattuor ornatos armatosq;: cum turribus: ornamentisq; capit.
Captos ante oppidū instructos cōstituit. Id hoc cōsilio: si posset
Virgilius: quiq; cū eo obsidebant: rei malegeste suorūq; inditio:
a pertinacia deduci. Deinde ip̄m Virgiliū appellauit. inuitauitq;
ad deditionem: suamq; lenitatem: et clementiam: commemorauit.
Quem post q̄ animaduertit responsum sibi non dare: ab oppido
discessit. Postero die diuina re facta: contione aduocata: in con /
spectu oppidanorū milites collaudat. totūq; exercitū ueteranorū
donauit premis. Fortissimo cuiq; ac benemerenti pro suo gestu
tribuit. Ac statim inde digressus. T. Rebullo p̄consule: cū tribus
ad Thapsū cohortibus. et Cn. Domitio cū duabus tridre ubi Cō /
sidius preerat: ad obsidendum relictis. M. Messalla uticam ante
premissis: cum equitatu ipse eodem iter facere contēdit. Equites
interim Scipionis: qui ex prelio fugerant: cum uticam uersus iter
facerent: perueniūt ad oppidum parade. Vbi cum ab incolis nō
reciperentur: ideo q̄ fama de uictoria Cesaris precucurrisset: ut
oppido potiti: in medio foro: lignis coaceruatis: omnibusq; rebus
eorū congestis: ignem subiciūt. Atq; eius oppidi incolas cuiuscūq;
generis: aut etatis: uiuos: cōstrictosq; in flāmam conuiciunt. Atq;
ita acerbissimo afficiūt supplicio. Deinde p̄tinus uticā pueniunt.
Superiore tempore. M. Cato. q̄ uticensibus: propter beneficium
legis Iulie parum in suis partibus presidii eē existimauerat: plebē

inermem oppido eiecerat: & ante portam bellicam castris: fossaq;
 paruula duntaxat munierat. Ibiq; custodius circumdatis habitare
 coegerat. senatū autē: oppidi custodia tenebat. Eorū castra. I. eq/
 tes adorti expugnare ceperunt. Ideo q̄ eos p̄tribus Cesaris fauisse
 sciebāt: ut eis interfectis eorum perniciē dolorem suū ulciscerent.
 uticenses animo addito ex Cesaris uictoria: lapidibus et fustibus
 equites repulerunt. Ita postq̄ castra non potuerūt capere: uticā
 se in oppidum coniecerūt. Atq; ibi multos uticenses interfecerūt.
 Domosq; eorū expugnauerunt: ac diripuerunt. Quibus cū Cato
 persuadere nulla ratione quiret: ut secum oppidum defenderēt:
 et cede rapinisq; desisterent: et quid sibi uellent: sciret: sed adeo
 importūtatīs gratia: singulis. c. diuisit. Idem Sylla Faustus fecit:
 ac de sua pecūia largitus est. unaq; cum uis ab utica proficiscitur.
 Quos omnes Cato conuocatos: una cum trecentis: qui pecuniam
 Scipioni ad bellum faciendum cōtulerant: hortatur ut seruitia
 manumitterent: oppidumq; defenderent. Quorum cum partem
 assentire: partim animum mentemq; perterritam: atq; in fugam
 destinatam habere: intellexisset: amplius de ea re agere destitit.
 Nauesq; uis attribuit: ut in q̄scunq; partes uellēt: p̄ficiscerentur.
 Ipse omnibus rebus diligentissime cōstitutis: liberis suis. L. Cesari
 qui tum ei pro Questore fuerat: commendatis: et sine suspicionē
 uultu atq; sermone: quo superiore tempe usus fuerat: cū dormitū
 isset: ferrum intro clam ī cubiculum tulit: atq; ita se traiecit. Qui
 dum anima nondū expirata cōcidisset: impetu facto: ī cubiculū:
 ex suspitiōe medicus: familiaresq; cōtinere: atq; uulnus obligare
 ceperunt. Ipse suis manibus uulnus crudelissime diuellit: atq; aīo
 p̄senti se interemit. Quem uticenses quanq̄ oderant: p̄tium gratia:
 tamen propter eius singularem integritatem: & q̄ dissimilimus re/
 liquorum. ducum fuerat: q̄q; uticam mirificis operibus munierat.
 turresq; auxerat: sepultura afficiunt. Quo interfecto. L. Cesar:
 ut aliquid sibi ea res auxiliaretur: conuocato populo: contione
 habita: cohortat̄ omnes: ut porte aperirent: se ī Cesaris clemētia
 magnā spem habere. Itaq; portis utice patefactis utica egressus.
 Cesari imperatori obuiā p̄ficiscitur. Messalla: ut erat impatū:
 uticam peruenit. Om̄ibusq; portis custodias ponit. Cesar interim
 a thapso progressus: uscetā peruenit: ubi Scipio magnū frumenti
 numerum: armorum: telorum: ceterarūq; rerū cum paruo p̄sidio
 habuerat. Hoc adueniens potitur: deinde ad rumentum peruenit.

Quo cū sine mora introisset: armis: frumēto: pecūiaq; cōsiderata:
.Q. Ligario. C. Confidi filio: qui cum ibi fuerat: uitam cōcessit.
Deinde eodem die ad frumēto egressus: luneto regulo: ibi cum le/
gione relicto: uticam ire contendit: cui in itinere fit obuius. L.
Cesar: subitoq; se ad genua protegit. Vitamq; sibi: neq; āplius qcq;
deprecatur. Cui Cesar facile: et p sua natura: et instituto cōcessit.
Itē Cecine. Ceteio. Patritio. L. Celle patri et filio. M. Epio. M.
Aquinio Catonis filio. Damasippoq; liberis: ex sua consuetudine
tribuit: circiterq; luminibus accensis uticam peruenit. Atq; extra
oppidum: ea nocte māsit: postero die mane in oppidum introit.
Contiōeq; aduocata: uticenses incolae cohortatus: gratias p eorū
studio erga se: agit. Ciues autem romanos negotiatores: & eos qui
inter. ccc. pecunias contulerant. Varo et Scipioni multis uerbis
accusatos: et de eorum sceleribus longiori habita oratiōe: ad ex/
tremū: ut sine metu pdirēt: edicit. Se eis dūtaxat uitā: cōcessurū.
Bona quidem eorum se uenditurum: ita tamen: qui eorum ipsa
bona sua redimisset: se bonorū uenditionē indicturū. & pecuniā:
multe nomine relaturū. Vt incolumitatē retinere possent: qbus
metu exanguius: de uitāq; ex suo merito desperantibus: subito
oblata salute: libentes cupidiq; conditionē acceperūt. Petierūtq;
a Cesare: ut uniuersis trecētis uno nomine: pecuniam imperaret.
Itaq; mille sextertis his impositis: ut per triennū: sex pensioibus:
populo romano soluerent. Nullo eorum recusante: ac se eodem
die demū natos pdicantes: leti gratias agunt Cesari. Rex interim
Iuba: ut ex prelio fugerat: una cum Petreio interdiu uillis lati/
tando: tandem nocturnis itineribus confectis: in regnum puenit:
ad oppidūq; zamam. ubi ipse domicilium: coniuges: liberosq; ha/
bebat. Quo ex cuncto regno omnem pecuniam: carissimasq; res
comportauerat. Quodq; inito bello operibus maximis munierat:
accedit. Quem ātea oppidani rumore exoptato de Cesaris uic/
toria audito: ob has causas oppido prohibuerunt. q bello contra
populū romanū susceptis: in oppido zame lignis congestis max/
imam in medio foro pyram construxerat: ut si forte bello foret
supatus: omibus rebus coaceruatis: debic ciuibus cūctis interfectis:
eodemq; proiectis: igne subiecto: tum demum ipse insup interiret.
Atq; una cum liberis: coniugibus: ciuibusq;: cunctaq; gaza regia:
cremaretur. Post q Iuba ante portas diu multumq; pmo minis:
pro imperio: egisset cum zamēsis: deinde cum se parū proficere

intellexisset: precibus quoque orasset: uti se ad suos deos petentes admitterent: ubi eos perstare in sua sententia aduertit: nec minus: nec precibus suis moueri: quo magis se reciperent: tertio petit ab eis: ut sibi coniuges: liberosque redderent: ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanis responsi reddere aduertit: nulla re ab his impetrata: ab Zama discedit. Atque ad uillam suam: cum M. Petreio: paucisque equitibus se confert. Interim legatos de his rebus ad Cesarem uticam mittunt. petuntque ab eo: uti antequam rex manum colligeret: seseque oppugnare: sibi auxilium mitteret. Se tamen paratos esse sibi: quo ad uita suppeteret: oppidum: seque ei referuare. Legatos collaudatos Cesar domum iubet antecedere: ac suum aduentum pronuntiare. Ipse postero die utica egressus cum equitatu: ire in regnum contedit. Interim in itinere: ex regis copiis duces complures ad Cesarem ueniunt: orantque: ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus uenia data: zamam pueniunt. rumore interim perlato: de eius lenitate: clementiaque prope modum omnes regni equites zamam perueniunt ad Cesarem. Ab eoque sunt metu: periculoque liberati. Dum hec utrobique geruntur: Confidius qui tunc cum familia sua: gladiatoria manu: getulisque preerat: cognita cede suorum: Domitiumque et legionum aduentu perterritus: desperata salute: oppidum deserit. Sequi cum paucis barbaris pecunia onustus subducit. Atque in regnum fugere contendit. Quem getuli sui comites in itinere: prede cupidi: concidunt. Sequi in quascunque potuere praefecerunt. C. interim Virgilius: postquam terra marique clausus: se nihil proficere intellexit: suos autem interfectos. M. Catonem utice sibi ipsi manus intulisse: regem Vagum: a suisque desertum: ab omnibus aspernari: saburam eiusque copias ab Sictio esse deletas: utice Cesarem sine mora receptum. De tanto exercitu reliquias esse nullas: que sibi prodesse: suisque liberis. a Caninio praefecto: qui tum obsidebat: fide accepta: sequi et sua omnia: et oppidum: praefecto tradit. Rex interim Iuba ab omnibus ciuitatibus exclusus: desperata salute: cum iam conatus esset cum Petreio: ut per uirtutem interfecti esse uiderentur: ferro inter se depugnat. Atque infirmiorē imbeciliorēque Iuba Petreium facile ferro consumpsit. deinde ipse sibi cum conaretur gladio traicere pectus: ne posset: precibus a seruo suo impetrauit: ut se interficeret: idque obtinuit. P. Interim Sictius inter pulso exercitu sabure praefecti Iube: ipsoque interfecto: cum iter cum paucis per mauritanam ad Cesarem faceret: forte incidit in Faustum

Afraniumq; qui eam manū habebāt:q̄ uticam diripuerant. iterq; in hispaniam intendebant: et erant numero circiter. ccviii. Itaq; celeriter nocturno tempe insidus dispositis: eos p̄ma luce adortus: preter paucos equites: qui ex primo agmīe fugerant: reliquos aut interficit: aut in deditionem accipit. Afranium et Faustū uiuos capit. cum coniugibus et liberis. Paucis post diebus: dissensione in exercitu orta. Faustus et Afranius interficiuntur. Pompeie cum Fausti liberis Cesar incolumitatem: suaq; omnia concessit. Scipio interim cū Damasippo: et Torquato: et Pletorio Rustiano: nauibus longis diu multumq; iactati cum hispaniam peterent ad Hypponem Regium deferūtur: ubi classis. P. Sicti per id tēpus erat. A qua pauciora ab amplioribus circumuenta uauigia depri-
muntur. Ibiq; Scipio cum iis: quos paulo ante nominauit: interit. Cesar interim zame autiōe regia facta: bonisq; eorum uenditis: qui ciues romani. cōtra populum romanū arma tulerant: p̄misq; zamentibus: qui de rege excludendo consiliū ceperant: tributis: uectigalibusq; regis irrogatis: ex regnoq; prouincia facta: atq; ibi Salustio populi romani proconsule cum ireperio relicto: ipse zama egressus: uticam se recepit. Ibi bonis uēditis eorum: qui sub Iuba Petreioq; ordines duxerat: thapsitanis. S. h. xx. conuentui eorum. S. h. xxx. adrumentanis. S. h. xxx. cōuentui eorū. S. h. quinquaginta: mulcte nomīe imponit. Ciuitates bonaq; eorum: ab omni iniuria rapinisq; defēdit: leptitanos: quorum superioribus ānis Iuba bona diripuerat: et ad senatum questi per legatos: atq; arbitris a senatu datis sua receperant: triginta cētenis milibus pō-
deribus olei: in ānos singulos mulctat. Ideo q̄ iūtio p̄ dissensionē principum: societate cū Iuba inierant: eumq; armis militaribus iuuerant: et pecunia. Tisdritanos: propter humilitatem ciuitatis: certo numero frumenti mulctat. His rebus gestis idibus Iunii: utice classem cōscendit: et post diem tertium caralis in sardiniam peruenit. Ibi sulcitanos: q̄ Nasidium: eiusq; classem receperant: copusq; iuuerant. S. h. centum mulctat: et pro decumis: octauas pendere iubet. Bonaq; paucorum uendit: et ante diem. iiii. kalen. quintilis naues conscendit. Et a caralibus secundum terram pro-
uectus: duodevigesimo die. Ideo q̄ tempestatibus in portubus cohibebatur: ad orbem Romam uenit.

*C. Iulij Cæsaris belli hispaniensis opij aut Hirtij Commenta-
rius Sextus incipit feliciter*

P Harnacē superato: Africa recepta: qui ex us-
prelus cum adolescente. Cn. Pompeio profu-
gissent: cum et ulterioris hispanie potitus eēt:
dū Cesar muneribus dandis: in italia detinet:
quo facilius presidia compararet. Pompeius
in fidē uniuscuiusq; ciuitatis cōfugere cepit.
Ita partim precibus: partim ui: bene magna
comparata manu: prouintiam uastare cepit. Quibus in rebus ci-
uitates nonnullae sua sponte: auxilia mittebant. Item nonnullae
contra: portas claudēbāt. Ex quibus siqua oppida ui ceperat: cū
aliquis: ex ea ciuitate: optime de Cn. Pompeio meritis ciuis eēt:
propter pecunie magnitudinem: aliqua ei inferebatur causa: ut
eo de medio sublato: ex eius pecūia latronum largitio fieret. Ita
paucis cōmodis hoste hortato: maiores augebantur copie. Hoc
crebris nuntius in italiam missis: ciuitates contrarie Pompeio:
auxilia sibi depostulabant. C. Cesar Dictator tertio designatus
quarto: multis itineribus ante confectis: cum celeri festinatione:
bellum conficiendum in hispaniam cōuenisset: legati cordubēses
qui a Cn. Pompeio discesserant. Cesari obuiam ueniūt: a quibus
nūtiabatur nocturno tempore oppidum cordubam capi posse:
qd nec opinantibus aduersarius eius pūntia potitus esset. Simulq;
q; tabellariis: qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis eēt: qui
certiorem Cn. Pompeium de Cesaris aduētū facerēt: multa pre-
terea uerisimilia proponebāt: quibus rebus adductus legatos: qui
ātē exercitui pērant. Q. Pedium et. Q. Fabium de suo aduētū
facit certiorem: utq; sibi equitatus qui ex prouintia esset: presidio:
mitterent. Ad quos celerius: q̄ ipsi opinati sunt: appropinquauit:
Neq; ut ipse uoluit: equitatum sibi presidio habuit. erat idem tē-
poris Sex. Pompeius frater: qui cum presidio cordubā tenebat.
q; eius prouintie caput esse existimabat. Ipse autē Cn. Pōpeius
adolescēs ullam oppidū oppugnabat. Et fere iam aliquot mē-
sibus ibi detinebatur. Quo ex oppido cognito Cesaris aduentu:
legati clam preter presidia Cn. Pompei Cesarem cum adissent:
petere ceperūt: ut sibi primo quoq; tempore subsidium mitteret.
Cesar eam ciuitatem omni tempore optime de populo romano
meritā eē sciēs: celeriter sex cohortes: secūda uigilia iubet pficisci:

pariꝫ equites numero. Quibus prefecit hominem eius prouintie
notum et non parum scientem. L. Iunium Patiequum: qui cum
ad Cn. Pompeii presidia uenisset: incidit idem tempis: ut tēpestare
aduersa: uehementiq; uento afflicta rentur: adeoꝫ uis tēpestatis
obscurabat: ut uix proximum quis q̄ agnoscere posset: cuius incō/
modum: summam utilitatem ipsis prebebat. Ita cum ad eum locū
uenerunt: iubet binos equites cōscendere: et recta ꝑ aduersarioꝝ
presidia: ad oppidum contendere. mediusq; eoꝝ presidii cum que/
reretur qui essent: unus ex nostris responderet: ut sileat: uerbum
facere. Nam id temporis conati ad murum accedere: ut oppidū
caperent: et ꝑrim tempestate impediti uigiles non poterant dili/
gentiam prestare: partim illo responso deterrebantur. Cum ad
portam appropinquassent: signo dato: ab oppidanis sunt recepti
pedites: equitesq; nocte: sed dispositis ꝑtibus: oppidani et pedites:
et equites clamore facto: eruptionem in aduersariorum castra
fecerunt. Sic illo facto: cum inscientibus accidisset: existimabat
magna pars hominum q̄ in uis castris fuissent: se prope captos esse.
Hoc misso ad Villam presidio Cesar ut Pompeiū ab illa oppug/
natione deduceret: ad cordubam contēdit. exq; itinere loricator
uiros fortes: cum equitatu ante premisit: qui simul in cōspectum
oppidi se dederunt: cum equis recipiuntur. Hoc a cordubensibus
nequaꝫ poterat aīaduerti: appropinquantibus. ex oppido bene
magna multitudo: ad egratum concidendū cum exissent: loricati
ut supra scripsimus ex equis descenderent: et magnum prelium
fecerunt. Sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in op/
pidum se reciperēt. Hoc timore adductus Sex. Pópeius litteras
fratri misit: ut celeriter sibi subsidio uēiret: ne ꝑus Cesar cordubā
caperet: q̄ ipse illo uenisset. Itaq; Cn. Pópeius ulla prope capta:
litteris fratris excitus: cum copiis ad cordubam iter facere cepit.
Cesar cū ad flumē betim uenisset. neq; ꝑpter altitudinē fluminis
transire posset: lapidibus plenos corbes dimisit. Ita insuper ponte
facto: copias ad castra tripartito traduxit. Tenebant aduersum
oppidum e regiōe pontis trabes: ut supra scripsimus: biꝑtito. Huc
cum Pompeius cum suis copiis uenisset: ex aduerso pari ratione
castra ponit. Cesar: ut eum ab oppido commeatuq; excluderet:
brachium ad pōtem ducere cepit. Pari deniq; conditiōe Pópeius
idem facit. Inter duces duos fit contentio: quis prius pontem oc/
cuparet: ex qua contentione quotidiana: minuta prelia fiebāt.

ut modo hi: nonnunq̃ illi: superiores discederent. Que res cum ad maiorem contentione uenisset: ab utrisq; cominus pugna iniqua dū cupidius locū student tenere: propter pontē coangustabātur: et fluminis ripis appropinquantēs coangustati precipitabantur. Hic alteri alteris non solum mortibus mortes exaggerabant: sed tumulos tumulis exequabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cesar: si qua conditioe posset: aduersarios in equū locū deducere. et primo quoq; tempore de bello decernere. Id cū aīmauertisset aduersarios minime uelle: quos ideo a uia retraxerat: ut in equum deduceret: copis flumē traductis: noctu iubet ignes fieri magnos: Ita firmissimū eius presidium ategua p̃ficiscitur. Id cū Pompeius ex perfugis rescisset: ea die nactus facultatem & angustias: carra complura: multosq; lanistas retraxit: et ad cordubam se recepit. Cesar munitiones antiquas oppugnare: et brachia circunducere cepit. Cui de Pompeio cū nuntius esset allatus: eo die proficiscit̃. Cuius in aduentū p̃sidii causa: Cesar cū plura castella occupasset: partim sub equitatu: partim ut pedestres copie in statioe: in excubitu castris presidio esse possent. Hoc in aduentu Cesaris incidit Pompeio. ut matutino tēpore nebula eēt crassissima. itaq; in illa obscuracione: cū aliquot cohortibus: equitūq; turmis circūcludūt Cesaris equites. et concidunt. sic ut uix in ea cede pauci effugerēt. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius. et trans flumen falsum per cōualles castra inter duo oppida ategua & ucubim in monte cōstituit. Cesar in munitioibus ceteris: queq; ad oppidū oppugnandū opus fuerunt. aggerē uineasq; agere instituit. Hec loca sunt montosa & natura edita ad rem militarē. Que planicie diuiduntur falso flumine: proxime tamē ategua: ut flumen sit circiter passus duo milia. Ex ea regioe oppidi in mōtibus castra habuit posita. Pompeius in conspectu utrorūq; oppidorum: neq; suis ausus est subsidio uenire. Aquilas habuit & signa tredecim legionum. Ex qbus aliquid firmamētū se existimabat habere. Due fuerūt uernacule: que a Trebonio transfugerant. una facta erat ex colonis: qui fuerunt in his regionibus. quarta fuit afraniana ex africa quā secum adduxerat. Relique ex fugitiuis auxiliares consistebāt. Nam et leui armatura & equitatu longe: et uirtute et numero nostri erant supiores. Accedebat huc ut lōgius duceret bellū Pompeius: q̃ loca sunt edita et ad castrorū munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris hispanie regio: propter

terre fecunditatem: inopem difficilemque habet oppugnationē. et non minus copiosam aquationem. Hic etiā propter barbarorum crebras excursiones: oīa loca que sunt ab oppidis remota: turribus et munitionibus retinentur. et sicut in africa rudere non regulis reguntur. Simulque in his habent speculas: et propter altitudinem late longeque prospiciūt. Item oppidorū magna pars eius pūntie montibus fere munita: et natura excellētibus locis est cōstituta: ut simul aditus ascēsusque habeat difficiles. Ita ab oppugnantibus natura loci distinentur: id quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter ateguā & ucubim: que oppida supra sūt scripta: Pompeius habuit castra cōstituta: in cōspectu duorum oppidorum: ab suis castris circiter milia passuū quattuor: grumus est excellens natura: qui appellatur castra postumiana: ibi presidii causa castellum Cesar habuit constitutum: quod Pompeius qui eodem iugo tenebatur loci natura: et remotū erat a castris Cesaris: animaduvertebat loci difficultatē. et quod flumine falso intercludebatur: nō esse pmissurū Cesarem ut in tanta loci difficultate: ad subsidiū cōmittendum se mitteret: Ita fretus opinione tertia uigilia profectus castellum oppugnare cepit: ut laborantibus succurreret. Nostri cum appropinquassent: clamore repentino: telorumque multitudine iactus facere ceperunt: uti magnā partem hominū uulneribus afficerent. Quo peracto cū ex castello repugnare cepissent: et maioribus castris Cesari nuntius esset allatus: cū tribus legiōibus est profectus. Et cū ad eos appropinquasset: fuga perterriti multi sunt interfecti. complures capti. In quibus multi preterea armis exuti fugerunt. quorum scuta relata octoginta. Insequēti luce Arguetius ex italia cum equitatu uenit. Is signa sagūtinorum retulit quinque: que ab oppidanis cepit. Suo loco perterritus est: quod equites ex italia cum Asprenate ad Cesarem uenissent. Ea nocte Pompeius castra sua incēdit: et ad cordubam uersus iter facere cepit. Rex nocte Indo qui cū equitatu suas copias adduxerat: dū cupidius agmē aduersarioque insequebat a uernaculis legionarius exceptus ē. et interfectus. Postero die equites nostri longius ad cordubā uersus psequuti sunt eos. Qui cōmeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant: ex eis capti quinquaginta cū iumentis: ad nostra adducti sūt castra. Eodem die. Q. Marius tri. mili. qui fuit Pompeii ad nos transfugit: et noctis tertia uigilia in oppido acerrime pugnatum ē. Ignēque multū miserūt. sicut et omne earū rerum genus: quibus ignis per iactus

solicus est mitti. Hoc preterito tempore. C. Fundanius eques ro.
ex castris aduersarioꝝ ad nos transfugit. Postero die ex legione
uernacula: milites sunt capti ab equibus nostris duo. q. dixerunt se
seruos esse. Cum uenirent: cogniti sunt a militibus qui antea cum
Babilio & Pedio fuerant: et a Trebonio transfugerāt. E. is ad ig/
noscēdum nulla est data facultas. et a militibus nostris interfecti
sunt. Idem tēporis capti tabellarij: q. a corduba ad Pompeiū missi
erant: pperamq. ad castra nostra puenerant: preqsis māibus missi
sunt facti. Pari consuetudine uigilia secunda ex oppido ignem
multum telorūq. multitudinem iactādo: bene magnum tempus
consumpserūt. compluresq. uulneribus affecerūt. Preterito noctis
tempore eruptionē in legionē sextam fecerūt: cū in opere nostri
distenti essent: acriterq. pugnare ceperūt. Quorum uis repressa a
nostris: etsi oppidani superiore loco defendebant qnāginta cum
eruptionē facere cepissent: tamē uirtute militū nostrorū: qui etsi
inferiori loco premebantur: tamē repulsi aduersarij: bene multos
uulneribus affecti in oppidū se contulerūt. Postero die Pōpeiū
ex castris suis brachiū cepit ad flumē falsum facere. et cum nostri
equites pauci in statioe fuissent a pluribus reperti: de statioe sunt
picti. et occisi tres. Eo die. A. Valgius senatoris filius: cuius frater
in castris Pompei fuisset: oībus suis rebus relictis: equū conscendit
et fugit. Speculator de legioe secūda pompeiana: captus a militi/
bus & interfectus est. Per idem tēporis glans missa ē inscripta: quo
die ad oppidū capiendū accederent: sese scutū esse positurū. Qua
spe nōnulli dum sine periculo murum ascendere: et oppidū potiri
posse se sperarent: postero die ad murum opus facere ceperunt: et
bene magna pōris muri pars deiecta ē. Quo facto ab oppidanis
acsi suarum partiū essent cōseruati: missos fecere loricatos. Quiq.
psidu causa ppositi oppido a Pōpeio eēnt orabant. Quibus rñdit
Cesar se cōditiones dare. nō accipere cōsueuisse. Qui cū in oppidū
reuerſi essent: relato responso: clamore sublato: oīni genere telorū
emisso: pugnare p muro toto ceperūt. Propter quod fere magna
pars hoīm q. in castris nostris erant: nō dubitarūt qn irruptionē
eo die essent facturi. Ita corona circūdata: pugnatum est aliq̄diu
uehemētissime. Simulq. balista missa a nostris: turrē deiecit. Qua
aduersariorū qui in ea turre fuerūt: qnq. deiecti sunt. Et puer q.
balistam solitus erat obseruare. Eo preterito tempore Pompeius
trans flumē falsum castellū cōstituit. Neq. a nostris prohibitus:

falsaque illa opinioe gloriatus est: quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item in sequenti die eadem consuetudine: dum longius persequitur: quo loco equites nostri stationem habuerant: aliquot turme cum leui armatura loco sunt deiecte. Et propter paucitatem nostrorum equitum. simulque cum leui armatura inter turmas aduersariorum periti. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur. et maiore pompeiani exultabant gloria. longius quam nostris cedentibus persequi cepissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent: ut consueissent ex simili uirtute: clamore facto aduersati sunt prelium facere. fere apud exercitus hoc est equestris prelii consuetudo: cum eques ad dimicandum dimisso equo cum pedite progreditur: nequaquam par habetur: id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites leui armatura electi ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus uenissent. Idque cum in prelio aduersum esset: complures ex equis descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre: pedes equestre prelium facere cepit. usque eo: ut cedere proxime a uallo fecerint. In quo prelio aduersariorum ceciderunt centum uigintitres. compluresque armis exuti. multi uulneribus affecti in castra sunt redacti. nostri ceciderunt tres. sauci. xii. pedites. et equites quique. Eius diei sequenti tempore: pristina consuetudine promuro perliari ceptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum: ignemque nostris defendentibus intecissent: nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi: In conspectuque nostro hospites qui in oppido erant: iugulare & de muro precipites mittere ceperunt. sicut apud barbaros quod post hominum memoriam nunquam est factum. Huius diei extremo tempore: a pompeianis clam ad nostros tabellarius est missus: ut ea nocte turre aggeremque incenderent: et tertia uigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine iacta: cum bene magnam partem muri consumpsissent: portam que e regione & in conspectu Pompeii castrorum fuerat aperuerunt. copieque tote eruptionem fecerunt. secumque extulerunt culcatas ad fossas complendas: et harpagones ad casas: que stramentis ab nostris hibernorum causa edificate erant: diruendas. et incendendas. Preterea argentum & uestimenta: ut dum nostri in preda detinerentur: illi cedere facta: ad presidia Pompeii se recipent. Nam quod existimabat eos posse conatum efficere: nocte tota ultraibat flumen falsum in aciem. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum: tamen uirtute freti repulsi: multisque uulneribus affecti: oppido represserunt. predaque et armis eorum sunt potiti. uiuosque aliquos ceperunt. qui postero sunt interfecti die.

Eodemq; tempore transfuga nuntiavit ex oppido Iunium: qui in cuniculo fuisset: iugulatione oppidanorum facta: clamasse facinus se nefandum & scelus fecisse. Nam eos nihil meruisse quare tali pena afficerentur: qui eos ad aras & focos suos recepissent. eosq; hospitium scelere contaminasse. multa preterea dixisse: qua oratione deterritos amplius iugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone lusitano venit. et apud Cesarem verba fecit. Vtinam quidem dum immortales fecissent: ut tuus potius miles quam Cn. Pompei factus essem. et hanc virtutis constantiam in tua victoria: non in illius calamitate prestarem. Cuius funeste laudes: quoniam ad hanc fortunam reciderunt: ut ciues romani indigentes presidii: et propter patrie luctuosam perniciem dedimur hostium numero: qui neque in illius acie primam fortunam: neque in aduersa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes: nocturnis diurnisque operibus gladioque ictus: telorumque missus expectantes: uicti & deserti a Pompeio tua uirtute superati: salutem a tua clementia deposcimus. petimusque ut qualem te gentibus prestitisti: similem in ciuium deditione prestes. Remissis legatis cum ad portam uenisset Tyberius Tullius: cum eum introeuntem. C. Antonius insequutus non esset: reuersus est ad portam: et hominem apprehendit. Quod Tyberius cum fieri animaduertit: semel pugionem eduxit: et manum eius incidit. ita refugerunt ad Cesarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit: et innotuit quo die equestre prelium factum esset: suo signo perisse homines trigintaque. Neque licere in castris Cn. Pompei nuntiari: neque dici perisse quemque. Seruus cuius dominus in Cesaris castris fuisset: uxoremque & filium in oppido reliquerat: dominum iugulauit: et ita clam a Cesaris presidii in Pompei castra discessit: et inditium glade scriptum misit. per quod certior fieret Cesar: que in oppido ad defendendum compararetur. Ita litteris acceptis: cum in oppidum reuersi essent: qui mittere glandem scriptam solebant. In sequenti tempore duo lusitani fratres transfuge nuntiarunt: quam Pompeius contionem habuisset: quoniam oppido subsidio non posset uenire: noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent: ad mare uersum: Vnum respondisse: ut potius ad dimicandum descenderent: quam signum fuge ostenderet. Eum qui ita loquutus esset: iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehensi: qui ad oppidum ueniebant. quorum litteras Cesar oppidanis obiecit. et qui uitam sibi peteret: iussit turrem ligneam oppidanorum

incendere. Id si fecisset: ei se promisit omnia concessurum: Quod difficile erat factu: ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita facturus de ligno cum propius accessisset: ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nuntiavit Pompeiū & Labienum de iugulatione oppidanorū indignatos esse. Vigilia secūda propter multitudinem telorum: turris lignea que nostra fuisset: ab imo uicium fecit: usq; ad tabulatum secundū & tertium. Eodem tēpore pro muro pugnauerunt acerrime. et turrim nostram ut superiorem incenderūt. Idcirco. q̄ uentum secundum ad hoc habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit: et ad nos transiit. Dixitq; se cum familia constitutum habuisse: ut una transfugerent ad Cesarem: illam oppressam & iugularam. Hoc preterea tempore tabelle de muro sunt deiecte: In quibus scriptum est inuentum. L. Minutius Cesari: si mihi uitam tribuis: quoniā a Cn. Pōpeio sum desertus: qualē me illi prestiti: tali uirtute & constantia: futurum me in te esse prestabo. Eodem tempore oppidanorū legati: qui antea exierant: Cesarem adierunt. si sibi uitam concederet: sese insequenti luce oppidum esse dedituros. Quibus respondit: se Cesarem esse fidemq; prestaturū. Ita ante diem. xi. kalen. martii oppido potitus: imperator est appellatus. Et Pompeius ex perfugis cū deditiōnem oppidi factam esse scisset: castra mouit ucubim uersus: sed circū ea loca castella disposuit: et munitiōibus se cōtinere cepit. Cesar mouit. et propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loratus unus ex legione uernacula ad nos transfugit: et nūciauit Pompeium oppidanos ucubenses conuocasse: eisq; ita imperauisse: ut diligentia adhibita perquirerent: qui essent suarum partium: itemq; aduersariorū uictorie fautores. Hoc preterito tempore: in oppido quod fuit captum seruus est prehensus in cuniculo: quem supra demonstrauius: dominum iugulasse. is uiuus est combustus. Idemq; temporis centuriones loricati octo ad Cesarē transfugerūt ex legione uernacula. et equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt. et sauci aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte speculatores comprehensi serui tres. et unus ex legiōe uernacula. Serui sunt in crucē sublati. militi ceruices abscisse. Postero die equites cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos transfugerūt. Et eo tempore circiter. xi. equites ad aquatores nostros excurrerunt.

nonnullos interfecerunt. Item alios uiuos abduxerunt. Ex equi-
 tibuf capti sunt equites octo. Insequenti die Pompeius securi
 percussit homines septuagintaquatuor qui dicebatur esse fautores
 Cesaris uictorie. Reliquos uersum oppidum iussit deduci. Ex
 quibus effugerunt centum uiginti. et ad Cesarem uenerunt. Hoc
 preterito tempore: qui in oppido articula bursauolenses capti
 sunt: legati profecti sunt cum nostris: uti rem gestam bursauo-
 lensibus referrent. Quid sperarent de Cn. Pompeio cum uideret
 hospites iugulari? Preterea multa scelera ab iis fieri: qui presidii
 causa ab his reciperetur. Qui cum ad oppidum uenissent: nostri
 qui fuissent equites romani: et senatores: non sunt ausi introire
 in oppidum: preterquam qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis
 ultro citroque acceptis & redditis. cum ad nostros se reciperent: qui
 extra oppidum fuissent: illi de presidio insculti: ex aduersione
 legatos iugularunt. Duo reliqui qui ex eis fugerunt: Cesari rem
 gestam detulerunt. et speculatores ad oppidum ateguum mise-
 runt. Qui cum certum comperissent legatorum responsa ita esse
 gesta: quemadmodum illi retulissent: ab oppidanis concursu
 facto: eum qui legatos iugulasset lapidare: et ei manus intemp-
 tare ceperunt. illius opera se perisse. Ita uix periculo liberatus:
 petit ab oppidanis: ut ei liceret legatum ad Cesarem proficisci.
 illis se satisfacturum. Potestate data cum inde esset profectus:
 presidio comparato: cum bene magnam manum fecisset: nocturnoque
 tempore per fallaciam in oppidum esset receptus: iugulationem
 magnam facit. Principibus qui sibi contrarii fuissent interfectis.
 oppidum in suam potestatem recipit. Hoc preterito tempore
 serui transfuge nuntiauerunt oppidanorum bona uendere. ne
 cui extra uallum liceret exire: nisi distinctum. Idcirco ex quo
 die oppidum ategua esset captum: metu conterritos complures
 profugere in bethuriam. neque sibi ullam spem uictorie propositam
 habere. ut si quis ex nostris transfugerit: in leuem armaturam
 conici: eumque non amplius sedecim accipere. Insequenti tempore:
 Cesar castris castra contulit. et brachium ad flumen falsum du-
 cere cepit. Hic dum in opere nostri distenti essent: complures
 ex superiore loco aduersariorum decurrerunt. Nec detinentibus
 nostris: multis telis iniectis: complures uulneribus affecere. Hic
 dum ut ait Ennius nostri cessere parumper. Itaque preter consue-
 tudinem cum a nostris animaduersum esset cedere centuriones: ex

legione quanta flumē transgressi duo: restituerunt aciem. Acriterq;
eximia uirtute plures cū agerent: ex superiore loco multitudie
telorum alter eorum cōcidit. Ita cum is compar prelium facere
cepisset: et cum undiq; se circumueniri animaduertisset: parūper
ingressus: pedem offendit. Huius concidentis uiri casu passim
audito: cum complures aduersariorum cōcursum facerent: equi/
tes nostri transgressi in interiore loco aduersarios ad uallum
agere ceperunt. Ita cupidius dum intra presidia eorum student
cedem facere: a turmis & leui armatura sunt interclusi. Quorum
nisi summa uirtus fuisset: uiui capti fuissent. Nam et munitione
presidii ita coangustabantur: ut eques spatio intercluso: uix se
defendere posset. Ex utroq; genere pugne complures sunt uul/
neribus affecti. In quib; etiam Clodius Arquitiu; . Inter quos ita
cominus est pugnatum: ut ex nostris preter duos centuriones
sic nemo desideratus: gloria se efferētes. Postero die ab foricaria
utrorunq; conuenere copie. Nostri brachia ducere ceperunt.
Pompeius cum animaduerneret castello se excludi aspauit: quod
est ab ucubi milibus passuum quinq;. Hec res necessario deuo/
cabat: ut ad dimicandum descenderet. Neq; tamen equo loco
sui potestatem faciebat. sed ex grumo excelsum tumulum capi/
ebat. usq; eo ut necessario cogeretur iniquū locum subire. Quo
facto cum utrorunq; copie tumulum excellentem petissent:
prohibiti a nostris sunt deiectiq; planitie. Que res secundum
nostris efficiebat prelium. undiq; cedentibus aduersariis: nostri
magna in cede uersabantur. Quibus mons nō uirtus saluti fuit.
Qui subito tunc nisi aduersperasset: a paucioribus nostris omni
auxilio priuati essent. Nam ceciderūt ex leui armatura trecēti
uigintiquatuor. Ex legionariis centum triginta octo. Preterq;
quorū arma & spolia sunt allata. Ita pridie duorū centurionum
intentio hac aduersariorum pena est litata. Insequenti die pari
consuetudine: cum ad eundem locum eius presidium uenisset:
pristino illo suo utebātur instituto. Nam preter equites nullo
loco equo se committere audebant. Cum nostri in opere essent:
equitum copie concursus facere ceperunt. Simulq; uociferan/
tibus legionariis cum locum efflagitarent: ut consueti insequi
existimare possent se paratissimos esse ad dimicandum: nostri
ex humili cōualle bene longe sunt egressi. et in planitie iniquo
loco constituerunt. Illi tamen proculdubio ad congregiendum

in equū locū non sunt ausi descendere. Vnus Antistius Turpio
 fidens uiribus ex aduersariis sibi parem esse neminem cogitare
 cepit. hic ut fertur Achilīs: mennonisq; congressus. Q. Pompeius
 niger eques romanus. italicensis: ex acie nostra ad congregiēdum
 progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes con/
 uerterat: ab opere ad spectādum acies sunt dispositae. Nam inter
 bellatores. principesq; dubia erat posita uictoria: ut ppe uideret
 finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita audi: cupidiq; suarū
 quisq; partium. expertorum uirorum. fautorumq; uoluntas ha/
 bebatur. Quorum uirtute alacri cum ad dimicandum in planitiē
 se contulissent: scutorūq; laudis insignis prefulgens opus celatum:
 quorū pugna esset prope profecto dirempta: nisi propter eqtum
 concessum: ut supra demonstraui: leui armatura p̄sidii causa
 non longe ab opere castrorum constitisset. ut nostros equites in
 receptu: dum ad castra redeunt: aduersarii cupidius sunt insecuti:
 uniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti:
 cum in fuga essent: multis amissis in castra se recipiunt. Cesar ob
 uirtutē turme Cassiāe donauit milia. xiii. et p̄fecto torques au/
 reos. v. et leui armature milia. cc. hoc die A. Bebius. & C. Flauius
 & A. Trebellius eqtes romani: astenses. argento prope reeti: eqtes
 ad Cesarem transfugerunt: qui nuntiauerunt: equites romanos
 coniurasse omnes qui in castris Pompei essent: ut transitionem
 facerent. Serui inditio omnes in custodiam esse coniectos. e quib;
 occasione capta se transfugisse. Itē hoc die littere sunt deprehēse:
 quas mittebat Saonem Cn. Pōpeius. f. u. g. e. u. et si prout nostra
 felicitas ex sententia aduersarios adhuc propulso habemus tamē
 si equo loco sui potestātē facerēt: celeriusq; nostra opinio fere ē:
 bellum confecissem. Sed exercitū Tyronū non audent in cāpum
 deducere: nostrisq; adhuc freti p̄sidii bellum ducūt. Nam sin/
 gulas ciuitates circumsederūt. inde sibi cōmeatus capiunt. Quare
 & ciuitates nostrarum partium conseruabo. Et bellū p̄mo quoq;
 tempore cōficiam. Cohortes animo habeo ad uos mittere. Pro/
 fecto nostro cōmeatu p̄uati necessario ad dimicandū descēdent.
 In sequenti tempore. cum nostri temere: in opere distenti essent:
 equites in oliueto dum lignantur. interfecti sunt aliquot. Serui
 transfugerunt qui nuntiauerunt ad tertio nonas marti prelium
 affore ad Soritiam: quod factum est: ex eo tempore metum esse
 magnum. & Actium Varum circū castella p̄esse. Eo die Pōpeius

castra mouit. et contra Ispalim in oliueto constitit. Cesar priusq̃
eodem est profectus. luna hora circiter sexta uisa est. Ita castris
motis Vcubim Pompeius presidium: quod reliquit: iussit ut incen-
derent: et deusto oppido in castra maiora se reciperet. Insequent
tempore uenti ponte oppidum cum oppugnare cepisset: deditioe
facta: iter fecit in canrucam. contra Pompeius castra posuit. Pó-
peiuf oppidum: q̃ contra sua presidia portas clausisset incendit.
Milesq; q̃ fratrem suum in castris iugulasset: interceptus est a nostris.
et fuste percussus. Hinc itinere facto in campum mundensem cum
esset uentum: castra contra Pompeium constituit. Sequentiq; die
cum iter facere Cesar cum copiis uellet: renuntiatum est ab specu-
latoribus Pompeium de tertia uigilia i aciem stetisse. Hoc nuntio
allato uexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat. q̃ uer-
saonenfium ciuitati fuissent fautores. Fausto atea litteras miserat.
Cesarem nolle in conuallem descendere: q̃ maiorem partem exercitus
tyronum haberet. He littere uehementer confirmabant mentes
oppidanorum. Ita hac opinio e fretus totum se facere posse ex-
istabat. Etenim & natura loci defendebat. et ipsius oppidi munitioe
ubi castra habuit constituta. Namq; ut superius demonstraui-
mus: loca excellentia tumultis continet. interim nulla planities diuidit.
id qd̃ eo incidit tempe. Planities inter utraq; castra intercedebat:
circiter milia passuum quinq; ut auxilia Pompei duabus defenderent
rebus. Oppidi excelsi et loci natura. hinc dirigens proxima planities
equabatur. cuius decursus antecede-
bat riuus. qui ad eorum accessum
summam efficiebat loci iniquitatem. Nam palustri et uoraginoso
solo currebat ad dextram partem: et Cesar cum aciem directam
uidisset: non habuit dubium quin media planities in equum ad
dimicandum aduersarii procederent. hoc erat in omnium conspectu.
huc accedebat. ut locus illa planities egratum ornaret. et diei solisq;
serenitatem. ut mirificum & optandum tempus. prope ab diis im-
mortalibus illud tributum esset ad plium committendum. Nostris
letari. nonnulli etiam timere. q̃ in eum locum res: fortuneq; oim
deduceretur. ut quicquid post horam castris fieret: indubio po-
neretur. Itaq; nostri ad dimicandum procedunt. id qd̃ aduersarios
existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitioe oppidi mille
passibus longius non audebant procedere. in quo sibi prope murum
aduersarii constituebant. Itaq; nostri procedunt. interdum egras
loci aduersarios efflagitabat: ut tali conditione contenderent: ad

uictoriam. Neq; tamen illi a sua consuetudine discedebant. ut aut ab excelso loco: aut ab oppido discederent. Nostri pede p̄sso propius riuum cum appropinquassent aduersarii patrocinari loco iniquo non deserūt. erat acies. xiii. aquilis cōstituta: que lateribus equitatu tegebatur: cū leui armatura militibus. sex p̄terea auxiliaref accedebant. prope alterum tantū. Nostri presidia. lxxx. cohortibus et octomilibus eq̄tum. Ita cum in extrema planitie. iniquum in locum nostri appropinquassent. paratus hostis erat superior. ut transeundi superius iter uehementer esset periculosū. Quod cum a Cesare esset animaduersum. nequid temere culpa sua secus admitteretur. eum locum definire cepit. Quod cū hoīm auribus esset obiectum: moleste et acerbe accipiebāt: se impediri. quominus prelium conficere possent. Hec mora aduersarios alacriores efficiebat. Cesaris copias timore impediri: ad committēdū prelium. Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebant: ut magno tamen periculo accessus eorū haberetur. hic decumani suum locum cornu dextrum tenebāt. sinistrum tertia. et quinta legio itēq; cetera auxilia & equitatus. prelium clamore facto cōmittitur. Hic et si uirtute nostri antecedeabant: aduersarii loco superiore defēdebāt acerrime. et uehemēs fiebat ab utrisq; clamor. telorūq; missu concursus. sic ut prope nostri diffiderent uictorie. Congressus enim & clamor q̄bus rebus maxime hostis conterret: in collatu pari erat conditione. Itaq; ex utroq; genere cum parē uirtutem ad bellandum contulissent: pilorū missu fixa cumulāt: et concidit aduersariorum multitudo. dextrum demonstrauimus decumanos cornu tenuisse. qui etsi erant pauci: tamen propter uirtutem: magno aduersarios timore eorum opera afficiebant. q̄ a suo loco hostes uehementer premere ceperunt. ut ad subsidium: ne ab latere nostri occuparent: legio aduersariorū traduci cepta sit ad dextrum. Que simul est mota. equitatus Cesaris: sinistrum cornu premere cepit. ita uti eximia uirtute p̄lium facere possēt. ut locus in acie ad subsidium ueniendi non daret. Ita cū clamori esset intermixtus: gemitus: gladiatorumq; crepitus auribus oblati imperitorū: mētes p̄pediebat. Hic ut ait Ennius. pes pede p̄mitur. armis teruntur et arma: aduersariosq; uehementissime pugnantes nostri agere ceperūt. quibus oppidum fuit subsidio. ita ipsis liberalibus: fusi fugatiq; nō superfuissent: nisi in eū locū cōfugissent: ex quo erant egressi: in quo prelio ceciderūt milia hoīm circiter

triginta: et siquid amplius. preterea Labienus. Actius. Varus. quibus
occisus: utrisque funus est factum. Itemque equites romani. partim ex
urbe. partim ex punitia ad milia tria. Nostri desiderati ad hostes
mille partim peditum: partim equitum. sautu ad quingentos. Ad/
uersariorum aquile sunt ablate. xiii. et signa. et fasces. Preterea
duces belli. xvii. capti sunt hos habuit res exitus. ex fuga hac cum
oppidum mundam sibi constituissent presidium. Nostri cogebant
necessario eos circumuallare: ex hostium armis. pro cespite cadauera
collocabantur. scutum. et pila pro uallo. insuper occisus. et gladii.
ut mucrones et capita hominum ordinata: ad oppidum conuersa
uniuersa. hostium timorem. uirtutisque insignia proposita uiderent.
et uallo circumcluderentur aduersarii. Ita galli: tragulis: iaculisque
oppidum ex hostium cadaueribus sunt circumplexi: oppugnare
ceperunt. Ex hoc prelio Phalerius adolescens. cordubam cum paucis
equitibus fugiens. Sexto Pompeio qui cordube fuisset: rem gestam
refert. Cognito hoc negotio: quos equites secum habuit: quod pe/
cunie secum habuit: eis distribuit. & oppidanis dixit: se de pace ad
Cesarē proficisci: et secunda uigilia ab oppido discessit. Cn. Pom/
peius cum equitibus paucis. nonnullisque peditibus ad nauale presidium
parte altera contendit: quod oppidum abest a corduba milia passuum
.clxx. Quo cum ad octauum miliarium uenisset. P. Calpurnius qui
castris antea Pompeii prepositus esset: eius uerbis nuntium mittit:
cum minus belle haberet: ut mitteret lecticam qua in oppidum
deferri possit. litteris missis Pompeius carte iam deferret. Qui illarum
partium fautores essent: conueniunt in domum: quo erat delatus.
qui arbitrati sunt clanculum uenisse: ut ab eo que uellent de bello
requirerent. cum frequentia conuenisset: de lectica Pompeius eorum
in fidem confugit. Cesar ex prelio munitione circumdata cordubam
uenit. qui ex cede eo refugerant: pontem occupauerunt. cum eo
esset uentum conuitia receperunt. nos ex prelio paucos superesse
quo confugeremus. Ita pugnare ceperunt de ponte. Cesar flumen
traiecit. et castra posuit. scapula totius seditionis familie et liber/
tinorum caput. ex prelio cordubam cum uenisset: familiam: et
libertos conuocauit. Pyram sibi extruxit. cenam afferri quam optimam
imperauit. Item optimis insternendum uestimentis. pecuniam et
argentum in presentia familie donauit. Ipse de tempore cenare.
uinum et nardum identidem sibi infundit. ita nouissimo tempore
seruum iussit: et libertum qui fuisset eius concubinus: alterum se

iugulare: alterū pyram incendere. Oppidani autem simul Cesar castra cōtra oppidū posuit. discordare ceperūt: usq; eo ut clamor in castra nostra pueniret. que fere iter cesarianos et inter pōpei/anos Erāt hic legiones: que ex pfugis cōscripte. p̄tū oppidanorū serui. qui erant a Sex. Pompeio manu missi: qui in cesaris aduētū descendere ceperunt. Legio. xiii. oppidum defendere cepit. nam cum iam repugnarent: turrex ex parte. et murum occuparunt. Denuo legatos ad Cesarem mittunt: ut sibi legiones subsidio in/ tro mitteret. Hoc cum animaduertēt homines fugitiui oppidū incēdere ceperunt. Qui superati a nostris sunt interfecti. hominū milia. xxii. preterq̄ extra murum qui perierūt. Ita Cesar oppido potitus dum hic detinere ex prelio quos circummunitos superius demonstrauius eruptionem fecerunt. et bene multi interfecti. in oppidum sunt redacti. Cesar hispali cum contendisset: legati deprecātū uenerunt. Ita cum ad oppidum sese tuendū. Caniniū cum presidio legatum intro mittit. ip̄e castra ad oppidum ponit. Erat bene magnum intra pompeianarum partium presidū qđ Cesaris presidū receptū indignaret. clam erga quendā Philonē: illum qui pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota lusitania notissimus erat. hic clam presidio in lusitaniā pro/ ficiatur. et Ceciliū nigrū nomine barbarū ad lēnium cōuenit. q̄ bene magnam manū lusitanorū haberet. Rursus in hispalim oppidum: denuo noctu per murum recipitur. presidium uigilesq; iugulant. portas precludunt. de integro pugnare ceperūt. Dum hec geruntur. legati carcelenses renuntiauerūt. q̄ Pompeium in potestate haberēt. q̄ ante Cesari portas p̄clusissent. illo beneficio suū maleficiū existimabāt se lucrī facere. Lusitani hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cesar cū animaduertēt: si oppidū capere contenderet: ut hoīes p̄diti incēderent: et menia delerent. Ita consilio habito noctu patitur lusitanos eruptionem facere. id quod consulto non existimabāt fieri. Ita irrūpendo naues que ad betim flumen fuissent: incendūt. Nostri dū incendio detinentur: illi profugiunt. et ab eq̄tibus concidunt. Quo facto oppido recuperato hastam iter facere cepit. ex qua ciuitate legati ad deditiōem uenerūt. mūdensesq; qui ex prelio in oppidum confugerant: cum diutius circumsederent bene multi deditiōem faciunt. et cū essent in legationē distributi. cōiurant inter sese: ut noctu signo dato qui in oppido fuissent eruptionē

facerent. Illi cedere in castris administrarent. Hac re cognita. in
sequenti nocte. uigilia tertia. tessera data: extra uallum omnes sunt
conciisi mundenses duces. Cesar in itinere reliqua oppida oppugnat:
que propter Pompeium discedere ceperant. pars erat que legatos
ad Cesarem miserat. pars erat que pompeianarum partium essent
fautores. seditione concitata partes occupant. cedes fit magna.
Sautius Pompeius naues. xx. occupat longas. et profugit. Didius
que Gadis classi profuisset: ad quem simul nuntius allatus est: confestim
sequi cepit. primum pedatibus. et equestribus ad persequendum celeriter
iter faciens. Item quarto die nauigatione confestim consequutus
eos: qui quidem imperati a Cratella cum perfecti sine aqua fuissent
ad terram applicant. Dum aquam Didius classe occurrit. naues
interdum nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit. Et
locum quendam munitum natura occupat. equestris et cohortes que
ad persequendum misse essent speculatoribus ante missis certiores
fiunt: diem et noctem iter faciunt. Pompeius humero & sinistro
crure uehementer erat sautius. hoc accedebat ut etiam talum in-
torquisset. que res maxime impediabat. Ita lectica a turre qua esset
allatus in ea ferebatur. Lusitanus more militari cum Cesaris presidio
fuisset conspectus. celeriter equitatu. cohortibusque circumcluditur.
Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco quod propter suos a nostro
presidio fuisset conspectus: celeriter ad munitum locum natura
ceperat sibi Pompeius. quem uir magna multitudine deducti ho-
mines ex superiori loco defendere possunt. subeunt in aduentu
nostri: depelluntur telis. Quibus cedentibus cupidius insequabantur
aduersarii. et confestim tardabant ab accessu. Hoc sepius facto
animum aduertebatur nostro magno id fieri periculo. Opere cir-
cum munire instituit: pari autem et celeri festinatione circummunitiones
in iugo dirigunt: ut equo pede cum aduersariis congregi possent.
A quibus cum animaduersum esset. fuga sibi presidium capiunt.
Pompeius ut supra demonstrauimus sautius. et intorto talo: idcirco
tardabatur ad fugiendum. Itemque per loci difficultatem. neque equo.
neque uehiculo: salutis sue presidium parare poterat. Cedes a nostris
undique administrabatur. Exclusa munitione: amissisque auxiliis: ad
conuallem autem atque exesum locum in spelunca Pompeius se
occultare cepit: ut a nostris non facile inueniretur. nisi captiuorum
indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cesar gadibus fuisset: hispalim
pridie idus aprilis caput allatum: & populo datum est in conspectum.

Interfecto Gn. Pompeio adolescēte. Didius quem supra demō/
 strauimus illa affectus leticia pxiō se recepit castello. nōnullasq;
 naues ad reficiēdum subduxit. Iulitani qui ex pugna supfuerūt:
 ad signū se receperunt. et bene magna manu cōparata: ad Didiū
 se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas.
 tamen nonnunq̃ ex castello propter eorum crebras excursiones
 eiciebatur. et sic prope quotidianis pugnis insidias ponūt. et tri/
 partito signa distribuunt. erant parati qui naues incenderent. u
 sic dispositi erant ut a nullo conspectu omnium ad pugnam cō/
 tenderēt. Ita cū ex castello Didius ad p̃pellendum processisset.
 cum copis: signum a Iulitanis tollitur. naues incēduntur. simulq;
 qui in castello ad pugnam processerant: eodem signo fugientes
 latrōes dū p̃sequunt: a tergo isidie clamore sublato circūueniūt.
 Didius magna cū uirtute cū compluribus interficitur. Nōnulli
 ea pugna scaphas que ad littus fuerunt: occupant. Item nōnulli
 cū plures nādo ad naues que in salo fuerūt se recipiūt. Anchoris
 sublati pelagus remis petere ceperunt. Que res eorū uite subsidio
 fuit. Iulitani preda potiuntur. Cesar gadibus rursus ad hispalim
 recurrit. Fabius maximus: quem ipse ad presidium oppugnandū
 reliquerat: operibus assiduus: hostesq; circum sese interclusi: inter se
 decernere: facta cede bene magna eruptionem faciūt. Nostri ad
 oppidum recuperandū occasionem non p̃termittunt. et reliquos
 uiuos capiunt. Quattuordecim milia ur̃saonem proficiscūtur. qđ
 oppidum magna munitione continebatur. sic ut ipse locus: non
 solum opere: sed etiam natura editus: ad oppugnandum hostem
 appeteret. Hoc acciderat: quod aqua preterq̃ in ipso oppido non
 erat. nam circūcirca nūq̃ reperiebatur propius. mil. passuū octo.
 Que res magno erat ad iumēto oppidanis. tum p̃terea accedebat.
 ut agger: materiesq; unde solite sunt tures agi: p̃pius mil. passuū
 sex non reperiebat? Ac Pompeius ut oppidi oppugnationem
 tutiorem efficeret: omnem materiem circum oppidum succisam
 intro congesit. Ita necessario diducebantur nostri. ut a munda
 quod proxime ceperant: materiem illo deportarēt. Dum hec ad
 mundam geruntur: et ur̃saonem. Cesar cum gadibus ad hispalim
 se recepisset: in sequenti die contione aduocata. commemorauit.
 initio questure sue eam prouintiam: ex omnibus prouintiis pe/
 culiarem sibi constituisse. et que potuisset eo tempore beneficia
 largitum esse. in sequentē p̃turam ampliato honore: uectigalia

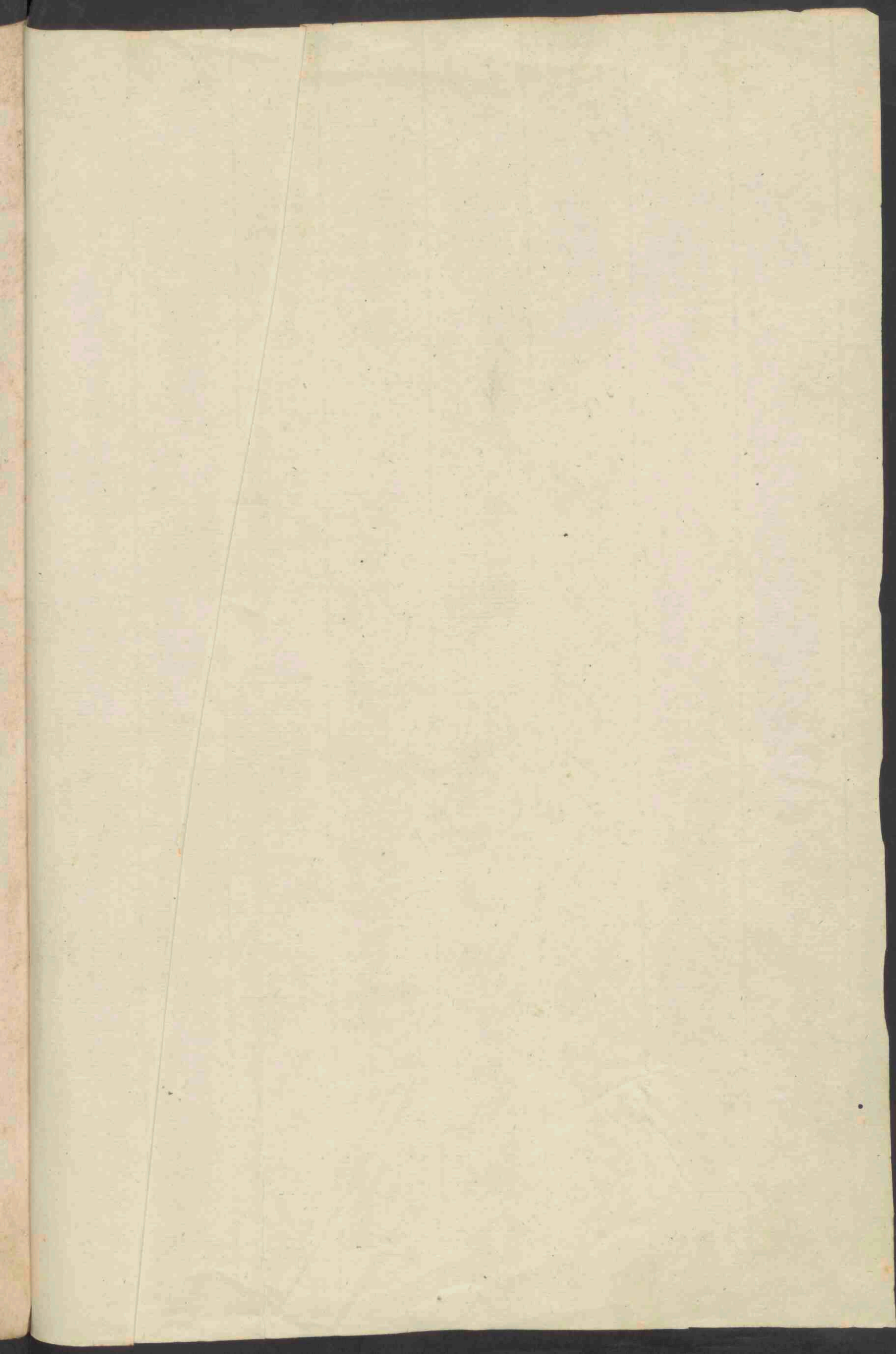
que Metellus imposuisset: a seatu petisse. et eius pecunia puincia
liberasse. Simulq; patrocínio suscepto: multis legationibus ab se
in senatum inductis: simul publicis: priuatisq; causis: multorum in/
imicis susceptis defendisse. Suo item in cōsulatu: absentem que
potuisset comoda prouintie tribuisse. eorum omnium commodorum:
et immemores et ingratos i se: et in populum romanum: hoc bello:
& in preterito tempore: cognosse nos iure gentium & ciuium ro/
manorum institutis cognitis: more barbarorum populo romano
magna trāfore sanctis romanis semel et sepius attulissetis. et luce
clara captum i medio foro neptarie interficere uoluistis. Vos ita
pacem semper odistis: ut nullo tempore legiones desint populi ro.
in hac prouincia haberi. Apud uos beneficia p maleficiis: maleficia
pro beneficiis habentur. Ita neq; in ocio concordia: neq; in bello
uirtutem: ullo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn.
Pópetus adolescens: a uobis receptus: fasces: impiumq; sibi arripuit.
Multis interfectis ciuibus. auxilia contra populum romanum
comparauit. agros. prouinciamq; uestro impulsu depopulauit. In
quo uos uictores excitabatis? An me delecto non aduertebatis.
decem habere legiones. populum romanum: que non solum uobis
obstistere: sed etiā celū diruere possēt? Quare laudibus et uirtute.

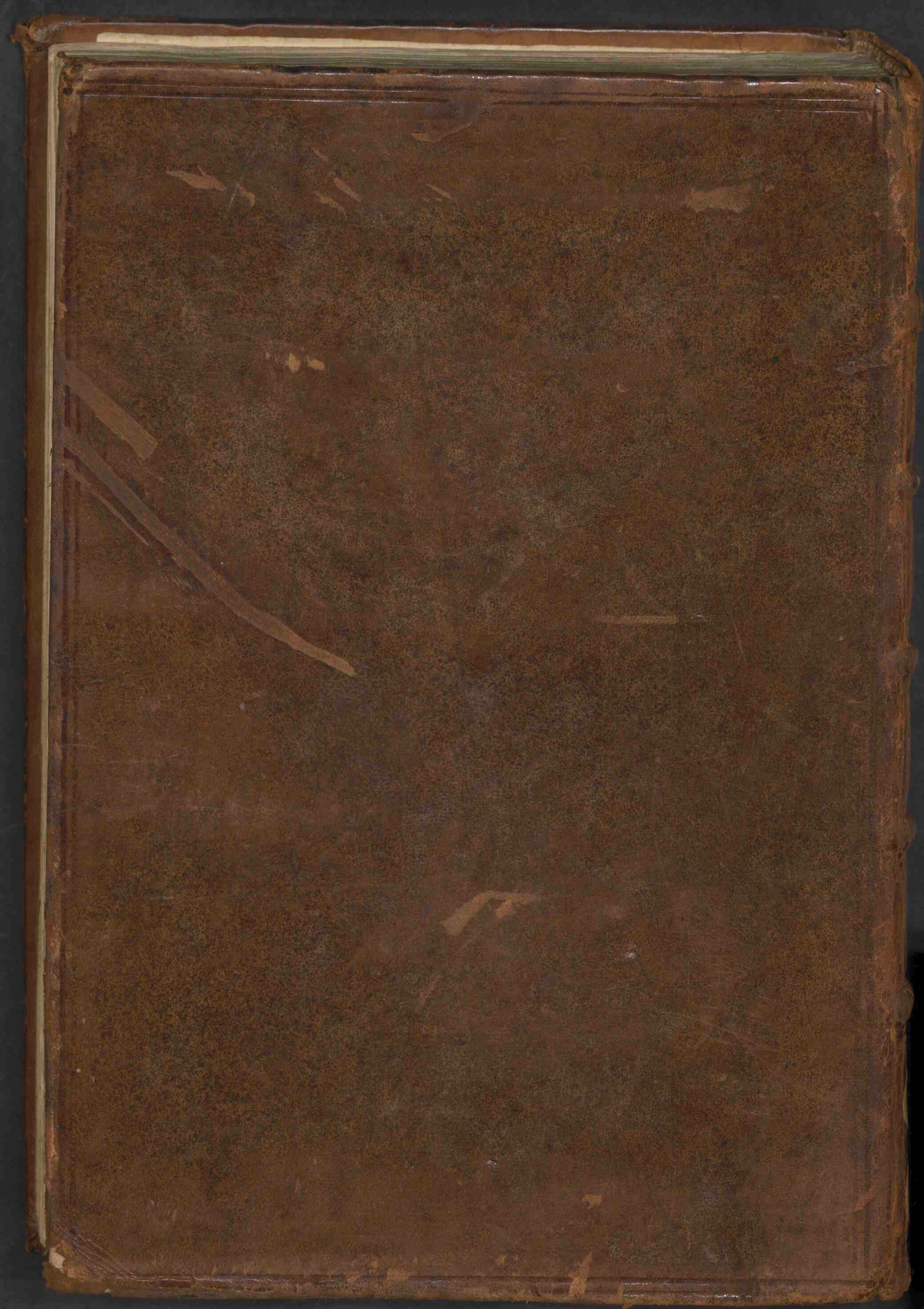
Anno Christi. M. CCCC. lxxix. die uero. xii. mensis maii. Paulo
florente. ii. anno eius. v. Romē in domo Petri de Maximis.

457

Dictatoris Caesaris commentarios: iam pridem multa diligentia me recognouisse neminem. quos cum a me imitatores nostri proximis superioribus debui efflagitare: exemplaria illa penes me non esse excusabam. Non potui tamen illis ut differreret: persuadere: quocirca per eos morem uis gesturus: quicumque latinitati afficiuntur: & si perfuntorie denuo illos recognoui. de quibus duobus duntaxat breuissime sunt dicenda. Alterum tenere memoria omnes oportere: quia horum uenerint lectionem: que Suetonius Tranquillus in Caesaris uita de uis scripsit: hoc modo. Reliquit & rerum suarum commentarios. Gallici. Civilisq; belli. Pompeiani. Nam Alexandrini Africisq; & hispaniensis: incertus autor est. Alii enim Opium putant. Alii Hirtium. qui etiam gallici belli nouissimum imperfectumq; librum suppleuerit. Ne in fortibus scilicet librorum: indices ascribantur emendandi. Equidem alia quedam a nonnullis scribitur. & tamen ipse Suetonio assentior. ideoq; ut eos: quos Caesar scripsit: tum Ciceronis: tum plurimorum testimonio esse fateor elegantissimos: ita bellorum civilium nouissimum poribus omnino imparum esse: non diffiteor. adeo quidem ut preter in eo paucissima: uel propter mendas: uel propter scriptoris infantiam: indignum per iudicem lectione. historia in illo sane comprehendi potest. reliqua ut mea fert opinio: difficulter intelligi. hoc unum e duobus fuit. Reliquum erat: ut Caesaris potissimum exemplo maximis etiam in rebus gerendis utris occupatis: a legendo scribendoq; plus ostenderem non debere auocari. Quis enim potest inueniri maioribus quam Caesar curis implicatis? Quis a puero usque difficilioribus negotiis circumuentus? Quis tamen eque studiosus? ut nescias maior ne imperio fuerit an eruditione cumulator. Certe nemo diffitebitur eloquentiores eo ullos non fuisse: teste Cicerone: in latinitate uero elegantiores. Prisciani quoque arbitrati. in astrologia denique peritiores Plinio ipso ita predicante. in imperio demum maiores omni mundo attestare. & Caesaris ipso nomine hereditario impatoribus summis perdurante. Talem igitur & tantum in negotiis: & in ocio uirum: uirgo recognoscendum: ita legendum omnes facile sumet. & pro uili imitandum.

Iohannis andree. Episcopi Aleriensis epitola. Dictatoris
C. Iulu Cesaris. belli gallici commentarij primus. Gallia.
Eiusdem secundus. Cum esset Cesar
Eiusdem tertius. Cum in Italiam
Eiusdem quartus. Ea que
Eiusdem quintus. .L. Domitio.
Eiusdem sextus. Multis de causis
Eiusdem septimus. Deuicta gallia
A. Hirri i nouissimu comentariu belli gallici p̄fatio. Coactus
A. Hirri belli gallici commentarius nouissimus. Omi gallia
C. Iulu Cesaris belli ciuilis P̄petiani com̄entarius p̄mus. Litteris
C. Iulu. Cesaris eiusdē belli: commentarius secundus. Dum hec.
C. Iulu Cesaris eiusdē belli com̄entarius tertius. Dictatore.
C. Iulu Cesaris belli Alexandrini. Opi aut Hirri comm̄entarius
quartus. Bello Alexandrino.
C. Iulu Cesaris belli Africa. Opi aut Hirri com̄entarius quintus.
Cesar itineribus.
C. Iulu Cesaris belli Hispaniensis. Opi aut Hirri om̄entarius
sextus. Pharnace.

colorchecker DIGITAL SG

